

H. Eccl. 1084^r

Inet

DE ROOMSCH-CATHOLYKE
RELIGIE,

BEGONST , UYTGEBREYD , VASTGESTELT
ENDE BEWAERT

IN BRABANT.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

DE ROOMSCH-CATHOLYKE
RELIGIE,

BEGONST, UYTGEBREYD, VASTGESTELT
ENDE BEWAERT

IN BRABANT,

Tusschen menigvuldige aenstooten, ver-
volgingen ende verwoestingen.

Kerkelyke Historie van Brussel, tot het jaer 1805.

*Leven van den H. BONIFACIUS, Bisschop, geboren
tot Brussel.*

DOOR C. SMET, PRIESTER,

Eertyds geassocieert met den heer GHESQUIERE, in het opstellen
der *Acta Sanctorum Belgii*.

TOT BRUSSEL,

By P.-J. DE HAES, Boek-Drukker en Verkooper,
op de Kieke-Merkt.

1807.

RIBLIOTHE

REGIA

MONACENS

Twee exemplairen van dees werk geplaetst zynde in de boek-zael van het fransch keyzerryk, stelle ik het zelve onder de bescherming der wetten en der regtzinnigheyd van myne mede-borgeren. Ik verklaer dat ik voor de regt-banken zal vervolgen allen naerdrukker, uytdeelder ende verkooper van naergedrukte uytgaven.

Brussel, den 30 july 1807.

P. J. Schrey

VOOR-REDEN.

ALHOEWEL dat de Roomsche - Catholyke Religie eygentlyk en wezendlyk steunt op de eeuwige waerheyd en wysheyd van God, den welken die veropenbaert heeft, nogtans worden wy in ons Geloof en in de Religie versterkt, wanneer wy aenmerken den arbeyd der Apostolyke Mannen, de welke de zelve hier gepredikt ende geplant, beschermt ende voorgestaen hebben; als ook wanneer wy overdenken den iever der deugdzaeme en heylige personen, die zig in de volmaektste werken der Religie geoeffent hebben.

Hoe langer de Roomsche Kerk staet, hoe klaerdere bevesting wy hebben van de waerheyd onzer Religie, hoe sterkere opwekzels tot 't christelyk leven, en hoe menigvuldigere hulpmiddelen ter zaligheyd. Waer 't dat wy wel kenden de omstandigheden der oude tyden, wy zouden zien, dat den weg des Hemels dagelyks gemakkeliker word. Die de welke veele eeuwen voor ons geleefd hebben, moesten moeye-

VOOR-REDEN.

lykheden overwinnen, die zy, met-ze te overwinnen, ten deele weggenomen hebben, en ten deele verzoet hebben door hun exempel en door hunne voorspraek by God.

Den H. Paulus, om de geloovige Hebreuwen tot vaster geloof ende hope, als ook tot vuerigere liefde Gods, op-te-
wekken, vertoonde hun het geloof, betrouwen, en de goede werken der voorgaende Heylige Patriarchen, Propheten en lofweêrdige mannen, van het begin des weirelds, en van de volgende eeuwen, tot zyne tyden toe. Hy stelde die aen de
Hebr. cap. 11
et 12. Hebreeuwen voor oogen, als eene *grootte*
wolk van getuygenen, met de welke zy omringelt ende beschud waeren; *getuygenen* die hun deden kennen, waer in dat de waeragtige deugd bestaet, en hoe die geoeffent moet worden. Deze wolk van getuygenen is, sedert de tyden van den H. Paulus, vergroot en vrugtbaerder. 'Tis eene *wolke*, bekwaem om ons te bevryden tegen de hitte der kwaede begeêrlykheden, die wederstand bieden aen den geest; eene *wolke* zendende hemelschen dauw ende regen over die, de welke de

V O O R - R E D E N .

menigvuldige heylige getuygenen indagtig zyn , ende hunne voorspraek en hulp aenroepen.

Eene algemeyne kerkelyke historie , wel beschreven , zoude dienstig zyn , om ons in de Religie ten vollen te bevestigen. Maer wie heeft die in de vlaemsche tael ? En wie zoude den tyd vinden om-ze te lezen ? De kerkelyke historie van elke provincie zoude leesbaer zyn , zoude meerder vermaek verwekken , om dat ieder doorgaens zyn vaderland bemint ; zy zoude grooter voordeel veroorzaeken , om dat wy beteren indruk gevoelen van't gene in ons eygen land wel en christelyk geoeffent is.

Ik offere hier aen den goedgunstigen lezer , niet de kerkelyke historie van geheel Brabant (dit werk zoude myne krachten te boven gaen) maer van eene stad , voorgegaen nogtans en vergezelschapt van veele geschiedenissen welke op geheel Brabant betrek hebben. Hoe gering dat dit boekken aen eenige zal dunken , verhoop ik nogtans , dat het aen andere zal behaegen , en dat het deze zal versterken in de grootagting voor de Kerk van Christus , en

V O O R - R E D E N .

voor zyne Heylige Religie, de welke hier ten tyde van bynaer achtien eeuwen met grooten arbeyd gegrondvest, met grooten arbeyd bewaert, en met zeldzaeme voorbeelden van waere deugd ende heyligheyd opgeluystert is.

Den geleerden A. Lapide, schryvende op den bovengemelden brief van den H. Paulus tot de Hebreëuwen, sprak aldus. Die poëet wilt worden, leest Virgilius : die de welsprekendheyd bemint, leest Cicero : die de ziekten en de geneesmiddelen begeert te kennen, leest Galenus : die zig in de oude philosophie tragt te oeffenen, leest Aristoteles : die de heyligheyd betragt, leest de Levens der Heylige. Jae hy leest die Levens met meerdere vrugt, om dat hy, met de Heylige te eeren, door hun ondersteunt word.

DE ROOMSCH-CATHOLYKE
RELIGIE
IN BRABANT BEGONST, UYTGEBREYD,
VASTGESTELT ENDE BEWAERT

Tusschen menigvuldige aenstooten, vervolgingen ende verwoestingen.

EERSTE CAPITTEL.

Oude inwoonders van Brabant : hunne afgoderye en bedorvene zeden.--Begin der Catholyke Religie in dit land tusschen zwaere vervolgingen : zy word de alleenheerschende Religie in 't Roomsche Ryk , en vervolgens in Brabant , ten tyde van den keyzer Constantinus den Grooten.

EENIGE honderde jaeren voor de geboorte des Zaligmakers wierd ons Nederland bewoont door volkeren , welke men *Belgen* noemde : zy waeren hier gekomen uyt Germanien, dat is, uyt den noorden van Duytschland , ende , om de vrugtbaerheyd der aerde en de zoetere logt, hadden zy hier hun verblyf-plaets genomen , verdreven hebbende de oudere inwoonders *Galli* of *Gaulen* genoemd. Dus kregen deze Provinciën den naem van *Belgenland*, al-

hoewel dat men de Belgen onder de Gaulen rekende , van welke zy het derde deel maakten (*a*).

Het land der Belgen hadde eene grootere uytgestrektheyd , als onze Nederlanden. Naer den zuyden kwamen zy tot aan de rivieren de Seine en de Marne , naer den westen paelden zy aan de zee , naer den noorden en oosten aan de riviere den Rhyn.

Den vermaerden veld - oversten Julius - Cæsar , den welken ontrent vyftig jaeren voor de geboorte van Christus het geheel Gaulenland met de Belgen aan de roomsche magt onderworpen heeft , leert ons , dat ten zynen tyde het Belgenland bewoond wierd door vier-en-twintig natien ofte volkeren. Wy zullen hier enkelyk die noemen , dewelke in of ontrent het daer naer opgeregt hertogdom van Brabant verbleven.

De *Eburones* bewoonden die landstreken , welke daer naer genoemd zyn het land van Luyk , het hertogdom van Limbourg , het land van Overmaes , het hertogdom van Gulik , en waerschynelyk ook in de west-zyde van Brabant , tot aan de Dyle. Ten tyde van Julius-Cæsar hadden twee koningen het bestier , elk van een deel der *Eburones*.

De *Menapii* hielden zig in het noord-deel van Belgenland : zy beminden de oevers der zee of der rivieren , waer zy gemakkelyker hun groot en kleyn vee voeden konden. Veele velden lieten zy ledigen onbewerkt. Om hunne wolle-weveryen , om hun gezouten en gerookt vleesch , waeren zy bekend door geheel Italien , en tot Roomen toe.

Naer den zuyden der *Menapii* , in de geheele groote lands-streke welke daer naer gemaakt heeft het oud bisdom van Cameryk (te weten , voor dat het verdeylt was) , woonden de *Nervii* ofte *Nerviers* ,

(*a*) *Jul. Caesar de Bello Gall., lib. 2* Histoire ancienne des Pays-Bas , par Mr. Des Roches. Anvers , 1787. 1. vol.

een vermaerd volk, 't welk heerschappye hadde over vyf mindere natien. Voor de komste van Julius-Cæsar waeren de Nerviers sterk, kloek, manhaftig. Zy gedoogden niet, dat eenige kooplieden in hun land kwamen, om 'er wyn te brengen, ofte iets te verkoopen het gene tot wellustigheyd zoude strekken, zig laetende voorstaen, dat den mensch door de wellust zyne kragt verliest, en zyn gemoed bederft.

Julius-Cæsar heeft de Belgen niet kunnen onder het roomsch jok brengen, 't en zy door zoo bloedige gevegten, dat de natie der *Advatici*, welke schynen gewoont te hebben in het hedendaegsch graefschap van Naemen, en de voorgemelde *Eburones*, teene-mael verwoest ende vernietigt zyn. Sedert dien tyd, tot ontrent het jaer des Heere 464, dat is, ten tyde van ontrent 514 jaeren, zyn onze Nederlanden onder de heerschappye der Romeynen gebleven.

Naer dat den gezeyden veld-oversten de Belgen ten onder gebragt hadde door het zweêrd, tragte hy hunne gemoederen te winnen door mildaedigheyd, en met hun te verheffen tot hooge bedieningen, hun zelts maekende raedsheeren van Roomen. De kloekmoedigste soldaeten gebruykte hy in zyn leger, en vereerlykte hy met zyn betrouwen. De Belgen, te vooren gezworene vyanden van de Romeynen, wierden allengskens een volk met hun (a).

Om dat deze landen op vele plaetsen door de voorige oorlogen schier onbevolkt waeren, zyn, met toestemming der Romeynen, veele andere volkeren uyt Germanien hier aengekomen. De *Tungri*, ofte Tongersche, kwaemen woonen aen d'eene en d'andere zyde van de Maes; de *Sunici* in het land van Limbourg en van Gulik; de *Bethasii* tusschen de dry rivieren, den Demer, de Dyle en de Geete; de *Taxandri* aen den noorden van den Demer, in't

(a) *Ægid. Bucherii, Belgium Romanum, lib. 1, cap. 6.*

quartier van Antwerpen, de meyerie van den Bosch, en de twee Kempen-landen; de *Ubii* in de daer naer opgeregte diocese van Keulen.

Een-en-dertig jaeren voor de geboorte van Christus wierd Octavianus-Augustus meester van 't roomsch keyzerryk. Dezen in Gaulenland gekomen zynde, ontnam aen de volkeren het wyning dat hun overgebleven was van hunne voorige vryheyd. Hy wilde geene koningen ofte souverejne princen in deze landen. Geheel Gaulenland wilde hy bestiert hebben als eene romeynsche provincie, door gouverneurs, præfecten, ofte gezanten. Het Belgenland wierd verdeyld in dry departementen. Twee van die deelen wierden *Germanien* genoemd, te weten, Opper-Germanien en Neder-Germanien. Het ander deel behielt den naem van Belgenland, 't welk in de vierde eeuw ook in twee gespleten is, in eerste en tweede Belgenland.

In Opper-Germanien wierden gerekent de bisdommen van Mentz, Worms, Spier en Strasbourg: in Neder-Germanien de bisdommen van Keulen en Tongeren, dat is te zeggen, bisdommen welke daer naer opgerecht zyn. Zoo dan het meeste deel van Brabant, en misschien veel meer als deze Provincie, lag in Neder-Germanien.

Wat aengaet de *Religie* der gemelde volkeren, zullen wy beginnen met de *Gaulen*. Deze, gelyk Julius-Cæsar getuygt, aenbaden voornaementlyk den afgod Mercurius, meynende dat hy was den leydsman voor de reyzende lieden, den toevlugt om gelukkiglyk koophandel te dryven, en om geld te winnen. Zy aenbaden ook de afgoden Jupiter, Mars, Apollo en Minerva. Zy geloofden dat Jupiter in den hemel heêrscht, dat Mars den oorlog bestiert, dat Apollo de ziekten verdryft, dat Minerva de beginzels van alle konsten leert. Aen hunne goden offerden zy sacrificien, zelfs van levende menschen, met die, ter eere van de goden, te verbranden.

De *Belgen* verschilden van de *Gaulen* in taele, in wetten en in zeden, zegt Julius-Cæsar, maer hy en zegt niet dat zy verschilden in religie of bygeloovigheyd. Misschien hebben zy allengskens de afgoderye der *Gaulen* aengenomen.

Zeer verschillende waeren de *Germanen*, volkeren, dewelke, gelyk ik gezeyd hebbe, over den *Rhyn* woonden, en van welke veele, zoo ten tyde van Julius-Cæsar, als naer zyne dood, in ons *Nederland* gekomen zyn. Volgens het verhael van Julius-Cæsar, hadden de *Germanen* geene sacrificien, geene priesters ofte toezigters van den gods-dienst. Zy herkenden geene andere goden, als de ziene-lyke schepselen, door welke zy openbaerlyk geholpen wierden, te weten, de *Zonne*, de *Maen*, en *Vulcanus* ofte het *Vuer*. Wat hun gedrag aengaet, Julius-Cæsar zegt, dat zy de onkuyscheyd schroomden en de geldgierigheyd, dat zy de vreemdelingen eerbiediglyk ontvingen, hielpen ende beschermden.

Tacitus, anderen roomschen schryver, den welken ontrent twee hondert jaeren naer Julius-Cæsar geleefd heeft, schryft anders van de religie der *Germanen* (a). Hy zegt, dat zy priesters hadden, dat zy sacrificien opdroegen aen *Mercurius*, aen *Hercules* en aen *Mars*. Misschien hadden zy in dien tusschen-tyd hunne afgoderye verandert. Zekerlyk de religie der afgodisten, als steunende op een ydel goeddunk, was onderworpen aen gedurige veranderingen. Voorders spreekt Tacitus van de *Germanen* met grooten lof. Hy zegt dat zy de eerbaerste waeren van alle volkeren, en dat by geen volk beter de hospitaliteyt of gastlievendheyd geoeffent werd. Hun groot gebrek was de dronkenschap. Dag en nacht te drinken en te schinken, werd niet tot schande

(a) Tacitus, *de moribus Germanorum*, cap. 9. Voyez les mémoires de l'académie de Bruxelles, 1775, tom. I, pag. 416.

gerekent. Uyt de dronkenschap kwam dikwils twist en gevegt. Geen minder gebrek was hunnen on-verzaedelyken drift tot het tuysschen. Wanneer zy hun geld en hun goed verspeelt hadden, verspeelden zy hunne vryheyd en hunnen persoon.

De *Romeynen* winnaers en meesters der Gaulen, der Belgen en der Germanen van dezen kant van den Rhyu, hebben hier hunne afgoderye ingebracht, met de schrikkelyke bedorvendheyd van hunne zeden (a).

Deze aenbaden veele goden, en veele soorten van goden, hemelsche, aerdsche en onder-aerdsche goden, hooge en leegere, zelfs halve-goden. Den H. Augustinus, volgende de romeynsche schryvers, zegt, dat zy twintig uytgelezene goden rekenden, waer onder waeren twelf mans, en acht vrouwen ofte godinnen. Wat aengaet de niet uytgelezene, of de mindere soorte van goden, hun getal was overgroot en schier ontelлык. Den zelven H. Vader beschryft ook een groot deel der schandelyke buytensporigheden en ontugtigheden, welke by de Romeynen ter oorzaak van hunne goden bedreven wierden (b). Niet tegenstaende die dwaenze en schandelyke by-geloovigheyd, waeren de afgoderye toegedaen, niet alleen de gemeyne lieden in hunne huizen, en de schouw-speelders op de theaters, maer ook de aenleyders des volks, de roomsche keyzers, en die dewelke onder de Romeynen de verstandigste en de geleerdste gerekent wierden. Ofte was 't dat eenige geleerde die dwaesheyd by hun zelven of tusschen vier oogen veroordeelden, eventwel ver-voegden zy zig met de gemeynte in 't openbaer. De afgoden hadden hunne tempels en autieren, hunne

(a) Voyez l'histoire de l'église gallicane, par le Père Longueval, tom. 1; *Discours sur la religion et les mœurs des anciens Gaulois.*

(b) S. Aug., *de civitate Dei*, lib. 7, cap. 2.

priesters en sacrificien, hunne plegtigheden en hooge feest-dagen. De afgoderye maekte wet van staet, dusdaeniglyk dat de roomsche republiek niet scheên te kunnen in wezen blyven zonder de hulpe des duyvels, den welken in de afgoden aanbeden wierd.

Allen mensch is geneygd tot het kwaed. Hoe boos moesten die worden, dewelke de ondeugendste menschen als goden ofte halve-goden eerden! Salustius, roomschen historie-schryver, den welken gestorven is ontrent vyf-en-dertig jaeren voor de geboorte van Christus, verhaelt in 't bezonder de bedorvendheid der zeden van zyne mede-borgers. Hy zegt, dat eene onverzaedelyke gierigheyd by hun alle goede trouw en alle goede konsten omgeworpen hadde : dat men geene vriendschap of vyandschap meer en maekte, 't en zy uyt eygene baete : dat bedriegen, stelen en rooven nauwelyks voor misdaed gerekent wierd : jae, dat men scheên groot en magtig te zyn, wanneer men aen eenen anderen het zyne konde ontnemen. Hy beschryft de pragt, de wellust, de overdaed en gulzigheyd der Romeynen, hy beschryft hunne onkuyscheyd en wreedheyd (welke twee doorgaens te zaemen gevonden worden), hunne hooveêrdigheyd, hunne andere gebreken en grouweldaeden (a). Salustius kende die, hy die zelve zoo bedorven van zeden was, dat hy door geene openbaere straffen wederhouden konde worden. Noyt heeft eenen heydenschen mensch tegen de ondeugd zoo sterk gesproken als hy : maer zyne hooveêrdigheyd verblinde hem dusdaeniglyk, dat hy, verfoeyende de zonden der andere, de zyne niet en schroomde. Voorders dusdaenige waeren alle de andere, en dusdaenige zouden zy gebleven zyn, zonder de gratie van den eenigen Verlosser en Zaligmaeker Jesus-Christus.

(a) Salust. bellum Catilin.

Uyt het gene tot nog toe gezeyd is , kan den lezer oordeelen van de droevige gesteltenis der Nederlanders , voornaemendlyk naer dat zy van de Romeynen bestiert wierden , en met hun een volk maekten. Den H. paus Leo den Grooten bemerkt zeer wel , dat de goddelyke voorzienigheyd bynaer de geheele weireld aen het roomsch ryk onderworpen heeft , op dat het evangelie van Christus te gemakkelyker zoude verkondigt worden by alle die volkeren welke stonden onder eene en de zelve bestiering (a). De apostelen , de apostolyke mannen , de ieveragtige christenen , konden zoo veel te gemakkelyker de nieuwe wet van Christus door de weireld verkondigen en uytbreyden , om dat zeer veele landen door eenen souvereyn bestiert wierden. Maer van den anderen kant de zelve uytgestrektheyd van dat ryk stelde een zwaer beletzel aen de uytbreyding der christelyke leering , en der christelyke zeden , te weten , door de heêrschende afgoderye , en door de algemeyne bedorvendheyd in gedrag , dagelykx by de afgodisten toenemende.

Marc. 16.
x. 20.

De apostelen , door de kragt van dien den welken hun gezonden hadde , hebben alle beletzels overwonnen. *Zy hebben over al gepredikt , zegt den H. Marcus , den heere medewerkende , ende hunne predikatie door mirakelen bevestigende. Zy hebben ook over al met vrugt gepredikt. Voor het jaer des Heere 57 schreef den H. Paulus aen die van Colossen : het woord van 't Evangelie is tot ulieden gekomen , gelyk het is in de geheele weireld , en het brengt vrugten voorts , en het groeyt.* In zynen brief tot de Romeynen schreef hy , dat hun geloof aengekondigt wierd door de geheele weireld. Den H. martelaer Ignatius in de eerste eeuw der kerk , schryvende tot die van Philadelphien ,

Ad Rom.
Cap. 1 x. 8.

(a) S. Leo , in Natal. apost. , serm. 1 , ut citò pervios haberet populos prædicatio generalis , quos unius teneret regimen civitatis.

zeyde , dat door het bloed van Christus de H. kerk gefondeert was van 't een eynde des weirelds tot het ander.

By die algemeyne uytdrukkingen kunnen wy veele waerschynelykheden voegen , door welke schier geen twyffel overblyft , of het christelyk geloof is by de Gaulen en by de Belgen gepredikt , zelis ten tyde van de apostelen.

Christus hadde aen zyne apostelen geboden , het evangelie te verkondigen in alle landen , ofte , om te spreken met den evangelist , *aen alle schepzel*. Zy hebben dit gebod volbragt : zy zyn gegaen verre buyten het roomsch ryk , tot by de barbaerste , de wreedste , de meest afgelegene volkeren , tot in Indien , Scytien , Æthiopien of Mooren-land , etc. Hoe zouden zy de Gaulen en de Belgen veronagtzaemt hebben , welke woonden bynaer in 't midden van de Romeynen , welke met de Romeynen een volk maekten , en voorders tot dan toe eenvoudig van inborst , zoetaerdig , en gastlievende waeren. De Belgen , voornaementlyk de *Morini* de welke schynen gewoont te hebben in de daer naer opgeregte bisdommen van Boulogne , van Sint-Omer en van Yperen , gingen met hunne kudden ganzen tot Roomen toe om geld te winnen. Hoe zouden de apostolyke mannen der eerste tyden geweygert hebben , den zelven weg te doen , om zielen te winnen voor Christus ? Dat meer is , den H Chrysostomus (a) noemende veele vremde en verre afgelegene landen welke door de apostelen tot het christelyk geloof bekeert zyn , rekent onder hun de Britannische Eylanden , dat is , gelyk wy die nu noemen , Engeland , Schotland en Ierland. 'T is te denken dat de apostelen door Belgenland naer Britannien gegaen zyn. 'T is zelfs te denken , dat

(a) S. Chrys., *adversus gentiles, demonstratio quod Christus sit Deus.*

zy tot in America gepredikt hebben, wel verstaende, was 't dat America ten dien tyde van menschen bewoont wierd. Dog geleerde schryvers meynen dat dit groot deel des weirelds maer bewoont geworden is naer de instelling van het christendom, en misschien maer sedert duyzend jaeren (*a*).

Alhoewel dat, volgens alle waerschynelykheyd, het christelyk geloof by de Belgen gepredikt is ten tyde der apostelen; nogtans weten wy niet met zekerheyd, dat hier bisdommen opgeregt zyn in d'eerste eeuw der H. Kerk (*b*). Zekerlyk waeren 'er opgeregt in de tweede eeuw, lang voor het jaer 186. Den H. Irenæus, bisschop van Lyon, in Gauleland heeft voor het gezeyd jaer 186, zyne vyf boeken tegen de ketters van dien tyd geschreven, en in deze boeken bestryd hy de ketters door het eenig christelyk geloof, het welk, zeyde Irenæus, het zelve is in alle landen. Hy sprak aldus: „ Geen ander „ geloof of geen andere traditie hebben de kerken „ welke gefondeert zyn by de Celten, de kerken „ welke gefondeert zyn in Germanien, de kerken „ in den Oosten, in Lybien, etc. „. Door *kerken* verstaet Irenæus opgeregte bisdommen, en door *Germanien* kan hy niet anders verstaen als Opper-en-Neder-Germanien, van deze zyde van den Rhyn, en van welke boven gesproken is. Want by de Germanen over den Rhyn zyn geene bisdommen opgeregt, als in laetere tyden (*c*). Hier uyt volgt, dat, voor het jaer 186, bisdommen gefondeert waeren in eenige der voorgenoemde Steden, Mentz, Worms, Spier, Strasbourg, Keulen, Tongeren, ofte in eenige andere van de zelve lands-streke.

(*a*) Catéchisme philosoph. , par Mr. de Feller, Liège, 1788, tom. 2, page 366.

(*b*) *Vide Acta SS. Belgii selecta*, tom. 1.

(*c*) P. Longueval, histoire de l'église gallicane, tom. 1. p. 45.

Is 't dat iemand vraegt, door wiens gezag hier bisdommen gemaakt zyn, men mag hem antwoorden met de volgende woorden van den H. Innocentius I, denwelken in 't jaer 402 paus geworden is : « Het » is openbaer, schreef hy aen eenen bisschop, dat » door geheel Italien, Gaulenland, Spagnien, » Africa, Sicilien, en de byliggende eylanden, niemand kerken (dat is, bisdommen) opgeregt heeft, » 't en zy die priesters dewelke door den H. Petrus, » of door de pauzen zyne opvolgers daer toe aen- » gestelt ende bemagtigt waeren » (a).

Het zyn dan de roomsche pauzen, 't is den H. Petrus, prince der apostelen, aen wie, naest God, wy de nederlandsche kerken met dankbaerheyd moeten toeschryven.

Niemand zal zig verwonderen, dat wy aengaende de eerste instelling van het christendom in Nederland weynige bijzonderheden kennen, wanneer hy overdenkt de menigvuldige vervolgingen tegen de Christenen opgestaen in de eerste eeuwen, en de menigvuldige revolutionen ofte staets-omwentelingen in deze Provinciën.

Den H. Chrysostomus zegt (b), dat alle de roomsche keyzers tot de tyden van Constantinus den Grooten, dat is, tot het begin der vierde eeuw, de christelyke religie vervolgt hebben, d'eene meer, d'andere min; ofte eventwel, dat men onder elken keyzer gelegendheyd gezocht en gevonden heeft om de christenen te vervolgen en te verdrukken. Hier uyt trok dien heyligen leeraer een zeer gevoelyk argument tegen de heydenen, om hun te overtuygen, dat Christus waerlyk God is, den welken voorzeyt hadde, dat de magten der helle tegen zyne kerk niet zouden vermogen. In der daed, zeyde Chrysostomus,

(a) S. Innocent I, epis. ad Decentium Episc. Eugubinum.

(b) S. Chrys., ut supra.

de heydensche keyzers , met tegen de kerk te oorloggen , hebben haer sterker gemaekt , zy hebben ons een groot getal van martelaeren agtergelaeten , zy hebben de kerk vervult met onsterffelyke schatten , zy hebben voor ons opgeregt pilaeren en torens , dat is , heylige menschen , dewelke zoo in hun leven , als naer hunne dood , groote baete aen de kerk by gebragt hebben. Zoo redekavelt den H. Chrysostomus. De eerste pilaeren en torens der belgische kerken , dat is , de eerste apostolyke mannen , de welke hier niet alleenlyk het H. geloof geplant , maer ook door hunne martelie bevestigd hebben , zyn door 't verloop der eeuwen en door menigvuldige revolutionen onbekent geworden. Onder de eerste van welke eenige gedagtenis overgebleven is , mogen wy rekenen den H. Piatus , priester , apostel van Doornyk en van de omliggende landen. Van hem schryft men , dat by geweest is discipel van den H. Dionysius , bisschop van Parys , even als de HH. Fuscianus en Victoricus , apostelen der volkeren *Morini* genoemd , van de welke hier boven gesproken is. Den H. Dionysius , met ses andere bisschoppen , was van den Paus naer Gaulenland gezonden , gelyk verhaelt den H. Gregorius van Tours , in zyne kerkelyke historie. *Lib. I. C. 26, et lib. 10, C. 31.* Van den H. Piatus , andere noemen hem Piaton , leest men ook dat hy meer als dertig duyzend mans bekeert heeft , zonder de vrouwen en kinderen te rekenen. Hy heeft de kroon der martelie bekomen ontrent het jaer 287 (a).

Ten dien tyde was de vervolging tegen de christene de allergeweldigste in Belgenland. Den keyzer Diocletianus hadde in de bestiering van 't ryk deel gegeven aen Maximianus-Herculeus ; en dezen welken doorgaens tot Trier zyn hof hield , hadde Rictius-

(a) *Acta SS. Belg. selecta , tom. I , pag. 95.*

Varus aengesteld tot præfect van Belgenland. Die twee keyzers zyn gerekent onder de wreedste en barbaerste. Wat aengaet den gezeyden præfect, men kan 'er van oordeelen uyt het gene men leest in het roomsch martelaeren-boek, op den 11 december, als volgt : *Tot Amiens, de HH. martelaeren Victorius en Fuscianus, onder den keyzer Maximianus, in welkers neus-gaten en ooren den land-voogd Rictiovarus gloeyende yzere peylkens heeft doen steken, ende den slaep hunder hoofden met brandende nagelen doorslaen, de oogen uytrukken; daer naer zyn hunne lichamen doorschoten, ende aldus zyn zy te zaemen met hunnen weêrd den H. Gentianus onthoofd wezende, tot den Heere gevaeren.* In het zelve martelaeren-boek leest men op den 6 october, dat *by naer ontallyke martelaeren in de vervolging van Diocletianus onder den land-voogd Rictiovarus, om het geloof van Christus, op verscheyde manieren gedood zyn.*

Die zwaere vervolging heeft veele jaeren geduert in de andere deelen van het roomsch ryk, maer veel min in deze landen. In 't jaer 292 verhefte den keyzer Diocletianus twee personen tot den titel en weêrdigheyd van *Cæsars*, te weten, Maximianus-Galerius en Constantius-Chlorus; welke men diesvolgens in onze tael onder-keyzers zoude mogen noemen. Constantius-Chlorus kreeg het bestier van Gaulenland, onder 't welk onze Provincien begrepen waeren. Hy was eerbaer, zagtmoedigt en goedwillig, ende zogte geene andere eer, als in 't geluk en welzyn van zyne onderdaenen. Hy beminde de deugd, vervolgens konde hy geenen haet draegen tegen de christenen. Alhoewel dat hy hunne religie niet en oeffende, ten minsten verliet hy de afgodery en aanbade hy God schepper van hemel en aerde. Onder zoo goeden prince hebben de kerken van Nederland hunnen voorigen luyster vermeerdert, bezonderlyk door den H. Valerius, bisschop van

Trier. Zoo mogen wy eventwel oordeelen, al is 't dat zyne werken door de meermaels gemelde oorzaken verduystert zyn. Iets meer weten wy van den H. Maternus, bisschop van Trier, en welken ook bestiert heeft het bisdom van Keulen en van Tongeren. Onder Constantius-Chlorus, of zekerlyk onder zynen zone Constantinus den Grooten, heeft den H. Maternus de tempels en beelden der afgoden omgeworpen, ende kerken gebouwt tot Keulen, Bonne, Maestricht, en op veele andere plaetzen in 't land van Luyk en van Naemen (a). Een groot deel van het hedendaegsch Brabant was alsdan onder het bisdom van Tongeren begrepen.

Onder de zelve princen wierden bisschoppen gestelt in de andere cathedraele kerken van Belgenland, ofte zelfs nieuwe bisdommen opgeregt.

In 't jaer 302 maakten Diocletianus en Maximianus-Galerius, tot Nicomedien, het besluit van het Christendom teenemael te vernietigen. Den 24 februiarius van 't jaer 303, deden zy een edict of wet uytvaardigen, uyt kragt des welks alle kerken moesten afgebroken worden, de heylige boeken of schriftueren verbrand, de christenen berooft van alle eer en weêrdigheyd, van alle privilegie ofte voorregt; bloot gestelt aen alle mishandeling, zonder dat zy zouden mogen klaegen, of iet wedereysschen van 't gene zy zouden verliezen door dieverye ofte plundering. Wel haest volgden nieuwe edicten, veel strenger en geweldiger.

Diocletianus zond brieven aen Constantius-Chlorus, op dat hy insgelyks in Gaulenland de christenen tot den dienst der afgoden zoude dwingen. Dezen ontving de brieven zonder die uyt-te-werken. Om nogtans niet te toonen, dat hy aen den keyzer, die hem in magt en gezag te boven ging, teenemael

(a) *Acta SS. Belgii selecta*, tom. 1, pag. 77 et seqq.

wederstond, liet hy toe, dat afgebroken wierden de kerken van steen, welke daer naer herstelt konden worden: maer hy spaerde de levende tempels, dat is, de geloovige, zegt Lactantius, vermaerden schryver van dien tyd (a).

Dat meer is, Eusebius (b), den welken ook in dien tyd geleefd heeft, zegt, dat Constantius-Chlorus noyt eenig deel genomen heeft in de vervolging tegen de christenen, ofte dat hy noyt bevolen heeft, dat men de kerken zoude afbreken.

Dezen prince wierd keyzer in't jaer 305, en zyne souvereïne magt gebruykte hy tot vrede en rust van den staet. Kennende de getrouwigheyd der christenen, gebruykte hy hun tot zyne lyf-wagt, en in zyn hof, 't welk hy doorgaens hield tot Trier, verheugde hy zig in't gezelschap der priesters. Hy stierf tot York, in Britanien, den 25 julius van't jaer 306.

Zynen zone Constantinus, om zyne kloeke daeden by genoemd den Grooten, wierd aenstonds door de legers keyzer van Britanien, Spagnien en Gaulenland uytgeroepen. Het eerste gebruyk 't welk hy maekte van zyne keyzerlyke magt, bestond, in aen de christenen de vryheyd van hunnen gods-dienst weder-te-geven: deze was zyne eerste wet, zegt Lactantius.

In't jaer 312, maekte Constantinus, te zaemen met Licinius, die het bestier van Pannonien en van Rhetien hadde, een edict, behelzende dat de christenen hunnen gods-dienst vrylyk mogten oeffenen, en dat men hun moeste wedergeven hunne bidplaetzen, hunne eygene goederen, en de goederen toebehoorende aen de christelyke gemeyntens, van welke zy door de vorige vervolgingen berooft waeren.

In't jaer 324, wierd Constantinus alleen-heerschenden keyzer van't roomsch ryk, 't welke zig

(a) *Lactantius, de mortibus persecutorum.*

(b) *Eusebius, histor., lib. 8, cap. 13.*

uytstrekke door de dry bekende deelen des weirelds Europa, Asia, Africa.

Alle de wetten welke hy door het keyzerryk heeft doen verkondigen, zyn buyten twyffel ook in deze landen gepubliceert geweest. Behalven de bovengemelde, ziet nog eenige welke hy tot baete en luyster der christelyke religie uytgegeven heeft (a).

1.° Hy herriep, trok in, en vernietigde al wat te vooren door de vervolgers der H. kerk geboden en gedecreteert was.

2.° Alle de verbannene christenen wierden ingeroepen, en in vryheyd gestelt.

3.° Aen die de welke van hunne krygs-bedieningen berooft waeren, liet hy den keus, van die te hernemen, of in ruste te leven. Zy moesten herstelt worden in't bezit van hunne goederen.

4.° Om dat 'er gestorven waeren, welkers goederen men ten onregt afgenomen hadde, werd bevolen, die goederen te geven aen hunne erfgenaemen, of, by gebrek van erfgenaemen, aen de kerk.

5.° Alle volkeren wierden door edicten opgewekt en aangemoedigt tot het aenveêrden van de christelyke religie.

6.° Verbod aen ieder-een, sacrificie op-te-draegen aen de afgoden, waerzeggers te raede te gaen, ofte de feest-dagen des heydendoms te onderhouden.

7.° Allen slaevelyken aerbeyd, alle processen ofte gedingen, wierden verboden op den zondag, ter eere van de verryssenis van Christus.

8.° Constantinus vernietigde de straf des kruys, welke by de Romeynen in't gebruyk was.

9.° Hy stelde een kruys op de waepens van zyne soldaeten, om hun gewend te maeken, dit teeken van onze verlossing te eeren. Wanneer hy ten oorlog ging, dede hy eene tente mededraegen, by gedaente van

(a) *Ex Sozomeni hist. eccles., lib. 1, cap. 8 et 9.*

van eene kapelle, waer in men God konde loven en bidden, en den gods-dienst verrigten. Eenige priesters en diakens volgden het leger op, om hunne geestelyke bedieningen te oeffenen. Sedert dien tyd heeft elk legioen in zyne tente eene kapelle gehad, met priesters ende diakens, zegt den historie-schryver Sozomenus.

10.º Constantinus liet toe, dat men alle processen ofte gedingen zoude draegen voor den regter-stoel der bisschoppen, wanneer men niet wilde pleyten voor weireldsche regters. Zelfs wilde en beval hy, dat het vonnis der bisschoppen de zelve kragt zoude hebben, als of het uytgesproken was door den keyzer, en uytgevoert door de bestierders der provincien.

11.º Hy wilde en beval, dat de stellingen der kerkelyke concilien vast en onveranderlyk zouden blyven.

12.º Aen de kerken der christenen gaf hy een deel der publieke imposten.

Hier uyt volgt, dat de roomsch-catholyke religie alsdan de dominerende of alleen heerschende religie geworden is in het roomsch ryk, ende vervolgens in Nederland en in Brabant: dat alle de tempels der afgoden hier, even als elders, afgebroken moesten worden; dat de afgodisten en heydensche, wilden zy de christelyke religie niet aennemen, ten minsten de zondagen moesten respecteren, op die dagen den slaevelyken aerbeyd moesten laeten; dat zy de bisschoppen moesten eerbieden en aen hun vonnis gehoorzaemen wanneer zy voor den regter-stoel der bisschoppen beroepen wierden, etc.

Ik zegge dat de roomsch-catholyke religie dan alleen heerschende was, alleen geoeffent mogte worden: 't welk te verstaen is, niet alleenelyk om dat alle oeffening der afgoderye verboden was, maer ook om dat gelykelyk belet werd allen zoo genoemden gods-dienst der ketters. Constantinus

gaf een wet uyt, door welke hy aen de ketters ofte secten ontnam hunne bid-plaetsen, ende hun verbode by een te komen, 't zy in publieke, 't zy in bezondere huizen (a). In de dry eerste eeuwen heeft de H. kerk onbeschryvelyke ongemakken geleden, niet alleen door de afgodisten haere vervolgers, maer ook door de ketters, zoo om dat veele al te eenvoudige en onvoorzigtige geloovige door de ketterye misleyd en bedorven wierden, als ook om dat de heydenen geen verschil maekende tusschen de ketters en de catholyke, de buyten-sporigheden en het ontugtig leven der ketters toeschreven aen de geheele vergaeding der christenen, dat is, aen alle die de welke men christenen noemde, alhoewel dat dien weêrden en verheven naem van christen aen de sectarissen niet toekwam. Den H. Augustinus schryft van meer als tachtig ketteryen, opgestaen in de eerste eeuwen van het Christendom (b). Bynaer alle zyn verdwenen en te niet gegaen door die eene wet van den keyzer Constantinus (c).

Dat den lezer hier aenmerken het ongemeten verschil tusschen de valsche kerken en de waere kerk van Christus steunende op den stoel van den H. Petrus. Deze heeft wederstaen aen alle edicten, aen alle menschelyke en helsche magt, als wezende het werk van God. Daer in tegendeel de menschelyke uytvindingen der ketters door een enkel edict in den wind gedreven zyn, als stof der aerde. Is 't dat de dolingen der volgende eeuwen langdueriger geweest zyn, 't is geweest om dat die door het gezag der bedrogene princen ondersteunt wierden, en niet alleen door listen en bedrog, maer ook door het zweêrd en wreedheyd voortsgeplant wierden.

(a) *Sozomen.*, lib. 2, cap. 32.

(b) *S. Aug.*, de hæres. ad Quod-vult-Deum.

(c) *Sozomen.*, *ibid.*

TWEEDE CAPITTEL.

Nederland word verwoest door den inval der Barbaeren.—Heerschappy der Franken in Brabant.—Herstelling der Afgoderye in dit Land.—Apostolyke Mannen door welke de Afgoderye verdreven, en de Roomsch-Catholyke Religie hier eyn-delyk gegrondvest is.

DEN keyzer Constantinus stierf den 22 dag van mey in 't jaer des Heere 337. Ontrent den zelve tyd, wierd den H. Servatius bisschop van Tongeren, en vervolgens van een groot deel der provincie, welke nu Brabant genoemd word. Dat bisdom heeft hy bestiert ten tyde van zeven-en-veertig jaeren. Wy mogen niet twyffelen, of Servatius, den welken van den H. Gregorius van Tours, genoemd word *eenen man van uytmuntende heyligheyd*, heeft geene moeyte gespaerd, om zyne diocese te zuiveren van de overgeblevene goddeloosheyd der verblinde afgodisten.

*Hist. lib.
2, cap. 5.*

God, wiens oordeelen ongrondeêrlyk zyn, liet toe, dat zyne kerk, naer de dood van Constantinus, in zwaerdere beproevingen viel, als oyt te vooren. De dry zonen van den overleden keyzer verdeylden het ryk onder hun, te weten, Constantinus, Constantius en Constans. Constantinus den oudsten, nog maer twintig jaeren oud zynde, kreeg voor zyn deel Gauenland, Spagnien en Britannien. Hy toonde zig genegen voor de roomsch-catholyke religie, maer met het deel zyns ryks niet te vrede wezende, begon hy den oorlog tegen zynen broeder, en verloor zyn leven in 't jaer 340. Constans, in 't zelve jaer, meester geworden van geheel den westen, vertoonde

zig ook als beschermer der Kerk: Hy wierd gedood in't jaer 550, door Magnentius, eenen van zyne veld-overste, den welken het keyzerryk van den westen overweldigt hebbende, hier dry jaeren heerschte, en, alhoewel christen, aen de heydenen den afgoden - dienst toeliet, om door hun ondersteunt te worden. Naer zyne dood wierd Constantius souvereyn van geheel het roomsch ryk, het welk hy scheên te bestieren, uyt geen ander inzicht, als om door de ketterye van Arius, het catholyk geloof onder den voet te brengen.

De vervolging welke hy tegen de kerk van Christus verwekt heeft, is zoo zwaer en zoo gevaerlyk geweest, dat den H. Athanasius (a) dien keyzer vergeleken heeft aen den boozen Anti-Christ; den H. Hieronymus heeft de dood van Constantius voorgevallen in het jaer 361, aen eene bezondere voorzienigheyd van God toegeschreven, wanneer hy aldus sprak: „ Het „ schipken der Apostelen dreef voorts in gevaer: de „ winden blaesden, en sloegen 'er dweêrs op: geene „ hope was 'er meer over Maer den Heer ontwaekt „ zig: de beeste sterft, en de stilte keert weder „ (b).

De stilte kwam weder, naersleypende eene nieuwe kwellung. Den opvolger van Constantius, Julianus, bygenaemd *den apostaat*, gaf edicten uyt, door welke geboden wierd, de tempels der afgoden en hunne sacrificien te herstellen. Volgens die edicten, moesten de afgebrokene tempels herbouwt worden op de kosten van die de welke geboden hadden, dat men ze zoude omwerpen.

Zoo droeve tyden heeft den H. Servatius beleefd, en hy heeft een bezonder deel gehad in den stryd tegen de ketterye van Arius. Niet min droevig voor hem, niet min schaedelyk aen de religie, en besonderlyk aen zyn bisdóm, is het geweest, dat binnen

(a) S. Athanas. epist. ad solitar. vitam agentes.

(b) S. Hieron. dial. advers. Lucif., tomo 4, novæ edit., p. 301.

zyn leven de *Franken* in ons Nederland eene vaste woon-plaets bekomen hebben.

Het oud woord *Frank* beteekent zoo veel als *vry*. De *Franken* waeren geene particuliere natie, maer 't waeren veele volkeren van Germanien over den Rhyn, de welke zig aen malkanderen verbonden hadden, om hunne vryheyd te bewaeren tegen het roomsch gebied, en bezonderlyk tegen den wreeden keyzer Maximinus, den welken in't jaer 256 hun alle bedreygt hadde te vernietigen. Ter hunner oorzaak kreeg een deel van Germanien den naem van *Franken-land*. Naer den westen waeren zy bepaelt door den Rhyn, en naer den oosten door de riviere de *Wezer*, welke hun afsnede van de *Saxische* (a).

Eenige van die *Franken*, door de *Saxische* uyt hun land gedreven, kwamen over den Rhyn, en stelden zig tusschen de rivieren de *Maes*, den *Demer* en de *Schelde*. Den keyzer *Julianus* den apostaat, gaf hun, in 't jaer 358, oorlof om 'er te blyven als onderdaenen van het roomsch ryk (b). Deze nieuwe inwoonders van ons Nederland, volgens hunnen oorsprong, waeren heydenen en afgodisten. Immers den *H. Gregorius* van *Tours*, sprekende van de *Franken* in't algemeyn, zegt dat zy geen en kenden, maer dat zy de schepselen, te weten, waters, bosschen, beesten en vogelen, als goden eerden, en aen hun sacrificie opdroegen (c).

Wy mogen denken, dat in veele plaetzen van *Brabant* de afgoderye als dan hernomen is, zelfs opentlyk, niet alleen door de *Franken*, maer ook door de voorige heydenen welke nog niet bekeert waeren; en misschien zelfs door slappe en weynig

(a) *S. Hieron. in vita S. Hilarion.* : inter Saxones et Alemannos gens est non tam lata, quàm valida. Nunc Francia vocatur.

(b) *Wastelain, description de la Gaule belg.*, tom. I, pag. 24.

(c) *S. Greg. Turon. hist.*, lib. 2.

onderwezene christenen. Het gene ik nu gaen verhaelen, zal die meyning bevestigen.

Ontrent het jaer 585 liep het gerugt in deze landen, dat de Hunnen naer Belgenland afkwamen. Dit volk woonde in geene huizen, bezaeyde geene akkers. Zy leefden zonder koning, zonder wet, zonder gods-dienst, enkelyk bekommert om te stellen, te rooven, te moorden. De mans hielden zig te peêrde bynaer dag en nacht. Op hunne peêrden aten en dronken zy, kogten en verkogten zy. De vrouwen en kinderen woonden op wagens (*a*).

Den H. Servatius, bisschop van Tongeren, bad God onophoudelyk met veele traenen, met vasten en waekingen, dat hy deze landen tegen dat wreed volk zoude beschermen. Door den geest Gods verstaende, dat zyne gebeden niet verhoort wierden *ter oorzaak der zonden van het volk*, vertrok hy naer Roomen, om door de voorspraeke van den H. Petrus dit gevreesd kwaed af-te-keeren. Daer wierd hem veropenbaert, dat, volgens Gods schikking, Gaulenland door de Hunnen verwoest zoude worden, dog dat hy die ellende niet zien zoude. Hierom wierd hy vermaent, naer zyn bisdom weder-te-keeren, om zig tot de aenstaende dood veêrdig te maeken. Tot Tongeren gekomen zynde, nam hy daer het gene tot zyne begravenisse noodig was. Tusschen het geween van zyne priesters en van het volk, nam hy afscheyd van hun, en vertrok naer Maestricht, waer hy gestorven is ontrent het jaer 584. Korts naer zyne dood hebben de Hunnen Tongeren verdelgt. Wat wreedheid zy voorders in deze landen bedreven hebben, is ons onbekend (*b*).

Meer duydelijk is beschreven eenen anderen inval van barbaersche volkeren, te weten, Wandalen,

(*a*) *Ammianus Marcell., rerum gestarum, lib. 31.*

(*b*) *Vide Acta SS. Belgii, tom. 1, de S. Servatio.*

Alanen, Quaden, Sarmaten, Gipeden, Herulen, Saxische, Bourgondinaeren, Allemannen. Uytgenomen de Wandalen, alle de andere waeren heydenen en afgodisten. De Wandalen en Alanen veroverden den Rhyn op den laesten dag van 't jaer 406, vergezelschapt, ofte wel haest gevolgt van de voorge-noemde. Den H. Hieronymus in eenen brief welken hy geschreven heeft in 't jaer 409, verhaelt in korte woorden wat schaede zy aen deze landen veroorzaekt hebben, zeggende: *Mentz eertyds eene luysterlyke stad is verdelgt, en veele duyzende van haere inwoonderszyn vermoort in de kerk. Worms is veroverd naer eene lange belegering. Rheym, die magtige stad, Amiens, Atrecht, de Morini, aen het uysterste der aerde, Doornyk, Spier, Strasbourg, alle die plaetzenzyn ingenomen, ende hunne inwoonders gevangen weggeleyd naer Germanien*: dan verhaelt hy voorders, hoe andere deelen van Gaulenland beschaedigt wierden (a).

Den geleerden Molanus, in zyne latynsche chronyke van Nederland, rekent die twee verwoestingen, te weten, deze der Wandalen en de voorgemelde der Hunnen, voor eene en de zelve, en voor de eerste van Nederland. Men mag het *de zelve* rekenen, om het klyn verschil der jaeren, en de eerste naer de geboorte van Christus. Waerschynelyk is dan het meeste deel van Brabant gelykelyk verdorven. Want onder de verwoeste plaetzen noemt den H. Hieronymus Doornyk en de *Morini*, dat is, de stad Terrouane, ofte het land der *Morini*, welke woonden in de daer naer opgeregte bisdommen van Yperen, Brugge en Sint-Omer; immers de volkeren woonende tot by de zee, tot waer de Wandalen en hunne medegezellen, zoo het schynt, niet gekomen zyn zonder Brabant te doorloopen. Wat de volkeren in

(a) S. Hieron., epist. 92, ad Ageruchiam.

Gaulenland ten dien tyde en in de volgende jaeren geleden hebben, vind men, alhoewel in weynige woorden, in een gedigt gemaekt in het jaer 416, van iemand den welken de algemeyne ellenden ondervonden hadde. Hy zegt, dat eene overstroming der zee minder kwaed zoude gedaen hebben, als dien inval der barbaeren. Hy zegt, dat geene kasteelen op steen-rotzen, geene steden op hooge bergen of met groote rivieren omringelt, aen het geweld der vyanden wederstaen konden: voorders dat de kerken geschonden wierden, de autieren verbrand, de heylige vaten onteert, de religieusen gedood, de bisschoppen en priesters gevangen, geslaegen, in de boeyen geworpen, in ballingschap verdreven wierden, etc. (a).

Of'er dan kloosters waeren in Brabant, is my onbekent. Zekerlyk waeren'er veele in Vlaenderen by de gezeyde *Morini*. Den H. Victricius, den welken ontrent het jaer 385, bisschop van Rouen geworden is, heeft, bisschop zynde, het Evangelie gepredikt by de *Morini*, met zoo groote vrugt, dat in mindere en meerdere steden, in eylanden en bosschen, kerken en talryke kloosters opgerecht wierden (b). Victricius stierf ontrent het jaer 407, dat is, ontrent den zelve tyd wanneer de Wandalen en andere bovengemelde in onze Nederlanden kwamen.

Terwyl en de magt der oude Gaulen en der Romeynen daegelyks in onze provincien verminderde, groeyde die der Franken van welke boven gesproken is, en vermeerderde hun getal door andere van hunne natie welke van tyd tot tyd van over den Rhyn hier afkwamen. In't jaer 418, kozen zy zig eenen koning, Pharamond genaemd, den welken

(a) *Carmen de Divina Provid., inter opera S. Prosperi. Vide Bucherii Belg. Roman., pag. 446.*

(b) *Acta SS. Belg., tom. 1, pag. 388. Molanus natal. Sanctorum, 7 Augusti.*

Tongeren voor zyne hoofd-stad hield. Zoo schryven eenige, alhoewel met weynige zekerheyd. Min betwistbaer is het dat Clodio, koning van die Franken, geweest is van ontrent het jaer 427, en dat hy tot woonplaetse gehad heeft het kasteel *Dispargum*, op de paelen van de Tongersche. Dit kasteel schynt geweest te zyn *Diest*, eertyds sterke stad van Brabant, maer nu zeer vervallen (*a*).

Clodio met een sterk leger drong voorts tot Doornyk, tot Cameryk, en tot de riviere de Somme, de welke Picardien doorsnyd. Aëtius, vermaerden generaël der Romeynen, liet hem niet voorder gaen, maer hy stond hem toe de ingenomene landen te bezitten, op voorwaerde van te dienen in de legers van den keyzer.

Naer de dood van Clodio, in't jaer 448, wierd Meroveus koning der Franken. Ten zyne tyde, te weten, in't jaer 451, begon de tweede verwoesting van Nederland, door den vermaerden Attila, koning der Hunnen, den welken langs den Donau gekomen zynde naer den Rhyn, met een leger van vyf hondert duyzend mannen (andere zeggen zeven hondert duyzend), den 8 dag van mey, de stad Metz stormender hand innam. De geheele stad wierd verbrand, uytgenomen de kerk van den H. Stephanus, welke door mirakel ongeschonden bleef (*b*). Dan zyn ook omgeworpen de steden Trier, Tongeren, Atrecht, Cameryk, Raeyms, etc. Eyndelyk wierd Attila over den Rhyn wedergedreven door Aëtius, roomschen generaël, geholpen zynde van Meroveus, koning der Franken, en van Theodoricus, koning der Visigothen.

Meroveus stierf in't jaer 456. Hem volgde in't ryk zynen zone Childericus, in wiens leven de

(*a*) Wastelain, *ibid.*, pag. 38. *Acta SS. Belg.*, tom. 1, pag. 296 et 299.

(*b*) Longueval, *hist. de l'église gall.*, tom. 2, pag. 55.

landen welke wy nu noemen Gelderen, Brabant, Vlaenderen, Artois, Picardien, Henegouw, Namen, Luxembourg, Keulen, Trier en Lorreyne, ontrokken zyn aen het roomsch ryk.

Nogtans waeren alle die landen en steden niet onderworpen aen Childericus. Men vind dat ten dien tyde Sigebertus geheerscht heeft tot Keulen; Rachnacarius tot Cameryk; Cararicus, zoo men meynt, in't land der Morini. Andere, welker naemen onbekent zyn, hadden elders een klyn koningryk. Alle waeren Franken, heydenen en afgodisten.

Den zone van Childericus, genaemt Chlodoveus ofte Clodoveus, maekte, in't jaer 484 oft 486, Soissons de hoofd-stad van zyne heerschappye, en wierd wel haest meester van alle het land gelegen tusschen de rivieren den Rhyn en de Loire.

Men vond alsdan niet eenen catholyken prince in Europa. Het roomsch ryk was ge-eyndigt in den westen. Odoacer, die zig koning van Italien noemde, volgde de booze ketterye van Arius. In zuyd Gaulenland en in Spagnien heerschten de Visigothen, ook Ariaensche ketters. Diergelyke ketters waeren de Bourgondinaeren, de welke by de rivieren de Rhône en de Saône hun koningryk gestelt hadden. De Anglo-saxische, heydenen en afgodisten, hadden Engeland veroverd. In Africa heerschten de Wandaelen, de welke de ketterye van Arius aengenomen hadden. In het roomsch keyzerryk van den Oosten wierden de catholyke zwaerlyk vervolgt van den keyzer Zeno (a). Menschelyk gesproken, de kerk van Christus scheên te moeten bezwyken onder zoo menigvuldige en zoo magtige vyanden. Maer Christus heeft die gebouwt op eene onberoerlyke steen-rotze, en aen zyne Apostelen hadde hy beloofd, dat hy met hun zyn zoude tot het eynde des weirelds.

(a) Vide Acta SS. Belgii, tomo 1, pag. 542.

Eenen opvolger der Apostelen, magtig in woorden en in werken, den H. Remigius, aerts-bisschop van Rheyms, heeft den koning der Franken Clodoveus tot het christelyk geloof gebragt, ende gedoopt in't jaer 496. Met den koning wierden op den zelve dag gedoopt meer als dry duyzend soldaeten, zonder de vrouwen en de kinderen te rekenen. Clodoveus, gelyk den H. Gregoricus van Tours spreekt in zyne kerkelyke historie, werd eenen nieuwen Constantinus den Grooten. Den H. Remigius, wiens getuygenis onwederleggelyk is, heeft van hem geschreven, dat hy was *den beschermer en den predikant van het catholyk geloof*. Sedert dan, tot onze tyden toe, heeft de natie der Franken, welke wy nu *Fransche* noemen, christelyke koningen gehad.

Onder het aertsbisdom van Rheyms stonden, ten tyde van den H. Remigius, elf bisschoppelyke steden, Soissons, Chalons-sur-Marne, Saint-Quentin, Atrecht, Cameryk, Doornyk, Senlis, Beauvais, Amiens, Terouane, Boulogne. Den H. Remigius heeft daer-en-boven een nieuw bisdom opgeregt tot Laon (a). Wy moeten enkelyk spreken van 't bisdom van Cameryk, het welke zig uytstrekke tot Brussel.

Ontrent het jaer 500 heeft den H. Remigius tot bisschop van Atrecht gewyd den H. Vedastus. Men meynt dat dezen ook zorge gedraegen heeft voor de kerk van Cameryk, te weten, naer dat deze stad onder het gebied van den koning Clodoveus gebragt was. Rachnacarius, die 'er te vooren heerschte, eenen wreeden en ontugtigen mensch, zoude waerschynelyk niet toegelaeten hebben, dat 'er de zuyvere wet van Christus openbaerlyk geoeffent werd.

Den H. Vedastus tot Atrecht gekomen zynde,

(a) *Acta SS. Belg. tom. 1, pag. 577 et seqq.*

vond'er, dat niet alleen verwoest waeren de heylige plaetsen, maer ook dat het volk zig in de boosheyd der afgoderye gewikkelt hadde. Men zal haest merken, dat den staet der religie niet beter was in de bisdommen van Cameryk, van Doornyk, en van Tongeren. Den H. Medardus, ontrent het jaer 552 geworden bisschop van Doornyk, vond'er wreede en barbaersche menschen, hardnekkig in de afgoderye; van welke hy nogtans eene ontelbaere menigte, door Gods hulpe, en tusschen veel gevaer en aerbeyd, tot het christelyk geloof gewonnen heeft (a). Den H. Acharius, ontrent het jaer 621, bisschop van Doornyk geworden, heeft zwaeren aerbeyd moeten besteden, om het volk van Vlaenderen, 't welk tot dan toe met de duysternisse der ongeloovigheyd omringelt was, tot het licht van het H. geloof te brengen. En ten zynen tyde heeft het God belieft, hier te zenden den H. Amandus, apostel van Vlaenderen en Brabant.

- Bisschop gewyd zynde, zonder eygen bisdom te bezitten, ging Amandus ontrent het jaer 627 het woord Gods verkondigen tot Gendt, waer het volk niet alleen afgoden aenbad, maer ook boomen en bosschen als goden eerde, volk zoo wreed, dat de voorige priesters welke gemeynt hadden, aldaer de christelyke religie te planten, zig hadden moeten verwyderen, uyt vrees der mishandeling, als ook om dat zy, ter oorzaak van d'onvrugtbaerheyd der aerde, daer hunnen nooddrift niet en vonden. Amandus zelve, niet tegenstaende dat den christelyken koning der Fransche, Dagobertus, aen de Gentenaers door brieven verboden hadde, aen het verkondigen van het evangelie eenig beletsel te stellen, wierd van hun geslaegen, verdreven, in de schelde geworpen. Door zyne onvermoeyelyke standvastigheyd en door klaerschynende mirakelen, heeft hy'er

(a) *Acta SS. Belg.*, tom. 2, pag. 151.

veele bekeert , en heeft 'er dry kloosters opge-
regt (a).

Hy heeft ook ontrent Brussel gepredikt. Men
leest, dat hy tot Vorst, eene myle van Brussel,
wanneer 'er het getal der geloovige vermeerdert
was, het steenen huys van eenen ryken christen in
eene kerk verandert heeft, ende gewyd ter eere
Gods en van den H. Dionysius. Onder zyne bezon-
derste discipelen word gerekent de H. maegd Alena,
dogter van eenen heydenschen prince ofte grave,
Levoldus genaemd, en woonende tot Dilbeek. Zy,
om dat zy 's nagts naer de kerk van Vorst ging bid-
den, wierd door 't gebod van haeren vader vast
gegrepen, en met zoo groot geweld naer huys ge-
trokken, dat zy door 't breken van haeren arm,
gestorven is. Van haeren vader schryft Molanus,
dat hy met zyne huys-vrouw Hildegardis het H.
doopzel ontfangen heeft, en tot Dilbeek eene
kerk ter eere van den H. Ambrosius heeft doen
bouwen (b).

In 't jaer 647 wierd den H. Amandus bisschop
van Maestricht, waer den stoel van Tongeren over-
gevoert was, welken daer naer tot Luyk gestelt is.
Ontrent dry jaeren lang, zegt zynen discipel Bau-
demundus, doorwandelde hy zyn bisdom, om over
al het evangelie te prediken. Dat groot bisdom
strekke zig uyt tot Nyvel. Den H. Amandus tot
Nyvel gekomen, ging bezoeken de gelukzalige
Itta ofte Iduberga, weduwe van den grooten en
wyd-beroemden prince Pipinus, den welken in 't
jaer 640 gestorven was, ende hy verzogte haer, dat
zy voor haer, voor haere dogter Gertrudis, en voor
andere, een klooster zoude bouwen. De deugdzaeme

(a) *Acta SS. Belg.*, tom. 4, pag. 197.

(b) *Molanus, Natal. SS. Belg.*, 18 junii. *Acta SS. Belg.*,
tom. 4, pag. 213.

weduwe aenveêrde aenstonds en volbragte den raed welken haer door den H. bisschop gegeven wierd. Zoo is het klooster van Nyvel begonst, 't welk, naer de dood van de gelukzaelige Ita, haere dogter, de H. Gertrudis bestiert heeft, ende te zaemen diende om 'er jonge maegdekens in de deugd op-te-voeden (a); gelyk met de daed de H. Gudula, nigte van Gertrudis en Patroonersse van Brussel, in het zelve opgevoed is. Door den raed en zorge van den H. Amandus zyn veele andere kloosters in Nederland gebouwt. Hy heeft ook eene kapelle gewyd tot S. Gertruyde-Berg, eertyds genoemt Oever-Berg, op de paelen van Brabant, niet verre van Breda, op welken berg de H. Gertrudis zomwylen haer verblyf nam. Tot Antwerpen, by de borgt, heeft hy eene kerk gebouwt.

Ten zynen tyde heeft ook den H. Eligius veele heydenen ende afgodisten bekeert in Vlaenderen en Brabant. In't jaer 640, was hy bisschop geworden van Noyon en van Doornyk, en heeft besonderen aerbeyd besteed om de Vlaemingen en de Antwerpenaers tot het christelyk geloof te brengen; zoo dat hy, te zaemen met den H. Amandus, apostel van Antwerpen gehouden word (b).

Den H. Lambertus, ontrent het jaer 670 geworden bisschop van Maestricht, heeft zynen apostolyken iever geoeffent in het Kempen-land, alsdan *Taxandria* genoemt. Het volk van dat land, omringelt met poelen en waters, hadde bynaer geene zamenhandeling met de nabuerige volkeren; 't welk de oorzaak was, waerom 'er de kwaede en barbaersche zeden met de afgoderye langeren tyd hun verblyf-plaets gehouden hebben. Den H. Lambertus ging 'er naer toe, meer uyt hope van by hun de

(a) *Acta SS. Belg.*, tom. 3, pag. 151.

(b) *Acta SS. Belg.*, tom. 3, pag. 221.

kroon der martelie te bekomen, als van hun te bekeeren. Nogtans, door zyn langduerig prediken en onverwinnelyke verduldigheyd, heeft hy hun tot Christus gewonnen. Hy heeft 'er veele heydensche tempels en afgoden omgeworpen (a).

Men meynt dat hy ook tot Mechelen, ofter plaets waer Mechelen daer naer gebouwt is, en in de byliggende dorpen het Evangelie verkondigt, en tot Mechelen de kerk van Onze-Lieve-Vrouw gewyd heeft (b).

Naer de dood van den H. Lambertus, wierd den H. Hubertus bisschop van Maestricht. Hy heeft de inwoonders van de Kempen en de Brabanders welke door zynen voorzaet christenen geworden waeren, zoo door zyne sermoonen als door mirakelen, zeer versterkt in 't geloof. In't jaer 727 stierf hy tot Vueren by Brussel, waer hy gekomen was om eene kerk te wyden, en is tot nu toe vermaerd door de geduerige mirakelen welke by zyne reliquien geschieden besonderlyk tot Audaine, ofte Adena, in Arden-
nen (c).

In het midden van Brabant schynt de afgoderye alsdan ten deele herstelt ofte hernomen geweest te zyn, ende gebleven tot de tyden van den H. Rumoldus, den welken een groot getal van ongeloo- vige ontrent Mechelen, Lier en Antwerpen bekeert heeft, ende den tweeden apostel van Mechelen, naer Lambertus, genaemt word. Hy is martelaer gestorven ontrent het jaer 775.

Veele andere treffelyke, heylige, apostolyke mannen, hebben in de zevenste en achtste eeuw aerbeyd en zorge, zweet en traenen, en eyndelyk hun bloed en hun leven besteed, om in deze provincien de afgoderye en den dienst des duyvels te

(a) *Vita S. Lamberti, Acta SS. Belg., tom. 6, pag. 136.*

(b) *Eodem tomo, pag. 52.*

(c) *Molanus, Natal. SS., 3 novemb.*

vernietigen, om de wreede en barbaersche zeden van't volk te verzagten, om de menschen welke zig aen de wilde dieren gelyk gemaekt hadden, tot het gebruyk der reden weder-te-brengen: jae, om hier de zuyvere wetten van het H. evangelie, en de evangelische raeden te grondvesten. De zevenste eeuw is voor Nederland geweest de gelukkigste, de gulde eeuw, en is met regt genaemd de *Eeuw der Heyligen*. De edelste familien, princen en koningen, beminden, oeffenden, beschermden de christelyke religie, en al wat in de religie tot volmaektheyd en heyligheyd strekt.

Eene familie dient hier genoemd te worden, bijzonderlyk om dat haere afkomelingen aen de stad Brussel haer begin en haeren luyster gegeven hebben, zoo volgens den geestelyken als den borgerlyken of weireldlyken staet.

Die familie komt voorts van den gelukzaligen Pipinus, hier boven nog gemeld, en bygenaemd *Van Landen*, klyn stedeken van Brabant, waer hy begraeven is. Hy is paleys-meester geweest en generael der krygslieden, ten tyde van dry maguge koningen: aen hem word toegeschreven de goede opvoeding van den H. koning Sigebertus (a).

De kinderen van Pipinus van Landen en van de gelukzaelige Itta, zyne huys-vrouw, waeren Grimoaldus, de H. Gertrudis en de H. Begga. Deze is getrouwt geweest met den edelen prince Ansegisus, naer wiens dood zy zeven kerken bouwde tot Andenne, tusschen de steden Namen en Huy, als ook een klooster, in't welk zy stierf ontrent het jaer 694.

Pipinus II, met bynaem *Van Herstal*, zone van Ansegisus en Begga, wierd in't jaer 687 *major-dome* ofte paleys-meester van geheel Vrankryk. Hy
noemde

(a) *Acta SS. Belg. tom. 2. pag. 337*, de beato Pipino duce et majore-domus regum Austrasiæ.

noemde zig prince der Fransche, en heeft dat prinsdom behouden zeven-en-twintig jaeren (a). Ten zynen tyde, te weten, ontrent het jaer 691, kwam den H. Willebrordus met den H. Suidbertus, en tien andere moniken, het geloof verkondigen by de Vriesche, volkeren welke woonden in de nu vereenigde provincien van Holland. Den prince Pipinus nam die apostolyke mannen onder zyne hooge bescherming, en heeft hun zeer geholpen. Den H. Willebrordus heeft 50 jaeren besteed tot de bekeering der Vriesche. Hy heeft ook, zegt Molanus, veele heydenen bekeert by 's Hertogen-Bosch en in de Kempen, ende, naer de HH. Amandus en Eligius, word hy ge-ëert als apostel van Antwerpen.

Carolus - Martellus, zone van Pipinus II, was insgelyks paleys-meester en bestierder van 't Fransch ryk, zelfs met meerder vermogen als zynen vader. Pipinus III, met bynaem *den Korten*, zone van Carolus - Martellus, wierd in 't jaer 752 koning van Vrankryk. Dus nam een eynde het eerste geslacht der koningen voortskomende van Meroveus en van Clo-doveus.

Pipinus III was vader van Carolus den Grooten of Carolus-Magnus, en van Carlomannus. Carolus-Magnus wierd in 't jaer 772 koning van geheel Vrankryk, in 't jaer 800 keyzer van den Westen.

Molanus stelt hem onder het getal der Heylige van Nederland (b), en zegt dat zynen feest-dag geviert word tot Aken den 28 dag van januarus. Zekerlyk van afkomste was Carolus-Magnus Nederlander, of zelfs Brabander, wiens voor-ouders, Pipinus van Landen, Pipinus van Herstal en andere, gewoont hebben in kasteelen welke daer naer aen

(a) *Acta SS. Belgii*, tom. 5, pag. 80.

(b) *Molanus, Natal. SS. Belg.*, 28 jan. *Vide etiam Acta Sanctorum Bollandi, etc.*, tomo 2, jan.

de hertogen van Brabant toegewezen zyn. Men mag nogtans, met den zelve Molanus, Carolus-Magnus en zyne voor-vaderen onder de hertogen van Brabant niet rekenen, aengezien dat dit hertogdom lang naer hunne tyden eerst opgeregt is. Wat aengaet de christelyke deugden van dien grooten keyzer, wy kunnen hier enkelyk in het kort zeggen, dat hy geheel zyne weireldlyke magt ende majesteyt heeft doen dienen tot eer ende glorie van Jesus-Christus, en op dat zyne Goddelyke wetten en de wetten der heylige Kerk by alle onderdaenen van het keyzerryk gekent, aenveêrd ende stiptelyk onderhouden zouden worden.

 DERDE CAPITTEL.

Oorsprong der stad Brussel. — Brabant verwoest door de Noord-mannen. — Carolus, Hertog van Lotheryk, bouwt zyn Hof tot Brussel, en doet hier overvoeren het lichaem van de H. Gudula. — Eerste Kerken en Kapellen der stad. — Zy word met mueren omringelt. — Het getal der Kerken en Kapellen, wanneer den H. Bonifacius geboren is, het jaer van zyne geboorte.

BRUSSEL, nu eene van de vermaerdste en treffelykste steden van Europa, heeft eenen onbekenden oorsprong; ende men vind niet met zekerheyd, dat 'er in de oude geschriften gewag van gemaekt is voor het jaer des Heere 800 (a).

Den heer Mann, in zyn kort-begryp der Historie van Brussel, meynt, dat den H. Gaugericus, bisschop van Cameryk, wanneer hy aen de heydensche volkeren van dit land het Evangelie kwam verkondigen, tot Brussel eene kapelle heeft doen bouwen, de zelve, welke naer zyne dood de kapelle van den H. Gaugericus genoemd is, te weten, op het eyland 't welk de Senne hier maekt, en by het kasteel oft de borgt, welke diende om de bruggen der twee armen van de Senne te bewaeren, als ook om 'er zig tegen den vyand te versterken.

Den H. Gaugericus is gestorven tusschen de jaeren 614 en 622, naer dat hy zyn bisdom met

(a) Abrégé de l'histoire ecclés., civile et natur. de la ville de Bruxelles, par Mr. l'abbé Mann. *Bruxelles*, 1786.

grooten iever ten tyde van negen-en-twintig jaeren bestiert hadde (a). Dat hy tot Brussel het Evangelie gepredikt heeft, wel verstaende was't dat'er volk woonde, is zeer waerschynelyk, aengemerkt zynde zyne vuerige begeerte om de waere en zaligmakende religie aen ieder-een kenbaer te maeken. Maer men vind'er niets van beschreven.

Van den H. Vindicianus, bisschop van Cameryk, gestorven in't jaer des Heere 706, leest men in de latynsche chronyke van Cameryk, dat hy gestorven is in eene plaets van zyn bisdom *Brosella* genoemd, en dat hy begraeven is, volgens dat hy verzocht hadde, op den berg van den H. Eligius, niet verre van Atrecht. *Brosella* is daer waerschynelyk Brussel. Want die latynsche chronyke is geschreven ontrent het jaer 1050. Ende in het jaer 1073 den H. Lietbertus, bisschop van Cameryk, aen de kerk van de H. Gudula, tot Brussel, zekere vryheyd toestaende, noemt deze stad *Borsella*, 't welk weynig verschilt van *Brösella*. Dog hier uyt volgt niet, dat *Brosella* ten tyde van den H. Vindicianus eene stad was. Mogelyk stond'er alsdan eene borgt met eene capelle, gelyk reeds gezeyt is.

Den heer Mann schryft, dat den keyzer Carolus-Magnus en den Paus Leo III in't jaer 804, tot Brussel eenige dagen verbleven hebben, wanneer zy van Quiercy in't bisdom van Soissons op de reyze waeren naer Aken: voorders dat den Paus alsdan de kerk van den H. Petrus, tot Uccle, gewyd heeft. Maer dit komt niet over-een met de kerkelyke historie van Vrankryk, door P. Longueval, den welken, uyt het leven van Carolus-Magnus, beschreven door Ademar, doet zien, dat den Paus Leo III, in't jaer 803, by den keyzer gekomen is tot Rheyms, dat zy van daer gegaen zyn naer Kiersi om den feest-

(a) *Acta SS. Belg.*, tom. 2, pag. 256 et seqq.

dag van Kersmisse te vieren, voorders dat den paus en den keyzer te zaemen naer Soissons gegaen zyn, waer den keyzer zyn afscheyd nam, en dat den paus maer acht dagen in Vrankryk gebleven is, en langs Beyerens naer Roomen wederkeerde (*a*).

Is't dat eenige merkweêrdige gebouwen, kerken ofte kapellen tot Brussel gestaen hebben voor het jaer 882, men moet denken, dat die door de noordmannen verwoest zyn, even als het meeste deel der andere steden en kerken van deze provincien.

Inwoonders van Sweden, Denemarken en andere noordsche landen, welker ter diër oorzaak *noordmannen* genoemd wierden, ende tot dan toe heydenschen afgodisten waeren, hebben veroorzaekt de *derde verwoesting* van Nederland, eene veel schroomelykere als de twee voorgaende, om dat deze derde veele jaeren geduert heeft; jae meer als 50 jaeren lang, nu hier, nu daer, aen ons vaderland onbeschryvelyke schaede bygebragt heeft.

Van in het jaer des Heere 800 begonnen de noordmannen ter zee zig aen onze provincien te vertoonen, 't zy om te rooven, 't zy om hier eene betere woonplaets te vinden als in den noorden. Maer den keyzer Carolus-Magnus, naer de zee-kusten gekomen zynde, dede door eene wel toebereyde scheeps-vlote hun verjaegen (*b*).

In 't jaer 833 kwamen dertien schepen uyt Noordwegen, om Vlaenderen aen-te-randen. Zy wierden van de inwoonders verdreven. In het zelve jaer deden andere noordmannen eenen inval in Vriesland. In 't volgende jaer verwoestten zy dat land, en veroverden Wyk-te-Duerstede en Uytrecht, twee vermaerde steden van 't gene men alsdan Vriesland noemde. Zy vielen wederom in die steden binnen

(*a*) Histoire de l'église gall., tom. 5, pag. 100.

(*b*) *Ibid.*, pag. 74.

de jaeren 856 en 857, ende veroverden Walcheren, dan ook onder Vriesland gerekent. In 't jaer 855 verbrandden zy de stad Antwerpen(a).

In 't 845 vaerden de noord-mannen door de Loire tot Nantes, veroverden de stad, vermoorden de inwoonders, uytgenomen die de welke zy verhoôpten dat voor grooten prys afgekogt zouden worden. In 't jaer 845 kwamen zy in de Seine, met eene vlote van 120 schepen, ende geen en wederstand vindende, vervoorderden zig tot Parys.

In 't jaer 851 wierd van hun de stad Gent omgeworpen, met de kloosters Sint-Baefs, Sinte-Peeter, en Drongene by Gent. In 't jaer 861 destrueerden zy geheel het land van Terouane; ende in het jaer 880 de steden Gent, Doornyk, Cortryk, Sint-Omer, Cameryk. Andere noord-mannen, langs de Maes ingekomen, destrueerden, in 't jaer 881, Maestricht, Aken, Luyk, Tongeren, etc.

Tot Loven kwamen de noord-mannen in 't jaer 882, waer zy, alle de kerken verbrand hebbende, veele jaeren lang hunne verblyf-plaets hielden, en van daer uytliepen door Lotheryk en Vrankryk, om alles te verwoesten en te verbranden. Tegen deze noord-mannen van Loven kwam den keyzer Arnulphus, die te zaemen koning van Lotheryk was, in het jaer 891, met een groot en sterk leger te velde, en op den eersten dag van september versloeg hy hun dusdaeniglyk, dat 'er hondert duyzend vyanden ter aerde bleven, zonder dat hy nouwelyks eenen man verloor. Om die luysterlyke victorie heeft men tot Loven alle jaeren, tot onze tyden toe, eene solemnele processie gehouden den eersten zondag van september. Aldus is de vervolging der noord-mannen geëyndigt, zegt Molanus(b), te weten, in Nederland,

(a) *Miræi chron. Belg.*

(b) *Molanus, Natal. SS., Dom. 1 sept.; et in chronica, cap. 23.*

alhoewel dat de noord-mannen nog veele jaeren in Vrankryk gevogten hebben.

Jae, den heer Mann schryft in zyn kort-begryp der historie van Brussel, dat, in 't jaer 900, noord-mannen gevogten hebben op den oever der Senne in 't gezigt van Brussel, tegen Hugo, hertog van Lotheryk, en dat dezen in den slag roemweêrdiglyk zyn leven verloren hebbende, van zyne twee zusters begraeven is in de kapelle van Laeken, welke zy ter eere van de moeder Gods Maria op hunne kosten hadden doen bouwen.

Ik hebbe gezeyd, dat alle de merkweêrdige gebouwen, besonderlyk kerken ofte kapellen, ten dien tyde tot Brussel omgeworpen zyn, was 't dat'er reeds eenige stonden. Het gene rondom Brussel voorgevallen is, zal'er ons genoegzaam van overtuygen. Tot Mechelen hadde den H. Rumoldus ontrent het jaer 756 een klooster van canoniken gemaakt, 't welk men *Ulmelum* noemde, ter oorzaak van de olme boomen die het omringelden. Den H. Libertus, zone van den graef Odo, door wiens mildheyd het gebouwt was, word genoemd den tweeden oversten oft proost van dat klooster. De noord-mannen hebben het verwoest, te zaemen met geheel Mechelen. Notgerus, die in 't jaer 972, bisschop van Luyk wierd, heeft Mechelen en het collegie der canoniken herstelt (a). Naer den westen van Brussel is door de noord-mannen verbrand het klooster van Moorssel by Aelst, 't welk den keyzer Carolus-Magnus hadde doen opbouwen ter eere van de H. Gudula (a). Naer den zuyden, is het klooster van Nyvel teenemael verwoest in 't jaer 881 (c). Tusschen alle die ruinen en puyn-hoopen konde Brussel niet ongeschonden blyven.

(a) *Molanus, Natal., 1 et 14 jul. Gallia christiana aucta, tom. 3, col. 78.*

(b) *Acta SS. Belg., tom. 5, pag. 675.*

(c) *Ibid., tom. 3, pag. 189.*

Ik zoude al te verre buyten myn voorworp gaen, waer 't dat ik alle de andere steden, kerken en kloosters van Nederland noemde, welke alsdan door die Noordsche volkeren verplet en zelfs in asschen geleyd zyn. Nouwelyks waeren de inwoonders teene-mael van dien vyand ontslagen, wanneer begon de *vierde verwoesting* van Nederland, uytgevoert door de Hongersche, een wreed volk, 't welk uyt Scytien voortskomende, Pannonien (nu Hongaryen genoemd) veroverd hadde. De vrouwen waeren zoo wreed als de mans, en zy sloegen hunne kinderen van jongs af, om hun te leeren geene pyne of weedom vreezen. Ten tyde van veele jaeren hadden zy Duytschland gekwollen, wanneer zy over den Rhyn kwamen, te weten, in 't jaer 954. Zy plunderden de landen gelegen tusschen den Rhyn en de Maes, zy kwamen tot by Cameryk, waer zy het klooster van den H. Gaugericus in brand staken. Naer andere verwoestingen in Nederland en in Vrankryk, keerden zy weder naer Duytschland, waer zy door de kruygs-benden van den koning Otto dusdaeniglyk verslaegen wierden, dat de overgeblevene Hongersche in langen tyd niet meer buyten hunne paelen zig hebben derven vertoonen (a).

Om dat hier verscheyde onheylen opgehaelt zyn, welke waerschynelyk den lezer verschrikt hebben, en dat'er misschien iemand bekoort zoude worden om te twyffelen van de wyze ende goedertierene voorzienigheyd Gods, besonderlyk ten opzigt van de christenen, welke zoo zwaere onheylen onderstonden; zal het, zoo ik denke, my toegelaeten worden, hier eenige bemerkingen uyt de historie bytebrengen, door welke het beroert gemoed gestilt zal worden. Voor eerst, die onmenschelyke wreedheyd der oude volkeren dient ons, om klaerder te kennen

(a) *Acta SS. Belg.*, tom., 6, pag. 262.

de kragt der roomsch-catholyke religie, de welke zoo barbaersche volkeren, zoo bloeddorstige wolven, in zagtmoedige lammeren verandert heeft. De Hongersche, afkomelingen van de oude Hunnen hier boven nog gemeld, naer dat zy langen tyd geweest waeren den schrik van Europa, en van Nederland in 't bezonder, wierden den troost ende het voorbeeld der christenen, onder den H. Stephanus, den welken in het jaer 1000, koning van Hongaryen gekroont is. De noord-mannen, welke schenen in Nederland en in Vrankryk gekomen te zyn, om 'er de christelyke religie uyt-te-roeyen, waeren hier, gelyk het daer naer gebleken heeft, van God gezonden, om 'er de waere religie te kennen en te aenveêrden. Voornaementlyk den prince Rollo, aenleyder der noord-mannen, den welken ten tyde van zeven-en-dertig jaeren onbeschryvelyke schaede aen Vrankryk veroorzaekt heeft, aenveêrde in 't jaer 912, het H. doopsel, met veele van zyne soldaeten; en in het deel van Vrankryk, 't welk hem gegeven wierd, ende ten hun'er oorzaak Normandien genoemd is, maekte hy wyze wetten om in zynen nieuwen staet de christelyke zeden te grondvesten. De noord-mannen, door hem bestiert, schenen andere menschen, en dienden tot lûyster van de catholyke religie, welke zy zoo lang vervolgt hadden (a). Het zelve heeft den lezer te vooren kunnen bemerken, nopende de oude Franken, heydensche en afgodisten, en daer naer, God het aldus schikkende, de eenige voorstaenders van den waeren gods-dienst.

Wataengaet de christenen van dien tyd, de welke aen zoo zwaere en zoo drukkelyke onheylen onderworpen waeren, was 't dat zy door hunne zonden de plaegen verdient hadden, die straf wierd hun van den

(a) Histoire de l'église gall., par le P. Longueval, tom. 6, pag. 386.

hemel gezonden, om te ontgaen de eeuwige straffen: want'tis eygentlyk tot de christenen dat den H. Paulus
 1 Cor. zegt: *wy worden van den Heere berispt ende bestraft,*
 cap. II op dat wy met deze (bedorvene) weireld niet zouden
 x. 32. gedoemt worden. De heydensche en ongeloovige, de bedorvene weireld, en de welke enkelyk leven volgens de grond-regels des weirelds, vinden in de tydelyke straffen doorgaens niet anders als het begin der eeuwige. Voorders de deugdzaeme menschen vonden in die ellendige eeuwen de gelegentheyd om nog meer gezuyvert te worden, en zelfs om door de martelie hun leven op-te-offeren aen Christus, den welken voor hun gestorven was. Ik zal hier maer twee Brabanders noemen, de welke ten tyde van de noord-mannen de kroon der martelie bekomen hebben, te weten, den H. Libertus, hier boven nog gemeld, geboren tot Mechelen, en den H. Fredegerus priester. Beyde zyn zy, biddende voor eenen autaer, van de noord-mannen dood geslaegen, Fredegerus tot Lier, Libertus tot Sint-Truyen, waer hy gevlugt was (a).

Om nu tot Brussel, van't welk wy een weynig afgeweken waeren, weder-te-keeren; 't is maer eygendlyk naer de noordmansche verwoesting, dat deze stad in de historie bekend word. Volgens eene standvastige overlevering, zegt den heer Mann, hadden zeven grond-heeren ontrent het jaer 950, elk hun kasteel ontrent de borgt van Brussel. Eenige huizen rondom elk kasteel maekten dan als zeven gehugten, de welke met verloop van tyd door nieuwe tusschen-gevoegde huizen aen malkanderen gebragt zyn, ende eene stad vertoont hebben. Van die zeven heeren zyn de zeven voortreffelyke familien voortsgekomen, *Ser-Huygs, Ser-Roelofs, Sleeuws, Steenwegs, Coudenbergh, Sweerts* en *Rodenbeek*.

(a) Molanus, *Natal. SS*, II oct., et 14 juli.

In't jaer 977 gaf den duytschen keyzer Otho II, het hertogdom van Neder-Lotheryk aen Carolus, broeder van Lotharius koning van Vrankryk.

Lotheryk heeft dien naem gekregen van Lothar, gelyk men dan sprak, dat is Lotharius, kleyn-zone van den keyzer Ludovicus den Goedertieren, welken Lotharius ofte Lothar een deel bekwam in het groot ryk van zynen vader. Zoo dan *Lotheryk* is zoo veel als het *Ryk van Lothar*, in't latyn *Lotharii regnum*, waer van voortgekomen is *Lotharingia*, in onze tael Lorreynen. In't midden der dertiende eeuw heeft men Lotheryk verdeylt in twee hertogdommen, het hertogdom van Opper-Lotheryk ofte Opper-Lorreynen, ende het hertogdom van Neder-Lotheryk ofte Neder-Lorreynen. Dit tweede behelsde het aertsbisdom van Keulen; de bisdommen van Uytrecht, Luyk en Cameryk, de provincien van Brabant, Limbourg, Gulkerland, Gelderen, Luxembourg, Namen, Henegouw; en in't algemeyn gesproken, alle de landen besloten tusschen den Rhyn, de Schelde en de Maes (a),

Carolus, hertog van zoo groote lands-streke, verkoôs Brussel tot zyne woonplaets, en bouwde hem een hof ofte paleys op 't eyland der Senne. Nicolaus Clericus, in de vlaemsche chronyke welke hy maekte in't jaer 1318, getrokken uyt Jacobus van Maerlant den welken eene eeuw vroeger leefde, verhaelt dit met de volgende woorden:

Karle oock in synen dagen,
Ende die hertoge was van Lothrike,
Ende die stierf soe jammerlike,
Dede hem te Brussele maken binnen
Tusschen twee armen van der Sinnen
Syne woninghe, alsoe men weet,
Dat nu t Sinte Gurycs heet,
Dat was syne capelle die hy dede maken (b).

(a) Wastelain, description de la Gaule belgique, pag. 64.
--- Histoire de l'église gallicane, tom. 7, pag. 6.

(b) Nicol. Cleric., lib. 4, cap. 12.

Den heer Mann meynt dat die kapelle van Sinte Gurycs , dat is , van den H. Gaugericus , veel ouder is. Misschien heeft den hertog Carolus die vergroot ofte vernieuwt. Naer deze kapelle dede Carolus overvoeren het lichaem van de H. Gudula , 't welk tot Moorssel , by Aelst , weynig geëert wierd : want de kerk van Moorssel , gelyk boven nog gezeyd is , was verwoest door de noord-mannen. Op dat dien kostbaeren schat tot Brussel in hoogere weêrde zoude gehouden worden , gaf hy aen de kapelle van den H. Gaugericus eenige landen gelegen tot Molenbeek , met veel autaers-cieraed , en zes familien van slaeven. God vereerlykte deze overvoering der reliquien , ende in het vervolg de aenroeping van de H. Gudula , met luysterlyke weldaeden ende mirakelen. Dus mag men oordeelen , dat niet alleen het hof van den hertog , maer ook deze nieuwe heylige patroonersse , veel volk naer Brussel aengelokt heeft , tot vermeerdering der stad (*a*).

Naer de dood van Lotharius koning van Vrankryk , en van zynen zone Ludovicus , met bynaem den *Nietdoender* , welken stierf in 't jaer 987 , moeste de kroon van Vrankryk komen aen den aenstonds gemelden hertog Carolus. Maer de fransche princen tegen hem vergramt , om dat hy zig aen het Duytsch ryk onderworpen hadde , kozen voor hunnen koning Hugo Capet. Zoo wierd dezen het hoofd van het derde geslagt der fransche koningen (*b*).

Den hertog Carolus liet zig de kroon niet ontnemen zonder bloedigen oorlog , welken hy voortsdreef tot het jaer 991 , wanneer hy overwonnen en gevangen wierd. Men schryft dat hy uyt de gevangenis los geraekt is , ende geleeft heeft tot het jaer 1001. Dog in zyn hertogdom is hy niet herstelt : het wierd

(*a*) *Acta SS, Belg.* , tom. 5 , pag. 681.

(*b*) *Wastelain* , etc. , pag. 65.

gegeven aen zynen zone Otho. Men weet niet, dat Otho kinderen achtergelaeten heeft. Twee andere zonen van den hertog Carolus worden bynaer niet genoemd in de historie. Zoo eyndigde het edel en wyd-beroemd geslacht van Carolus-Magnus ten opzigt van de mannelyke afkomelingen. Blevén over twee dogters van den hertog Carolus, Ermengardis die moeder geweest is van Albertus graef van Namen, en Gerberga welke trouwde met Lambertus graef van Loven en van Brussel. De afkomelingen van deze zyn geweest graven van Loven, hertogen van Neder-Lorreynen, hertogen van Brabant, en hebben aen de stad Brussel haeren luyster gegeven, zoo in kerkelyke als in borgerlyke zaeken (a).

Van den laest-genoemden graef Lambertus schryft men, dat hy in 't jaer 1010 tot Brussel de kerk van den H. Gaugericus heeft doen herbouwen. Waeruyt den heer Mann besluit, dat die niet gemaakt was door bevel van den hertog Carolus, maer voor zynen tyd. Want het geschied zelden, zegt hy, dat men een kerk herbouwt op min als veertig jaeren naer haere eerste opregting.

Men gelooft, dat onder den zelven graef Lambertus begonst is de kerk van den H. Michaël op den Meulenberg, alhoewel dat zy maer gewyd is in 't jaer 1047 (b).

Den graef Lambertus heeft eenen zone gehad, genaemd Henricus, graef van Brussel. Henricus is vader geweest van den graef Lambertus-Baldricus. Dezen heeft ontrent het jaer 1044 de stad Brussel dewelke tot dan toe met bolwerken van aerde besloten was, doen omringelen met mueren als ook met veele torens en zeven poorten. Men noemt dat *den ouden omtrek*, of de oude stads-vestingen, van welke nog eenige overblyfsels gezien worden.

(a) *Vide Miræi chron. belg., pag. 222.*

(b) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

Dien ouden omtrek, beginnende van Treurenberg, ging tot aan de mueren van het Park, voorts door de Isabelle - straet, door het oud Hof, tot aan de Naemsche - straet, door het collegie der PP. Jesuiten, tot aan de Steenpoort, door de Beyersche - straet, door Sint-Joris-Hof, door den hof der PP. Lieve-Vrouwe-Broeders, tot aan de Senne, achter om het eyland van den H. Gaugericus, door de Graen-Merkt, tot aan de Senne, nevens den Wolven-Gragt, agter het paleys van den aerts-bisschop en het klooster der PP. Predikheeren, door de hoven van Berlaymont en van d'engelsche Nonnen, tot aan de Nieuw - straet, eyndelyk achter de kerk van den H. Michaël tusschen de Lovensche - straet, tot aan Treurenberg, van waer wy begonst hebben (a). Den lezer merkt wel, dat wy hier noemen de bouwen, niet die'er dan stonden, maer die daer naer opgeregt zyn.

Door de zorg van den zelven graef Lambertus Baldricus, heeft den bisschop van Cameryk Gerardus, op den 16 dag van november 1047, gewyd de parochiale kerk van den H. Michaël; ende is op den zelven dag uyt de kapelle van den H. Gaugericus, met groote plegtigheyd, overgevoert het lichaem van de H. Gudula naer die nieuw gewyde kerk, welke ter dier oorzaak genoemt is de kerk van de HH. Michaël en Gudula, en nog dikwilder van de H. Gudula alleen. Met raed en hulp van den bisschop fondeerde Lambertus Baldricus in die kerk een capittel van twaelf canoniken tot dienst en eer van God en van de H. Gudula, zegt den fondatie-brief, ende op dat zy zouden bidden voor zyne ziel, voor de zielen der overledene welker goederen hy geërft hadde, als ook voor de zielen van zyne erfgenaemen. Wat aengaet de gemelde overvoering der reliquien, Lambertus zegt, dat die geschied is om dat hy bevonden hadde, *dat het lichaem van de H. Gudula in het*

(a) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

kerksken van den H. Gaugericus onagtzaamlyk bewaert wierd (a).

Het bisdom van Cameryk strekte zig uyt tot Brussel, en zelfs tot Antwerpen, welke groote uytgestrektheyd gebleven is tot het jaer 1560, wanneer den paus Pius IV, in Nederland veele nieuwe bisdommen opgeregt heeft. Voor die opregting, was het bisdom van Cameryk verdeylt in ses aerts-diaconaeten, en elk aerts-diaconaet in dry of vier decanaeten, te weten:

1.° Het aerts-diaconaet van Cameryk; 2.°, het aerts-diaconaet van Brabant; 3.°, het aerts-diaconaet van Henegauw; 4.°, het aerts-diaconaet van Valencyn; 5.°, het aerts-diaconaet van Brussel; 6.°, het aerts-diaconaet van Antwerpen.

Het aerts-diaconaet van Brussel was verdeylt in dry decanaeten, Brussel, Aelst, Pamelen. Het aerts-diaconaet van Antwerpen hadde geene decanaeten, maer behelsde 27 parochien welke te zaemen stonden onder eenen en den zelve aerts-diaken en deken (b).

P. Wastelain zegt, dat de oude diocese van Cameryk zeven aerts-diaconaeten hadde (c). Mogelyk zyn die meer als eens vermeerderd ofte vermindert, volgens de omstandigheden der tyden.

Den gelukzaeligen Lietbertus, bisschop van Cameryk, gaf in het jaer 1073, aen de parochiale kerk van Brussel, ontlasting van het gene zy zoude moeten betaalen hebben aen de kerk van Cameryk of aen het bisdom: want volgens het oud regt behooren alle de kerken met hunne inkomens aen den bisschop toe. Enkelyk eyschte hy eenige penningen 's jaers tot erkentnisse. Den originelen brief van dien weêrden bisschop, tot onze tyden toe bewaert tot Brussel, is onderteekent door zes aerts-diakens (d).

(a) *Acta SS. Belg., tom. 5, pag. 685*

(b) *Bucherii Belg. Romanum, lib. 8, cap. 11*

(c) Wastelain, description de la Gaule belg., pag. 398.

(d) *Acta SS. Belg., tom. 5, pag. 686.*

Den zelven heyligen bisschop heeft digt by de mueren van Cameryk een klooster gebouwt voor Benedictiene moniken, *ter eere van het H. graf des Heere Jesus-Christus, en ter eere van de HH. maaget en moeder Gods Maria en van alle Heylige.* Zoo spreekt zynen fondatie-brief, gegeven in 't jaer 1064, en onderteekent van zes aerts-diakens (a).

Aen den abt en aen de moniken van dat klooster gaf den hertog van Neder-Lorreynen en van Brabant, Godefridus (by-genaemd *met den Baerd*), in het jaer 1134 eenige van zyne eygene landen gelegen digt by de mueren van Brussel, met eene kapelle daer op staende. Den hertog zegt in zynen fondatie-brief, dat die kapelle gebouwt was *ter eere van het H. graf des Heere, en van de Heylige moeder Gods Maria.* Hy wilde, dat eenige moniken in die kapelle door kerkelyke diensten God ende de H. Maget Maria *dag en nacht* zouden eeren, en dat men jaerlyks de gedagtenis van zynen sterfdag, naer zyn overlyden, aldaer zoude houden. 'T is den oorsprong der Proostdye in de Capelle-kerk. Nicolaus, bisschop van Cameryk bevestigde deze fondatie in het jaer 1138. Hy keurde ook goed, dat den deken en de canoniken der kerk van de H. Gudula in die gezeyde kapelle eenen priester gestelt hadden, om voor het volk de goddelyke diensten te celebreren. Het concordat tusschen het capittel van de H. Gudula en den abt van 't heylig Graf aengegaen, behelsde besonderlyk, dat den abt voor de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw eenen weireldlyken priester, en geen monik, zoude mogen kiezen, om in die kapelle tot dienst der parochiaenen te wezen, en dat dien gekozen priester aen het capittel der canoniken gehoorzaamheyd ofte trouw zoude moeten beloven, gelyk de priesters der andere kapellen. Voorders mogte in die kapelle

van

(a) *Gallia christiana aucta. tom. 3, col. 118.*

van Onze-Lieve-Vrouw niemand begraeven worden, 't en zy de moniken en de leeke-broeders (a).

In het jaer 1138, bevestigde den hertog Godefridus *met den Baerd*, de fondatie der proostdye in de kappelle van Onze-Lieve-Vrouw, hy bekennt in den brief van bevesting, dat hy den eersten steen van die kappelle geleyd heeft. Hy geeft andere goederen en tienden aan de proostdye. Hy bidt alle de hertogen en graven welke hem zullen volgen, dat zy uyt liefde tot den Zaligmaker Jesus-Christus dit zyn begonnen werk ondersteunen (b).

In het zelve jaer 1138, bevestigde den gemelden hertog Godefridus, het hospitaal tot Brussel, by de kerk van de HH. Michaël en Gudula, opgeregt ter eere van de HH. Maget Maria en van de twaelf Apostelen. Dit hospitaal, gelyk men ziet uyt de bevesting van den hertog, dienende tot woonste van arme lieden, was begonst door Albertus, pastor (ofte, gelyk men dan sprak, *parochiaen*) ende canonik van Brussel, den welken daer toe zyn geld en zyn goed besteed hadde. Veele andere persoonen, uyt liefde tot de arme, hadden aan dat huys reeds eenige landen opgedraegen. Den hertog Godefridus voegde 'er een bunder land by (c).

Den zelve hertog Godefridus hadde in het jaer 1133 gefondeert het klooster genaemt *de Groote Bygaerd*, tusschen Brussel en Affligem. De H. Wivina wierd 'er de eerste priorinne onder den regel van den H. Benedictus, ende heeft de maegden, welke zy door den aengenaemen reuk van haere deugden by-een-vergaedert hadde, ten tyde van 37 jaeren zeer loffelyk bestiert. Hoe groot in verdiensten zy by den Heer geweest is, getuygen de doove, kreu-

(a) *Diplom. Belg., nova collectio, tom. 1, pag. 174, et pag. 687, tom. 4, pag. 513.*

(b) *Ibid., tom. 4, pag. 199.*

(c) *Ibid., tom. 1, pag. 177.*

pele ende bezetene, welke door haere voorspraek aldaer geholpen zyn. Haere heylige reliquien zyn in 't jaer 1804, tot Brussel gestelt, in de parochiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw, *op den Savel*. Hier om is het, dat ik van deze fondatie gewag maeke. Den hertog het gezeyd klooster fonderende, gebruykte in zynen brief deze woorden van de H. Schrifture: *Doed wel aen den regtveêrdigen, en gy zuld groote vergelding ontfangen; is het niet van hem, zekerlyk van den Heer*. De H. Wivina heeft, door haere kragtige voorspraek by God, zeer wel vergolden al wat men voor haer gedaen heeft (a). Voorders dat klooster *de Groote Bygaerd*, wierd in 't jaer 1548 verheven tot de weêrdigheyd van abdye, met toestemming van den paus Paulus III (b).

Den hertog Godefridus *met den Baerd* stierf in het jaer 1140, en wierd begraeven in de abdye van Affligem, welke zynen broeder Henricus, graef van Loven, ofte, gelyk hy zig noemde, *graef van Brabant*, in het jaer 1086 gefondeert hadde. Van hunne twee andere broeders is den derden monik tot Affligem geworden, en den vierden bisschop van Luyk. Een der zonen van Godefridus *met den Baerd*, te weten, Henricus, wierd ook monik tot Affligem. *Om te ontvlugten de gevaerlyke baeren van deze wereld, begaf hy zig naer Affligem als naer de haeven van zaeligheyd*. Zoo sprak hy in eenen brief, in welken hy *zyn zelven tot monik, en eenige goederen aen het klooster op-offerde*. Hy offerde die goederen tot almoesse, voor de zielen van zynen vader en moeder, en van zyne suster Claritia, en voor zyn zelven, en voor zynen broeder den hertog Godefridus (tweeden van dien naem), en voor zyne zusters, *Aleidis, koninginne van Engeland, en Ida, Graevinne*

(a) Molanus, *Natal.*, 17 dec. --- *Gallia christiana aucta*, tom. 5, col. 57. *Diplomat. Belg.*, tom. 1, pag. 98.

(b) *Diplom. Belg.*, etc. tom. 3, pag. 643.

(van Cleef) (a). Die koninginne Aleidis, vrouw van Henricus, koning van Engeland, is ook tot Affligem begraeven.

Den heer Mann en andere Nederlandsche historie-schyvers zeggen, dat den paus Innocentius II, in het jaer 1151, met veele cardinaelen en bisschoppen, en met den H. Bernardus, abt van Clarival, tot Brussel geweest is, en dat hy den vyftienden dag van october van dat zelve jaer gewyd heeft de kerk van den H. Joannes-Baptista, gezeyd *op den poel*; voorders dat den paus met geheel zyn gevolg, als ook den hertog van Brabant met zyn hof, twee dagen lang getracteert zyn in het *Brood-huys*, staende op de Groote-Merkt; dat men daer wyn dronk, en dat geheel deze onthaeling aen de stad gekost heeft twee-en-dertig ponden *tournois*. Zelfs heeft Aubertus Le Mire in druk uytgegeven eenen brief, den welken schynt gemaakt te zyn op den dag van die kerkwydinge, en in welken den paus aflaeten verleent, zelfs voor de toekomende tyden, aen alle die de voorzeyde kerk godvrugtiglyk zullen bezoeken. Ten tyde van Le Mire wierd dien brief nog bewaert in de kerk van den H. Joannes, met eenen zegel, daer aen hangende. Lang voor de tyden van Le Mire, te weten, in het jaer 1497, heeft den bisschop van Cameryk, Henricus de Bergis, dien gemelden pazelyken brief in de tegenwoordigheyd van veele treffelyke personen gezien, geëxamineert ende goedgekeurt (b).

Dit niet tegenstaende, kan ik niet aenveêrden, dat den paus Innocentius II de gezeyde kerk zoude gewyd hebben *den vyftienden dag van october, het jaer des Heere 1131*, gelyk in dien brief te lezen is. In de historie der fransche kerk, beschreven door P. Lon-

(a) *Diplom. Belg., tom. 1, pag. 179.*

(b) *Ibid., pag. 94.*

gueval (a) ziet men, dat den paus, den dertienden van october 1151, in Vrankryk, tot Compiègne was, ach-
 tien mylen van Parys, op welken dag tot Parys
 stierf den oudsten zone van den koning : dat den
 paus tot Compiègne gehoord hebbende den droeven
 voorval van die dood, eenige bisschoppen naer den
 koning zond, om hem te vertroosten : dat den paus
 van Compiègne vertrok naer Rheims om 'er concilie
 te houden, 't welk beroepen was, en moeste be-
 ginnen op den achtienden van october : dog om dat
 dien dag in dat jaer eenen zondag was, dat den
 paus het concilie begon den volgenden dag. Hoe
 kan men nu vinden die twee dagen op welke, vol-
 gens de traditie van Brussel, den paus zoude ge-
 tracteert geweest zyn op het Brood-huys? Hoe kan
 men vinden, dat den paus hier zoude Sint-Jans
 kerk gewyd hebben den vyftienden dag van october?
 Hy was zekerlyk nog tot Compiègne den 14 van
 de zelve maend. Hoe heeft hy op eenen dag zoo
 groote reyze gedaen? Voorders waer 't dat hy den 15
 van october hier eene kerk gewyd hadde, het zoude
 hem schier onmogelyk geweest zyn, zig tot Rheims
 te bevinden den 18. Voegt 'er by, dat den H. Ber-
 nardus alsdan by den paus niet en was : hy kwam
 maer aen tot Rheims eenige dagen naer de opening
 ofte begin van het concilie.

Hier om moeten wy nogtans niet loochenen dat
 den paus Innocentius II tot Brussel Sinte-Jans kerk
 gewyd heeft. Hy kan die gewyd hebben in het zelve
 jaer 1151, maer in eene andere maend, mogelyk
 voor paesschen, wanneer den Allerheylygsten vader,
 vergezelschap van veele bisschoppen en van den
 H. Bernardus, op de reyze was, komende van Vrank-
 ryk naer Luyk, in welke stad hy een concilie hield
 den vierden zondag van den vasten; ofte wanneer

(a) Histoire de l'église gallicane, tom. 8, pag. 453.

hy van Luyk naer Vrankryk wederkeerde (a). Wat nu aengaet den meermaels gemelden brief welken men ten opzigt van die kerkwyding bewaert heeft, men kan zeggen, dat dien valsch ende versiert is, zoo veel te meer om dat den inhoud zelfs van den brief weynigen schyn van waerheyd heeft. Den naem van de kerk, nogte de stad Brussel, word in dien brief niet uytgedrukt. Ook word 'er niet uytgedrukt, welken afaet den paus verleent aen die dewelke jaerlyks deze kerkwyding zullen viere. Immers den heelen inhoud is duyster en verweêrt.

Hoe veele kapellen dat 'er stonden tot Brussel in het jaer 1201, weten wy met zekerheyd uyt eenen brief van Henricus I, hertog van Brabant, in het gezeyd jaer geschreven. Den hertog zegt in dien brief, dat *alle de kapellen van Brussel* gegeven waeren aen het capittel der canoniken van de H. Gudula, hy bevestigt deze gifte, en schryft voor, hoe veel dat elke kapelle jaerlyks aen de canoniken betaelen zal (b). Ziet hier den lyst der kapellen.

1.° De kapelle van den H. Jacobus, op Coudenberg, moeste niet betaelen, om dat die bedient wierd door canoniken;

2.° De kapelle van den H. Petrus (welke, zegt den brief, te vooren geweest is de *Capelle der Me-laetsche*), moeste betaelen aen de canoniken negenen-twintig deniers;

3.° De kapelle van Onze-Lieve-Vrouw, twee schellingen (*solidos*);

4.° De kapelle van den H. Joannes, twaelf schellingen;

5.° De kapelle van den H. Nicolaus, acht pond (*libras*);

6.° De kapelle van den H. Gaugericus, vier pond;

(a) Voyez Longueval, tom. 8, page 449.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 223.

7.° De kapelle van de H. Catharina , vyf schellingen (a).

Zoo dan ten dien tyde hadde Brussel eene parochiale kerk , te weten , die van de HH. Michaël en Gudula. En stonden dry kapellen binnen de stads mueren , en vier buyten de mueren. De vier buyten waeren die van den H. Petrus , nu by de Halle-Poort , de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw , die van de H. Catharina , die van den H. Jacobus , nu dry parochiale kerken binnen de stad.

Uyt het gene elke kapelle betaelen moeste aen de kerk van de H. Gudula , schynt het , dat men mag oordeelen , welke deelen van Brussel dan meer bewoont waeren : want de betaeling geschiede waerschynelyk uyt den offer der bygelegene.

Voorders uyt het gene hier bygebragt is , kan men besluyten , waer , of in welke kerk den H. Bonifacius gedoopt is. Gelyk wy aenstonds zullen betoonen , is Bonifacius binnen Brussel geboren ontrent het jaer des Heere 1185. Dog dan was hier geene andere parochiale kerk , als die van de HH. Michaël en Gudula , geene andere welke vunte ofte regt van doopen hadde. 'T is dan deze welke zig over den doop van den H. Bonifacius mag beroemen , en niet de Capelle-kerk , zoo eenige uytgeven.

De twee oude levens-beschryvers van den H. Bonifacius hebben zyn geboorte-jaer niet aengeteekent. Dog uyt hun weten wy , wat ouderdom hy bereykt heeft. Zeventien jaeren oud zynde , vertrok hy naer Parys , waer hy verbleef dertig jaeren. Van Parys

(a) Het pond van dien tyd (*libra*) was een pond zilver , van twalf oncen , ofte eenen penning hebbende de weérde van twalf oncen zilver. Den schelling (*solidus*) was het twintigste deel van een pond. Den denier het twalfste deel van eenen schelling.

Zoo dan een pond van dien tyd zoude nu weêrd zyn ontrent twalf ducats , of ontrent 42 Brabantsche guldens. Den schelling van dien tyd zoude nu weêrd zyn ontrent 42 stuyvers Brabants geld. Den denier van dien tyd zoude nu weêrd zyn 3 stuyvers en half. *Mr. Chesquiere , Mémoire sur trois points de l'Histoire monétaire des Pays-Bas. Bruxelles , 1786. Page 66 et suiv.*

ging hy naer Keulen, en woonde in die stad twee jaeren, tot dat hy bisschop wierd. Zyn bisdom heeft hy bestiert tien jaeren. Dit verlaeten hebbende, keerde hy weder naer zyn vaderland. Aenstonds verkoôs hy tot zyne laetste woon-plaets het klooster ter Camere: daer hy heeft geleefd achtiën jaeren. Zoo vinden wy zeven-en-zeventig jaeren van ouderdom, en misschien acht-en-zeventig: want een jaer heeft hy tot Roomen overgebragt, eer dat hy van den paus ontslaegen wierd van allen bisschoppelyken last. Mogelyk moet ook dat jaer by zynen ouderdom gevoegt worden.

Den geleerden Bollandus stelt de dood van den H. Bonifacius op of ontrent het jaer 1266: vervolgens zoude hy geboren zyn ontrent het jaer 1188. De reden van Bollandus om zoo te rekenen, was, dat hy meynde, dat Bonifacius, nog bisschop van Lausanne zynde, tegenwoordig geweest is in het generael concilie van Lyon, gehouden in het jaer 1245: voorders dat hy, naer dit concilie, nog eenigen tyd zyn bisdom bestiert heeft. Voegt hier by, een jaer't welk hy besteed heeft om van den paus ontslaegen te worden. Voegt'er nog by, de achtiën jaeren, welke hy overgebragt heeft ter Camere. Zoo komen wy tot het jaer 1266 of zekerlyk 1265. Vroeger kan hy niet gestorven zyn, zegt Bollandus (a).

Deze tyds-rekening zoude onbetwistbaer zyn, waer't dat het zeker was, dat den H. Bonifacius het generael concilie van Lyon bygewoont heeft. Maer, gelyk nog zal gezeyd worden, dit en is niet zeker: jae volgens de twee oude levens-beschryvers, 't is waerschynelyk, dat Bonifacius, in de excommunicatie van den keyzer Fredericus, toegestemt heeft voor dat het concilie van Lyon gehouden wierd, te weten, in eene mindere vergaeding van bisschoppen onder den paus Gregorius IX.

(a) *Acta Sanctorum, februarii, tom. 3, pag. 149.*

Daer-en-boven eenen der twee oude levens-beschryvers zegt, dat Bonifacius gestorven is ontrent het jaer 1260. In de lessen van het kerkelyke officie leest men duydelyk, dat hy in 't jaer 1260 overleden is, en dat hy van den paus Gregorius IX oorlof bekomen hadde om zyn bisdom te verlaeten. Mogelyk heeft den opsteller van die lessen meerdere bewys-redenen gevonden, 't zy uyt den ouden naemlyst der bisschoppen van Lausanne, 't zy uyt andere oude stukken. Wat 'er van zy, ik heb liever gehad, die lessen te volgen, als de rekening van Bollandus, en te zeggen, dat den heyligen bisschop gestorven is ontrent het jaer des Heere 1260, en geboren ontrent het jaer 1183.

Het vlaemsch *leven van den zaligen Bonifacius*, gedrukt t' Antwerpen, by Arnout van Brakel, anno 1648, stelt het geboorte-jaer van Bonifacius ontrent 1188, zyn sterf-jaer ontrent 1265; zegt voorders, dat hy, bisschop van Lausanne wezende, tegenwoordig geweest is in 't concilie van Lyon, en door den paus Innocentius IV, van zyn bisdom ontlast is. Dog dat leven is opgesteld volgens de meyning van Bollandus, vervolgens kan het geene verandering doen maeken in het gene tot nog toe gezeyt is.

In een fransch werk, voerende voor titel *Bruxelles illustré*, vind men eene lyste der dekenen van 't capittel der H. Gudula. Den tienden deken word 'er genoemd *Bonifacius*, van 't jaer 1216, tot 1222. Den opsteller van dat werk meynt, dat dien geweest is den zelven *Bonifacius*, bisschop van Lausanne. Zoo zoude onzen Heyligen Bonifacius het deken-schap van Brussel gehad hebben ten tyde dat hy tot Parys woonde. Den opsteller van 't zelve werk zegt voorders, dat, volgens eene oude traditie, den vader van den H. Bonifacius op den *Canten-steen* woonde, ende silver-smit was (a).

(a) *Bruxelles illustré*, tom. 2, pages 2 et 214.

VIERDE CAPITTEL.

Begin der Abdye ter Camere onder den Regel van Cistertien : kleyn denkbeeld van dien Regel. — Parochiale Kerk van Onze-Lieve-Vrouwe ter Capelle. — Hospitaal van den H. Joannes-Baptista. — Nieuwe Fondatie van Canoniken in de Kerk van de H. Gudula. — Klooster der PP. Minderbroeders. — Proostdye van Caudenberg. — Klooster Jericho genoemd. — Klooster der PP. Lieve-Vrouwe-Broeders. — Begin van't Begyn-Hof. — Klooster van den H. Petrus, tot hulp der Melaetsche. — Penitentie-Broeders. — Hospitaal van de H. Maget Maria, by de Kerk der H. Gudula.

DEN H. Bonifacius heeft de achtiën laetste jaeren van zyn leven overgebracht in d'abdye ter Camere : hy heeft 'er ook, zoo eenige meynen, den regel ofte het institut van't order onderhouden : ende, al had hy 'er geenen geprofesten monik geweest, hy heeft buyten twyffel gedient tot stigting en voorbeeld der moniken. Om die redenen, moeten wy hier spreken van den oorprong der gezeyde abdye, en van de wyze van leven welke ten dien tyde aldaer onderhouden wierd.

Die Maegden-Abdye, by Brussel, meest bekend onder den naem van *Camere*, ofte de *Camervan Maria*, is in het jaer 1201 (wanneer den H. Bonifacius ontrent achtiën jaeren oud was) gefondeert van den hertog

van Brabant Henricus I, met toestemming van de hertoginne Machtildis, zyne vrouw, op eene plaets *Pennebeke* genaemt, *ter eere Gods en van de H. en altyd Maget Maria*, zegt hy in zynen fondatie-brief. Tot dien eynde gaf hy, uyt zyne eygene goederen, een deel van eenen bosch, ende onbewerkte landen, gelegen binnen *Pennebeke*, eenige bunderen lands gelegen tot *Russebroech*, dat is, Ruysbroek, etc. (a).

In 't volgende jaer, bevestigde den bisschop van Cameryk Joannes de Bethunia deze fondatie. Zynen brief van goedkeuring is toegeschikt aen *Gertrudis, abdisse, en aen de religieuse vrouws-persoonen van Pennebeke*, welke, zegt den bisschop, geprofest hebben de *observantie van Cistertien* (b).

Die abdy was in 't begin dobbel, dat is, hebbende religieusen van beyde de geslagten, in verscheide wooningen. Den hertog Henricus I, verklaerde in het jaer 1221, dat hy aen de *broeders en zusters van 't klooster van de H. Maria ter Camere*, in de eerste fondatie eenige landen en bosch beloofd hadde, ende een deel van zyne beloofte volbragt hadde; dat hy daer naer, bereyd staende om naer Jerusalem te vertrekken, nog een ander deel van zynen bosch aen dat klooster gegeven hadde (c).

Den oudsten zone van den hertog Henricus I, ook Henricus genaemt, gaf in het jaer 1250, aen 't zelve klooster, veele bunderen lands, gelegen in eenen bosch van Vilvoorden. En in het jaer 1252, schreef hy aen de schepenen van Vilvoorden, dat *de broeders van Camere, verblyvende in de hoeve van Holthem, en verblyvende tot Vilvoorden, regt hadden om turf (of torve) te steken tot gerief van hun huys* (d). In 't jaer 1245, gaven de canoniken der kerk van

(a) *Diplom. Belg., tom. I, pag. 400.*

(b) *Ibid., pag. 401.*

(c) *Ibid., pag. 733.*

(d) *Ibid., pag. 419 et 420.*

Onze-Lieve-Vrouw, tot Aken, de tiende van Vilvoorden, aen de abdisse en aen het couvent van Camere, op jaerlykschen cyns. De abdisse verklaerde in het zelve jaer, dat de *broeders en zusters* van haer klooster toegestemt hadden in het contract 't welk zy met het capittel van Aken aengegaen hadde (a).

Die broeders, ofte religieuse mans-persoonen, wierden naer Camere gezonden uyt het vermaerd klooster van Villers, opgeregt in het jaer 1146, door den H. Bernardus, abt van Claraval, en 't welk naer 't verloop van hondert jaeren, den geest van Bernardus bewaert hadde. Zekerlyk den beroemden Thomas van Cantipré, van 't Order der Predikheeren, den welken ontrent het jaer 1250 tot Villers geweest is, schryft dat hy daer veele heylige moniken gezien heeft, en die, met den geest van prophetie begaeft, door mirakelen klaerschynende waeren (b).

Hier uyt moet men oordeelen, dat de strenge zede-tugt ofte institut van Cistertien, ende van Claraval, nog even bloeyende was in 't klooster van Camere, wanneer'er den H. Bonifacius zyne woonplaets verkreeg. Van dat institut zullen wy hier een kleyn denkbeeld geven.

Het klooster van Cistertien (ofte *Citeaux*), in Bourgognien, provincie van Vrankryk, onder 't bisdome van Châlons-sur-Saône is begonst in 't jaer 1098, den 21 van meert, door den H. Robertus, abt van Molême, den welken met twintig ieverige moniken naer Cistertien gekomen was uyt inzicht van 'er letterlyk en volkomentlyk te onderhouden den regel van den H. Benedictus, welken tot Molême en in sommige andere kloosters overtreden wierd (c).

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 1, pag. 582.

(b) *Cantipratanus*, lib. 1 de *Apibus*, cap. 26.

(c) *Histoire de l'église gall.*, tom. 8, pag. 112. --- *Essai de l'histoire de l'ordre des Citeaux*, par Dom Pierre le Nain, tom. 1, pag. 16

Cistertien was eenon bosch ofte woesteyne , enkelijk bewoont van wilde dieren, toebehoorende aen den graef van Beaune, den welken hun die plaets gaf. Zy ontfingen ook eenige giften van den hertog van Bourgognien. Zy kapten de boomen en struyken uyt, en maekten eene wooning, meer gelykende aen huttekens als aen een klooster. Hunnen bouw maekten zy geheel van hout, om dat zy niet en hadden als de boomen die zy uytgeworpen hadden. De plaets waer zy bouwden, was vogtig en poelagtig. Op den tyd van een jaer hadden zy de kerk voltrökken, waer uyt men kan gissen hoe gering en arm die was. Voorders wierd zy toegewyd aen de bescherming van de H. Maget Maria, gelyk ook in't vervolg het geheel Order altyd de Moeder Gods voor zyne patroonersse gehouden heeft.

Zy en hadden die verandering van plaets niet ondernomen zonder toestemming van den aerts-bisschop van Lyon, legaet van den Paus, den welken hun daer toe bemagtigde door de authoriteyt van den apostolyken Stoel. Den H. Robertus, met alle de stemmen van zyne broeders, abt van dit nieuw klooster gekozen zynde, ontfing den herderlyken staf uyt de handen van den bisschop van Châlons. De moniken vernieuwden hunne beloftens tusschen zyne handen, belovende te onderhouden den regel van den H. Benedictus in geheel zyne strengheyd, zonder eenige dispensatie. Zy maekten eenige statuten ofte wetten, door de welke zy zig verbonden om te verwerpen 't gene hun dogte met dien regel niet over-een te komen. Om hunne akkers te bewerken, waer uyt zy moesten haelen om by te leven; en om de gastlievendheyd te oeffenen, besloten zy, dat zy, met toestemming van den bisschop, leeke-broeders zoude nemen. Den paus Paschalis II bevestigde dit institut van Cistertien door eene bulle uytgegeven den 27 april van 't jaer 1100.

Hun boven-maeten streng en arm leven diende tot verwondering van geheel de provincie, dog te saemen tot schrik. Bynaer niemand hadde de kloekmoedigheyd van zig by hun te vervoegen. Zy vreesden dat hun institut te saemen met hun zoude uytsterven, wanneer in 't jaer 1113 (een jaer roemweêrdig voor de kloosters) den H. Bernardus zig tot Cistertien aen de boetveêrdigheyd ging op-offeren met dertig medegezellen, welke hy door zyne honing-vloeyende wel-sprekendheyd aen de weireld onttrokken hadde. De kloekmoedige onderneming van deze, aenmoedigde veele andere om hun te volgen, dusdaeniglyk dat het institut konde uytgebreyd worden tot andere plaetzen.

In dat zelve jaer 1113, zond den H. Stephanus, abt van Cistertien, twaelf van zyne moniken, om te gaen beginnen het klooster van Ferté, gefondeert door twee graeven in 't zelve bisdom van Châlons-sur-Saône, ook armlyk gebouwt in eene zeer eenzaeme plaets: dit klooster van Ferté was de eerste *dogter* van Cistertien: want zoo noemde men die voortplantingen der geestelyke gemeyntens, welke 'er uytgesproten zyn. In 't volgende jaer wierd gebouwt het klooster Pontigni genoemd, en was de tweede dogter van Cistertien, waer den abt Stephanus ook twaelf moniken naer toe zond. In 't jaer 1115 gaf den graef van Champagne aen Stephanus eene verlaetene plaets in 't bisdom van Langres, welke men de vallye van Alsem noemde, ende die laugen tyd aen moordenaers voor schuyl-plaets gediend hadde. Naer dat men daer met haeste eenige huttekens tot Cellen opgeregt hadde, zond 'er den abt Stephanus twaelf moniken, en gaf hun den H. Bernardus tot abt. Dezen was dan in het vier-en-twintigste jaer zyns ouderdoms; ende, alhoewel zoo jong wezende, veranderde hy die schuyl-plaets van moordenaers in een huys des gebeds en in eenen tempel van den levenden God: 't welk maekte, dat men aen de

bittere vallye van Alsem den naem gaf van *Klaere Vallye*, in 't latyn *Claravallis*, waer uyt voortsgekomen is den naem van Claraval, ofte *Clairvaux* (a).

In het zelve jaer 1115 fondeêrde den H. abt Stephanus d'abdye van Morimond in Champagnien, de vierde dogter van Cistertien. Elk van deze vier is een hoofd-plaets geworden, onder haer hebbende veele andere abdyen. Maer geene van de vier heeft een meerder getal van huizen voortsgebracht, als Claraval. Den H. Bernardus heeft gefondeert, of voor de zyne aengenomen, twee-en-zeventig kloosters, te weten, vyf-en-dertig in Vrankryk, elf in Spaignien, zes in Nederland, vyf in Engeland, vyf in Savoyen en in Ierland, vier in Italiën, twee in Duytschland, twee in Sweden, twee in Hongaryen en in Denemarken (b). Naer zyne dood groeyde het getal dusdaeniglyk, dat men rekende acht honderd abdyen, afhangende van Claraval, te weten, voor dat de kloosters in Engeland en in de noordsche ryken verwoest waeren (c).

De moniken van Cistertien, Claraval, etc., hadden zig toegeheyligt aen een soorte van leven, 't welk niet anders was als eene getrouwe naervolging van het arm, ootmoedig, gehoorzaam, verduelig en lydende leven van Jesus-Christus. Ten opzigt van den gods-dienst: in den middernagt, of zomwylen voor den middernagt, begonnen zy de mettenen te zingen, zeer traeg, en laetende grooten tusschentyd naer elk gezang, om 'er op te mediteren. Op het aenkomen van den dageraad zongen zy lauden en primen, welke geëyndigt zynde, begon de eerste misse. Dan gingen zy naer het capittel, om berispt en bestraft te worden door den oversten, tot boeting

(a) *Unde versus* : in vallem claram vallem convertit amaram.

(b) *Bolland., Acta Sanctorum*, 20 Aug., pag. 200 et seqq.

(c) Butler, vies des Pères, etc., 20 août.

van hunne mislaegen. Het overig van den dag bragten zy over in handwerk, in geestelyke lezing en gebeden. Zy onderhielden een geduerig stilzwygen, uytgenomen den tyd van eene uer, welke overgebracht wierd in geestelyke samenspraek, dienende om malkanderen te onderwyzen, aen-te-moedigen en te troosten in Jesus-Christus.

Hun handwerk bestond in te spitten, gras te maeyen, hout te kappen, en zoo voorts. Door hunnen aerbeyd wonnen zy al wat hun in kost en kleederen noodig was. Het beste van hunne winste wierd aen de arme, aen de weezen, en aen reyzende lieden besteed, aen wie zy niet alleen spyze gaven, maer ook kleederen, welke gemaakt wierden van de wolfe van hun vee. Zommige hielden zig bezig met boeken naer-te-schryven: want de abten zorgden ook om goede bibliotheken in de kloosters te maeken.

De kleederen der moniken waeren van grove stoffe, zonder eenige schoonheyd ofte fatsoen. Draegende de zelve kleederen in alle tyden des jaers, waeren zy volgens 't gemak des lichaems te zwaer gekleed in den zomer, en te weynig in den winter om zig van de koude te bevryden.

Aen de tafel diende men hun niet meer als twee portien, bestaende in moeskruyden. Noyt aten zy vleesch of vet, 't en zy in zwaere ziekzens. Visch, eyeren, melk en kaes wierd hun zelden gegeven, en niet 't en zy als iet buytengewoonlyks. Den abt dispenseerde zig nergens in; hy stond zig niet toe, als het gene hy aen de andere toestond; over al was hy by zyne moniken, om op hun te letten. Nogtans at hy met hun niet in den refter, om dat hy met de arme en vremdelingen eten moeste. Dog met deze onderhield hy de zelve onthouding als aen de tafel der gemeynte. Aen de gasten en vremdelingen diende men ook maer twee portien, en geen vet of vleesch, 't en zy aen de kranke.

Van den 14 september tot Paesschen, aten zy noyt meer als eens dags, uytgenomen de Zondagen. Voorders terwylen zy het lichaem spysden, wierd de ziel gespyst door 't aenhooren van 't woord Gods, 't welk hun voorgelezen wierd. Zy dronken bier wanneer zy 'er hadden; en zoo niet, hielden zy zig met water te vreden. Zeer zelden maekten zy gebruyk van wyn, en wanneer zy dien dronken, was hy met veel water gemengelt.

Zy aenzagen de gehoorzaamheyd als het eerste begin en de bestierdster van alle hunne werken, van alle hunne bewegingen: zy volgden die zoo nauwkeuriglyk, dat niet eenen oogenblik, by dage of by nacht, voor by ging zonder aen God door de gehoorzaamheyd toegeheyligt te zyn.

Het streng leven van dat order duerde nog in het midden van de dertiende eeuw, dat is, tot de tyden van den H. Bonifacius: want den cardinael de Vitri, die stierf in 't jaer 1244, schryft in zyne historie van den Westen, 13 cap., sprekende van de gezeyde moniken: *zy eten geen vleesch, 't en zy in zwaere ziekten. Visch, eyeren, melk, kaes, eten zy niet doorgaens.* De zelve strengheyd heeft Vrankryk, naer het midden der zeventiende eeuw, zien herleven in de abdye genoemt *La Trappe*, van 't order van Cistertien, en in eenige andere die haer naer-gevolgt hebben, alwaer de moniken, door de liefde der eenzaamheyd, door het stilzwygen, door den lichaemelyken aerbeyd en andere strenge oeffeningen, getoont hebben, dat men kan leven gelyk Bernardus en zyne eerste discipelen geleefd hebben (a).

Wat aengaet de vrouws-persoonen welke den regel van Cistertien ofte van Claraval aennamen, den gemelden cardinael de Vitri zegt, dat men in 't begin hun tot zoo zwaere strengigheden niet dierf verpligten,

(a) Vide Bolland. Acta Sanctorum, 20 aug., pag. 205.

verpligten, maer dat zy allengskens daer toe gekomen zyn. Nogtans vind men, dat zelfs ten tyde van den H. Bernardus eenige vrouwe-kloosters de moniken naergevolgt hebben. Bartholomæus, bisschop van Laon, heeft ontrent het jaer 1136, een maegden-klooster gebouwt, Montreuil genoemt, in 't welk den H. Bernardus tot abdisse stelde de deugdzaeme Wiburgis. Wel haest hadde zy onder haer bestier ontrent dry honderd religieusen, welke den kost wonnen niet alleen met spinnen en weven, maer ook met te graeven op de akkers, met in bosschen de doornen en het kleyn hout af-te-kappen of uyt-te-graeven. Zy droegen geen lynwaerd, maer enkelyk wolle kleederen, en tragten in alles te leven volgens dat men tot Claraval leefde (a).

Dat dit genoeg zy om ons eenig gedagt te geven, zoo van d'abdye ter Camere, als van d'abdye van Villers, onder wiens bestiering de Camer van Maria gestelt was, en nog verbleef ten tyde van den H. Bonifacius.

In 't jaer 1210, wierd de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw, by de mueren van Brussel, welke aen de abdye van 't heylig graf gegeven was, zoo nogtans dat het parochiael regt, ten opzigt van de rondomwoonende, toebehoorde aen de kerk van de H. Gudula, tot parochiale kerk opgeregt, met toestemming van de gezeyde abdye en van de kerk der H. Gudula. Den brief van opregting is gemaakt door Sigerus, aerts-diaken van Brabant, en men vind'er zekere conditien en voorwaerden, onder welke die kerk parochiael geworden is. De kerk van Onze-Lieve-Vrouw, zegt dien brief, zal met volle regt alle parochiale bedieningen hebben, als, begraeffenis, doop, etc. Nogtans, tot eerbied van de kerk der H. Gudula, zullen alle de parochianen der Capelle-

(a) *Bolland., ibid. Gallia christiana aucta, tom. 9, col. 639.*

kerk op palmen-zondag naer de hoofd-kerk (van de H. Gudula) gaen, en nergens als daer zullen palmen gewyd worden. De Capelle-kerk zal jaerlyks aen de hoofd-kerk betaelen vyftien pond lovensche munte. De kapelle van den H. Petrus zal aen de Capelle-kerk betaelen het gene zy te vooren aen de hoofd-kerk betaelde, etc. (a).

In den gemelden brief ziet men ook, dat de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw, alhoewel dat zy te vooren eene enkele kapelle was, nogtans haere limiten ofte paelen hadde, waerschynelyk om aen-te-toonen, welke menschen daer mogten, op gestelde zondagen en feest-dagen, misse hooren, biegten en communiceren.

Den zelven brief spreekt van het hospitaal van den H. Joannes, bedient wordende door *broeders en zusters*. Dit hospitaal was, door de mildheyd van den hertog Henricus en van andere godvrugtige personen, opgeregt by de kapelle van den H. Joannes-Baptista, *op den poel*. Den bisschop van Cameryk Joannes de Bethunia heeft, in het jaer 1211, gemaekt regels en statuten voor de *broeders en zusters* van dat hospitaal, als ook voor de kranke en gebrekke-lyke welke daer ontfangen waeren, ofte ontfangen zouden worden.

Hy wilde, dat'er maer zouden zyn dry broeders en tien zusters, 't en waere dat in't vervolg den bisschop of zynen officiael, om de noodzaekelykheyd van het huys, goed-vond dit getal te vergrooten. Naer eene beproeving van vier maenden wierden zy aengenomen tot de religieuse beloftens. De kranke moesten hunne biegt spreken zoo haest als zy in het huys aenveêrd waeren. Was 't dat zy stierven zonder testament gemaekt te hebben, bleef hun goed aen het hospitaal. Wilden zy testament maeken, zoo

(a) *Dipiom. Belg.*, tom. 2, pag. 986.

moesten van hun goed afgerekent worden de omkosten, welke het hospitaal voor hun dede.

In dat huys verzaemelde men ook de arme kinderen, welke te vinden geleyd waeren, maer niet alle, zegt den bisschop, op dat de moeders in die hope hunne kinderen niet zouden verlaeten of verwerpen (a).

In 't vervolg van tyd heeft men geene broeders meer aengenomen; maer zyn'er alleenlyk zusters gebleven om de zieken by-te-staen.

In 't jaer 1220 kwam den aerts-bisschop van Rheym, Guilielmus, de kerk van de H. Gudula visiteren. Hy bevond dat het kerkelyk officie by dagen en nagten (*diuturnum pariter ac nocturnum*) maer van weynige canoniken bygewoont wierd. De oorzaek daer van, verstond hy te zyn, om dat de afwezende canoniken, en die buyten de stad verbleven, zoo veel van hunne Prebende trokken, als de tegenwoordige. Om in dit misbruyk te voorzien, maekte hy eene wet, dat in het toekomende de canoniken, welke men in die kerk zoude aennemen, de helft van hunne Prebende maer zouden ontfangen, waer't dat zy afwezende of buyten de stad waeren; en dat de andere helft zoude aen het capittel blyven, om die te besteden aen eenige vicarissen, welke, het jaer door, de kerkelyke diensten zouden helpen verrigten. (b). Men ziet hier, dat de aerts-bisschoppen van dien tyd, door geheel hun aerts-bisdom, jurisdictie oft regtsgebied hadden en oeffenden. Voorders die de welke meynen, dat den H. Bonifacius in het jaer 1220, deken der kerk van de H. Gudula was, terwylen hy tot Parys woonde, gelyk op het eynde van het derde capittel gezeyt is, zouden moeten onderstellen dat hy, afwezende zynde, geene Prebende ontfing,

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 3, pag. 609.

(b) *Ibid.*, tom. 1, pag. 200.

om niet te denken, dat hy in het misbruyk van dien tyd deel hadde.

In 't jaer 1226 fondeerde Henricus I, hertog van Lotheryk, in de kerk van de H. Gudula, het minder collegie van tien canoniken. Deze moesten van den deken en van het capittel gekozen, en aen den hertog ofte aen zyne naerzaeten gepresenteert worden. Zy mogten van hunne Prebende niets ontfangen, 't en waere dat zy personeelyk tot Brussel resideerden. Den hertog maekte deze nieuwe fondatie *tot vermeerdering van den Gods-dienst, tot zyne zaligheyd, en tot zaligheyd van zyne voor-ouders en naerzaeten*. In den zelve fondatie-brief zeyde hy, dat die kerk, volgens zynen wille ende vermaening, *begon op een nieuws herbouwt te worden (a)*. 'T is dan in, of ontrent het jaer 1226, dat de overtreffelyke kerk van de H. Gudula, zoo als wy die heden zien en verwonderen, begonst is. Den heer Mann schryft, dat de werklieden voor hunnen dag-loon eenen *braspenning* ontfingen, en dat de plaets waer zy by-een kwamen om te eten, het *eten-gat* genoemd wierd, te weten, in de straet tusschen de daer naer opge-regte kloosters van Berlaymont en van de Engelsche Nonnen. Ik laete aen andere de zorg van op-te-zoeken de weêrde der braspenningen van die eeuw.

In 't jaer 1227, zegt den heer Mann, wierd tot Brussel begonst het eerste klooster der biddende orders, te weten, het couvent der paters Minder-Broeders, daer naer Recolletten genoemd. 'T was het jaer volgende naer de dood van hunnen instelder den H. Franciscus van Assisien, den welken gestorven is den 4 october van het jaer 1226, en door den paus Gregorius IX gecanonizeert in het jaer 1228. In de bulle van canonizatie zegt den genoemden paus, dat hy van de heyligheyd van Franciscus

(a) *Diplom. Belg., tom. 1, pag. 200.*

teenemael overtuigt was door de samenhandeling , welke hy met hem gehad hadde. In het zelve jaer schreef hy aen alle *aerts-bisschoppen* , *abten* , *priors* , *aerts-priesters* , *aerts-diakens* , *dekenen* en *andere bestierders van kerken* , hun verzoekende en gebiedende, den feest-dag van den H. Franciscus plegtiglyk te vieren en te doen vieren, op den vierden dag van october (a). Wy moeten dan denken dat dien feest-dag in het zelve ofte het volgende jaer , tot Brussel gecelebreert is. Den heer Foppens , in zyne aenteekeningen op de nederlandsche fondatie-brieven , zegt dat de PP. Minder-Broeders hunne woonste gekregen hebben nevens een houte kapelleken , 't welk men den *Vogel-zang* noemde , en dat zy daer eene nieuwe kapelle gebouwt hebben in het jaer 1241. In eenen brief van Henricus II , hertog van Lotheryk en van Brabant , het zelve jaer geschreven , vinden wy , dat de canoniken van de H. Gudula , aen wie *toebehoorde de kapelle van den H. Nicolaus* , digt by de nieuwe kapelle der Minder-Broeders , zig stelden tegen het bouwen van deze nieuwe , *ter oorzaak van de zeer groote schaele* , welke de canoniken daer uyt zouden lyden : voorders dat de Minder-Broeders , steunende op de *authoriteyt van den Apostolyken Stoel* , wilden het capittel der canoniken doen compareren voor den aerts-bisschop van Keulen of elders. Dien twist is geëyndigt door eene over-een-komste , welke den generaelen minister van 't order der Minder-Broeders goedkeurde in het jaer 1247 (b).

In het jaer 1228 , volgens den zelven heer Mann , wierd gefondeert de *proostdye* van den H. Jacobus op Caudenberg. Hy zegt ook , dat 'er *reguliere canoniken* woonden , dog elk op hun eygen , tot het jaer 1505 , wanneer zy eene gemeynte begounen te

(a) *S. Francisci opera omnia* , impressa Pedeponti anno 1739, pag. 49.

(b) *Diplom. Belg.* , tom. 4, pag. 239,

maeken. Het schynt, dat die *gemeynte* van reguliere canoniken veel ouder is; want in het jaer 1257, schreef den paus Alexander IV, *aen den proost en aen het couvent van het klooster op Caudenberg, tot Brussel, van't order van den H. Augustinus*, hun toelaetende, *dat iemand van hunne canoniken* eene prebende zoude krygen in de kerk van de H. Gudula, waer't dat den hertog van Brabant, patroon der kerk, ende den deken en het capittel, die prebende wilde geven. De reden van den paus om dat toe-te-staen, was, dat het klooster van Caudenberg weynige inkomens hadde (a). De woorden van den pauselyken brief, *klooster, couvent, proost*, ende eene prebende dienende tot onderhoud van het klooster, geven te kennen, dat'er reeds eene *gemeynte* was, of dat men'er in't *gemeyn* leefde.

In't jaer 1235, maekte den bisschop van Cameryk Guido, een concordat tusschen het capittel van de H. Gudula en den pastor van Molenbeke van den eenen kant, ende de nonnen genoemd *zusters der poorte van de HH. Maget Maria*, van den anderen kant, welke zusters woonden onder de parochie van Molenbeke. Hun klooster is daer naer *Jericho* genoemd, staende op de Graen-merkt, binnen de stad, naer dat-ze vergroot was. Wanneer dat het gezeyd klooster eerst begonst is, heb ik niet gevonden, dog waerschynelyk niet lang voor het gemeld concordat. In dit concordat ordonneerde den bisschop, dat de voorgenoemde zusters, tot vergoeding van het pastoreel regt, jaerlyks aen den pastor van Molenbeke zouden betaelen twintig Brusselsche schellingen, van welke den pastor, voor zyn deel, zoude houden twaelf schellingen, en acht geven aen het capittel, 't welk *persoon* was van Molenbeke. Voorders mogten de zusters geene doode lichamen tot begraeffenisse

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 2, pag. 1001.

aenveêrden uyt de parochie van de H. Gudula, of uyt andere parochien, 't en zy naer dat in de respectieve parochiale kerk den lykdienst geschied was, etc. (a). Hier-uyt moet men besluyten, dat hun klooster van dan af eene kerk en priesters hadde.

Den gemelden bisschop Guido is geweest eenen van die roemweêrdige mannen, de welke ge-aerbeyd hebben om den feest-dag van het HH. Sacrament des autuers in-te-stellen; te weten : hy, Hugo provinciael der PP. Predikheeren, en Jacobus de Trecis, aertsdiaken van Luyk, den welken daer naer paus geworden, Urbanus IV genaemt, dien feest-dag, welken men reeds tot Luyk vierde, heeft ingestelt voor de heele H. kerk in 't jaer 1264. Waer op Molanus, dit wydloopiger beschryvende, ons aldus aenspreekt: *wel aen dan, Nederlanders, wy die eertyds aen de andere christenen tot aenleyders in het onderhouden van dien feest-dag gedient hebben, laet ons van de godvrugtigheyd onzer voor-ouders niet afwyken (b)!*

In 't jaer 1249 wierd tot Brussel gefondeert het klooster *der broeders van 't order van de H. Maria van den Berg-Carmelus*, gezeyd *Lieve-Vrouwe-Broeders*. Om dat hun klooster gelegen was binnen de paelen der parochie van de H. Gudula, maekten zy een accoord met het capittel, volgens welk, den *prior en de broeders* van dat huys aen het capittel moesten jaerlyks betaelen honderd Brusselsche schellingen. 2.º Zy mogten niemand van buytens huys begraeven, nogte jaer-getyden, nogte dertigste, nogte zevenste doen, zonder oorlof van 't capittel. 3.º Zy verpligten zig, dat zy op de zondagen, voor elken van de vier hooge feest-dagen des jaers, openbaerlyk zouden afroepen, dat het volk op die hooge dagen zyne offerhande naer de parochiale kerk moeste draegen.

(a) *Diplom. Belg., tom. 4, pag. 401.*

(b) *Molan. Natal. SS. Belg., 5 april.*

4.º Dat zy op zondagen buyten hunne kapelle niet zouden prediken voor negen ueren, 't en waere dat zy van de priesters der kerken daer toe verzogt waeren. Deze en andere artikelen onderteekenden zy in het jaer 1268 (a). Daer naer zyn'er eenige veranderingen in dat accoord gedaen.

'T is een accoord merkweêrdig voor de kerkelyke historie. Het leert ons, dat, tot dan toe, in Nederland onderhouden wierden de oude gebruyken en wetten der Kerk, volgens de welke de geloovige, gaende misse hooren, hunne offerhande naer de kerk droegen. Het roomsch concilie, gehouden onder den H. paus Gregorius VII, den welken in 't jaer 1085 gestorven is, hadde die wet vernieuwt, zeggende : *dat alle christen bezorgt zy iet aen God op-te-draegen wanneer hy gaet misse hooren : want dit hebben de HH. Vaders ons geleert* (b). Voorders hier verstaen wy, waerom het capittel der H. Gudula, zoo dit, als de voorgemelde accoorten, met de andere kerken of kapellen van Brussel aengegaen heeft. Die publieke offerhanden der geloovige kwamen onder de bestiering der bisschoppen. Den H. Lietbertus, bisschop van Cameryk, gelyk boven gezeyt is, hadde de kerk van de H. Gudula vry gemaekt; dat is, hadde aen haer alle de offerhanden overgelaeten : vervolgens elke nieuwe kerke ofte kapelle strekte tot schaede van de hoofd-kerk of van het capittel; daerom werd 'er eenigzints in voorzien door concordaeten van vergoedenisse.

Wat nu voorders aengaet het klooster tot Brussel, der *broeders van den Berg-Carmelus*, ik meyne dat dit een der eerste is, welke men in Nederland gezien heeft, of zelfs in Europa, buyten Engeland. In 't begin waeren zy eremyten, welke woonden op

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 566.

(b) *Bona, rerum liturg.*, lib. 2, cap. 8.

den Berg-Carmelus, in Palestina, waer de HH. propheten Elias en Eliseus gewoont hadden. Brochardus, die ontrent het jaer 1209 hunnen oversten was, vroeg voor hun eenen regel aen den H. Albertus, latynschen patriarch van Jerusalem. Dezen maekte voor hun eenen regel, bestaende in zestien artikelen (a). Eenige van die eremyten kwamen in Engeland in't jaer 1213, en men bouwde voor hun twee kloosters, het een by Alnewik in de provincie van Northumberland, het ander by Rochester. In Engeland woonde dan eenen heyligen eremyt, Simon genaemt, den welken zyne celle gemaakt hadde in het hol van eenen dikken eyken-boom, waerom men hem *Simon Stok* noemde. Dezen werd zeer geraekt door het godvrugtig leven van deze nieuwe religieusen, en bijzonderlyk door de devotie welke zy oeffenden tot de H. Maget Maria. Hy verzogte en verkreeg by hun aengenomen te worden. Hy werd vicarius-generael in het jaer 1215. Hy ging naer Roomen in't jaer 1226, en bekwam van den paus Honorius III de goedkeuring van den voorgemelden regel. Van Roomen ging hy naer Palestina, zyne broeders bezoeken. In het generael capittel van 't jaer 1237, besloten zy, dat het grootste getal der broeders Palestina zouden verlaeten (om dat zy 'er door de Sarrasynen zwaerlyk verdrukt wierden) en zig naer Europa begeven. In't volgende jaer zond men veele van hun naer Engeland, waer zy reeds vyf kloosters hadden. In't jaer 1245 werd den H. Simon Stok generael van 't order; en 't is onder zyn generaelschap, dat dit order couventen bekomen heeft door 't meeste deel van Europa. Hy stierf tot Bordeaux, in Vrankryk, den 16 julius 1265, in het honderste jaer zyns ouderdoms (b).

In 't jaer 1250, den zesden dag van meert, werd

(a) Histoire de l'église gall., tom. 12, pag. 55.

(b) Vie des Pères, etc., par Butler, 16 mai.

van den bisschop van Cameryk goedgekeurt de *ordinatie* ofte schikking welke den heer Reynerus van Breedteycken pastor tot Molenbeke en persoon van Meerbeek gemaakt hadde, met vyf beggynen, om te beginnen het Beggyn-hof van Brussel, genaemt *den Wyngaerd*, dan buyten, nu binnen de stad. In den brief van den bisschop vind men de naemen van die vyf eerste beggynen, te weten, *Beatrix, Heilewide, Ade en Katherine, dogters van Michaël, hygenaemt den Gryzen, en Katherine de dogter van hunne zuster*. Dien Michaël woonde tot Goycke, by Sinte-Peeters-Leeuw, en zyne dogters hadden op dat nieuw Beggyn-hof reeds een huys doen bouwen. Volgens een oud graf-schrift is *Reynerus van Breedteyken, fondateur van den Wyngaerd, gestorven in 't jaer 1256 (a)*. Den hertog van Brabant, Joannes I, approbeerde in 't jaer 1271 de regels en statuten welke, door voorzigtige mannen gemaakt zynde, onderhouden waeren *ten tyde van meester Reinerus, zaliger memorie, eersten fondateur van het zelve Beggyn-hof, en sedert zynen tyd*. Onder andere, was'er vast gestelt, 1.° dat het hof zoude bestiert worden door vier groote meesterssen, door den priester Curaet, door vier voôgden, welke alles zouden schikken met eendragtigen raed. 2.° Men moeste capittels houden gelyk den heer Reinerus fondateur het bevolen hadde, ende ten tyde van zynen opvolger, den heer Gossuinus zaliger memorie, onderhouden geweest was. 3.° De beggynen, welke daer op hunne kosten een huys deden bouwen, mogten daer van niet als het gebruyk hebben: naer hunne dood moeste het huys aen het hof blyven, ter eere Gods, en tot woonste van andere beggynen die arm waeren. 4.° Nogtans mogten de overste van het Beggyn-hof in dat ledig huys laeten wonen een vrouw-persoon

(a) *Diplom. Belg., tom. 3, pag. 605.*

van de familie der overledene, welke zoude willen de weireld verlaeten, en zig met het Beggyn-hof vervoegen. 5.° Geene weduwe mogte op 't hof ontfangen worden, 't en waere dat zy voor haer een huys bouwde, ende dit moeste ook, naer haere dood, aen 't hof blyven. 6.° Van dan af waeren 'er gemeyne goederen, genaemt goederen der infirmerye: uyt deze moesten de capellaenen betaelt worden, de wegen, bruggen, haegen en gragten onderhouden, de arme geholpen, de knechten en maerten beloont worden: ook waeren 'er goederen der kerk. Deze en andere statuten, als ook de goederen en inkomens van het hof, ofte van de beggynen, gelegen door geheel het hertogdom, nam den hertog onder zyne bescherming, en tot alles beloofde hy hulp en gunste. Den bescherm-brief met geheel den inhoud wierd goedgekeurt van Petrus, bisschop van Cameryk, in 't jaer 1523 (a). Dat Beggyn-hof is zeer groot geworden, en men vind beschreven, dat 'er zomwylen negen honderd beggynen te saemen gewoont hebben.

In 't jaer 1252 recommandeerde, door opene brieven, den cardinael Hugo, legaet van den apostolyken Stoel, aen de geloovige, dat zy milde aelmoessen zouden geven om op-te-bouwen *de kerk en het klooster van het Melaetsch-huys tot Opbrussel*: dit dede hy op het verzoek van *den meester en van de broeders van dat huys*. Den hertog Joannes I verklaerde door eenen brief, in 't jaer 1269, dat hy *de woon-plaetzen der melaetsche van Opbrussel, gelyk zy met gragten en haegen omringelt waeren*, onder zyne bescherming nam, om-ze tegen allen onrechtveêrdigen aenstoot te verweiren. Den heer Foppens, in zyne aenteekeningen op dezen brief, zegt dat hier gesproken word van 't klooster van Sint-Peeter,

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 3, pag. 115 et 153.

nu binnen de stad van sedert ontrent het jaer 1357, te vooren buyten de stad, ende gerekent onder *Opbrussel*, 't welk ten deele in de stad gesloten, ten deele buyten gebleven is. In het derde capittel hebben wy gezien, dat den hertog Henricus, in zynen brief van 't jaer 1201, zeyde, dat de kapelle van den H. Petrus, *te vooren de kapelle der melaetsche geweest was*. Wy mogen dan denken, dat voor het jaer 1201, daer een melaetsch-huys gestaen hadde, welk misschien, om dat 'er geen melaetsche by kwamen, men hadde laeten vervallen. Voorders dat ontrent het jaer 1250 die ziekte anderwerf in 't land gebragt was, te weten, door de Pelgrims de welke uyt den oosten of van Jerusalem wederkeerden. In dit laeste klooster, opgerecht tot hulp der melaetsche, woonden *broeders en zusters*, zegt den heer Foppens, voor welke in 't jaer 1451, regels en statuten gemaekt zyn door den vicarius generael van den bisschop van Cameryk. Van 't jaer 1500, is dat klooster bewoont door zusters alleen, ofte nonnen van 't order van den H. Augustinus (a).

In 't jaer 1250, maekte het magistraet van Brussel, daer toe verzogt ende gepraemt zynde van den bisschop van Cameryk, regels en statuten voor leekebroeders, genoemd *broeders der penitentie van Jesus-Christus*, de welke het hospitaal van den H. Nicolaus bedienden. Dat hospitaal, zegt het magistraet, had 'er gestaen van over lang, en van voor menschens gedanken; voorders het diende om 'er arme reyzende lieden te ontfangen en te onthaelen. Het hadde ook eenen priester tot oversten en bestierder, gelyk de andere hospitaelen. Het magistraet dan, om aen de praemende vermaening van den bisschop te volkomen, stelde en ordonneerde, dat de leekebroeders van het huys aen den priester moesten gehoorzae-

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 3, pag. 605.

men; dat zy, zonder zyuen oorlof niet mogten uytgaen; dat zy schapulieren en gryze of bruyne klederen moesten draegen, als religieuse personen, om hun te kunnen onderscheyden van de weireldlyke personen, etc. Men meynt dat dit hospitaal gestaen heeft by het klooster der PP. Minder-Broeders. Wanneer'er geene van die Penitentie-Broeders meer over waeren, gaf den paus Clemens V, in het jaer 1308, dat verlaeten huys aen het capittel van de H. Gudula, en aen de schepenen van Brussel, om een nieuw hospitaal en eene capellanie op te rechten (a).

In 't jaer 1255, maekte Nicolaus, bisschop van Cameryk, eenen regel voor de *broeders ende zusters van het hospitaal der HH. Maget Maria, by de kerk van de H. Gudula, tot Brussel*. Van dit hospitaal is in 't derde capittel reeds gezeyt, dat den hertog Godefridus met den Baerd des zelfs fondatie in het jaer 1158 bevestigt heeft. Den regel welken van den bisschop Nicolaus hier gemaakt wierd, was voor die, de welke in dit huys de arme menschen dienden ofte zouden dienen. 1.º Zy mogten tot de professie of tot het doen van beloften niet aenveêrd worden, 't en zy naer eene beproeving van vier maenden. 2.º Deze proef-maenden volbragt zynde, wierden zy ontfangen door eenzaeme toestemming van den procurator, van de andere broeders, van den priester hunnen geestelyken oversten, en van twee zusters, welke gekozen waeren om in de raedspelingen der broeders tegenwoordig te zyn. 3.º Dan deden zy belofte van armoede, gehoorzaamheyd en zuyverheyd. 4.º De broeders moesten van de zusters gescheyden zyn in wooning en in handwerk: noyt mogten zy met malkanderen eenige besondere saemenspraek houden, etc. (b). Daer naer, zegt den

(a) *Diplom. Belg., tom. 3, pag. 115 et 153.*

(b) *Ibid., pag. 610.*

heer Foppens, zyn'er zusters alleen gebleven, welke den regel van den H. Augustinus aengenomen hebben, en aen wie den aerts-bisschop van Mechelen, Mathias Hovius, statuten voorgeschreven heeft.

Deze zyn de voornaemste geestelyke fondatien van Brussel, en de merkweêrdigste zaeken nopende de religie, welke ik gevonden hebbe voor het jaer 1260, dat is, voor het overlyden van den H. Bonifacius. Eer dat ik die ophaele, welke naer zynen tyd geschied zyn, moeten wy ten minsten een kleyn gedagt kunnen maeken van de gewoontens en zeden van die eeuw, zoo goede als kwaede: op dat wy *Eccl. te beter zouden kunnen zeggen: Bonifacius heeft de*
cap. 31. wet Gods kunnen overtreden, gelyk veele van zynen
tyd, en hy heeft die niet overtreden; hy heeft het
kwaed kunnen doen, en hy heeft het niet gedaen. In
tegendeel, hy heeft, volgens de vermaening van
den H. Paulus, de beste en de schoonste voorbeelden
naergevolgt, en hy heeft den weg gebaent tot vol-
maektere oeffeningen.

V Y F D E C A P I T T E L.

Zeden en gewoontens der Brabanders in de dertiende eeuw, dat is, ten tyde van den H. Bonifacius. Hy is Rector geweest der Universiteyt van Parys.

VAN de twaelfde en dertiende eeuw, op de welke den H. Bonifacius geleefd heeft, mogen wy denken gelyk van de naest voorgaende en opvolgende eeuwen, te weten, dat zy, tusschen veele zwaere wanorders, veele zeldzaame voorbeelden van christelyke deugden voortsgebracht hebben. Men moet den heer Fleury niet gelooven, wanneer hy in een boeksken genaemt *de zeden der christenen* (het 48 capittel), schryft, dat in de tiende eeuw, in het midden van't christendom, naer eenen opregten christen gezogt moeste worden, even als Diogenes op de volle markt naer menschen zocht. Ofte wel men zoude die gelykenis in eenen anderen zin kunnen aennemen. Diogenes zocht naer menschen op de volle markt, om dat hy eenen dwaezen filosooph was. En waer't dat iemand in de tiende eeuw gezeyt hadde, dat hy naer eenen opregten christen zocht, zonder dien te kunnen vinden, hy zoude niet min dwaes geweest zyn. In elke eeuw is de H. Roomsche Kerk gebleven de waere bruyd van Jesus-Christus, vrugtbaer in goede werken, vrugtbaer zelfs in exempelen van heyligheyd. *De vervaerlyke wanorders, de allergrootste verslapping zoo wel in de kerkelyke tugt, als in de goede zeden der christenen*, welke den heer Fleury aen de tiende eeuw toeschryft, zyn of wanorders en verslappingen die hy zig inbeeld, of zy waeren niet

Matt., algemeyn: zy konden niet verdooven dat klaerschy-
cap. 5, nende ligt der kerk, 't welk Christus op eenen kan-
15. 14 et delaer gestelt heeft, om te verligten alle die woonen
 in het huys Gods; zy konden niet verdooven den
 helderen glans van die stad, welke Christus op eenen
 hoogen berg gebouwt heeft, om te dienen tot *ligt*
des weirelds.

Andere schryvers spreken van die voorgemelde
 tyden, als van eeuwen van onwetendheyd, van ver-
 blindheyd, van enkele superstitie of bygeloovig-
 heyd: immers op hun gezeg zouden zy ons willen
 doen gelooven, dat de weireld eertyds bewoont wierd
 van volk zonder reden of verstand; en dat nu in te-
 gendeel alle doling uyt de weireld gebannen is.
 Dog hier in zelfs doen zy hun misverstand en ver-
 blinde laetdunkendheyd uytschynen.

Laet ons beginnen met de wanorders dertwaelfde
 en dertiende eeuw in Nederland. Deze kwamen ten
 eersten voorts uyt de bynaer geduerige oorlogen
 tusschen de hertogen, graeven en mindere heeren
 van deze provincien. De hertogdommen en graef-
 schappen, ten tyde van Carolus-Magnus en nog lang
 naer hem, waeren geene erffelyke ampten; zy wier-
 den van den souvereyn gegeven naer zyne belieste
 en wederroepelyk; ofte immers, niet om over-te-gaen
 tot de kinderen of bloed-verwanten. Maer op den
 tyd van welken wy hier spreken, bezat elken hertog
 of graef zyn ampt en weêrdigheyd als een enkel
 leen-goed, voor 't welk hy, het is waer, trouw en
 leenmanschap beloven moeste aen den souvereyn:
 dog die beloofde trouw zelve wederhield hem zom-
 wylen niet, was 't dat hy zig sterk genoeg oordeelde,
 van tegen den souvereyn op-te-staen. Voorders, zelfs
 getrouwen leenman blyvende, bestierde hy zyn volk
 naer zyn believen, en naer zyn believen oorlogde hy,
 oft maekte hy verbond, met de naerbuerige princen
 en heeren. De hertogen en graeven, leenmannen

van hunnen souvereyn, hadden onder hun, mindere heeren in leenmanschap. Deze vreesden ook niet, hunne beloofde trouw te breken, wanneer de baete of eenig ander inzicht hun daer toe aenporde. Hier uyt onstond wederom stryd en gevegt.

Ik zal hier zeer in 't kort eenige oorlogen noemen, te beginnen van den hertog Godefridus met den Baerd, den welken schynt geweest te zyn den eersten die het hertogdom van Lotheryk erffelyk bezeten heeft, dat is, met regt van het aen zyne zonen overte-laeten.

In 't jaer 1128 voerde den gezeyden hertog oorlog tegen de Aelstenaers, welkers aenleyders waeren Iwan, graef van Aelst, en Daniël, heer van Dendermonde. In 't jaer 1119 voerde hy oorlog tegen de Luykenaers, om den keus van eenen bisschop, en in 't jaer 1129 vogte hy wederom tegen de Luykenaers, in welken stryd hy zynen grooten standaerd verloor, die hem geschonken was van de koninginne van Engeland, en op eenen schoonen wagen met vier ossen voortsgetrokken wierd (*a*). Zynen zone, den hertog Godefridus II, vogte in het jaer 1140 tegen die van Sint-Truyen. Ontrent den zelve tyd begon den oorlog tusschen den hertog en tusschen Bertoldus, ofte Berthout, heer van Grimbergen, welken bynaer twintig jaeren geduert heeft, met verderf van Grimbergen en van de omliggende dorpen. In 't jaer 1166 begon eenen zwaersten en langduerigen oorlog tusschen Godefridus III, hertog van Lotheryk en van Brabant, en den graef van Henegouw. In 't jaer 1190 ging den hertog Henricus I met gewapende mannen het graefschap van Loss verwoesten. In 't jaer 1192 trok hy op met zyn leger tot in het land van Gulik, om wraek te nemen tegen de vermoorders van zynen broeder den H. Albertus,

(*a*) *J. Des Roches, epitom. hist. belg., lib, 5, cap. 2.*

bisschop van Luyk. In 't zelve jaer begon den zwaeren oorlog tusschen den hertog Henricus I en de graeven van Hollant en van Gelderen. In 't jaer 1212 vogte den hertog Henricus tegen die van Luyk. In 't veroveren der stad spaerde men nogte kerken, nogte autaeren, nogte borgers. In 't jaer 1213 zwaer en wreed gevegt tusschen de Brabanders en de Luykeners. In 't jaer 1243 oorlog tusschen den hertog Henricus II, en die van Keulen. In 't jaer 1266 den Brabandschen oorlog, om de voogtdye der kinderen van den overleden hertog. In 't jaer 1273 vogte den hertog Joannes I tegen de Luykeners. In 't jaer 1275 stryd tusschen de Brabanders, Luykeners en die van Luxembourg. Men noemde dat *den oorlog van de koeye*, om dat het wegnemen van eene koeye daer aen oorzaak gegeven hadde. In 't jaer 1288 den vermaerden slag van Woeringen, door welken den hertog Joannes I, winnaer zynde, het land van Limbourg met Brabant vereenigt heeft, en van welke victorie nog gesproken zal worden.

Uyt deze kleyne en korte optelling van gevegten ziet men eenigzints dat 'er bynaer geduerig oorlog was in Nederland; zoo veel te schaedelyker, om dat hy, niet, gelyk nu, van souvereynen tegen souvereynen met gereguleerde krygsbenden, maer van provincien tegen provincien, steden tegen steden, gevoert wierd, vervolgens waer bynaer ieder-een deel in nam. Behalven de onheylen, welke hier-aen eygen zyn, kwam 'er een tweede algemeyn kwaed uyt voorts, dat de Nederlanders, zig aen het vegten en vergieten van bloed gewoon maekende, boos en wraekgierig van aerd wierden.

Eene derde oorzaak van wanorders, waeren de tournooyen of ridder-spelen der edellieden, welke spelen, alhoewel zy maer schenen tot vermaek uytgevonden te zyn, en om door de dapperheyd eere en prys te behaalen, nogtans met gevaer van zwaere

kwetzingen en van doodslaegen vermengelt waeren : en daerom menigmael door de roomsche pauzen verboden wierden (*a*). Den geëerden Thomas van Cantipré, den welken ten tyde van den H. Bonifacius geleefd heeft, sprekende van die ridder-spielen, zegt daer-en-boven, dat de omkosten, die 'er voor gedaen wierden, zoo groot waeren, dat de ryke daer door arm wierden, en de arme dusdaeniglyk van alles berooft, dat men hun nauwelyks een stuk broods overliet (*b*).

Den zelven geloof-weêrdigen schryver meld nog andere slegte vermaeken van dien tyd, te weten, het teirling-spel, 't welk men met zoo grooten drift voorts dreef, zegt hy, dat de speelders door het verlies tot dieverye, rooverye, en moorden vervoert wierden. Met geen en minderen drift wierd 'er gedanst, en die danssen waeren met veele ontugtigheden gemengelt. 'T was zelfs de gewoonte geworden, te danssen in de huizen waer eenen dooden lag, en den nacht, op welken het dood lichaem gewaekt wierd, met ongeschikte dans-spielen over-te-brengen. Zeer gemeyn waeren dan ook de onkuysche liedekens. Andere verkwistten den tyd in de jagt met vogelen en honden.

Men kan hier ook nog bemerken, dat de steden ten dien tyde begonnen door inwoonders zeer aente-groeyen, en door den koophandel ryker te worden. Den hertog Henricus I, gaf *Vryheden* aan verscheyde steden. Al wie een jaer en eenen dag in die steden gewoont hadde, ende gezworen hadde de stads wetten te onderhouden, wierd vryen burger. Buyten de steden, voornaementlyk de akkerlieden, waeren doorgaens slaeven, welke, behalven den oorlogs-dienst, door veele belastingen en zwaeren

(*a*) *J. Des Roches, epitom., hist. belg., lib. 5, cap. 8.*

(*b*) *Thomas Cantiprat., de apibus, lib. 2, cap. 49.*

aerbeyd verdrukt wierden. Den hertog Henricus III dede die slavernye in Brabant te niet door zyn testament, twee dagen voor zyn dood, in't jaer 1261, geschreven (a). Dog die vryheyd, alhoewel goed en wenschbaer in haer eygen, alhoewel strekkende tot grooten lof der hertogen van Brabant, de welke die allengskens meer en meer toegestaen hebben, strekte voornaementlyk in de steden tot vermindering der christelyke zeden. De menigte der inwoonders, en den rykdom, baerde pragt en ongeschikte wellustigheden.

Wat aengaet den geestelyken staet, men vond 'er ook veele wanorders, bezonderlyk by die bisschoppen en priesters, welke deel namen in de kerk-scheuringen van dien tyd, en in de twisten en aenstooten van eenige duytsche keyzers tegen den paus. Zelfs heeft men keyzers gevonden, by wie alle de kerkelyke weêrdigheden te koop waeren. Van bisschoppen welke door Simonie den herders staf gekregen hadden, konde men geene herstelling der goede zeden verwagten. Sommige van hun verkogten ook de beneficien of kerkelyke bedieningen. Dit alles door exempelen te betoonen, zoude myn verhael te lang maeken. In't bisdom van Luyk, 't welk zig uytstreckte door een groot deel van Brabant, wierden ten tyde van Albero II (die in't jaer 1156 bisschop werd) de beneficien te koop gestelt, even als weireldlyke goederen. Veele geestelyke, waerschynelyk van die koopers, schaemden zig niet te trouwen, en veele borgers rekenden het tot eer, hunne dogters aen hun ten houwelyk te geven (b). Den opvolger van Albero, Henricus II, in't jaer 1145 bisschop van Luyk geworden, scheên de kerkelyke zede-tugt te willen herstellen, maer zyne afwezend-

(a) J. Des Roches, etc., *hist. belg.*, lib. 5, cap. 7.

(b) *Gall. christ. aucta*, tom. 3, col. 871.

heyd by den keyzer Fredericus I, en het deel 't welk hy nam in de kerk-scheuring of scisma, heeft hem belet, zyne voorige goede inzigten uyt-te-voeren. Zynen opvolger Alexander II, bisschop geworden in 't jaer 1164, vervoegde zig ook met de scisma-tieke en met den keyzer. Hem volgde in 't jaer 1167, op den bisschoppelyken stoel, Radulphus, den welken aan de ontugtigheyd der canoniken en andere geestelyke geen beletzel stelde, en zelfs toeliet, dat de kerkelyke beneficiën op de merkt aan de meestbiedende verkogt wierden.

'T is waerschynelyk van die en diergelyke geestelyke, dat den weêrden schryver Thomas van Cantipré spreekt (a), wanneer hy zegt, gezien te hebben keyzers, koningen, hertogen, graeven en barons, welke zonder gelykenis min pragtig gekleed gingen, als zommige geestelyke; voorders dat geene borgers, geene koopmans, zoo geldgierig waeren als zy.

Waer 't dat eenen historie-schryver niet anders ophaelde als de schandaelen en verargernissen der twaelfste en dertiende eeuw, hy zoude ook kunnen besluyten (gelyk den heer Fleury sprak van de tiende eeuw), dat men in den vollen dag naer eenen opregten christen moeste zoeken. Maer de historie enkelyk vervullen met schandaleuze geschiedenissen, is het werk van eenen agterklapper en lasteraer.

De nederlandsche kerk kreeg in de twaelfste eeuw, een nieuw klaerschynende licht van alle christelyke deugden, door den H. Norbertus, door zyne eerste discipelen, en door het religieus order van reguliere canoniken onder den regel van den H. Augustinus, 't welk hy opgeregt heeft. In zyne jongheyd, alhoewel hy een canonicaet tot Santen, en de wy-

(a) *Thomas Cantip., de apibus, lib. 1, cap. 20.*

ding van onder-diaken ontfangen had, liet hy zig vervoeren tot de aenloksels des weirelds, en stelde alle zyne gedagten tot de verhevendheyd en de rykdommen. Almoessenier wezende by den keyzer Henricus IV, zoo hy eens met zynen knecht op de jagt was, wierd hy door een grouwzaam onweder van zyn peêrd geslaegen. Dan riep hy, met Paulus: Heere, wat wilt gy dat ik doen? Eene inwendige stemme zeyde hem: vlugt het kwaed, en doet het goed. Hy maekte het voornemen, van door waere boetveêrdigheyd zyn kwalyk overgebragt leven uytte-wasschen. Hy vertrok naer het klooster van Sigeburg, by Bonn, waer hy door de goede vermaeningen van den abt Cono, tot de deugd aangemoedigt wierd, in't dertigste jaer zyns ouderdom, het jaer des Heere 1110. Naer twee jaeren wierd hy priester gewyd. Hy trok aen een arm kleed van schaepsvellen gemaakt, en omgorde zig met eene koorde. Den dag naer zyne eerste misse, predikte hy in't capittel der canoniken tot Santen, tegen de misbruyken en ongestigtigheden: hy vertoonde hun zoo sterk, dat zy verpligt waeren van gedrag te veranderen, dat veele van hun zig opregtelyk bekeerden. Andere, vergramt tegen hem, schelden hem uyt voor eenen nieuwsgezinden en schynheyligen. Gedreven door eene meerdere begeërte om voor God alleen te leven, dede hy afstand van zyne beneficien, deylde zyne goederen en geld uyt aen den armen, ging bloots voets met een lang kleed van witte wolle, en diergelyken mantel. Hy vastte daegelyks, uytgenomen den zondag, gebruykte geene andere spyze als die van den vasten. Den paus Gelasius II, welken, tot Roomen zwaerlyk mishandelt zynde, en nog meer te vreezen hebbende van den keyzer Henricus V, naer Vrankryk gevlugt was, gaf in het jaer 1118, aen Norbertus oorlof om te prediken over al waer zynen iever hem zoude stieren. Norbertus en eenen

priester van Cameryk, Hugo (*a*) genoemd, zynen discipel en medegezel geworden, gingen prediken in steden en dorpen. Zy wierden aenhoort als waere gezanten Gods. Zoo haest als men hun ergens van verre zag aenkomen, luydde men de klokken, en kwam het volk naer de kerk gelooopen, waer Norbertus misse dede, en predikte. Ieder-een begeêrde hem 'snoenens aen zyne tafel te hebben; maer hy en wilde nogte tafel nog stoel. Hy zat op de aerde, en at eenige grove en gemeyne spys, en dronk niet als water. Hy hadde eene bezondere gaeve om vyanden te verzoenen. Tot Fosse, stedeken in 't land van Luyk, waer de inwoonders tegen malkanderen gevogten hadden, en zestig personen in 't gevegt gedood waeren, predikte hy zoo heftiglyk op de christelyke liefde, dat de twee verschillende benden in de kerk, met eed op de heylige reliquien, aen malkanderen volkomene verzoening zworen.

In 't jaer 1119, bekwam Norbertus van den paus Calixtus II, die dan tot Rheymis was, wederom oorlof om over al te prediken. Den bisschop van Laon wilde aen Norbertus een klooster geven van reguliere canoniken, niet verre van Laon, maer de canoniken, verschrikt door het gezigt alleen van zynen persoon, begeêrden hem niet tot hervormer van hunne gemeynte. Den bisschop gaf hem keus van veele andere plaetsen. Norbertus, naer dat hy den nacht in 't gebed overgebracht hadde, verkoôs eene, Præmonstreyt genoemd, waer eene kerk stond van den H. Joannes (*b*). In 't bezit van zyne kerk gestelt, ging hy prediken. Tot Cameryk in 't jaer 1120 predikende, won hy eenen medegezel, Evermodus genoemd, die daer naer bisschop van Racebourg in

(*a*) *De Beato Hugone Camerarenci, Sancti Norberti socio, vide Raisii auctarium ad Nat. SS. Belg., 10 febr.*

(*b*) *Histoire de l'église gallicane, tom. 8, pag. 349.*

Duytschland geworden, het order van Præmonstreyt aldaer uytgebreyd heeft (*a*).

Tot Nyvel, in waelsch Brabant, won Norbertus ook eenen medegezel. Tot Laon, in de school van Radulfus, broeder van den beroemden Anselmus, gepredikt hebbende, trok hy tot zig acht jongelingen van treffelyke familien, welke daer uyt Brabant of Neder-Lorreynen gekomen waeren. Hy won'er nog dertien andere in 't zelve jaer, door zyn prediken ten tyde van den vasten. Wanneer hy veertig geestelyke en veele leeke-broeders vergaedert hadde, deden zy hunne solemnele professie op den feest-dag van Kersmisse, in 't jaer 1121, onder den regel van den H. Augustinus. Norbertus gaf hun een wit kleed van ongeverfde wolle, welk was het kleed der oude canoniken. Hunnen regel was zeer streng. Zy droegen noyt lynwaerd, onthielden zig van vleesch te eten. Zy vasteden zeer strenglyk veele maenden in 't jaer (*b*).

De bisschoppen, hertogen, graeven, en andere heeren van Nederland aenveêrdden en riepen wel haest dat nieuw order van Norbertus, door 't welk Ps. 103.
v. 31. men zag dat God zynen geest uytzond om het aenschyn der aerde te vernieuwen. Godefridus, graef van Namen, en Ermensendis, zyne vrouw, fondeêrden een kooster voor Norbertus tot Floresse, twee mylen van Namen. Den graef en de graevinne verlieten zelfs de goederen der aerde, om zig aen den regel van Præmonstreyt te onderwerpen (*c*).

De canoniken van Antwerpen, met eenige goede borgers, door den raed van Burchardus, bisschop van Cameryk, baden Norbertus in 't jaer 1122, by hun te komen, om'er de religie te herstellen, welke door de ketterye van Tanchelinus schier omgewor-

(*a*) *Raissius, auctar.* 17 febr. *De Beato Evermodo.*

(*b*) *Butler, vies des Pères, etc.,* 6 juin.

(*c*) *Gall. christ. aucta, tom. 9, col. 643 ; tom. 3, col 610.*

pen was. Hy ging 'er met twaelf van de zyne, en op een jaer tyds hadden zy door hunne predikatie het onkruid uytgeroeyt, en de christelyke oeffeningen herstelt. De canoniken, uyt dankbaerheyd, gaven aen Norbertus hunne kerk van den H. Michaël, met vier præbenden, en zy verhuysden naer de kappelle van Onze-Lieve-Vrouw. Den bisschop Burchardus bevestigde deze schikking in 't jaer 1124 (a). Walterus Berthoud gaf aen Norbertus een verlaeten klooster tot Grimbergen, in 't jaer 1128. Den hertog Godefridus met den Baerd gaf aen het zelve order in 't jaer 1131, eene geslotene plaets by Loven, Park genoemd, en welke gediend hadde om wilde dieren in te voeden. Simon, uyt het klooster van den H. Martinus tot Laon, wierd in het zelve jaer den eersten abt van Park. Andere Nederlandsche kloosters van Præmonstreyt gaen ik voor by.

Van 't order van Cistertien, 't welk in het midden der twaelfste eeuw ons Nederland met den luyster van deugd vereerlykt heeft, heb ik reeds gesproken.

In 't begin der dertiende eeuw, kwamen de H. kerk ondersteunen het order van den H. Dominicus, en het order van den H. Franciscus van Assisien. Dominicus, canonik regulier der kerk van Osma, naer dat hy veele jaeren met groote vrugt tegen de ketters, Albigensen genoemd, tot Toulouse of daer ontrent gepredikt hadde, verzaemelde eenige medegezellen, in meyning en begeërte van een nieuw religieus order op-te-regten, in 't welk de religieusen, by de zorg van hunne eygene volmaektheyd, het prediken van het woord Gods, tot bekeering der ketters en der zondaers, zouden vervoegen, Zy verkozen den regel van den H. Augustinus, waer by zy voegden eenige oeffeningen en wetten van den H. Norbertus. Zy schreven zig voor, noyt vleesch

(a) Gall. christ. tom. 4. Instrum. Eccles. Antverp.

te eten, 't en zy in zwaere noodzaekelykheyd der ziekte; strenglyk te vasten, te beginnen van H. Kruys-Verheffing, tot Paesschen, geene lyne hembdens te draegen, of op hunne beddens geen lynwaerd te gebruyken. Om in hun ampt van prediken niet belemmert te worden, besloten zy, geene tydelijke goederen te bezitten. Den paus Honorius III gaf zyne goedkeuring aen dat nieuw order door twee Bullen, d'eene zeer korte, d'andere langere, beyde geteekent den 26 december van 't jaer 1216. In 't volgende jaer, den 26 van januarus, schreef den paus aen Dominicus en aen zyne medegezellen tot Toulouse, om hun aen-te-moedigen, dat zy in het prediken, 't welk zy, als onverwinnelyke kampvegters van Christus, zonder vreeze des doods begonst hadden, onvermoeyelyk zouden voortsgaen. In dien brief noemt den paus hun *Broeders-Predikers* (a).

Den H. Franciscus van Assisien bekwam de bevesting van zyn order, in 't achtste jaer des pausdom van Honorius III (dat is in 't jaer 1224), 't welk lang te vooren den paus Innocentius III mondelings goedgekeurt hadde. Franciscus had dan reeds veele discipelen, dusdaeniglyk dat in het generael capittel, den 26 dag van mey 1219, niet verre van Assisien gehouden, meer als vyf duyzend Minder-Broeders by een kwamen. Den oodmoedigen instelder wilde dat zyne broeders *mindere* genoemd wierden, en dat men de overste zoude *ministers*, dat is, *dienaers* heeten; om dat hy de ootmoedigheyd stelde boven alle de eere des weirelds, zegt den H. Bonaventura (b). Zyn order hadde hy gebouwt op de ootmoedigheyd en op de aermoede; hy zeyde, dat deze de grond-stee-nen waeren, op welke den geestelyken bouw van

(a) *Acta Sanctorum*, tom. 1. aug. 448. Priori et Fratribus Prædicatoribus in partibus Tolosanis.

(b) *S. Bonav. in vitâ S. Francisci.*

hun religieus leven moeste rusten , en zonder welke, alle deugd zoude vallen.

Wat groot goed beyde deze orders aen de H. kerk veroorzaekt hebben , zoude men kunnen wydloopig verhaelen , uyt de getuygenis der schryvers van de dertiende eeuw. Ik houde my te vrede met het gene den paus Alexandre IV , die van 't jaer 1254 tot 1261 den apostolyken Stoel bekleed heeft , schreef om de gezeyde orders aen alle de bisschoppen te bevelen. Hy sprak aldus :

Onder veele personen die zig tot den gods-dienst toegeheyligt hebben , heeft den goedertieren God , om de glorie van zynen naem te verheffen , en om de zaligheyd der geloovige te bezorgen , in zyne H. Kerk gestelt mannen uytschynende door hun eerbaer gedrag , en door de eer-titels van geleerdheyd. Deze zyn de orders , aengenaem aen God en aen de menschen , der Predikers en der Minder-Broeders , de welke altyd hunne genegendheyd stierende tot de liefde der hemelsche goederen , de kragt van den naem Gods door de weireld verkondigen , ende met eene waekende aendagtigheyd bekommert zyn om den gods-dienst der christelyke religie uyt-te-breyden. Deze zyn het , die aenschouwende het leven en de verdiensten van den H. apostel Paulus , zig alleenlyk verheugen in het kruys des Heere , veragende het vermaek des weirelds , voor de wellusten des hemels. Deze zyn het , de welke bestrydende de vyanden der ziele , tragten te bekomen , dat het geloof , de hope en de liefde in alle de catholyke aengroeye , dat den weg der waerheyd voor de afgevallene geopent worde , en dat de kettersche boosheyd verdwyne , etc. (a).

Ik hebbe reeds gezeyt , dat het klooster der Minder-Broeders tot Brussel begonst is in het jaer 1227. Men meynt dat in het jaer 1228 tot Loven begonst

(a) *Vide plura in Actis Sanctorum , tom. 1 , aug. , pag. 446.*

is het klooster der Paters Predikers. Hoe aengenaem hunne komste geweest is aen den bisschop van Luyk, blykt uyt zynen herderlyken brief, ten hunnen opzigt in het jaer 1253 geschreven, alwaer hy aldus spreekt:

Joannes, door de gratie Gods, bisschop van Luyk, aen alle christene geloovige welke dezen brief zullen zien, eeuwige zaligheyd in den Heer.

Aengezien dat den almogenden God, tot hervorming van de Heylige Kerk, in onze tyden geweêrdigt heeft het order van de beminde broeders in den Heer de Predikers voorts-te-brengen; is het oorbaer ende met de godvrugtigheyd over-een-komende, dat in hunnen dienst zig verheugen alle die de welke de zaligheyd der zielen beminnen: en moeten bezonderlyk de bisschoppen der kerk, aen de welke zy tot getrouwe hulpe dienen, hun door gunste verheffen, en door bekwaeme hulpmiddelen ondersteunen, etc.

Tot dien eynde, geeft den bisschop in den gezeyden brief aen de Broeders-Predikers oorlof om een kerk en een klooster te bouwen, en eene vrye begraef-plaets te hebben, als ook om biegt te hooren, en om over al te prediken. Jae aen den prior van het klooster staet hy toe, aen die religieusen van zyn huys, welke hy tot het prediken zal bekwaem oordeelen, de magt te geven van in den naem van den bisschop, in de publieke statie afaet te verleen en van twintig dagen (a).

De Broeders-Predikers van Loven gingen prediken tot Antwerpen toe. De schepenen en de borgers van Antwerpen, zeer verheugt over het geluk van hun somwylen te hooren, maer bedroeft, om dat zy by hun niet en woonden, schreven in 't jaer 1243 aen den Eerw. pater provinciael der Predikers-Broeders van Duytschland, en aen de Definitores, smee-

(a) *Belgium Dominicanum*, pag. 127-

kende, dat zy eene gemeynte van hunne broeders naer Antwerpen zouden zenden, aen welke zy alle hulp en dienst beloofden. Den bisschop van Cameryk Guido, en den hertog van Brabant Henricus, schreven ook in 't zelve jaer aen den E. Pater provinciael, en aen de PP. Definitores, hun verzoekende, tot Antwerpen een klooster te beginnen. Dit klooster is 'er begonst in 't gezeyd jaer, of zekerlyk in 't naestvolgende (a).

Tusschen de bovengemelde wanorders van dien tyd, was het dan wonderbaer stigting om zien, het gene den meermaels beroepen Thomas van Cantipré, die dan leefde, verhaelt; te weten: *hoe dat de Broeders-Predikers, uytgemergelt door langduerige studien en door waeken, zonder geld, en niet anders over hun draegende als eenige godvrugtige geschriften, niet op peérden of waegens, maer te voet, en met vermoeide ledenen, al predikende, de aerde doorwandelden.*

'T was stigtig om zien, *hoe dat de Minder-Broeders met een hard habyt op hun naekt lichaem, omgord met eene rouwe koorde, zonder kappe of mantel, met bloote voeten over de sneeuw, als over wolle wandelden, en dagelyks hun brood bedelden.*

Die gemelde religieusen, zegt hy voorders, volbragten alle de pligten te saemen van alle de geestelyke. Met den weireldlyken clergé studeerden zy; met de canoniken zongen zy de keekelyke getyden. Met de moniken en andere religieusen onderhielden zy vaste-dagen, stilzwygendheyd, en de kloosterboeten en disciplinen, welke hun bynaer dagelyks in het capittel voorgeschreven en opgeleyd wierden (b).

In 't begin van dit capittel zyn opgehaelt verscheyde schandaelen in 't bisdom van Luyk. Wy moeten 'er byvoegen, hoe dat die weg genomen zyn. Tegen die bedorvendheyd van zeden, verwekte den berm-

(a) *Belgium Dominicanum*, pag. 200.

(b) *Cantipratan. de apibus*, lib. 1, cap. 10.

hertigen God den geest van eenen deugdzaemen priester Lambertus, met bynaem van den H. Christophorus, welken men ook *Le Begue* of *den Stameraer* noemde, om dat hy stamerde in't spreken. Dezen predikte zonder vreeze tegen de wanorders van dien tyd, en met zoo groote vrugt, dat veele geestelyke tot boetveêrdigheyd en tot een beter leven gebragt wierden. Den bisschop Radulphus (in't jaer 1167 bisschop geworden), niet konnende verdraegen, dat Lambertus zoo openbaerlyk de waerheyd predikte, dede hem in den kerker sluyten. Daer naer zond hy hem naer Roomen, in hope, dat hy door den paus zoude gestraft worden, als eenen man die het ampt van prediken, zonder wettig gezag, aengenomen hadde. Maer den paus verstaende, dat Lambertus door haet der waerheyd beschuldigt was, zond hem weder in vrede, met oorlof en magt van te prediken. In zyn vaderland wedergekeert, bouwde den deugdzaemen priester veele huizen voor godvrugtige vrouw-persoonen die hy verzaemelde, en hy leerde hun, hoe dat zy de zuyverheyd moesten beminnen, en hoe zy voor de kerk van Luyk moesten bidden, op dat de zeden der eerste christenen in haer herstelt zouden worden.

'T is teenemael merkweêrdig en grootelyks te verwonderen, hoe zeer dat, sedert dien tyd, het vrouwelyk geslacht, in't bisdom van Luyk, zig in alle christelyke deugden geoëffent heeft. Den cardinael der H. Roomsche Kerk, Jacobus de Vitri, heeft ons daer van eene schoone getuygenis achtergelaeten in de voor-reden van't leven der gelukzalige Maria van Oignies, welk hy schreef in het jaer 1213, of weynig laeter, op het verzoek van Fulco, bisschop van Toulouse, den welken in't land van Luyk gekomen was. Den cardinael schreef aldus in die voor-reden, sprekende aen den gezeyden bisschop van Toulouse :

Gy weet, mynen heyligen vader, dat gy in't bisdom van Luyk gekomen zynde, meynde in eenen anderen weireld te wezen. Ik ben indagtig, dat ik u heb hooren zeggen, dat gy, uyt uw bisdom gaende, uyt Egypten vertrokken waert, en dat gy tot Luyk gevonden had het land, 't welk aen de Patriarchen beloofd was. Met verwondering had gy hooren zeggen, dat hier vrouwpersoonen gevonden wierden, die met overvloedigere traenen eene daegelyksche zonde beweenden, als dat de mans van Toulouse beweenen duyzend dood-zonden: en hier gekomen zynde, vond gy in der waerheyd alles veel beter als dat men u gezeyd hadde; en nouwelyks konde gy gelooven het gene gy voor uwe oogen aenschouwde.

Want in deze hoven, vervult met lelien des Heere (waerschynelyk spreekt hy van de Beggyn-hoven), hebt gy benden van maegden gezien, de welke uyt liefde tot Jesus-Christus, en uyt vierige begeerte van hem in zyn ryk te bezitten, veragten alle de wellusten des vleesch, die met handwerk hunnen eenvoudigen kost winnen, op dat zy door de armoede en ootmoedigheyd mogen met hunnen onsterffelyken bruydegom vereenigt worden: en alhoewel dat hunne ouders in overvloedigheyd leven, vergeten zy hun volk en het huys van hunnen vader, liever hebbende gebrek te lyden, als op hun gemak onregtveêrdige rykdommen te bezitten, en als hunne zaligheyd te verliezen in het gezelschap van hooveêrdige menschen, en de welke met liefde der weireldsche pragt vervult zyn.

Gy hebt hier met vreugd gezien treffelyke matroonen, de welke, met heyligen iever God dienende, ten uystersten zorgvuldig zyn om jonge dogterkens in eene onbevleete zuyverheyd te bewaeren, en de welke, door hunne heylzaeme aenwakkeringen, hun versterken in hun heylig voornemen, van geen en anderen bruydegom als den Koning des Hemels te begeeren.

Gy hebt'er gezien weduwen, de welke, om den Heer te dienen, hun leven overbrengen in aerbeyd, bidden,

vasten, waeken, en de welke, gelyk zy te vooren tragten aen hunne mans te behaegen, nu betragten te behaegen aen Jesus-Christus.

Gy hebt'er met troost gezien heylige vrouwen, die in den houwelyken staet God dienen, hunne kinderen in de vreeze Gods opbrengen, de zuyverheyd van het houwelyks-bedde bewaeren, en op verscheide ueren bidden, om van de bekoringen des duyvels niet overwonnen te worden. Gy hebt'er ook veele onder hun gezien, de welke, met toestemming van hunnen man, zig onthouden, ende een engelsch leven leyden, aldus winnende zoo veel te rykere en schoondere kroone, om dat zy niet en branden in't midden der vlammen, etc. Den cardinael de Vitri verhaelt dan voorder, hoe zuyverlyk en kloekmoediglyk de vrouwpersoonen zig tot Luyk gedroegen, wanneer, in't jaer 1212, den hertog van Brabant, Henricus I, die stad stormender hand innam, gelyk boven gezeyd is, en hoe dat zy liever hadden, in de stads beken en in de riviere te springen, als oneer te lyden.

Wat aengaet de edellieden, die minnaers van vegten, van ridder-spelen en van slegte vermaekelykheden, deze hebben ook menigmael getoont, dat het geloof en de religie in hun niet verdooft was, jae, menigmael de boven hand hield, bezonderlyk in die vermaerde Kruys-vaerden, ondernomen om het Heylig-land, om de stad Jerusalem, en de andere plaetsen, welke den Zaligmaker doorwandelt, en met zyn zweet en bloed geheyligt heeft, te onttrekken aen de vyanden van ons geloof, en te herstellen in de eere welke hun, ten opzigt van de religie, toekomt. Men noemde die Kruys-vaerden, om dat de volkeren zig tot die uytlandsche ondernemingen verbonden, met een kruys aen-te-nemen, en op hunne kleederen te draegen. Die Kruys-vaerden zyn begonst in't jaer 1095, en geëyndigt in het jaer 1275, of, mag men zeggen, in't jaer 1291,

wanneer

wanneer de Sarrasynen de sterke plaetsen van Palestina veroverende, aen alle voorder gedagt van nog naer den Oosten op-te-trekken, een eynde stelden.

In de eerste kruys-vaerd trok-op, onder andere, Godefridus van Bouillon, hertog van Neder-Lorreyen, en mark-graef van Antwerpen, met den bezondersten edeldom van Brabant, gevolgt van hunne onderdaenen en Vassaelen. Uyt de andere provincien van Nederland, uyt Vrankryk, uyt andere ryken van Europa, trokken insgelyks op, zoo veele, dat den geheelen Westen scheên naer den Oosten verhuyst te zyn. Naer veele overwinningen, en veel verlies, kwamen zy voor de stad Jerusalem in 't jaer 1099, den zevensten dag van junius. Zy veroverden de stad den 14 van julius in 't zelve jaer. Godefridus van Bouillon stapte den eersten in de stad. Acht dagen daer naer kozen de kruys-vaerders eenpaerlyk hem tot koning van Jerusalem. Hy verwierp den naem van koning, en de goude kroon, zeggende dat het aen eenen mensch niet toestond eene goude kroone te draegen in eene stad waer Jesus-Christus, koning der koningen, met doornen gekroont is. Hy begon zyne heerschappye te oeffenen, met een klooster van canoniken te bouwen ter eere van het H. Graf des Zaligmakers. Met weynig volk versloeg hy vierhonderd-duyzend Sarrasynen. Deze victorie maakte hem winnaer van geheel het H. Land, uytgenomen twee of dry plaetzen. Hy maakte eenen wet-boek voor zyne nieuwe onderdaenen. Tot hunne groote droefheyd; stierf hy den 18 julius van 't jaer 1100. Noyt hebben de fabel-verdigters zoo veele wonderbaere daeden konnen versieren van hunne ingebeelde helden, als de waerheyd der historie ons beschryft van dezen grooten, godvreezenden en christelyksten held Godefridus van Bouillon. Hy was geboren in

een dorp, *Basy* genoemd, in waelsch-Brabant, niet verre van Genap (a).

Naer dat Jerusalem gewonnen was, keerden sommige kruys-vaerders weder naer hun vaderland, om dat zy hunne belofte volbragt hadden. Onder deze waeren veele Brusselaers, welke, volgens traditie, in de onderneming gevangen geweest waeren, en men meynde gestorven te zyn. Zy arriveerden tot Brussel den 19 januarius van 't jaer 1100, onverwagts, en tot meerdere vreugd van hunne vrouwen en van hunne familie. Die vreugd der vrouwen, en de goede ciere, welke zy hielden om hunne mans wel te onthaelen, is nog in de gedagtenis tot Brussel, en word jaerlyks vernieuwt door eene feeste welke men noemt *vrouwkens-avond*, in 't fransch, *la soirée des dames* (b).

De princen van den Westen, welke men de *Latynen* noemde, fondeerden vier groote prinsdommen in den Oosten; 1.°, het prinsdom van Edesse op de riviere den Euphrates; 2.°, het prinsdom van Tripoli; 3.°, het prinsdom van Antiochien; 4.°, het koningryk van Jerusalem. In 't jaer 1144 veroverden de Sarrasynen, of Turken, de stad Edesse, en vermoorden zeer veele inwoonders, de welke alle christenen waeren. De dry andere prinsdommen vonden zig niet in staet, om aen de Sarrasynen te wederstaen, voornaemendlyk ter oorzaak van de oneenigheyd, en om de bedorvendheyd der zeden.

Den paus Eugenius III dede in 't jaer 1145 eene nieuwe kruys-vaerd prediken, en hy begeêrde in de zelve geene andere soldaeten, als die de welke Christus voor de zyne herkennen zoude (c). Den H. Bernardus heeft die kruys-vaerd gepredikt, tuschen zoo menige en klaerschynende mirakelen, dat

(a) *Vide Molani natal. SS. Belg., à pag. 152, ad 156.*

(b) Mr. Mann, abrégé, etc., pag. 19.

(c) *Histoire de l'église gallicane, tom. 9, page 101.*

ieder-een konde overtuygt zyn, dat God het zoo wilde. Conradus, koning van Duytschland en van Neder-Lorreynen, vertrok naer den Oosten in 't jaer 1147, aen het hoofd van sestig duyzend ruyters, en ontrent zoo veel voetvolk. Zyne onderneming was zeer ongelukkig, alhoewel dat hy tot Jerusalem geraekt is. Ongelukkig is ook geweest de onderneming van den koning van Vrankryk, die hem volgde. Om den kwaeden uytval, wierd 'er alsdan geklaegt en gemurmureert tegen den H. Bernardus, veel min nogtans, als dat de zoo genoemde filosofhen der laetere eeuwen tegen hem geschimpt hebben. De verstandigste kruys-vaerders van dien tyd verstonden zeer wel, dat men het inzicht van den paus, en den raed van den H. Bernardus, niet gevolgt hadde, en dat legers, besmeurt met veele ongeregeldheden, geenen beteren uytval verdienden. Ook veele andere christenen princen van deze landen verloren daer om den moed niet, om tot bescherming van 't H. Land op-te-trekken. In 't jaer 1186, ontstond 'er eene omwenteling in 't gouvernement der Sarrasynen. Saladinus, enkelen veld-oversten, dede zig Souveryn van Egypten uytroepen. Hy veroverde Syrien, Arabien, Persien, Mesopotamien; en, in 't jaer 1187, maekte hy zig meester van Jerusalem, acht-en-tachtig jaeren naer dat de eerste kruys-vaerders die stad gewonnen hadden.

Weynigen tyd daer naer kwam uyt Syrien den vermaerden en geleerden Guilielmus, aerts-bisschop van Tyr; hy begaf zig by den koning van Vrankryk, Philippus Augustus, en by den koning van Engeland, Henricus II, wanneer deze twee princen veêrdig stonden om malkanderen den oorlog aen-te-doen: hy maekte dat zy tot gesprek by-een-kwamen in Normandien, en hy vertoonde hun met zoo groote welsprekendheid de droevige gesteltenis van het H. Land, dat zy, alle vyandschap afgeleyd hebbende,

malkanderen omhelsden, en hunne gedagten tot eene Kruys-vaerd keerden. Den koning van Vrankryk vertrok met veele princen in 't jaer 1189, als ook den nieuwen koning van Engeland Richardus, zone van Henricus II. Zy kwamen in Palestinen, tot 15 mylen van Jerusalem, in 't jaer 1191, wanneer zy wederkeerden zeer misnoegt van malkanderen. Meyer schryft in zyne latynsche jaer-boeken, dat zy tot in het gezigt van Jerusalem vervoordert waeren, maer dat de Fransche de stad niet wilden belegeren, om dat zy zagen dat de victorie aen den koning van Engeland toegeschreven zoude worden.

Meer treffelyk en meer merkweêrdig is geweest den aentogt der latynsche princen in 't jaer 1204, wanneer zy de keyzerlyke stad Constantinopolen innamen, waer Balduinus, graef van Vlaenderen, keyzer gekozen wierd, en gekroont den derden zondag naer Paesschen. Deze victorie en dat nieuw keyzeryk was zeer voordeelig aen de religie: want te vooren was Constantinopolen zoo afkeerig geworden van den paus van Roomen, dat men 'er nouwelyks zynen naem konde hooren noemen. Den keyzer Balduinus liet niet achter van al wat de vereening der grieksche kerk met den Roomschen Stoel zoude kunnen vasthaven. Voorders hy wakkerde alle christene princen aen, om hem tot het overwinnen van het H. Land te hulpe te komen. Hy schreef nog eenen besonderen brief aen de bisschoppen van Nederland, op dat zy, elk in hun bisdom, de kruys-vaerd zouden prediken. De voordere omstandigheden van dezen wonderen voorval kan men lezen in de brieven zelve van den graef van Vlaenderen, Balduinus, alsdan keyzer van Constantinopolen geworden (a),

(a) *Opera diplom.*, tom. 1, pag. 110. *Flandria generosa*, pag. 51.

In 't leven van den H. Ludovicus IX, koning van Vrankryk, den welken tweemaal de kruys-vaerd naer het H. Land ondernomen heeft, vind men de verdeding van die christelyke oorlogen, welke door de laetere schryvers, beknibbelaers der oudheden, zoo scherpelyk berispt worden. Den H. Ludovicus zeyde, dat hy zig gelukkiger agtte, van, met ootmoedige onderwerping aen Gods wille, verdraegen te hebben alle de ongemakken der kruys-vaerden, als of hy de geheele weireld aen zyne wetten onderworpen hadde.

Niet tegenstaende alle de poogingen welke men in Europa gebruykt heeft, verloren de Latynen de stad Constantinopolen, en te samen het keyzeryk in den Oosten in het jaer 1161, 't welk zy ten tyde van zeven-en-veertig jaeren bezeten hadden.

'T is boven betoont, dat den H. Bonifacius gestorven is ontrent het jaer 1260, een jaer voor dat ongelukkig verlies van Constantinopolen. Binnen zyn leven zyn nog eenige andere kruys-vaerden gepredikt in Nederland, niet tot herwinning van het H. Land, maer tegen eenige booze volkeren van Europa.

Aldus wierd hier, volgens de getuygenis van den eerweêrden Thomas van Cantipré, een kruys-vaerd gepredikt tegen de Albigenzen, inwoonders van het land Albi, 't welk deel maakt van Languedoc in Vrankryk, gevaerlykste ketters, welke niet alleen het christelyk geloof en alle goede zeden bedierven, maer ook veele wreedheden en heyligschenderyen bedreven (a). Deze kruys-vaerd wierd in Nederland gepredikt in 't jaer 1209, en 't was om door de voorpraek van de HH. Maget Maria (aen wie gegeven is, alle ketteryen te vernietigen), de kerk van die dolingen en boosheden verlost te zien, dat den

(a) *Cantiprat., de apibus, lib. 2, cap. 3.*

H. Dominicus den Roosen-krans ontrent dien tyd instelde.

In 't jaer 1234, wierd in Nederland eene kruys-vaerd gepredikt tegen de Stadingers, booze en goddelooze volkeren, aen de paelen van Vriesland en Saxon, welke zig tot afgoderye begeeven hadden, den duyvel te raede gingen, tegen het H. Sacrament des Autaers blasphemeerden, de geestelyke en religieuzen personen vervolgden en pynigden (*a*) Henricus hertog van Brabant, en Florentius graef van Holland, namen het kruys-teeken, als ook veele van hunne onderdaenen. Henricus van Loven, oudsten zone van den hertog van Brabant, wierd generael gemaekt van dien oorlog. De kruys-vaerders versloegen ses duyzend Stadingers, en verstroeyden de overige (*b*).

Ook is hier eene kruys-vaerd gepredikt tegen die van Aken, dewelke, zegt Thomas van Cantipré, *het houdende met den scismatieken keyzer Fredericus, die afgesteld was, dwaezelyk zig wilden stellen tegen Guilielmus, gekozen koning der Romeynen.* Guilielmus heeft de stad Aken belegert in 't jaer 1248, en, naer eene belegering van ses maenden, ingenomen. In 't leven van den H. Bonifacius, zien wy dat God aen dezen H. man, wanneer hy in Camere bezig was met bidden, de victorie van Guilielmus voorzeyt heeft.

Dat in die eeuw van oorlog en gevegt ook menschen gevonden wierden, die zig enkelyk met de studie der gods-geleerdheyd, en met gebeden en meditatie bezig hielden, heeft gebleken, onder menigvuldige andere, in den H. Bonifacius. Tot hoe groote geleerdheyd hy opgeklommen is, blykt uyt het hoog ampt 't welk hy bekleed heeft. Dat hy rector der universiteyt van Parys geweest is, vind men niet by

(*a*) *Cantip., de apibus, lib. 2, cap. 3.*

(*b*) *Molanus, Natul. SS. Belg., 26 junii, ex crantio.*

zyne oude levens-beschryvers, maer men vind het uytdrukkelyk by Thomas van Cantipré, den welken zeer wel Bonifacius gekent heeft, en met hem verscheyde reyzen gesproken heeft (a). Volgens de boven-gemelde tyds rekening van zynen levens loop, verliet Bonifacius Parys, ontrent het jaer 1230. De universiteyt was dan in grooten luyster en talryk in leeraers en in discipelen, welke daer gekomen waren, niet alleen uyt alle de provincien van Vrankryk, maer ook uyt Engeland, en andere ryken. Balduinus graef van Vlaenderen, en keyzer van Constantinopolen, boven nog gemeld, had zelfs een zeker getal van jongelingen uyt Griekenland naer Parys gezonden, op dat zy, volgens den geest der Roomsche Kerk, zouden onderwezen worden, en, wedergekeert in hun vaderland, zouden medewerken om Griekenland met den Roomschen Stoel vaster te vereenigen (b). Dog de groote menigte van leerlingen bragt dikwils zwaere wanorders voorts. In't jaer 1229 vertrokken de Leeraers en de studenten uyt Parys, om eenig misnoegen dat hun overgekomen was. Henricus III, koning van Engeland, riep veele van hun naer Oxfort. Dit was het begin der universiteyt in deze stad. De verstroeying der universiteyt van Parys gaf oorzaak om hooge scholen op-te-regten tot Orléans, Angers, Poitiers, Rheyms, Toulouse, en in andere steden. Den paus Gregorius IX, herstelde en reformeerde de universiteyt van Parys, in't jaer 1252, door eene vermaerde Bulle, beginnende met deze woorden, *Parens scientiarum Parisius*. Oft dat den H. Bonifacius Parys verlaeten heeft door die algemeyne verspreyding, of om eenige bijzondere moeyelykheden, heb ik niet kunnen vinden.

(a) *Cantiprat., de apibus, lib. 2, cap. 30, n.º 6.*

(b) *Histoire de l'église gall., tom. 10, pag. 305 et 307; tom. 11, pag. 52.*

ZESDE CAPITTEL.

Reliquien van het H. Kruys des Heere in de Capelle-Kerk van Onze-Lieve-Vrouw. — Nieuwe Kerk tot Brussel op den Zaevel. — Blyk-teekens van Godsdienstigheyd, en nieuwe Kloosters in de veertiende eeuw. — Oorlogen, gevechten, goddelyke plaegen. — Onteering van het HH. Sacrament des Autaers door de Joden.

DE kruys-vaerders, van welke boven gesproken is, hebben veele heylige reliquien in Europa gebragt, door welke de Gods-dienstigheyd en de gedagtenis van het lyden des Zaligmaekers in deze landen zeer vermeerderd is. Théodoricus, graef van Vlaenderen, den welken viermael met krygs-benden naer Jerusalem opgetrokken is, schonk aen de kapelle van den H. Basilius, tot Brugge, het H. Bloed des Heere, 't welk hy tot Jerusalem bekomen hadde (a). Den H. Ludovicus IX, koning van Vrankryk, in erkentenis van 't gene hy ondernomen hadde tot hulp en bescherming van 't keyzerryk van den Oosten en van Palestinen, ontving de doorne-kroon des Heer. Hy kreeg ook een merkelyk deel van 't waeragtig Kruys des Heere, 't welk de H. Helena aen den keyzer Constantinus haeren zone gezonden hadde. Hy bekwam daer-en-boven de lancie met welke men de zyde des Heere aen't Kruys doorsteken hadde. Deze kostbaere reliquien en veele

(a) Molan. Natal. SS. Belg., 3 maji.

andere dede hy tot Parys stellen in eene kapelle welke men noemde de *Heylige-Kapelle*. Men kan nopende deze reliquien en nopende de eerbied, met de welke Ludovicus IX deze ontving, lezen het werk, genoemd *levens der vaders, etc.*, door den heer Butler, in 't Fransch overgesteld door den heer Godescard (a), en ook overgesteld in de vlaemsche taele.

Ontrent het jaer 1250, gaf den hertog van Brabant, Henricus III, aen de parochiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle, vyfmerkelyke deelen van het waeragtig Kruys van onzen Zaligmaker. Ik kan niet verzekeren dat dien prince tot Jerusalem geweest is, alhoewel dat hy de meyning gehad heeft van 'er naer toe te gaen. Dog al is hy misschien noyt in 't Heylig Land geweest, die reyze was hem niet noodig, om uyt het zelve waere reliquien te bekomen. Zyne voorouders hadden 'er geweest, voornaemendlyk zynen groot-vader Henricus I, den welken naer het H. Land vertrok in 't jaer 1185, vier jaeren te vooren eer dat Saladinus, koning van Ægypten, de stad Jerusalem, het graf des Heere, en het Heylig Kruys onder zyne magt dede komen.

De parochiaenen der Capelle-kerk, en alle de inwoonders van Brussel, toonden wel haest, dat zy niet onweêrdig waeren zoo kostbaeren schat, te weten, eenige deelen van het waeragtig Kruys, aen 't welke Jesus-Christus voor ons en om onze zaligheyd gestorven is, te bezitten. Dit deden zy blyken door de giften, welke zy aen 't H. Kruys opdroegen, zoo veele giften, dat men van in het jaer 1250 een concordat moest maeken tusschen den abt van 't H. Graf by Cameryk, patroon der Capelle-kerk, en de kerkmeesters, om het gebruyk

(a) Vies des Pères, etc. tom. 4, pag. 85, édition de l'an 1784.

van die offerhanden te reguleren. Volgens dat concordat, moesten twee deelen van die giften gebruykt worden aan de fabryke, het derde deel bleef aan de vrye dispositie van den heer Proost. Nogtans alle de offerhanden op goeden vrydag en op Kruys-verheffing, als ook die men dede in sommige processien, waeren voor de fabryke, wel verstaende dat die aan den armen moesten uytgedeylt worden, naer dat de kerk zoude erbouwt zyn, afgerekent zynde het gene tot onderhoud der kerk noodig was. Voorders waeren de kerkmeesters verplicht, dag en nacht licht te doen branden voor het H. Kruys. Deze en de andere artikelen van het concordat wierden goedgekeurt door den bisschop van Cameryk in het zelve jaer 1250 (a).

De reliquie van het H. Kruys trok eenen wonderbaeren toeloop volks naer de Capelle-kerk, bezonderlyk in de goede weke. Om dat alle het volk in de kerk niet geraeken konde, stelde men een processie in op den avond van witten donderdag, op dat de geloovige de voldoening zouden hebben van het H. Kruys te eeren, ten minsten op de straet en op publieke plaetsen. Voorders bleef deze reliquie den heelen nacht uytgesteld in de kerk. Op sommige dagen wierd die reliquie gedraegen naer de kerk van den H. Nicolaus, en men vind in de oude rekeningen der fabryke, dat dit nog geplogen is in't jaer 1422. Ook vind men dat de zelve jaerlyks naer Enghien gedraegen wierd saterdags voor den zondag *lætare*, om in de groote kerk van die stad uytgesteld te worden, en dat den pastor der Capelle-kerk daer predikte. Dit is onderhouden van't jaer 1421 tot 1454.

Van in het jaer 1270 wierd in de Capelle-kerk,

(a) Den Act van het concordat is bewaert geweest in de archiven der proostdye tot onze tyden toe.

door tien personen, een beneficie gefondeert, onder den titel van het H. Kruys: en van voor het jaer 1364 was een broederschap in die kerk opgerecht, ter eere van het H. Kruys: want men vind dat in het gezeyd jaer de ge-associeerde genoemd wierden *die broederkens van den Heyligen Cruce*. Deze en voordere eerbewyzingen en oeffeningen van godvrugtigheyd, nopende de reliquien van het waeragtig Kruys des Zaligmakers, in de parochiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw van de Capelle, zyn in de Fransche taele beschreven, en gedrukt tot Brussel by A. D'ours in 't jaer 1790.

In 't jaer 1288, won den hertog Joannes I den vermaerden slag van Woeringen, van welken reeds gesproken is. In 't volgende jaer fondeerde hy, in de kerk van de H. Gudula, eene kapelle ter eere van de dry Heylige Koningen, *tot gedagtenis*, zegt hy in zynen fondatie-brief, *van de victorie welke wy door Gods gratie, en niet door onze verdiensten behaelt hebben*. In dien brief, geteekent op den feest-dag der Zuyvering van Maria 1289, noemt hy zig hertog van Lotheryk, Brabant en Limbourg (a).

Den heer Mann schryft, dat den zelven hertog, tot gedagtenis van die victorie en tot dankbaerheyd aen God, op eene plaets genaemt *den Zaevel*, dan buyten de stad, nu binnen, eene schoone kerk heeft doen bouwen, toegewyd aen Onze-Lieve-Vrouw van Victorien, en dat hy eene jaerlyksche processie ingestelt heeft, te houden des zondags voor Sinxen. Op 't eynde van zynen boek schynt den heer Mann dit te herroepen, zeggende, dat de confrerie of Gilde van den grooten eed die kerk op den Zaevel heeft doen bouwen in 't jaer 1504, daer toe bekomen hebbende eenen grond toebehoorende aen 't gasthuys van den H. Joannes, welken tot begraef-plaets

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 390.

gedient hadde ten tyde dat het gasthuys daer gestaen hadde.

De veerthiende eeuw, tot de welke wy nu gekomen zyn, heeft, even als de voorgaende, schoone blykteekens van religie gegeven. Den ouden iever des geloofs, zegt Molanus (a), was in de veertiende eeuw niet vermindert in Nederland, ende heeft aen God alleraengenaemste vrienden voortsgebragt.

Reeds zyn hier eenige blykteekens van religie bygebragt, te weten, de zoo aanstonds gemelde eerbied aen het H. Kruys in de Capelle-kerk. Eer dat ik'er andere aentoone, moet ik te samen den lezer waerschouwen, dat de veertiende eeuw zeer ellendig voor ons Nederland geweest is, ter oorzaak der oorlogen, niet alleen van provincien tegen provincien. maer ook van steden tegen steden, en van inwoonders tegen malkanderen in de zelve stad, hier by moet men voegen ongehoorde ellenden met welke het menschdom van God geplaegt, gestraft ofte beproeft wierd. Dit alles zal ik in het kort verhaelen volgens het order der jaeren.

Met zeer weynige woorden zal ik spreken van den oorlog tusschen de Vlaemingen en den koning van Vrankryk, en enkelyk om dat'er de Brabanders deel in genomen hebben. In 't jaer 1502, den derden dag van julius (b) vogten de Vlaemingen tegen de Fransche, by Cortryk. Den slag duerde weynige ueren, dog noyt, zoo men schryft, was 'er schrikkelyker gevegt, en noyt stryd waer zoo veel edeldom nedergeveld is. Men heeft aengeteekent, dat'er ses-duyzend edele ridders vergaen zyn, en dat de bloem der krygslieden van geheel Europa daer gevallen is, Fransche, Brabanders, Hollanders, etc. De Vlaemingen welke voor hunnen graef vogten, meest alle van 't gemeyn

(a) Molanus, *chronica SS. Belg. recap*, cap., 28.

(b) *Meyeri Annal. Fland.*

volk , zoo dat 'er nouwelyks tien edele ridders onder hun waeren , hebben maer ontrent honderd mannen verloren ; maer zy hadden veele gekwetste.

In 't jaer 1303 kwam 'er twist tot Mechelen , om dat men daer de vryheyd afgenomen hadde van zout en visch te verkoopen , welke aen die van Antwerpen gegeven wierd. De Mechelaers vogten tegen de Antwerpenaers , daer naer tegen den hertog Joannes II. Dezen bragte hun ten onder , en dede tot hunne straf een deel van hunne vestingen afwerpen , en eene zwaere boete betaelen.

In 't jaer 1306 ontstond tot Brussel eenen gevaerlyken oproer tusschen de zeven patriciele familien , en de gemeyne borgers. De smeden , de wevers , de schoenmaekers , de herbergiers , voorders het gespuys van de stad , stonden op tegen de edele en ryke (a). Met benden by een geloopen , wierpen zy de huizen om van veele edellieden. Zy maekten een nieuw magistraet volgens hunne inzigten. Den hertog , welken tot Tervueren was , ging van daer naer Vilvoorden , om krygs-lieden te vergaederen. De wederspannige van Brussel trokken op tegen hem , maer zy wierden verslaegen of in de vlugt verdreven. Dit gevegt is voorgevallen den eersten mey. Den hertog kwam nog dien zelve dag binnen Brussel. Door eene ordonnantie , welke hy dede uyt kondigen , bevestigde hy de voorregten der oude patriciele familien , te weten , zoo zy in zyne ordonnantie genoemd worden , *Ser-Hughes , Swerts , Leeus , Rodenbeke , Ser-Roelofs , Uten-Steenweghe en Coudenberghe*. Uyt deze moeste alle jaeren het magistraet gekozen worden. Voorders de wevers en volders welke de belhaemers van den oproer geweest waeren , wierden uyt de stad verdreven , etc. (b).

(a) *Barlandi chron. ducum Brabantiae* , cap. 54.

(b) Mr. Mann , *hist. de Brux. -- Diplom. Belg.* , tom. 1 , pag. 779.

Ontrent het jaer 1310, is begonst het hospitaal van den H. Julianus, op de Hoog-straet, dan buyten de stad, nu binnen, geschikt om dry dagen lang de arme Pelgrims te onthaelen en te logeren (a).

In 't jaer 1312, het order der Templiers vernietigt zynde, wierd hun huys, 't welk zy tot Brussel hadden, by de kapelle van de H. Magdalena, in de straet genoemt den Steenweg, gegeven aen religieusen gezeyd Schokke-Broeders. Deze zyn ook gesupprimeert in 't 1456 (b).

In de eerste dagen der maend mey van 't jaer 1315, begon het in Nederland te regenen, en het regende ontrent tien maenden lang. Geene vrugten der aerde, geene gewassen noodig voor menschen of beesten, wierden ryp, ofte kwamen tot volmaektheyd. De eetwaeren wierden zoo raer en duer, dat 'er noyt, zoo eenige geschreven hebben, zwaerderen hongers-nood by menschen gezien was. De bedelaers vielen dood op de straet, en voor de kerk-deuren. Naer die schaersheyd, volgde eene pestilentielle ziekte, van welke, bynaer in elke stad, dagelyks sestig en seventig menschen stierven. Het volk verbaest en verschrikt, liep weg op bergen, in bosschen, in opene velden. Andere hielden zig in de kerken, ter aerde geworpen voor de autaeren en voor de beelden der Heylige, om Gods genaede af-te-smeeken (c).

Ontrent het jaer 1321, verdeylde men tot Brussel de menigvuldige ambagten, welke ontrent in 't getal van sestig waeren, in *negen natien*, welke voerden den naem van hunnen patroon, te weten: de natie van *Onze-Lieve-Vrouw*, van den H. *Egidius*, van den H. *Laurentius*, van den H. *Gaugericus*, van den H. *Joannes*, van den H. *Christophorus*, van den H. *Ja-*

(a) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

(b) Mr. Mann, *ibid.*

(c) Barlandi chron. duc Brab., cap. 54.

cobus, van den *H. Petrus*, en van den *H. Nicolaus*. De negen dekens van deze natien moesten verandert worden, te saemen met het magistraet, door keus van elk ambagt, en maekten het derde lid van de stad, ofte den *agter-raed*. (a).

In 't jaer 1326 ontstond eenen geweldigen brand op de Zaevel, door welken verslonden wierden ontrent twee duyzend zoo huizen als hutten, en getouwen van wevers, etc.

In 't jaer 1333 oorlog tusschen Vlaenderen en Brabant, om de stad Mechelen. Den bisschop van Luyk hadde het deel van Mechelen, 't welk hem toebehoorde, verkogt aen den graef van Vlaenderen. De Mechelaers niet begeerende onder zyn gebied te staen, klaegden hier-over aen den hertog van Brabant, aen wie het ander deel toebehoorde. Wanneer den hertog zig tegen die verkooping stelde, werd hem van den graef van Vlaenderen, die door vyfthien andere princen ondersteunt werd, den oorlog aengedaen, in den welken van de Vlaemingen verbrand zyn, onder andere plaetzen, Assche en het klooster van Affligem. De Brabanders hebben geplundert ende verwoest al wat tusschen Aelst en Dendermonde gelegen is. De bemiddeling van den koning van Vrankryk heeft dezen twist geëyndigd (b).

Men mag niet denken, dat de verwoesting der abdye van Affligem het uytwerkzel was van eenigen haet der Nederlanders, Brabanders of Vlaemingen, tegen de kloosters. Ontrent dien tyd zyn zelfs veele nieuwe kloosters opgerecht. Het order der Paters Carthuysers werd aldan zeer uytgebreyd. Zy hebben bekomen in 't jaer 1323 een klooster by Antwerpen, ontrent het jaer 1328 een klooster by Diest, in 't jaer 1329 een klooster by Geeraerdsbergen,

(a) M. Mann, abrégé de l'hist. de Bruxelles.

(b) Barlandi chron. etc. cap. 53. --- Meyeri Annales Flandr.

genaemt Sinte-Martens-Bosch; in 't jaer 1545 een klooster by Aernhem, in Gelderland; in 't jaer 1548 een klooster in 't eylandeken van Cadsante. Den oorsprong van deze en andere kloosters vind men wat meer wydloopig in de kerkelyke historie van Nederland, door Heribertus Rosweydus.

In 't jaer 1545 gaf den paus Clemens VI volle en libere toestemming aen den edelen Guilielmus van Duvenvoorde, heer van Oosterhout, om volgens zyn verzoek een klooster te bouwen *voor de zusters van 't order der H. Clara*, op eenen grond, welken dien heer gekogt hadde, *gelegen tot Opbrussel, binnen de vryheyd der stad Brussel*, zegt den pauselyken brief, en tot welk eynde den gezeyden heer hadde geschikt *een jaerlyks inkomen van zes honderd goude guldens* (florenorum auri). Den paus stond hem ook toe, dat hy voor de eerste reyze de abdisse en de zusters van dat nieuw klooster zoude mogen kiezen (a).

Den zone van Guilielmus van Duvenvoorde vermeerderde deze fondatie in 't jaer 1545 (b). Aen die gemeynte heeft men in 't jaer 1589 eene woonste gegeven binnen de stad, niet verre van de parochiale kerk van den H. Gaugericus. Hun eerste klooster stond buyten de Halle-poort, onder de parochie van Sint-Gillis. Zy zyn genoemt *Ryke-Clarissen* ofte *Urbanisten*, om dat zy volgden de verzagting welke den paus Urbanus IV (hy is paus geworden in 't jaer 1261) in den regel van de H. Clara gemaakt hadde, toelaetende aen veele kloosters van Clarissen, jaerlyksche renten te bezitten. Andere welke deze verzagting niet wilden aennemen, zyn genoemt *arme Clarissen*. Voorders het order der Clarissen is toe-schryven aen den H. Franciscus van Assisien, door wiens raed en exempel de H. Clara een zoo streng en

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 597.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 1, pag. 450.

en boetveêrdig leven geoeffent, en aen haere geestelyke dogters tot erffenis achtergelaeten heeft, als 'er misschien noyt by vrouw-persoonen ondernomen was. Zy gingen bloots voets, sliepen op d'aerde, onderhielden eenen bynaer geduerigen vasten: zy spraken noyt, 't en zy wanneer de noodzaekelykheyd of de christelyke liefde hun daer toe praemde (a).

Wat nu aengaet de eerste fondatie der Clarissen tot Opbrussel, bestaende in een jaerlyks inkomen van zes honderd guldens goud, buyten twyffel moeten hier verstaen worden goude penningen, gelyk 'er in die eeuw geslaegen wierden: zoo nogtans dat ik niet kan zeggen welke soorte van guldens. Men vond 'er verschillende. *Florensche guldens*, ontrent het jaer 1333 geslaegen, zouden nu volgens gewigte weêrd zyn vyf Brabandsche guldens en twaelf stuyvers. *Gulde lammen* ofte moutoenen, ontrent het zelve jaer geslaegen, zouden nu in gewigt weêrd zyn zeven guldens (b). Vervolgens die eerste fondatie gaf waerschynelyk, en ten minsten gerekent, een jaerlykschinkomen van dry duyzend Brabandsche guldens van dezen tyd.

In 't jaer 1346 begon het menschdom gestraft te worden met eene algemeyne peste, welke dry jaeren geduert heeft, wel verstaende dat die van 't een land overging tot het ander, zonder dat zy zig langer als vyf of zes maenden vast-maekte in die plaetsen waer zy het langste gebleven is. Die pestilentielle ziekte begon in Opper-Asien, door eene soorte van damp ofte uyt-waesseming, die eene groote lands-streke overdekte, en waer men ten zelve tyde zag voorts-komen eene wonderbaere menigte van insecten ofte bloedelooze beestjens welke mede-werkten om de logt te bederven. Van Asien ging zy naer Ægypten,

(a) Vies des Pères, etc., par Butler, 12 août, de S. Claire.

(b) Mémoire sur trois points intéressans, etc., par monsieur Ghesquière, pag. 129.

naer Griekenland, naer de eylanden van de Middellandsche zee. Van daer kwam zy naer Italien, Vrankryk, Spaignien. Zy keerde weder, en ging Duytschland besmetten, voorders de Noordsche koningryken, en Engeland. Immers niet een deel van Europa bleef vry van haere verwoestingen. Meyer zegt in zyne jaer-boeken, dat die peste in Nederland meest gewoed heeft in 't jaer 1549. Schryvers welke dien tyd leefden, zeggen, dat door die algemeyne sterfte twee derdens der menschen weggerukt wierden, en dat in sommige steden maer den tienden of twintigsten der inwoonders overbleef; voorders dat sommige provincien in schroomelyke wildernissen veranderden. Troostelyk is het, wanneer zy daer by verhaelen, hoe zeer dat de vreeze der aenstaende dood mede-gewerkt heeft tot afstand der zonden. Ider aenzag zig als ter dood verwezen, en zy tragten zig tot de zelve veêrdig te maeken. Zy stierven niet onvoorziens, maer hadden reeds het H. Sacrament der Biegte en des Autaers ontfangen; ende den aflagt, welken den paus dan nieuwelings vergunt hadde, vervulde hun met christelyke hope (a).

Wie zoude zig niet inbeelden, dat de overgeblevene menschen, naer dat God aen die pestilentielle ziekte een eynde gestelt hadde, een geheel christelyk leven aengenomen hebben? Nogtans de historie-schryvers van dien tyd geven te kennen, dat het ophouden van de plaeg aen veele tot verslapping der zeden gedient heeft. De overgeblevene vonden zig veel ryker als te vooren, komende in 't bezit der tydelyke goederen aen hun agtergelaeten door het afsterven van hunne bloedverwanten. Den overvloed der goederen bragt weder de pragt, de gierigheyd, den twist en proceduren. Het gebrek van goede en verlig e personen, van hoofden bekwaem om te be-

(a) Histoire de l'église gall., tom. 13, pag. 306 et suiv.

stieren en om andere te onderwyzen, was gevoelyk. Zelfs in de kloosters heeft men dan bemerkt eene groote verslapping in de zede-tugt, of in het onderhouden der religieuse wetten en oeffeningen van deugd. De treffelykste moniken waeren gestorven met de ziekene by-te-staen, of door de algemeyne plaeg. Voorders, ter oorzaak van de bedorvene logt en van de ongezonde tyden, hadde men moeten verzagtingen toestaen in de strengheyd van den regel. Deze verzagtingen wierden en bleven gewoontens, zelfs naer het tempeest, ende schenen, als door prescriptie, wetten te worden tegen de oude gebruyken. Zoo dan, naer de klaerschynende teekens van Gods regtveêrdigheyd, in 't midden der veertiende eeuw, wierd de volgende generatie boozter als de voorgaende. Eylaes! moet God dan, om de goede zeden te doen heerschen, altyd den blixem in de hand hebben! Of is den ongemeten schat van zyne barmhertigheyd niet kragtiger om de menschelyke herten aen hem te onderwerpen, als alle de geessels van zyne wraek!

Dog men mag niet denken, dat die verslapping der zeden algemeyn geweest is. Groenendael, twee mylen van Brussel, gaf dan aen deze stad en aen geheel Brabant, een klaerschynende voorbeeld van waere godvrugtigheyd. Den oorsprong der priorye van Groenendael, als toebehoorende aen Brussel, zal ik hier ophaelen, gelyk dien beschreven is door den heer Paquot, caonik der collegiale kerk van Loven, etc. (a). Hy spreekt voornaemendlyk van Joannes Ruysbroeck, door wie Groenendael meest vermaert geworden is.

Joannes Ruysbroeck, aldus genoemd ter oorzaak van zyne geboorte-plaets, het dorp Ruysbroeck

(a) Mr. Paquot, mémoires pour servir à l'histoire littéraire, etc., tom. 1, pag. 203, édition de Louvain, 1763.

tusschen Brussel en Halle, is geboren ontrent het jaer 1294. Veertien jaeren oud wezende verliet hy zyne moeder, welke hy daer naer noyt meer gezien heeft, alhoewel dat zy nog veele jaeren leefde, kwam naer Brussel, by Joannes Hincart, canonik der eerste foudatie in de kerk van de H. Gudula, en den welken van zyn maegschap was. Dezen stelde den jongen Joannes ter schole in deze stad. Naer het verloop van vier jaeren, alhoewel Joannes Ruysbroeck nog nouwelyks geleert hadde de grond-regels der latynsche tael, verliet hy de weireldlyke studien, om zig teenemael te begeven tot de studie der goddelyke wysheyd, en tot de oeffening der deugd. Hy wierd priester ontrent het jaer 1318, wezende vier-en-twintig jaeren oud, en vervoorderde zig meer en meer in het inwendig leven, weynig sprekende, en zyn uytwendig gedrag zoodaeniglyk veronagtzamende, dat hy by de weireldsche menschen veragt wierd.

Ontrent dien tyd eene vrouw tot Brussel, *Blommardiene* genoemt, maekte veele schaedelyke geschriften, welke door de stad uygestroeyt wierden, in welke zy handelde van den *geest van libertyt*, en van de onzuyvere *liefde*, die zy noemde de Seraphinsche liefde. Veele hadden zig door die schandelyke leering laeten verleyden, en meynden dat die vrouw zoo heylig was, dat zy zeyden, dat Blommardiene ging tusschen twee Seraphienen, wanneer zy naerderde aen de Heylige Tafel. Joannes Ruysbroeck, alsdan vicaris ofte onder-pastoor der kerk van de H. Gudula, stelde zig tegen die bedriegster, zoo door zyne woorden als door geschriften, en wederhield haer, van het bedrog voorder uyt-te-stroeyen.

Dezen heyligen man, naer dat hy langen tyd in't gemeyn geleeft hadde met Joannes Hincart, van wie ik gesproken hebbe, en met Franco van Coudenberg,

canonik in de kerk van de H. Gudula, der tweede fondatie, ging met hun bezoeken den eremyt Lambertus, den welken tot Groenendael woonde in Sonienbosch, ende gerekent word den derden eremyt van die plaets. Groenendael behaegde hun, zy bouwden daer eene kapelle, welke gewyd wierd den 17 meert van't jaer 1544, en zy maekten het voornemen van die plaets niet te verlaeten: nogtaus behielden zy het kleed der weireldlyke priesters tot het jaer 1549, wanneer Ruysbroeck en Franco het kleed aenveêrdden van reguliere canoniken. Joannes Hincart stierf'er, zonder canonik regulier te worden, en is gerekent den vierden eremyt van Groenendael.

Den bisschop van Cameryk, Petrus Andreas, noemde Franco proost van die nieuwe gemeynte, en Ruysbroeck prior. Dezen werkte zeer om de zede-tugt van het huys in eenen bloeyenden staet te stellen, ende hy bragte zelfs de hervorming, of eene betere discipline, in andere gemeyntens van reguliere canoniken. Niet tegenstaende deze bezigheden, bewaerde hy gedueriglyk in zig den geest des gebeds. Hy oeffende zig ook in de verworpenste werken van het huys, om de andere tot het handwerk aen-te-moedigen: dog in zyn werk zelfs verloor hy noyt de tegenwoordigheyd Gods. Hy celebreerde dagelyks het H. Sacrificie der Misse, tot in zynen hoogen ouderdom, 't en waere dat hy door ziekte of ander merkelyk beletzel wederhouden was.

Zynen grooten naem trok tot hem veele edele en magtige personen, welke hem kwamen raed vraegen, zelfs veele doctoren of hooge leeraers, ook van verre afgelegene steden, als Strasbourg, Bazel, en van andere aen den Rhyn. Joannes Thaulerus, predikheer, doctoor in de godheyd, vermaerd om zyne geleerdheyd en deugd, ging menigmael Ruysbroeck bezoeken, en door die samenhandeling dede hy grooten voortgang in de kennis van het inwendig

leven. Den doctoer Gerardus Magnus, dat is Groot, treffelyken godsgeleerden, en stigter der broeders in't gemeyn levende, van wie nog gesproken zal worden, kwam hem ook bezoeken, te samen met Joannes Seele, rector der schole van Swolle, en wierd zeer gestigt door de samen-spraek welke hy met hem hield ten tyde van eenige dagen.

Joannes Ruysbroeck stierf den 2 december in't jaer des Heere 1581, het zeven-en-tachtigste zyns ouderdoms. Thomas à Kempis zegt, dat Gerardus Groot door eene hemelsche veropenbaering gekent heeft de ure van't overlyden van Ruysbroeck, en zynen ingang des hemels, naer dat hy een uer in't vagevuer geweest was. Het lichaem van dezen eerweêrden religieus is begraeven binnen de oude kerk van Groenendael, ende in het jaer 1586 gedraegen in een ander graf voor den hoogen Altaer. Den aerts-bisschop van Mechelen, Jacobus Boonen, heeft in het jaer 1622, den 8 november, de gebeenderen doen uyt de aerde verheffen, ende stellen in de kapelle van de HH. Dryvuldigheyd, waer men die in groote eere gehouden heeft.

In't klooster van Groenendael zyn ook met eere bewaert de boeken welke den eerw. Ruysbroeck geschreven heeft. Laurentius Surius, vermaerden Carthuyser, en andere, hebben die uyt de vlaemsche taele, in welke zy van den autheur gemaekt zyn, overgestelt in de latynsche, ende in druk uytgegeven. Tot Brussel heeft men in't jaer 1629 gedrukt dry boeken van Ruysbroeck, in 't vlaemsch, voerende voor titel: *'t Cieraet der geestelyke bruyloft*. 'T is het meester-stuk van den verligten schryver, den welken van zy zelven met regtzinnige eenvoudigheyd gezeyt heeft, dat hy noyt de hand aen zyne geschriften stelde, 't en zy door de beweging van den H. Geest, en in de tegenwoordigheyd van de HH. Dryvuldigheyd.

Nogtans heeft men in't verloop der tyden, schry-

vers gevonden, de welke de gemelde boeken van Ruysbroeck tegengesproken hebben, even als of de leering, in de zelve begrepen, niet over-een-kwam met de leering der H. Kerk. Maer den heer Paquot doet ons bemerken, dat die tegensprekers enkelyk gelezen hadden eene slegte overstelling der boeken; en voorders dat eenige van hun niet genoeg onderwezen waeren in het boven-natuerlyk gebed, ofte in de heylige contemplatie, om 'er wel van te oordeelen.

Den kok van de gezeyde nieuwe gemeynte der reguliere canoniken tot Groenendael, Joannes van Leew, geboortig van Affligem, en doorgaens genoemd *Jan den goeden kok*, is zeer vermaert geworden door zyne schier ongelooffelyke strengheyd des levens, zwaere boetveêrdigheyd, ende door zyne hemelsche wysheyd, die men zegt uyt-te-schynen in de geestelyke boeken van hem gemaekt, dog die door den druk niet in't licht gekomen zyn (a).

In 't jaer 1347, is tot Brussel in de kerk van den Zaevel gestelt een miraculeus beeld van de H. Maget Maria. Dat beeld was van voor het jaer 1124 geëert tot Antwerpen, eerst aen eenen boom vast gemaekt, daer naer verdraegen in eene kapelle staende ter plaets waer men de kerk van Onze-Lieve-Vrouw gebouwt heeft. De overlevering meld, dat om de menigvuldigheyd der mirakelen den toeloop des volks zoo aengroeydde, dat men de bygelegene straet noemde de *Pelgrims-Straet*, ter oorzaak dat de Pelgrims daer hunnen nooddrift kogten. De mirakelen hebben tot Antwerpen geduert tot het jaer 1333, wanneer de kerk afbrandde. Naer dat de kerk herbouwt was, zyn de mirakelen vermindert, mogelyk om dat het betrouwen des volks verminderde, als ook om dat het beeld, oud en vervallen,

(a) *Wichmans, Brabantia Mariana, pag. 804. -- Raissii auctarium Molani, 22 januar.*

weynig geëert wierd. In't gezeyt jaer 1347, eene dienaeresse Gods, genaemt *Beatrix Soetkens*, door Maria vermaent ende aengemoedigt, nam het beeld weg uyt de kerk, en voerde het te scheep naer Brussel, alwaer den hertog Joannes III, en geheel het Magistraet, in eene plegtige processie het ging stellen in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw op den Zaevel. In deze is het door geduerige mirakelen zeer vermaert geweest, ende geëert tot het jaer 1580, wanneer de geusche beeld-stormers het in stukken sloegen (a).

In't jaer 1556 begon den oorlog tusschen Vlaenderen en Brabant. Den graef van Vlaenderen, Ludovicus van Male, geheel de vlaemsche jongheyd gewaepent hebbende, ging Mechelen aenranden, en kwam met zyn leger tot by Brussel. De borgers van deze stad en van Loven trokken uyt tegen hem, en leverden slag op eene plaets *Scheut* genoemt, waer daer naer het klooster der PP. Carthuysers gebouwt is. 'T was den 17 van augustus, eenen woensdag, welken den *kwaeden woensdag* genoemt is, om dat de Brabanders in groot getal daer geslaegen wierden. Bynaer zonder moeyte wierd Brussel ingenomen, voorders geplundert en ten deele verbrand. Loven, Nyvel, Thienen, en meer andere plaetsen, gaven zig over bynaer zonder gevegt. Ludovicus maekte zig meester van geheel Brabant, en in alle plaetsen garnisoen geleyd hebbende, vertrok hy. Dog de Brusselaers, aengemoedigt door den heer Everard T'Serclaes, versloegen en verdreven de Vlaemingen. Dien oorlog is nogtans hernomen door veele wederzydsche uytloopingen, in welke Lembeek, Gaesbeek, Anderlegt, Lombeek, Hellebeek en Affligem verbrand zyn (b).

(a) *Brabantia Mariana*, pag. 292 et 338. --- *Rosweydus*, kerkeelyke historie van Nederland, op't jaer 1347.

(b) *Meyeri annales Fland.* --- *Des Roches*, epit. hist. belg., lib. 5, cap. 11.

De vrede tusschen Vlaenderen en Brabant wierd gemaekt in't jaer 1357 door bemiddeling der graeven van Henegouw en van Holland. In 't zelve jaer begon men de vestingen der stad Brussel wyder uyt-te-maeken, om de voor-plaesten, welke aen de stad toebehoorden, binnen te sluyten. Dit groot werk wierd maer voltrokken in't jaer 1369, of, gelyk andere zeggen, in't jaer 1379. 'T is den grooten omtrek der stad, welken men nog ziet, hebbende eene myle en half in de ronde (a).

Den heer Mann stelt in't jaer 1359 het begin des mans-klooster tot Brussel van't derde order van den H. Franciscus, bekend onder den naem van Bogaerden. Van in het jaer 1350, zegt hy, woonde op de zelve plaets eene gemeynte van ouderlingen, welke met de wolle-weverye den kost wonnen. Verhoeven, in zyne antwoord op de vraeg van de academie van Brussel : *hoedaenig was den staet der handwerken en des koophandels in de Nederlanden ten tyde van de dertiende en veertiende eeuw*, en welke antwoord in't jaer 1777 door de academie gekroont is, spreekt ook van eene religieuse gemeynte tot Brussel, van't derde order van den H. Augustinus, ter plaetse den *Wolf-Gragt* genoemd. Hy zegt dat zy ontrent het jaer 1300 tot Brussel hunne wooning genomen hebben, dat zy de wolle-weverye oeffenden, en dat men hun noemde *de Broederkens op den Gragt*. By den zelve Verhoeven zal men vinden, hoe en hoe zeer de Nederlandsche steden alsdan vergroot zyn in inwoonders, te weten, voornaemendlyk door het wolle-weven, en den koophandel.

Maer, volgens het zeggen van den koning David, de vermeerdering van't volk maekt niet altyd vermeerdering van blydschap. In het jaer 1360 onstond een zwaer gevegt tot Brussel tusschen de borgers

(a) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

en de meermaels genoemde oude en patriciele families met hunne aenhangers. De borgers wilden dat zy alleen het magistraet zouden maeken, met uytſluyting van de patriciele; dog de patriciele behielden victorie (*a*).

In 't jaer 1567, in de maend december, kwam 'er zoo groot tempeest en geweld van winden, dat men meynde dat het den laesten dag des weirelds was. Op eenen nacht verloor men zoo veele schepen ter zee, dat hun getal of de geledene schaede nouwelyks is konnen opgenomen worden. De pest heeft dat jaer eene menigte van menschen weggerukt in Brabant, Vlaenderen, en de nabuerige provincien (*b*).

Op den avond van den 13 december van het zelve jaer viel seffens den toren der kerk van den H. Nicolaus, zonder dat deze nederstorting eenig ander onheyl veroorzaekte (*c*).

In 't jaer 1568 wierden de Celle-broeders, anders gezeyt Alexianen, in de stad aenveêrd, om zorge te draegen voor de zieke, de dulle, en voor de begraef-fenissen. Een en borger, genoemt Joannes Collay, gaf hun zyn huys tot woonste. Zy waeren alsdan van 't derde Order van den H. Franciscus, ende deden niet als enkele belooftens (*d*).

Het jaer 1570 is zeer merkweêrdig, ende verdient te blyven in de gedagtenis van alle waerkomelingen, gelyk het tot nog toe in de gedagtenis gebleven is, ter oorzaak van het HH. Sacrament des Autaers, 't welk van de Joden, tot veragting der christelyke religie, met messen en priemen doorsteken zynde, miraculeus bloed gestort heeft. Ik zal 'er niet anders van verhaelen als het gene steunt op de geloofweêrdigste getuygenen van dien tyd. Om in het jaer zelfs

(*a*) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

(*b*) *Meyeri annales Flandr.*

(*c*) Mr. Mann, abrégé, etc.

(*d*) Mr. Mann, *ibid.*

niet te faelen, moet men indagtig zyn, dat het jaer dan begon en eyndigde met Paesschen.

In 't jaer 1569 ontrent den feest-dag van den H. Bavo, gingen de Joden (of eenen van hun)'s nagts in de kapelle van de H. Catharina, aldan staende binnen de paelen der parochie van den H. Joannes van Molebeke; zy openden met beheudigheyd het tabernakel in 't welk het H. Sacrament des Autaers bewaert wierd, namen daer uyt ontrent zestien geconsacreerde Hostien, onder welke was eene grootere. Zy droegen die weg en bewaerden die onder hun tot den goeden vrydag van het zelve jaer, zeggen de oude getruygenen die dan leefden, dat is, tot het jaer 1570, volgens onze maniere van rekenen, om dat wy het jaer beginnen met de maend januarus.

Op dien goeden vrydag de Joden willende bespotten het lyden en de dood van Jesus-Christus, doorstaken die geconsacreerde Hostien met hunne messen en priemen. Dog uyt de gestekene Hostien kwamen druppelen bloeds. Men zag niet alleenlyk dat zy bebloed waeren, maer men zag, dat 'er de druppelen bloeds als uyt-bortelden. De Joden deze miraculeuse teekens merkende, wierden met zoo geweldigen schrik bevangen, dat zy op hun aenzigt ter aerde vielen.

Tot Brussel woonde dan zekere matroone, Catharina genaemt, Jodinne, maer die van over lang de joodsche ongeloovigheyd afgezworen hadde, en christene geworden was: nogtans handelde zy menigmael met de Joden. Deze wierd ontboden by de Joden, en hoorde van hun al wat hier gezeyt is. De Joden baden de vrouw, de Hostien in 't geheym weg-te-draegen naer zekere plaets, en wel toe-tezien, dat, het gene van hun bedreven en aen hun geschied was, tot kennis der christenen niet komen zoude. Catharina, door hunne vleyende woorden, en nog meer door den loon welken zy haer

opofferden, overwonnen wezende, nam op haer den last van de HH. Hostien weg-te-draegen. Dog de zelve ontfangen hebbende in meyning van't verzoek der Joden te volbrengen, wierd zy door wroeging der conscientie verschrikt, denkende dat zy in hun schelm-stuk zoude deel nemen. Zy begaf zig by haeren biegt-vader den heer Petrus de Heede, pastor der Capelle-kerk, en verhaelde hem de geschiedenis. Dezen alles gehooft hebbende, en de grootheyd der zaake overwegende, wilde in eenen voorval van zoo groote aengelegentheyd op zig alleen niet steunen. Hy vroeg raed aen den heer Michaël de Backeren, onder-plebaen der kerk van de H. Gudula, ende aen den heer Joannes de Woluwe, rector van een deel der kapelle van den H. Nicolaus. Deze dry deden Catharina in stilte by hun komen, en hoorden wederom uyt haeren mond al wat boven verhaelt is. Catharina gaf de HH. Hostien aen den genoemden pastor, en hy, te samen met de twee andere priesters, droeg eerbiediglyk, dog in stilte, de zelve HH. Hostien naer de Capelle-kerk, en sloot die in een tabernakel (a). Het getal der Hostien bestond dan in elf (b): wat aen de vyf andere overgekomen is, heb ik niet gevonden.

De dry gemelde heereu gaven van al, wat gezeyt is, verslag aen den E. heer Joannes de Ischa, scholaster en canoñik der kerk van de H. Gudula. Hy dede Catharina voor hem te voorschyn komen, hy onderzocht alles nauwkeuriglyk, en zy bekende aen hem 't gene reeds verhaelt is. Nogtans om van de zaak meer verzekert te worden, hield hy Catharina gevangen, en ging zonder uytstel alles aen 't Capittel kenbaer maeken.

(a) *Informatio facta anno 1402, per R. D. Joannem de S. Gaugerico, decanum christianitatis Brux.*

(b) *Epistola Roberti. Ep. Camerac., anno 1370, 4 junii scripta.*

De heeren van 't capittel oordeelden, dat de miraculeuse Hostien moesten in hunne kerk bewaert worden. Zy gingen naer de Capelle-kerk, vraegden de zelve aen den heer pastor Petrus de Heede. Dog de parochianen der Capelle-kerk, dit vernomen hebbende, kwamen in groote menigte by-een-ge-loopen, en stelden zig tegen het wegdraegen van zoo weêrden schat. Den pastor vreezende aen zyn volk te mishaege, leyde de sleutels van het tabernakel op den grooten autaer. Eyndelyk maekte men accord; negen van die Heylige Hostien wierden aen 't capittel gegeven en eerbiediglyk naer de kerk van de H. Gudula gedraegen, en de twee andere bleven in de Capelle-kerk.

Dit gedaen zynde, kwam de maere van die zaek tot de kennis van de doorlugtige princen Wenceslaus, en Joanna, hertogen van Brabant, als ook van veele edele ende barons, hunne raeds-heeren, te weten, de heeren van Schoonvorst, van Witham, Godefridus de la Tour, ontfanger van Brabant, Bernardus de Longueval, en veele andere. Zy ontboden den heer Scholaster Joannes de Ischa, met de bovengemelde van het capittel. Zy deden ook te voorschyn komen de meermaels gemelde Catharina, met verzekering dat zy, naer gehoort te zyn, naer haere gevangenis zoude wederkeeren. Catharina, in de tegenwoordigheyd van den hertog en van zyne raeds-heeren gebragt, bekende wederom al wat hier boven gezeyt is. De Joden wierden vastgegrepen en voor den raed geleyd. Catharina verklaerde anderwerf voor den raed, en in de tegenwoordigheyd der Joden, de zelve zaek met nog voordere omstandigheden. Den regter, om dat de Joden naer zoo klaere beschuldiging, het misdaed loochenden, dede hun op de pyn-bank werpen.

Terwylen men hun pynigde, was'er eenen zekeren Joannes in 't hof, den welken te vooren de

joodsche ongeloovigheyd verlaeten hadde. Dezen sprak veel tot schimp van de gevangene Joden. *Waerom*, zeyde hy, *willen die rotte honden zoo scherpe pyne onderstaen? Waerom bekenen zy de waerheyd niet? Zy weten immers in hun gemoed, dat zy het misdaed, waervan zy beschuldigt zyn, bedreven hebben.* Deze en andere diergelyke schimp-woorden, welke hy sprak, maekten, dat men op hem begon kwaed vermoeden te krygen. En men heeft gezien, dat dit vermoeden niet ongegrond was. De gevangene Joden bekenden eyndelyk al wat Catharina tegen hun gezeyt hadde, 't zy aen den raed, 't zy aen de voorgemelde priesters, en zy beschuldigden den gemelden Joannes als medepligtig; waerom hy ook met hun de zelve straf onderstaen heeft.

Zy wierden, aen handen en voeten gebonden, op karren door de stad rond-gevoert, ende verbrand.

Catharina was dan nog gevangen in of by de kerk van de H. Gudula: zy is 'er ontrent zeven weken gevangen geweest, tot dat men teenemael overtuygt wezende, dat zy in 't misdaed der Joden geen deel ofte pligt hadde, door den aerts-diaken en de heeren van 't capittel op vrye voeten gestelt wierd.

Deze zyn de besonderste omstandigheden vandie merkweêrdige geschiedenis, de welke niet zonder vermetendheyd kan geloochent of in twyffel getrokken worden. Al wat hier verhaelt is, steunt op de declaratie welke daer van in 't jaer 1402 gegeven hebben de volgende personen :

1.º. Den E. heer Petrus de Heede, pastor der kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle, aen wie Catharina het misdaed der Joden eerst kenbaer maekte, en den welken de geheele zaak bygewoont heeft. In 't jaer 1402 was hy pastor van Erembodegem;

2.º Den E. heer Joannes Isscha, scholaster : hy heeft Catharina menigmael onderzocht, ende heeft insgelyks in de geheele zaak deel genomen. In 't

jaer 1402, wanneer hy zyne declaratie gaf, was hy aerts-diaken van Brussel;

3.° Den E. heer Joannes Morelli, kapellaen van den hertog en canonik der kerk van de H. Gudula;

4.° Den E. heer Arnoldus de Buten, priester en kapellaen der zelve kerk. Hy heeft alles gehoord uyt den mond van Catharina, en is tegenwoordig geweest wanneer de HH. Hostien van de kerk der Capelle naer die van de H. Gudula gedraegen wierden;

5.° Den E. heer Godefridus, priester en kapellaen. Hy heeft de geheele zaak bygewoont;

6.° Den heer Jacobus Taie, fabryk-meester der kerk van de H. Gudula.

Deze declaratie hebben zy gegeven onder eed aen den E. heer Joannes van den H. Gaugericus, deken van het christendom, tot Brussel, den welken van den bisschop van Cameryk, Petrus d'Ailly, last ontfangen hadde om hun daer over te hooren. Den bisschop hadde dit onderzoek geboden, niet om verzekert te zyn van de onteering van het HH. Sacrament door de Joden, maer van het miraculeus bloed, 't welk God in die onteering voorsgebracht hadde. Den bisschop zelve hadde de bebloede Hostien in de kerk van de H. Gudula gezien: hy wilde weten of hy niets onvoorzigtig zoude doen met aflaeten te verleenen, aen die de welke de miraculeuse Hostien kwamen eeren, ofte de jaerlyksche processie, in welke zy omgedraegen wierden, vergezelschapt.

Tot dan toe, dat is, tot het jaer 1402, zag men klaerlyk, niet alleen het bloed op de HH. Hostien, maer dat de druppelen bloeds daer als schenen uytte-bortelen, zeggen de voorgemelde getuygenen. Ende den bisschop zag het ook. Hy wilde weten, hoe dat die, de welke twee-en-dertig jaeren tevooren alles gehoord en gezien hadden, van de zaak onderrigt waeren, en wat verzekering zy daer van

konden geven. Dog zy gaven volkomene verzeke-
ring, niet alleen om dat zy van 't begin af dat zelve
bloed op de HH. Hostien gezien hadden ; niet
alleen om dat Catharina aen hun dat mirakel menig-
mael verhaelt hadde : maer daer-en-boven en wel
bezonderlyk om dat Catharina aen den regter, dat
is, aen den heelen raed van den hertog, verzekert
hadde al wat zy te vooren aen de priesters verklaert
hadde, te weten : niet alleen de diefte van de HH. Hos-
tien ende hunne doorsteking, maer ook het Miracu-
leus Bloed, 't welk daer uyt vloeyende de Joden ver-
schrikt hadde, ende hun gepraemt, de zelve Hostien
aen Catharina over-te-leveren.

En de Joden, zeggen de voorgenoemde in hunne
declaratie, onderzocht ende gepynigt zynde, hebben
eyndelyk *alles bekend ende beleden* het gene Catha-
rina tegen hun opwierp en voorstelde, alles, waer
over Catharina hun beschuldigde, alles het gene
Catharina te vooren verhaelt hadde. Vervolgens heb-
ben zy ook bekend, dat het miraculeus bloed hun we-
derhouden hadde van voordere mishandeling, en hun
als gedwongen hadde, zig van zoo vervaerlyk voor-
werp te ontmaeken. Dit hebben de Joden beleden,
niet uyt hope van de verdiende dood te ontgaen,
maer door de overtuyging van hun gewis.

De declaratie der bovengenoemde heeren, teene-
mael geloofweêrdig ter oorzaak van de personen,
die-ze gaven, word nog meer geloofweêrdig wanneer
men bedenkt, dat zy die gaven twee-en-dertig jaeren
naer dat de zaak geschied was, vervolgens naer dat
de valscheyd zig zoude ontdekt hebben, waer 't
dat eenigen misslag in 't proces der Joden, of in de
verklaering van Catharina hadde bedreven geweest.
Die declaratie word meer geloofweêrdig wanneer
men bedenkt, dat die gegeven wierd op eenen tyd,
op welken de edele en de barons van Brabant, die
het vonnis gestreken hadden, zouden hebben kunnen
spreken

spreken tegen de valsche meyning van eenig verzierd mirakel. Eyndelyk niemand in dien tyd heeft aen het mirakel getwyffelt, noch geestelyke, noch wereldlyke, noch edele of onedele : alle, alhoewel ten dien tyde zeer oneenig en twistende tegen malkanderen, hebben in deze zaak eendragtig van meyning geweest : welke eendragtigheyd niet konde voortkomen als uyt eene volkomene verzekering.

Ik hebbe gezeyt, dat, volgens accoord tusschen het capittel van de H. Gudula en de parochiaenen der Capelle-kerk, de miraculeuse Hostien verdeylt waeren, zoo dat 'er negen gegeven waeren aen het capittel, en de twee andere in de Cappelle-kerk bleven. Den deken en het capittel over dat accoord misnoegt ('t welk zy waerschynelyk tegen dank aengegaen hadden) zonden een smeek-schrift aen den bisschop van Cameryk Robertus, naer dat die verdeyling geschied was, en zy verzogten hem, dat het hem zoude gelieven, te gebieden aen den pastor der Capelle-kerk, die twee H. Hostien te restitueren aen de kerk van de H. Gudula; en het zelve te gebieden aen die parochiaenen der Capelle-kerk, de welke de sleutels hadden van 't tabernakel, in 't welk die Hostien bewaert wierden. Den bisschop Robertus, schreef aen den deken van 't christendom tot Brussel, gaf hem commissie en bevel van zelfs in persoon te gaen by den pastor en parochiaenen der Capelle-kerk, ende hun, op straffe van excommunicatie, tot restitutie der gezeyde HH. Hostien te verpligten, 't en waere, zeyde den bisschop, dat *zy eenige wettige reden konden indienen, om welke zy tot restitutie niet gehouden zouden wezen. Stelt hun dag om voor ons ofte voor onze gecommitteerde te verschynen, en om zig te verweiren, is't dat zy iets tot hunne verschooning kunnen bybrengen. Stelt hun den dag naer de octave van het H. Sacrament des Autaers, ofte, is dien eenen heyligdag, noemt hun den eerstvolgenden werken-dag.*

Den bisschop teekende dien brief den vierden dag van junius in't jaer 1370. H. Sacraments-dag wierd dat jaer geviert den 13 van junius: vervolgens den pastor en de parochiaenen der Capelle-kerk hadden tyd om zig te verweiren tot den 21 dag van junius. Waerschynelyk hebben zy hun proces gewonnen: want de twee miraculeuse Hostien waeren nog in de Capelle-kerk in't jaer 1402. Den eerw. heer Petrus de Heede, den welken in het jaer 1370, pastor der Capelle-kerk was, zegt dit uytdrukkelyk in zyne declaratie van't jaer 1402. *Het grootste deel der miraculeuse Hostien, zegt hy, is berustende in de kerk van de H. Gudula, de overige zyn in de kerk van de Capelle.* Dat is, de twee overige, nopende de welke het capittel van de H. Gudula aen den bisschop van Cameryk Robertus geklaegt hadde.

Voorders wat aengaet den originelen brief van den bisschop van Cameryk, geteekent den 4 van junius 1370, ik kan en moete, ter eere van't H. Sacrament van Mirakel, getuygenisse geven, dat ik dien ontrent het jaer 1787, met oorlof van't capittel, op doorschynende papier van letter tot letter naergeteekent hebbe, en dat den graveerder myne naerteekening op eene kopere plaet geplakt heeft, en dan, elke letter met zynen graveer-priem doorsnydende, in het koper gegraveert, op dat men in alle toekomende tyden, waer't dat den originelen brief verloren ging, daer van eene allernauwkeurigste copye hebben zoude. De afdrukzels van deze aldus gesnedene kopere plaete vind men in een fransch werk gedrukt tot Brussel, by Lemaire, in't jaer 1790, en voerende voor titel: *Dissertation historique sur les Hosties Miraculeuses*, etc.

Dien brief is zeer merkweêrdig voor de historie van het H. Sacrament van Mirakel. Alhoewel dat den bisschop van Cameryk in zynen brief maer enkelyk ophaelt het boos schelmstuk der Joden, welke het H. Sacrament onteert hebben, zonder te spreken

van het miraculeus bloed't welk uyt de doorstekene Hostien gevloeyd was, dit maekt geene de minste preuve om te denken, dat het mirakel niet geschied is. Den bisschop was verzekert van die onteering: want de Joden, de welke het H. Sacrament doorsteken hadden, waeren, volgens sententie van den hertog en van zynen raed, verbrand ontrent de Hemelvaart des Heere, of gelyk veele schryven, dags voor Hemelvaart, dat is, den 22 van mey 1370. Hunne sententie en de uytvoering deszelfs konde aen den bisschop den 4 van junius, wanneer hy zynen brief teekende, niet onbekent of niet twyffelagtig zyn.

Maer wat het mirakel aenging, hier over hadde den bisschop geene kerkelyke informatie gehouden ofte doen houden: en de bisschoppen van dien tyd waeren al te zeer geoeffent in de kerkelyke wetten, al te voorzigtig, om iets voor openbaer mirakel aente-kondigen, voor al eer dat daer van het behoorlyk onderzoek geschied was. Voegt'er by, dat den deken en het capittel van de H. Gudula in hun smeek-schrift, aen den bisschop wedervraegende de twee Miraculeuse Hostien welke in de Capelle - kerk gebleven waeren, tot preuve aen den bisschop ingedient hadden, enkelyk dat die Heylige Hostien hun toebehoorden, als gestolen zynde uyt de kapelle van de H. Catharina, de welke aen het capittel toebehoorde. Mirakel, of geen mirakel, dit maekte den grond niet van 't proces tusschen de twee parochiale kerken. Vervolgens 't was hier op niet dat den bisschop konde ofte moeste antwoorden. Deze bemerking is klaer te zien in den gemelden brief van den bisschop, den welken aldus redekavelde: *De reliquien der heylige, en alle kerkelyke cieraeden of heylige vaten, wanneer die gestolen zyn, moeten wedergegeven worden aen die kerk uyt welke men die weggedraegen heeft: diesvolgens en nog zoo veel te meer moet het H. Sacrament des Autaers, wanneer het door eenen doemelyken diefstal uyt eene*

kerk weggenomen is , aen de zelve gerestitueert worden.

Dog geheel dat proces tusschen de twee parochiale kerken doet ons even klaer zien , dat men in elke parochiale kerk teenemael overtuigt was van het mirakel of van het miraculeus bloed , 't welk uyt de onteerde Hostien was voortsgekomen : want anderszints zoude men zelfs geene reden kunnen verziere , waerom 'er zoo grooten drift ontstaen was by de parochiaenen der Capelle-kerk om die H. Hostien te behouden , of by het capittel van de H. Gudula om de zelve weder-te-eysschen. Het moeste aen het capittel genoeg zyn , dat negen van die Hostien tot hunne kerk gedraegen waeren , en dat de twee overige eerbiediglyk bewaert wierden in eene andere kerk. Wat reden was 'er dog , om die wedereyssching door den bisschop zelve te doen vervolgen? En wat reden had de Capelle-kerk , om 'er tegen op-te-staen? Geene andere schynt uytpeyzelyk te zyn , als het mirakel. Die van 't capittel , zegt den E. heer Joannes de Isscha , scholaster , in zyne declaratie van 't jaer 1402 , wilden alle die H. Hostien doen brengen naer de kerk van de H. Gudula , tot *vermeerdering van den gods-dienst* in hunne kerk (*in augmentationem et venerationem potiore*). Zy verhoôpten , en zeer wel , gelyk het daer naer gebleken heeft , dat het mirakel , 't welk God in die onteerde Hostien gedaen hadde , grooten toeloop van volk en vermeerdering van godvrugtigheyd in hunne kerk zoude veroorzaeken. 'T was de zelve reden welke de parochiaenen der Capelle-kerk aenporde , om tegen het capittel op-te-staen.

Tot voordere en even onwederleggelyke preuve van het mirakel , strekt die zonderlinge eerbiedigheyd welke aen het H. Sacrament , onteert van de Joden , en waer op men het miraculeus bloed nog klaerlyk zag , bewezen is van 't begin af en in de volgende tyden. Den eerw. heer Joannes van den H. Gaugericus , in

zyne informatie gehouden door bevel van zynen bisschop Petrus d'Ailly, in't jaer 1402, zegt uyt-drukkelyk, dat de heeren van't capittel gewoon waeren die *H. Hostien*, besproeyt met bloed, jaerlyks in hunne solemnele processie rond-te-draegen op den feest-dag van't *H. Sacrament des Autaers*. Zy waeren dit gewoon te doen in't jaer 1402, en buyten twyffel hebben zy dit gedaen van't begin af. Hoe is het mogelyk, dat niemand van die, de welke de Joden gekent hadden, de welke het proces van de Joden bygewoont hadden, de welke de Joden ter dood verwezen hadden, zig zoude gestelt hebben tegen het mirakel, 't en waere dat 'er ider genoegzaam van verzekert was? Mag men dan alle de menschen van dien tyd voor onverstandige, dwaaze of bygeloovige aenzien? Den bisschop Petrus d'Ailly, daer naer cardinael, en legaet van den paus Martinus V, is geweest eenen der vermaerdste en hooggeagste bisschoppen van dien tyd, en wierd genoemd den *Arend der leeraeren*, en den *hamer der ketters* (a).

Dat het *H. Sacrament van Mirakel* van't begin af door bezondere plegtigheyd geëert is, weten wy daer-en-boven door eenen schryver die geleefd heeft tusschen de jaeren 1360 en 1430, ende gemaakt heeft eene *rym-chronike* der besonderste daeden van de hertogen van Brabant. Hy schryft aldus, sprekende van't gene in't jaer 1423 voorgevallen is :

Nu scriven wi ons Heeren jaer
 XIII^c XXIII dit's waer,
 Want in Aprille doe ic gewach,
 Lach hi den heiligen Paesdach.....
 Als die feeste van den Sacramente gelach
 In junio den derden dach
 Hilt men als men jaerelicx pliet
 Groete feeste, en lieg u niet,
 Den heiligen Sacramente t'eeren
 Te Brussel en zoo veele te meeren

(a) Dictionn. histor. de Mr. Feller, Ailly. (Pierre d')

Om dat daer is, verstaet den sin,
 'T Sacrament van Miraclen
 Dat die Joden voirmals jammerlike
 Mishandelden ontamelike,
 Daer zy omme, als 't is bekant,
 Oude en jonge waeren verbrant.

Mr. Mann zegt, dat de schryvers niet over-een-komen nopende het getal der Joden welke verbrand zyn; dat eenige zeggen dat zy dry in't getal, andere dat zy vyf waeren. Het schynt, volgens die oude rym-chronyke, dat hun getal meerder was: want die chronyke meld *oude en jonge*. Dog deze en veele andere omstandigheden gaen ik voor by: men kan die lezen in verscheyde historien, welke op het H. Sacrament van Mirakel gemaakt zyn. Enkelyk dient den lezer vermaent te worden, dat de informatie gehouden in't jaer 1402, en den brief van den bisschop van Cameryk Robertus, als de grond-steenen maeken op de welke de historie moet rusten, en dat al wat aen de zelve tegenstrydig is, niet aenveêrd moet worden. By voorbeeld, den heer Mann, in zyn *kort-begryp der historie van Brussel*, zegt, dat het capittel van de H. Gudula, voor zyn deel verkreeg *dry* der Miraculeuse Hostien, en dat de andere bleven aen de Capelle-kerk. Dit stryd tegen den brief van den bisschop Robertus. Den opsteller van eene fransche *historie der Miraculeuse Hostien*, gedrukt tot Brussel in't jaer 1770, heeft veele misslagen bedreven, om dat hy niet en kende den brief van den bisschop Robertus, en om dat hy, schryvende, niet geduerig voor oogen hadde de informatie van't jaer 1402. Ik meyne zelfs dat hy die niet gekent heeft. Hy zegt 'er iets van, negen-en-twintigste blad-zyde, maer hy spreekt 'er van, als of zy gehouden was in't jaer 1552, dat is, honderd en dertig jaeren laeter.

 ZEVENSTE CAPITTEL.

Miraculeusen Corporael-Doek in de Kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle.--Hospitaltael der HH. Dryvuldigheyd. — Priorryen van Roode-Klooster en van Zeven-Borren.—Fondatie voor arme scholieren. — Gods - Huys der twaelf Apostelen. — Meysseniers-Capelle. — Universiteyt van Loven. — Order van't Gulde-Vlies. — Klooster van de H. Elisabeth. — Eerbewezen aen't H. Sacrament van Mirakel. — Klooster der Paters Carthuysers, der Paters Predikers, der Zwarte - Zusters. Nazareth - Huys. Begin der parochiale Kerk van de H. Catharina. — Dood van Philippus den Goeden, fondateur van't Nederlandsch ryk.

VAN in het jaer 1371, dat is, het jaer volgende naer de onteering der Miraculeuse Hostien, van welke boven gesproken is, heeft men in de parochiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle in groote eere gehouden, ende meer als twee honderd jaeren lang bewaert, eenen Miraculeusen Corporael-Doek, dat is, den gewyden Doek, Corporael genoemd, op welkdaenige in de misse het brood en wyn geconsacreert word.

De zaek word aldus verhaelt in eenen brief van Henricus de Bergis, bisschop van Cameryk, geteekent tot Brussel den 1 van mey 1493. Eenen priester in de parochiale kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle

tot Brussel, misse lezende, wanneer hy, naer de consecratie ende opheffing van het HH. lichaem ende bloed van Jesus-Christus, den memento ofte de gedagtenis hield der overledene, begon te twyffelen, of witten wyn met water gemengelt in den kelk konde verandert zyn in het zelfstandig bloed des Heere, en, aldus twyffelende, heeft hy by geval en onbedagtelyk den kelk omgestooten, en op den Corporael-Doek uytgestort. De specien ofte gedaentens van witten wyn en water zyn, door Gods kragt, miraculeuselyk verandert in bloed, door 't welk den geheelen Corporael-Doek teenemael roodverwig wierd (a).

Den gemelden bisschop getuygt in zynen brief, dat hy den Corporael-Doek gezien heeft, als teene-mael met roozagtig bloed geverft, en dat hy gelooft, dat de zaak geschied is, zoo gelyk hy die in zynen brief verhaelt.

De voordere omstandigheden van dat mirakel, by voorbeeld, hoe en door wie het eerst is kenbaer geworden, heb ik niet gevonden in de eventydige geschriften van de voorzeyde kerk, maer enkelyk in een geschrift gemaekt misschien over twee honderd vyftig jaeren, of niet veel ouder; dus kan ik uyt het zelve geene groote verzekering haelen. Dit geschrift meld ook, dat den bisschop van Cameryk, bygenaemt *van Geneve*, den welken in het jaer 1368 bisschop geworden is, den gezeyden Corporael-Doek, roodverwig geworden, gezien heeft, dat hy het mirakel nouwkeuriglyk onderzocht hebbende, toegelaeten heeft, dat den heyligen doek in weêrde en eere gehouden zoude worden. Zynen brief van goedkeuring heb ik ook niet gevonden. Mogelyk is dien, even als den Miraculeusen Corporael-Doek, door de lands omwenteling verloren gegaen.

Dog om ons te verzekeren, dat het mirakel niet

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 3., pag. 635.

ligtveêrdiglyk gelooft is, moeten wy bemerken, dat het kenbaer gemaekt is in het jaer 1371, wanneer pastor der Capelle-kerk was Petrus de Heede, den zelven, den welken het jaer te vooren zig zoo voorzigtiglyk gedraegen hadde, nopende de H. Hostien onteert en mishandelt door de Joden. Het is te denken, dat hy even voorzigtiglyk is voortsgegaen ten opzigte van den Corporael-Doek.

In 't jaer 1401 verleende den bisschop van Cameryk, Petrus d'Ailly, twintig dagen aflaat, te verdienen op de feest-dagen van 't H. Kruys den derden mey, en den veertienden september, ende dit ter eere van den *eerweêrden en miraculeusen Corporael-Doek*. Zynen brief, geteekent den 21 junius van 't gezeyt jaer, is tot onze tyden toe in de archiven der Capelle-kerk bewaert geweest. Voorders 't is den zelven bisschop, den welken in het jaer 1402, zoo nauwkeurig onderzoek heeft doen houden op de Miraculeuse Hostien der kerk van de H. Gudula, gelyk in het voorgaende capittel verhaelt is. Buyten twyffel heeft hy, met even gelyke zorg, willen hooren de getuygenen, of zien de blyk-stukken van 't mirakel geschied in de Capelle-kerk.

In 't jaer 1418, den 20 januarius, heeft Joannes, bisschop van Cameryk, veertig dagen aflaat verleent, te verdienen op alle feest-dagen van 't jaer, voor die de welke den Corporael-Doek oerbiediglyk zouden bezoeken. Zynen brief is ook bewaert in de archiven der kerk.

In 't jaer 1450 heeft den aerts-bisschop van Rheyms, Joannes *de Vienne*, tot Brussel wezende, den H. Corporael-Doek gezien, gelyk het blykt uyt de rekening der kerk-meesters van het zelve jaer, alwaer in den uytgeef, blad 7, staet het volgende: *Item, 5 in april als mynheer d'arsbisschop van Reims hier in de kerk Messe celebreerde, en 't H. Corporael visiteerde, tot welken hy ons seker aflaeten*

verleende, gelyc syn open brieven dat wel vercleeren, etc. (a). Zynen brief is ook bewaert in de gemelde kerk.

Men heeft daer-en-boven in de archiven der zelve kerk behouden de brieven der aflaeten, de welke ter eere van den *H. Corporael-Doek* verleent zyn, den 1 april 1418, door acht cardinaelen der *H. Roomsche kerk*; den 20 januarius 1419, door den cardinael *de Ursinis*; den 11 augustus 1443, door den Paus *Eugenius IV.*

In 't jaer 1438 wierd in de Capelle-kerk gebouwt eene kapelle ter eere *des eerweêrdigs Corporael van Mirakelen*. Die kapelle is in het jaer 1654 afgebroken, om te bouwen eene grootere, welke men nu noemt de kapelle van *Onze-Lieve-Vrouw*. Men zeyde dan den *eerweêrdigen Corporael van Mirakelen*, niet alleen om het eerste mirakel boven verhaelt, maer ook om de menigvuldige en zonderlinge weldaeden welke het volk ontving met hem te eeren. Zoo vind men in de rekening der kerk-meesters van 't jaer 1437 tot 1438: *Item aen pampier om daer op te schryven de mirakelen van 't H. Corporael, etc. (b).*

'T waer te lang, hier op-te-haelen de fondatien, gemaakt ter eere van den weêrden *Corporael van mirakelen*. Ik kome tot de betwisting, die tegen den zelve opstond in het jaer 1493, door eenen doctoer of hoogen leeraer van 't order der *EE. PP. Predikers*; zoo nogtans dat ik niet en wete, of hy het eerste mirakel geloochent heeft, ofte enkelyk gezeyt heeft, dat den zelve *Corporael-Doek* niet meer in wezen was. Die betwisting, en de wyze op welke

(a) Geschreven boek *in-folio*, in parkement gebonden, op den rugge gequoteert A, inhoudende de rekeningen van 1421 tot 1454.

(b) Cahier *in-folio*, gebonden in parkement, gequoteert Æ, berustende in de *comme der fabryke*, rekeningen van 1421 tot 1454.

zy ge-eyndigt is , word wydloopig verhaelt in de rekening der kerk-meesters van 1492 tot 1493 , blad 21, in den uytgeef. Ik zal het verhael een weynig verkorten :

Eenen doctoer van 't predikers - order , had op palmen-zondag in de kerk van de H. Gudula gepredikt *tegen de aflaeten ende pardoenen van den miraculosen Corporale* , in de Capelle-kerk berustende. Om den twist , die 'er door opstond , kwam den eerw. vader , den bisschop van Cameryk , Henricus de Bergis (van wie boven nog gesproken is) met de eerw. heeren den suffragaen , den vicarius , den officiael , met de doctoren van de dry orders , met den pastor der Capelle-kerk , etc. , den voorzeyden H. Corporael-Doek visiteeren , met alle de brieven , welke men daer van hadde. Naer rype deliberatie besloten en ordonneerden zy , dat eenige heeren van Cameryk met de kerk-meesters der Capelle-kerk en met den officiael des bisschops , *tot Loven trekken zouden , ende aldaer mette doctoren en andere meesters van de universiteyt van Loven op het voorseyde stuk congregatie te houden , en te spreken regte.*

Aengezien dat het *voorzeyde H. Corporael mette brieven daer aff zynde* bevonden wierden , *naer rype deliberacien , goet , deugdelyck en van weerde* , zoo verleende den bisschop van Cameryk veertig dagen aflaet aen die , de welke den H. Corporael-Doek zouden eeren : en hy ordonneerde ook , dat men dezen , en de te vooren verleende aflaeten , aen 't volk zoude publiceren op den naest-komenden feest-dag van de Hemelvaart des Heere , en dat men op dien dag *het heylig Corporael uyt zynder monstrancien al bloot zoude laeten zien* aen het volk , en dat den eerw. heer suffragaen op dien dag zoude misse celebreren in de Capelle-kerk *met allen den solempniteyten dat mogelyk ware.*

Zoo is dien twist ge-eyndigt , en zoo is het volk

bevestigt en versterkt in de eerbied tot dien Corporael-Doek. Hy is bezogt en geëert geweest van de treffelykste personen van Nederland, tot het ongelukkig jaer 1578 en de volgende, wanneer de ketters, welke zig *Geuzen* noemden, tot Brussel de overhand kregen. In 't jaer 1578 moesten de Heeren der Capelle-kerk aen de ketters hun zilver-werk overleveren. In den inventaris van 't gene dan overgeleverd is, vind men voor eerst *een monstrancie daer 't heylig Corporaelinne heeft gelegen, wegende acht mark, vyf oncen, dertien ingelschen, d'once tot veertig stuvs.* In 't jaer 1579 namen de Geuzen de Capelle-kerk tot hun gebruyk, niet tegenstaende alle het beklag der roomsch-catholyke, en wierd met haeste, door de heeren pastor, kerk-meesters en andere godvrugtige personen, alle cieraed en heyligdom uyt de kerk gedraegen, om de heyligschenderye te voorkomen en te beletten. Wanneer, hoe, of door wie, den Miraculeusen Corporael-Doek verborgen is, heeft men tot nog toe niet kunnen achterhaelen.

Het heeft my gedogt, dat ik de historie van dien geheyligden Doek moeste vervolgen tot het eynde toe, om tot de zelve zaak niet meer te moeten weder-te-keeren. Laet ons nu hernemen het beschryf der merkweêrdigste geschiedenissen, en geestelyke fondatien sedert het jaer 1370.

In 't jaer 1371 wierd gefondeert het hospitaal der H. Dryvuldigheyd in de Loxum-straet voor twaelf oude vrouwen, onder het bestier van 't capittel der H. Gudula, van eenen schepen der stad en van eene bestierdster: deze beyde moesten wezen van de familie van t'Ser-roelofs (a).

In 't jaer 1373 Guilielmus Daniëlis, te vooren kappellaen in de kerk der H. Gudula, vervoegt met

(a) De cotype van den origineelen act der fondatie vind men in het fransch werk, *Bruxelles illustré, par J.-A. Rombaut, tom. 2, pag. 207.*

andere medegezellen, aenveêrde den regel van den H. Augustinus, en wierd den eersten prior der reguliere canoniken van *Roode-Klooster* in Sonien-bosch.

In 't jaer 1577 fondeerde Joannes T'Serclaes, edelman van Brussel, canonik van Cameryk en van Brussel, aerts-diaken in Henegouw, een huys in de Scharenbeke - straet, *gelegen buyten de poorte*, zegt hy in zynen fondatie-brief, voor twaelf arme scholieren welke moesten hebben eenen opper-meester van 't huys en eenen anderen school-meester. Hy zegt ook in zynen brief, dat Petrus de Huffle, kapellaen der kerk van Brussel, reeds te vooren door zyn testament eenige goederen tot dien eynde achtergelaeten hadde, maer welke niet genoegzaam waeren. Den heer Mann schryft, dat de inkomens van dat huys, daernaer besteed zyn tot onderhoud van zes choraelen in de kerk der H. Gudula.

In 't jaer 1579 wierd den zelven heer Joannes T'Serclaes bisschop van Cameryk. Men heeft hem genoemd *den goeden bisschop*. In 't jaer 1580 fondeerde hy tot Brussel, in de Lovensche - straet, een hospitaal, ter eere van den H. Antonius en de H. Elisabeth, tot onderhoud van eenige arme vrouwen.

In 't zelve jaer 1580 ging Egidius Breedteyk, priester, kapellaen der collegiale kerk van Anderlecht, en zeven medegezellen, in een huys by de kapelle van den H. Laurentius tot Brussel, te samen een religieus leven leyden: maer om het gedruys der stad te ontvlugten, vertrokken zy in 't jaer 1588 in Sonien-bosch waer de hertoginne Joanna hun eenen grond gaf. Daer naer aenveêrdden zy den regel van den H. Augustinus. 'T is het begin der priorye van reguliere canoniken genoemd *Zeven-borren*. Den fondateur Breedteyk stierf heyliglyk in 't jaer 1424, wezende prior van 't klooster genoemd Bosch van Isaac, in 't fransch *Bois-Seigneur Isaac*, 't welk hy insgelyks gefondeert hadde.

In 't jaer 1385 maekte men nieuwe statuten voor 't hospitaal gezeyt *Ter-arcken*, 't welk lang te vooren gefondeert was voor zestien oude vrouwen.

In 't jaer 1394, begon Guilielmus de Bont, canonik der kerk van de H. Gudula, de fondatie van 't hospitaal *der twaelf Apostelen* voor even groot getal van arme mans. Joannes de Bont, cancellier van Brabant, vermeerderde en voltrok deze fondatie in 't jaer 1445.

In 't jaer 1405, op den goeden vrydag, ontstond eenen zwaeren brand in de parochie der Capellekerk, door welken verslonden wierden veertien honderd huizen met veel duyzende getouwen van wevers.

In 't jaer 1424 wierd gefondeert een gods-huys en een kapelle met eene kapellaenie, by de kerk der Paters Minder-Broeders, voor de arme ende behoeftige van het ambagt der Meysseniers.

In 't jaer 1430 wierd Philippus, met bynaem *den Goeden*, hertog van Brabant. Wy moeten dit wat hooger ophaelen, om dat onder zoo magtigen prince ons Nederland mogte aenzien worden als een land van beloften, vergeleken met de voorige tyden. Dien Philippus, eenigen zone van Joannes de Valois, met bynaem *zonder vreeze*, hadde in 't jaer 1419 geërft het hertogdom en graefschap van Bourgognien, de heerlykheyd van Salines, de graefschappen van Vlaenderen en van Artoys, en de heerlykheyd van Mechelen. In 't jaer 1421, kogte hy het graefschap van Namen. In 't jaer 1430, erfde hy de hertogdommen van Lotheryk, van Brabant en Limbourg, het marquisaet van 't H. Ryk en de landen van Overmaes, vereenigt aen 't hertogdom van Limbourg. In 't jaer 1428, liet Jaqueline van Beyerens, gravinne van Henegouw, van Holland en van Zeeland, aen den zelve Philippus de bestiering van haere staeten, ende herkende hem voor haeren naesten en wettigen erfgenaem. Zy stierf in 't jaer 1436, ende Philippus

kwam in bezit van de gezeyde landen, uytgenomen een deel van Vriesland. Eyndelyk kogte hy van de prinsesse Elisabeth van Gorlitz, alle haere regten op het hertogdom van Luxembourg, en op het graefschap van Chimay (a).

Dezen magtigen prince heeft veele schoone blykteekens van godsdienstigheyd gegeven aen Nederland, en voornaemendlyk aen Brussel. Tot Loven hadde Joannes IV, hertog van Brabant, eene academie ofte oeffen-plaets der wetenschappen gestigt in't jaer 1425, met toestemming van den paus Martinus V. Philippus den Goeden, verkreeg van den paus Eugenius IV, in't jaer 1431, dat men daer ook de Theologie ofte Gods-geleerdheyd voorlezen zoude, de welke door Martinus V uytgenomen was (b).

Den geleerden Molanus, ofte Vermeulen, doctoer der theologie tot Loven, die stierf in't jaer 1585, aenzag het voor eene bezondere blyke van Gods bermhertige zorg, dat tot Loven de universiteyt opgeregt is, wanneer de Wicleffisten alle universiteyten veroordeelden, ende de Hussiten de universiteyt van Praeg te samen met het geloof omwierpen. Hy oordeelde, dat de universiteyt van Loven was een seminarie van goede pastors en leeraers, de bloem van de heylige orders, de moeder van voorzigtigheyd, geleerdheyd en godvrugtigheyd. Hy oordeelde, dat deze universiteyt niet zoude omvallen, zonder een voorteecken te zyn dat geheel Nederland moeste ten onder gaen (c).

In 't zelve jaer 1431, heeft den hertog Philippus den Goeden ingestelt het edel order van't *Gulde-Vlies*. In zynen brief van opregting verklaerde hy,

(a) Mémoires historiques et polit. des Pays-Bas autrichiens, à Paris, 1784, tom. 1, chap. 1.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 1, pag. 223. --- *Ferr. Locrii chron. Belg.*, pag. 505.

(c) *Molan. Natal. SS. Belg.*, dom. 1 septemb.

dat hy dit order of broederschap van edele ridders instelde tot lof en eer van den almogenden Schepper, en van onzen Verlosser Jesus-Christus, ter eere van zyne glorieuse Moeder de Maget Maria, en van den H. apostel Andreas, tot verheffing des geloofs, tot bescherming der H. Kerk, tot oeffening der deugden en goede zeden, tot rust en voorspoed van den staet (a).

In't jaer 1452 fondeerde de hertoginne Elisabeth, vrouw van Philippus den Goeden, tot Brussel, op den Berg Sion, een maegden-klooster van't order van den H. Augustinus, 't welk het klooster van de H. Elisabeth genoemd is. Eene Bulle van den paus Paulus III, gegeven tot Roomen in't jaer 1541, in welke den paus, op't verzoek van de priorinne en van de gemeynte, aen dat klooster eenige nieuwe statuten voorschreef (b), zegt 1.°, dat Elisabeth, hertoginne van Bourgognien en van Brabant, dat klooster gefondeert heeft; 2.°, dat den bisschop van Cameryk, Joannes, in't jaer 1402, tot visitor van't klooster gestelt heeft den deken van't Christendom tot Brussel residerende. Maer men moet dat jaer 1402 aenzien als eene druk-faut, en men moet lezen 1452. Want in de zelve Bulle leest men, dat den zelve Joannes, bisschop van Cameryk, in't jaer 1456 tot visitor van dat klooster gestelt heeft den prior van Groenendael, en dat den immediaten opvolger van Joannes, te weten, Joannes de Burgundia, bisschop van Cameryk, benoemt heeft den prior van Roode-Klooster, in de plaets van den prior van Groenendael. Dit doet zien, zeg ik, dat de Bulle van Paulus III niet wel gedrukt is. Joannes, immediaten voorzaet van Joannes de Burgundia, is bisschop van Cameryk geworden in't jaer 1415, en
is

(a) *Locrii Chron. Belg.*, pag. 508. --- *Diplom. Belg.*, tom. 1, pag. 230.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 118.

is gestorven op zyn casteel van Liedekerke in 't jaer 1458. Hem volgde op den bisschoppelyken stoel in 't jaer 1440, Joannes de Burgundia.

In 't jaer 1455, hield den hertog Philippus capittel van het order des Gulde - Vlies in de kerk der H. Gudula, tot Brussel.

In 't jaer 1436, gelyk Cafmeyer en andere schryven, wierd eenen jongeling van Brussel, Joannes genaemt, en wolle-wever van zynen stiel, van God vermaent, dat het H. Sacrament van Mirakel te weynig van het volk bezogt wierd, en dat men het bynaer vergeten hadde (a).

Die vermindering van devotie was niet voortgekomen uyt eenige twyffeling ten opzigt van het miraculeus bloed der doorstekene Hostien, maer om dat men de zelve, sedert eenige jaeren, niet meer omdroeg in de processie, jae zelfs gesloten hield in een tabernakel daer toe gemaekt in den muer van de groote choor, op de regte zyde. Ende de oude gewoonte, van de Miraculeuse Hostien door de stad om-te-draegen, was onderbroken ter oorzaeke dat zy in eene processie door eenen slag - regen vogtig geworden waeren. Zoo dan om dien weêrden schat door diergelyk ongeval niet te verliezen, hadde men goed gevonden, de Heylige Hostien op - te - sluyten. Dog de plaets welke men daer toe verkozen had, wezende binnen de choor, waer geene wereldlyke personen in kwamen, diende niet om den ouden toeloop des volks en de voorige godvrugtheyd te behouden.

Den gezeyden jongeling liet nogtans niet naer, alle dagen, 's morgens heel vroeg, eer dat hy op zyn werk ging, het H. Sacrament van Mirakel te gaen aenbidden, blyvende in den omme - gang der

(a) Historie van het H. Sacrament van Mirakel, door den heer Petrus de Cafmeyer, priester, etc., XV hoofd-stuk.

choor, ontrent het tabernakel, waer het bewaert wierd. Naer dat hy dit langen tyd onderhouden hadde, is het gebeurt in november 1436, dat hy, voor den zonnen opgang in de kerk biddende, een groot en klaerschynende licht zag, veele dagen vervolgens. Dit licht maekte hem verbaest en verschrikt, en nog meer wanneer hy te samen eene stemme hoorde, als komende uyt het tabernakel, welke hem zeyde : *Mynen zone, ik ben hier bynaer vergeten by de menschen. Weet nogtans, dat ik hier begeere geëert te worden, en dat alle, welke my hier zullen aenroepen, in hunne kwellingen hulp en troost zullen vinden.* Menigmael hoorde hy diergelyke stemme, dog vreezende hier van aen iemand te spreken, ofte raed te vraegen, wierd hy dusdaeniglyk ontrust, dat hy de kragten des lichaems verloôr. Hier naer hoorde hy op de zelve plaets eene stemme welke hem bedreygde met zwaere ziekten, 't en waere dat hy aen den pastor der kerk kenbaer maekte het gene hy gehoord ende gezien hadde. De vreeze van niet geloofd te worden wederhield hem van spreken. Hy wierd ziek, kwam in gevaer van sterven, verzogte zyne biegt te spreken aen den heer Plebaen der kerk van de H. Gudula, wezende alsdan Joannes Cooremans. Dezen kwam by den zieken, den welken ter diër gelegentheyd hem zeyde wat hy gehoord ende gezien hadde, gelyk hier boven verhaelt is.

Den heer plebaen berispte hem zoetiglyk over zyne voorgaende stilzwygendheyd, door welke hy ongehoorzaam geworden was aen Gods veropenbaeringen. Hy konde zig niet wederhouden van 'er geloof aen te geven, kennende de eenvoudigheyd, de goede zeden en de godvrugtigheyd van den jongeling. Hier naer bediende hy aen den zieken zyne laeste HH. Sacramenten, ende beval hem in alles aen God.

Korts daer naer genas seffens den zieken tot ieders verwondering, bekwam teenemael zyne voorige

kragten , en heeft nog lang gezond geweest , levende naer de wet des Heere.

Ondertusschen overdagte den plebaen menigmael by zy zelven al wat dien jongeling hem verklaert hadde , en hy spraek 'er van aen veele treffelyke personen , onder andere aen den Eerw. heer Cornelius Proper , proost der kerk van Onze-Lieve-Vrouwe ter Capelle. Om 'er beter over te beraeden , hielden zy een vergaeding in de refugie toebehoorende aen het klooster van Groenendael. Den jongman wierd 'er ontboden. Hy verklaerde wederom het gene boven verhaelt is. Den heer plebaen voegde daer by , dat hy zelve , over eenigen tyd misse doende , gezien had de H. Hostie uytwendiglyk verandert in de gedaente van een kleyn kindeken , 't welk tot hem sprak , zeggende : *Ziet , dat gy aen 't volk verhaelt , al wat den jongman u gezeyt heeft , want het is waeragtig.*

Het besluit van die raeds-pleging , in de refugie van Groenendael , was , dat men op den aenstaenden feest-dag van Kersmisse , in de kerk van de H. Gudula , aen het volk zoude prediken al wat hier gemeld is , ende dat men het HH. Sacrament van Mirakel wederom zoude ten toon stellen tot troost en aanbidding der christenen. Dit alles is uytgevoert , en hier door heeft de devotie tot het HH. Sacrament meer toegenomen. •

Den schryver van deze geschiedenis , Joannes Gielemans , supprior van Roode-Klooster , den welken alsdan leefde , verdient geloof te worden (a).

In het zelve jaer 1456 , fondeerde Joannes de Hertoghe , ridder , en raedsman van den hertog Philippus den Goeden , ter eere van het HH. Sacrament van Mirakel , twee capellanien , eene da-

(a) In eenen boek met zyn hand geschreven , genaemt *Novale Sanctorum Belgii.*

gelyksche gelezene misse, ende eene solemnele, welke moeste gezongen worden alle donderdagen 's morgens ten zeven ueren (a).

In het zelve jaer, wierd het huys in't welk de Joden hunne synagoge gehouden, en de HH. Hostien doorsteken hadden, in eene kapelle verandert door den eygenaer Ægidius van den Bergh, den welken daer fondeerde dry missen ter weke. Men heeft-ze daer naer genoemt de Capelle van *Salazar*, om dat zy hangt aan eenen grooten bouw alsdan toebehoorende aan de familie van dien naem (b).

Niet lang naer de opregting van die kapelle, wierd zy met eenige by-staende huyzen gegeven aan de Paters Carthuyzers, welke men, van Dijon in Bourgognien, naer Brussel hadde doen komen, om aan den hertog Philippus den Goeden te behaegen, den welken liever tot Dijon als tot Brussel woonde, en wanneer de Brusselaers zig daer over bekloegen, gezeyt hadde, dat men hem dikwilder tot Brussel zoude zien, waer't dat hy daer zyne Carthuyzers vond (c). Wel haest verzogten die Paters eene andere wooning, meer afgescheyden van het gewoel der stad, en waer zy een klooster zouden kunnen hebben volgens den regel en de gewoonte der Carthuyzers. Het magistraet van Brussel maekte voor hun een klooster op het *Scheut-Veld*, binnen de parochie van Anderlecht, ontrent eene halve myle van de stad, en waer reeds stond de kapelle van *Onze-Lieve-Vrouw van Gratie*. Deze kapelle was 'er opgeregt om de volgende oorzaak. Ontrent het jaer 1440, hadde eenen schaep-herder op het gezeyd *Scheut-Veld*, een houten beeld van Maria aan eenen eyken-boom gehangen, en was gewoon

(a) *Basilica Bruxellensis*, parte 2, pag. 44.

(b) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

(c) *Raissii*, origines Cartusiarum Belgii, pag. 108.

daer drymael dags te gaen bidden. In't jaer 1450, in den middernagt voor Sinxen, verscheên een hemelsch licht over dien boom, en rondom dien zag men veele wassche keêrssen branden. Om dat wonder, of immers om de plaets te zien, gingen op den Sinxen-dag meer als tien duyzend menschen uyt Brussel naer Scheut-Veld. In den zelve nagt voor Sinxen hadde de HH. Maget Maria zig vertoont aen eene treffelyke vrouw, zeggende : *Verkondigt aen't volk, dat ik, op't Scheut-Veld, wille geëert worden, en genoemt zyn MOEDER VAN GRATIE.* Dit geschiedde tot drymael toe in verscheyde nagten, gelyk die Vrouw daer naer met eed bevestigt heeft in 't klooster des Paters Lieve-Vrouwe-Broeders, in de tegenwoordigheyd van Adrianus Dullart, stads-secretarius, den welken gedeputeert was om haeren eed aen-te-nemen, en van andere treffelyke en geloofweêrdige personen; in welker bywezen men ook onderzocht en goedgekeurt heeft veele mirakelen reeds by het gezeyd beeld geschied. Den genoemden secretarius heeft beschreven de historie van dit beeld en van de kapelle die men op Scheut-Veld, ter eere van Maria, gebouwt heeft (a).

Den paus Pius II bevestigde in het jaer 1458, de opregting van het voorgemeld klooster der Carthuysers. In zyne Bulle van bevesting zien wy, 1.º dat de borger-meesters, schepenen, raeds-mannen en bestierders van Brussel dat klooster gemaekt hadden ter eere Gods, van zyne moeder de H. Maget Maria, en van alle Heylige, voor zeven broeders Carthuysers en voor dry of vier Leeke-broeders, met toestemming, raed en hulp, van den hertog van Bourgognien Philippus, van de hertoginne, van hunnen zone Carolus, *by de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Gratie*, binnen de paelen der parochie van den H. Petrus,

(a) *Brabantia Mariana*, pag. 324.

tot Anderlecht, buyten Brussel; 2.º dat tot onderhoud van die Carthuysers-broeders gegeven waeren alle de goederen, zoo meubelen als vaste, die eertyds toebehoort hadden aen de broeders van 't gasthuys van den H. Nicolaus tot Brussel, en welke men daer naer, met toestemming of toelaeting van den bisschop van Cameryk, gegeven hadde tot gebruyk van zekere *Zakke-broeders* genoemd, en welke geen en religieusen regel hadden: zoo nogtans dat eerst die *Zakke-broeders* te vrede gestelt waeren nopende het noodzaekelyk onderhoud des levens (*a*).

Hoe dat die *Zakke-broeders*, of, gelyk andere schryven, *Sack-draegers*, te vrede gestelt zyn, word aldus verhaelt in eene met de hand geschrevene historie der Carthuysers tot Brussel. Zeven waeren'er nog over: het magistraet stelde dry van hun in 't gasthuys van den H. Joannes, om daer onderhouden te worden, en dry op het beggyn-hof, tot last van de infirmerye. Den zevensten liet zyne præbende vaeren, en leefde voorts op zyne kosten of op die van zyne familie. De kapelle van de H. Maria-Magdalena hadde lang te vooren, te weten, in 't jaer 1405, eene præbende der *Zak-draegers* gekregen (*b*).

Het Carthuysers klooster van Scheut-Veld was van hout getimmert en met kleem beplakt. Carolus, met bynaem *den Stouten*, zone van den hertog Philippus, leyde den eersten steen voor eene nieuwe kapelle van Onze-Lieve-Vrouw, ende den keyzer Carolus V dede daer eene nieuwe kerk bouwen. Geheel het klooster met de kerk is door de Calvinisten omgeworpen: maer men bouwde voor de gezeyde paters, in 't jaer 1591, een nieuw binnen de stad, 't welk, tot gedagtenis van het vorig, het klooster van Onze-Lieve-Vrouw van Gratie genoemd is.

(*a*) *Diplom. Belg.*, tom 1, pag. 231.

(*b*) *Ibid.*, tom. 3, pag. 154.

In 't jaer 1457 zond de hertoginne Elisabeth ofte Isabella een smeek-schrift aen den paus Calistus III, om tot Brussel te mogen bouwen een klooster met kerk en klok-toren, begraef-plaets, hoven, etc., voor de Paters Predikers, indienende tot beweegreden, dat in deze zoo groote en bevolkte stad, de gezeyde paters nog geene woon-plaets hadden, tot welker order zy zeer toegedaen was, en bezonderlyk tot den H. Vincentius. Zy wenschte dat hun klooster tot Brussel zoude opgeregt worden onder den titel van den H. Vincentius, zy toonde eene uysterste genegendheyd om het te fonderen, in dien haer voornemen ondersteunt wierd door de autoriteyt van den Apostolyken Stoel.

De hertoginne sprak van den H. Vincentius Ferrerius, van 't order der Predikers, gestorven in 't jaer 1419, en door den zelve paus Calistus III, in 't getal der heylige gestelt in 't jaer 1455. Butler zegt, dat de Bulle van heylig-verklaering, welke den paus Calistus III gemaakt hadde, maer gepubliceert ofte uytgekondigt wierd in 't jaer 1458, onder den paus Pius II (a). Men moet nogtans denken, dat de gemelde hertoginne van die heylig-verklaering kennis hadde in 't jaer 1457, wanneer zy haer smeek-schrift naer Roomen zond. Voorders het apostolyk leven en de wondere daeden van den H. Vincentius, alsdan bekend door geheel Europa, hebben aen het order van den H. Dominicus zoo grooten glans gegeven, dat het niet te verwonderen is, dat de christelyke hertoginne Isabella tot dien Heyligen en tot zyn order toegedaen was. Den paus Calistus III stond zeer geerne toe het verzoek van de hertoginne, door eene Bulle geteekent tot Roomen den 5 november 1457 (b).

Het order van den H. Dominicus wierd daer en

(a) Butler, vies des Saints, etc., 5 avril.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. I, pag. 457.

boven ten hoogsten agtbaer in Nederland, door de hervorming ofte vernieuwing van geest, welke de Paters Predikers ten dien tyde aennamen, ofte reeds aengenomen hadden. Deze hervorming hadde hun couvent van Rotterdam tot den eersten iever der instelling gebragt, wanneer den E. P. Martialis Auribelle, in 't jaer 1455, geworden generaël van 't geheel order, in Nederland kwam, met de begeërte van alle zyne onderdaenen tot de nauwkeurigste onderhouding van den regel aen-te-moedigen. Het couvent der PP. Predikers in den Haeg, volgde het voorbeeld van Rotterdam, als ook in 't jaer 1456 hun couvent van Gendt, en in 't jaer 1457 het couvent van Ryssel, alwaer den pater generaël tot hem riep P. Joannes Uytenhove, hervormer van 't couvent van Gendt, ende hem benoemde zynen vicarius generaël, om de vernieuwde gemeyntens, welke men de *hollandsche congregatie* noemde, te bestieren.

Nouwelyks was de hollandsche congregatie der Predikers opgerecht, of zy gaf zoo helder licht van kloosterlyke deugden en van heyligheyd, dat veele andere kloosters van 't zelve order, als uyt eenen slaep van traegheyd wakker geworden, zig aen die congregatie en aen haere vernieuwing onderwierpen. De couventen van Brussel, van Valencyn, van Douay, van Haerlem, van Groeningen, van Zutphen, van Zwol, van Ziericzee, van Leeuwarden, van Uytrecht, en andere in Nederland, volgden wel haest de zelve vernieuwing.

Het eerste generaël capittel van de hollandsche congregatie is gehouden tot Ryssel in 't jaer 1464. Den hertog Philippus den Goeden, hoogen beschermer van dat order, was tegenwoordig in de solemnele misse, en in de processie der by-een geroepene Paters (a). Den heer Mann schryft, dat hun klooster

(a) *De Jonghe, Belgium Dominicanum, pag. 3.*

tot Brussel teenemael voltrokken was in het jaer 1463.

Den zelven schryver zegt, dat den paus Pius II in het jaer 1458 den regel van den H. Augustinus gaf aen de Zwarte-Zusters, ingestelt om by-te-staen de ziekene van hun geslagt. Hy voegt 'er by, dat zy tot Brussel aenveêrd waeren in 't jaer 1350, volgens eenige.

Ontrent het jaer 1460 wierd tot Brussel, niet verre van de kapelle van den H. Gaugericus, opgeregt het *Nazareth-huys*, ofte het *huys der Boodschap van Maria*, voor de *broeders van 't gemeyn leven*, dat is, voor priesters en andere geestelyke, de welke eene gemeynthe maekten, levende onder de gehoorzaamheyd van hunne overste, en van hunne respectieve bisschoppen, zonder eygendom van goederen, zonder te bedelen, en de welke voor het meerder deel met hun handwerk den kost wonnen.

De congregatie der *broeders van 't gemeyn leven* was ingestelt door den beroemden Gerardus de Groot, en door zynen discipel Florentius, tot Deventer ontrent het jaer 1391. 'T was om naer-te-volgen de eerste christenen de welke *een hert en eene ziele* hebbende, hunne tydelyke goederen in 't gemeyn bezaten. Zy leefden onder gehoorzaamheyd, alhoewel zonder solemnele beloften.

Florentius gaf hun eenen regel, in welken alle de godvrugtige oeffeningen met hunnen staet en met hun handwerk overeenkomende, voorgeschreven waeren. Hy zelve diende hun tot regel door zyn stigtig en heylig leven, 't welk hy met het hemelsch verwisselde in 't jaer 1400.

Wel haest maekte men diergelyke gemeyntens in andere steden ende provincien. Den paus Martinus V keurde goed, in 't jaer 1431, de opregting van 't huys der broeders in 't gemeyn levende tot Munster. Den paus Eugenius IV, in 't jaer 1431, keurde goed de huizen der gezeyde broeders tot Deventer, Zwol,

Hulsbergen. Onufrius, legaet van den Apostolyken Stoel in Nederland, gaf in 't jaer 1469 verscheide privilegien aen de huizen der broeders in 't gemeyn levende tot Brussel, Gendt, 'S Hertogen-Bosch, Geeraerds-Bergen en Amersfort (a).

Hetwerk van die broeders bestond meest in boeken naer-te-schryven: daer naer hebben zy scholen geopent om de jongheyd te onderwyzen, en uyt die scholen zyn treffelyke mannen voortsgekommen. De schole der broeders tot Brussel heeft voortsgebragt Joannes Miræus, of Le Mire, bisschop van Antwerpen. Van in het jaer 1480 hadden die broeders tot Brussel eene drukkerie, de eerste van deze stad. Men vind eenige boeken, by hun gedrukt, in de cataloøg der boeken van Josephus Ermens.

In 't jaer 1483 maekten zy een accoord met den deken ende het capittel van de H. Gudula, om te stillen of te voorkomen allen twist tusschen het gezeyd capittel ende de broeders van het huys van Nazareth, nopende het pastoreel regt ende de privilegien der broeders. Hunne naemen waeren, Theodoricus de Porta, rector en pater van het huys van Nazareth, Gregorius Winckeler, Andreas de Meyen, Henricus Fabri, Ægidius Marie, Joannes Kareels, priesters; ende Joannes Kants, Henricus Gartwiller, Amandus van den Vondele, ook van het zelve huys, *Clerici* genoemt, dat is, welke de mindere orders ofte ten minsten de tonsure ontfangen hadden. Dat accoord vind men in een fransch werk, voor titel voerende, *Bruxelles illustré*, tome 2, pag. 13. Dog het is met veele druk-fauten besmeurt, dusdaeniglyk dat het op sommige plaetsen niet kan verstaen worden.

In het jaer 1461 hadden de fabryk-meesters der kapelle van de H. Catharina, te samen met veele

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 442.--- *Miræus, Regulæ et constitutiones clericorum in congregatione viventium, cap 1, et seqq.*

parochiaenen, een smeek-schrift gezonden naer den paus Pius II, behelzende, dat die kapelle stond binnen de parochie van Molenbeke. en dat zy gesloten bleef op de hooge feest-dagen van Kersmisse, Paesschen, Sinxen, Hemelvaert van Maria, en op den feest-dag van alle Heylige: dat nogtans het eene groote kapelle was, en dat 'er reeds verscheide kapellanien gefondeert waeren, zoo dat 'er doorgaens op alle zondagen en heyligdagen, zes of zeven Missen uyt die fondatien gecelebreert wierden. Zy vertoonden voorders in hun smeek-schrift, dat het meeste deel der parochiaenen binnen de stads-mueren woonde, en dat des nagts de poorten der stad gesloten waeren, zoo dat men voor het opkomen van den dag de nieuw-geborene kinderen naer de parochiaele kerk van Molenbeke niet konde draegen: waer door het somwylen gebeurde, dat 'er kinderen stierven zonder doopzel. Zy baden ootmoediglyk den H. Vader, te willen gebieden, dat hunne kapelle ook geopent wierde op de hooge feest-dagen gelyk op andere dagen, en dat men dan daer den gods-dienst zoude verrigten. Eyndelyk baden zy, geholpen te worden in de voordere geestelyke noodwendigheden.

Den paus antwoordde door eene Breve, geteekent den 2 junius 1461, en welke hy zond aen den abt van Affligem, en aen den proost van Coudenberg, hun bevelende te onderzoeken, of het gemeld smeek-schrift met de waerheyd over-een kwam, ende, het zelve waeragtig bevonden zynde, uyt zynen naem en authoriteyt te gebieden en te zorgen, dat in de kapelle van de H. Catharina, op alle zondagen en heyligdagen, zonder uytneeming, Missen gecelebreert en naer middag de vesperen gezongen wierden: zelfs dat men in die kapelle eene vunte zoude opregten, om te doopen in noodzaekelyk (a). Dit is het begin der parochiaele kerk van de H. Catharina.

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag., 27.

In 't jaer 1462 deden twaelf Alexiaenen ofte Celle-Broeders, van 't couvent van Brussel, professie van den regel van den H. Augustinus. Te vooren waeren zy van den derden regel van den H. Franciscus, en zy deden maer enkele belooftens. Den paus Sixtus IV approbeerde hun institut in 't jaer 1472 (a).

In 't jaer 1467, den 15 van junius, stierf tot Brugge den hertog Philippus den Goeden, fondateur van het Nederlandsch ryk. Hem volgde in de bestiering zynen zone Carolus, bygenaemt *den Stouten*, wiens dogter Maria, eenige erfgenaeme van alle zyne stae-ten, trouwde met den aerts-hertog Maximilianus, zone van den keyzer Fredericus. Door dat houwelyk is Nederland onder het huys van Oostenryk gekomen.

(a) Mr. Mann, histoire de Bruxelles.

ACHTSTE CAPITTEL.

Klooster tot Bootendael. — Kapelle van den H. Eligius tot Brussel. — Broederschap van het H. Sacrament in de kapelle van den H. Gaugericus. — Peste. — Iever van eenen P. Minder-Broeder ten tyde van de pest. — Arme Clarissen. — Recolletten. — Broederschap van de zeven weeën in de kapelle van den H. Gaugericus. — Gods-Huys der Doorne - Kroone. — Klooster Bethanien. — Ridder van 't Gulde - Vlies. — De kapelle van den H. Gaugericus word eene parochiaele kerk. — Kapelle vande H. Moeder Anna. — Zweetende ziekte. — Solemnele processien met het H. Sacrament van Mirakel. — Ketterye in Nederland. — Nieuwe Bisdommen. — Seminarie tot Brussel. — Jubilé van 't H. Sacrament van Mirakel.

IN 't jaer 1467 heeft de hertoginne Elisabeth, weduwe van Philippus den Goeden, gestigt het klooster der paters Minder-Broeders tot Bootendael, by Brussel. Henricus Hinckart, ridder en raed van den hertog Carolus den Stouten, gaf den grond met de kapelle daer op staende, als ook een bergsken daer nevens, met eenen schoonen bosch (a).

In 't jaer 1475, of weynigen tyd te vooren, zonden den deken en het capittel van de H. Gudula een

(a) Rosweydus, kerk. hist. van Nederland.

smeek-schrift aen den paus Sixtus IV, hem verzoe-kende, te willen toestemmen, dat tien kapellanien van hunne kerk zouden gesupprimeert worden, om de inkomens der zelve te besteden aen tien priesters ofte geestelyke, ervaeren in den zang en in 't musiek, de welke den choordienst zouden bywoonen. Den paus antwoorde door eene Bulle geteekent den 15 Julius 1475, welke hy zond aen den deken van den H. Rumoldus tot Mechelen, aen den deken van den H. Petrus tot Anderlecht, aen den deken van den H. Gaugericus tot Haltert, hun bevelende, die zaak te onderzoeken; ende, was 't dat de bygebragte reden waer bevonden wierd, authorizeerde den paus hun, het gemeld verzoek uyt-te-voeren (a). Den deken van Anderlecht heeft de pauselyke Bulle uyt-gevoert in 't volgende jaer.

In 't jaer 1476, dede het ambagt der peërde-smeêds de kapelle van den H. Eligius bouwen, niet verre van 't klooster der PP. Predikers.

In 't jaer 1481 hield den bisschop van Cameryk Henricus de Berghes, eene synode Diocesaen in de kerk van de H. Gudula. Men zegt dat de acten of stellingen daer van nog gevonden worden (b).

In 't jaer 1484 maekten de broeders van den derden regel van den H. Franciscus, binnen Brussel, welke men doorgaens noemde *de broederkens op de Gracht*, accoord met het capittel van de H. Gudula, nopende het regt van 't capittel ende de privilegien van die religieusen (c).

In 't jaer 1486, gat den paus Innocentius VIII, merkweêrdige privilegien aen het broederschap, op-geregt in de kapelle van den H. Gaugericus, ter eere van het H. Sacrament des Autaers. Dit broederschap bestond in vyftig personen van beyde

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 74.

(b) Mr. Mann, *histoire de Bruxelles*.

(c) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 629.

de geslagten , vrouw en man voor eenen persoon gerekent.

Aen de broeders en zusters stond den paus toe , dat zy mogten eenen biegt-vader kiezen , den welken hun , zoo dikwils als het noodig was , zoude absolveren van de gereserveerde zonden : 2.°, dat zy eens in hun leven , en in perykel van sterven mogten vollen afaet ontfangen : 3.°, liet hy hun toe , eenen draeg-autaer te hebben , en in hunne huizen te doen missen celebreren en andere gods-diensten , wanneer zy zouden ziek zyn ofte wanneer het anderszints zoude noodig wezen , etc. (a).

In 't jaer 1489 , ontrent het begin van den somer , ontstond eene woedende peste in Nederland , welke duerde twee jaeren. Men schryft , dat tot Loven van die peste gestorven zyn twintig duyzend menschen , en tot Brussel dry-en-dertig duyzend (b).

In 't couvent der paters Minder-Broeders tot Brussel woonde ten dien tyde den Eerw. Pater Theodoricus , ofte , gelyk men dan sprak , *broeder Dierick van Munster*. Dezen , wanneer de pastors der stad gestorven waeren , verzogte oorlof van zyne overste , om de stervende by - te - staen , 't welk hy verkreeg. Voorders op dat zyne gemeynte door hem van de peste niet besmeurt zoude worden , maekte hy eene tente op de Groote-Merkt , en eenen autaer daer onder , om 'er aen de ziekene die by hem konden komen , de Heylige Sacramenten te bedienen. De andere ging hy elk in hun huys bezoeken. Tot medegezel had hy eenen koster van eene zekere kerk , den welken met eene belle en een lanteêrne voorging , wanneer hy het H. Sacrament des Autaers droeg. Dien koster stierf ook van de peste , en zoo pater Dierick niemant anders vond om hem den zelve

(a) *Diplom. Belg.* , tom. 4, pag. 79.

(b) Rosweyds kerk. hist. van Nederland.

dienst te bewyzen, bond hy de lanterne aen zyne koorde, droeg de belle in zyn slinke hand, en de ciborie in zyn regte hand. In den winter, wanneer hy om de geweldige winden geen licht onder zyne tente bewaeren konde, wierd hy van eenen bierbrouwer, die ontrent de Merkt woonde, in zyn huys genoodigt, waer hy eene kamer kreeg. 'T is merkwêrdig en wonder 't gene men daer by voegt. Alle de brouweryen der stad wierden van de peste besmet, uytgenomen deze waer P. Theodoricus woonde. Zelfs heeft men met zekerheyd ondervonden, dat die de welke van 't bier van deze brouwerie dronken, of ziek zynde genezen wierden, of de ziekte niet en kregen; 't welk men toeschreef aen de verdiensten van dien heyligen man. Hy heeft op den tyd van twee jaeren aen twee-en-dertig duyzend de HH. Sacramenten bedient.

Men heeft van dezen apostolyken man verscheyde andere treffelyke daeden aengeteekent, ende bemerkt, dat hy met den geest van prophetie begaeft was. Hy stierf tot Loven in 't jaer 1515, groote opinie van heyligheyd achterlaetende (a).

In 't jaer 1492 is begonst het klooster der arme Clarissen, genoemd *Bethlehem*, regt over het Begyn-hof, volgens het streng institut van de gelukzalige Coleta, en onder de bestiering van den provinciael der Minder-Broeders. Te vooren woonde daer eenige zusters van 't derde order van den H. Franciscus. Zoo schryft den heer Mann. Rosweyds in zyne kerkelyke historie van Nederland zegt, dat die zusters van het derde order in 't jaer 1503, het order van d'arme Clarissen aenveêrd hebben, daer toe roepende vyf religieusen uyt het klooster

van

(a) Mr. Mann, abrégé, etc. --- *Barlandi chron. ducum Brab.*, cap. 162. --- *Raissii auctarium*, etc., 11 decemb., de beato Theodorico à monasterio.

van Gent, die hun in dezen regel zouden voorgaen. Wat de gelukzalige Coleta aengaet, zy was in 't klooster van Gent, ook *Bethlehem* genoemd, gestorven in 't jaer 1447, naer dat zy zeventien kloosters van arme Clarissen gefondeert hadde, en in veele andere kloosters, zoo van mans als vrouwen, den eersten iever van den H. Franciscus, de eerste armoede en strengheyd des levens herstelt hadde. De Clarissen, volgens de reforme van Coleta, gelyk Molanus schryft, leefden in waere armoede: zy hadden geene inkomens ofte vaste goederen; noyt aten zy vleesch; geheel het jaer onderhielden zy vasten; winter en zomer gingen zy met bloote voeten: door een strengste slot waren zy van de samenhandeling der menschen afgezonderd, etc. (a).

In 't jaer 1498 wierd de strenge observantie van 't institut van den H. Franciscus, welke men die der *Recolletten* noemde, en welke reeds te Bootendael in voegen was, aenveêrd in het couvent der Minder-Broeders tot Brussel, door eene Bulle van den paus Alexander VI, op het verzoek van den keyzer Maximilianus. Den Eerw. pater Theodoricus van Munster, van wie boven gesproken is, heeft veel medegewerkt om die hervorming in-te-brengen, als ook pater Joannes Glapion, provinciael der Recolletten, en die biegt-vader geweest is van de keyzers Maximilianus en Carolus V.

In het zelve jaer 1498, heeft den paus Alexander VI, in de kapelle van den H. Gaugericus, ingestelt het broederschap van Onze-Lieve-Vrouw der *zeven Weën*, op het verzoek van den aerts-hertog Philippus den Schoonen, welken daer van het hoofd zyn wilde. Hy dede zig inschryven, te samen met zynen vader den keyzer Maximilianus, en zyne zuster

(a) Molanus, *Natal. SS.*, 6 martii. --- Butler, *Vies*, etc., 6 mars.

Margarita van Oostenryk. Een groot deel van den edeldom volgde hun exempel.

In 't zelve jaer fondeerde Guilielmus Van der Borcht een Gods-huys, genaemt *de Doorne Kroon*, tot opvoeding van eenige arme scholieren. De bestiering van dat huys wierd bevolen aen de canoniken der tweede fondatie van de H. Gudula.

In 't jaer 1506, liet den Eerw. heer Marcus Steenbergh, canonik, plebaen, daer naer deken van de H. Gudula, zyn huys om 'er een klooster van te maeken, waer dertien dogters of vrouwen een religieus leven zouden leyden onder den regel van den H. Augustinus, en onder de aenroeping van de H. Maria Magdalena. Dit huys is *Bethanien* genoemd. Het capittel van de H. Gudula keurde goed en bevestigde deze fondatie in 't jaer 1511. In den brief der goedkeuring van 't capittel zien wy, dat den voorgemelden deken dat huys gekogt hadde, dat het stond *in de Corte-Ridder-Straet*, binnen de paelen der parochie van de H. Gudula, en binnen de paelen der kapelle van den H. Nicolaus, de welke onderhoorig was aen het capittel. Volgens den zelve brief, hadde den deken Steenbergh dat huys gelae-
ten *aen arme zondaeressen welke tot God gekeert waeren*, in 't getal van dertien, die daer zouden aengenomen worden, ende, met toestemming van den bisschop, eene religieuse gemeynte maeken. De doorlugtigste mevrouw Margarita van Oostenryk hadde reeds aangedrongen, om het capittel tot toestemming te verwilligen (a).

In 't jaer 1516 wierd den aerts-hertog Carolus (in de Nederlandsche historie zeer bekend onder den naem van *keyzer Carel den vyfden*) koning van Spaignien uytgeroepen. Dezen, in hoedanigheyd van souvereyn, hoofd des order van 't Gulde-Vlies, hield,

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 3, pag. 636.

den 26 october van't gezeyd jaer, het achtiende capittel van dat order, in de kerk der H. Gudula tot Brussel; en in dat capittel maekte hy eene wet, dat de ridders, welke volgens hunne eerste instelling maer dertig waeren, in't toekomende vyftig in't getal zouden zyn, uyt kragt van eene Bulle, welke hy tot dien eynde van den paus Leo X bekomen hadde. Zoo schryft den heer Mann. De Bulle, welke den gezeyden paus ten dien opzigt gegeven hadde, is geteekent tot Roomen den 28 september van't jaer 1516, en in deze Bulle zegt den paus, dat het volle getal van die ridders in't toekomende zal zig mogen uytstrekken tot vyftig, en dat het hoofd ofte den primaet van hun, te weten, den koning Carolus, of zynen wettigen opvolger, zal zyn den een-en-vyftigsten, en dat'er, behalven hun, zal wezen eenen cancellier, eenen tresorier, eenen secretarius en eenen herault.

Aen dat order verleende den paus in de zelve Bulle de volgende privilegien :

1.º Den cancellier wezende priester, ofte eenen anderen bekwaemen priester door hem gecommiteert, mogte de ridders, als ook hunne vrouwen en kinderen van beyde de geslagten, ontslaen van excommunicatien en andere kerkelyke censuren, zeer weynige uytgenomen : hy mogte hun absolveren van de zonden gereserveert aen den Apostolyken Stoel (*exceptis contentis in Bullâ in die Cœnæ Domini legi consuetâ*), welke zy met een leetwezig hert zouden biegten : dit vermogte hy eens op een jaer, als ook wanneer zy zouden zyn in perykel van sterven;

2.º Den paus gaf hem de magt, om hunne beloftens te veranderen in andere godvrugtige werken, uytgenomen vyf, de welke nu nog doorgaens uytgenomen worden. Hy mogte ook aen hun eens

op een jaer, en in gevaer van sterven, door de apostolyke magt, vollen aflaat verleenen;

5.° Elken ridder ontving oorlof van den paus, om eenen draeg-autaer te hebben, om in zyn huys door eenen bekwaemen priester te doen missen en andere gods-diensten celebreren, 's morgens van een weynig voor den dageraet, tot een weynig naer den middag, en in welke gods-diensten zy en hunne huys-genooten en hunne bloed-verwanten zouden mogen tegenwoordig zyn. Zelfs op den Paesch-dag mogten zy in hunne huys-kapellen de H. Sacramenten ontfangen, behoudens nogtans het regt der parochiaele kerken;

4.° De ridders konden verdienen de aflaten der statien tot Roomen, met te bezoeken eene kerk of twee, ofte twee of dry autaeren van eene of verschedene kerken, ter plaets waer zy zig bevonden. Ook stond den paus hun toe, in den veertig-dagschen vasten, en op andere vaste-dagen van't jaer, boter, kaes, eyeren en melk, te gebruyken; zelfs op die vaste-dagen vleesch te eten in noodzaekelykheyd, volgens den raed van de medecyn-meesters;

5.° Hunne vrouwen en dogters, met andere eerbaere vrouw-persoonen vergezelschapt, mogten dry of viermael op een jaer, gaen in de Vrouwe-kloosters der Clarissen en van andere orders, en met de nonnen eten, nogtans met toestemming van de overste der kloosters, en zonder daer te vernagten.

Deze en eenige andere privilegien schonk den paus aen het gezeyd edel order van't Gulde-Vlies, voor zoo lang als de ridders zouden volherden in het *Catholyk Geloof* en in de onderdaenigheyd aen den *Apostolyken Stoel van Roomen* (a). Voorders is dit order aen Nederland, en voornamentlyk aen Brussel, zeer voordelig geweest ten tyde der opkomende ketteryen, van de welke daer naer zal gesproken worden.

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 1, pag. 235.

In't jaer 1520, heeft den paus Leo X de kapelle van den H. Gaugericus verheven tot eene parochiaele kerk, op het verzoek van Carolus V, koning der Romeynen, hertog van Brabant, etc., en van de gouvernante Margareta, van den cancellier en den raed van Brabant, van de borger-meesters, van't magistraet, en van de inwoonders der stad. In de Bulle van opregting, welke den paus gaf, zien wy de redenen welke hem daer toe beweegt hadden, en welke zy in hun smeek-schrift hem hadden voorgesteld. Dit smeek-schrift geeft te samen te kennen de gesteltenis der stad in dien tyde. Den koning en de bovengemelde personen hadden aen den allerheyligsten Vader vertoont de volgende artikelen:

1.° Dat Brussel eene der bezonderste steden van Brabant was, groot en wel bevolkt, zoo dat die weynig verschilde van de bisschoppelyk stad Keulen, dat de plaets aengenaem was, de lucht gezond, het volk vriendelyk en beleefd, en dat de hertogen van Brabant daer, van voor alle menschens gedenken, gewoon waeren hunne residentie te houden;

2.° Dat nogtans tot Brussel maer stonden twee parochiaele kerken, te weten, de kerk van de H. Gudula, welke te samen collegiael was, hebbende eenen deken, veele canoniken, en eenen plebaen met zielen-last der parochiaenen; en de parochiaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle;

3.° Dat de parochiaele kerk van de H. Gudula onder haer hadde dry kerken, welke men noemde hulp-kapellen (*capellas adjutrices*), en dat in elk van die dry waeren twee rectors ofte bestierders (*portionarii nuncupati*) welke daer aengesteld wierden door den deken, capittel en plebaen, van de H. Gudula, en ook door de zelve afgestelt konden worden: waerom zy genoemt wierden capellaenen van den plebaen: dat zy in hunne kapellen enkelyk mogten bedienen het H. Sacrament der Biegte, en

des Autaers , met toestemming van den zelven plebaen : en dat de kapelle van den H. Gaugericus eene der dry was ; wezende nogtans veel ouder als de kerk van de H. Gudula ;

4.° Dat die kapelle stond in eene nedrige en poelagtige plaets, tusschen twee rivieren, ontrent twee italiaensche mylen afgelegen van de kerk der H. Gudula , en dat zy een groot district hadde : voorders dat doorgaens in den winter en bynaer alle jaeren, door de overstroming der rivieren een groot deel van haer district onder water stond, of met water omringelt was, zoo dat het volk, daer woonende, moeste met schuyten overvaeren, om te gaen naer de kerk van de H. Gudula, om 'er de gods-diensten by-te-woonen, en de andere Sacramenten te ontfangen, welke in hunne kapelle niet bedient mogten worden ; en met schuyten weder t'huys keeren, wilden zy hun leven in geen gevaer stellen ;

5.° Om welke oorzaak het somwylen geschiede, dat de kinderen, die gedoopt moesten worden, onder wegen stierven, dat veele vrouwen, welke naer het baeren hunnen kerkgang wilden doen, onder wegen bezweken, ofte den weg niet konden ondernemen. Veele zieken stierven zonder het H. Sacrament van Olyssel ontfangen te hebben. Om den overstroom van 't water bleven de doode lichaemen somwylen twee of dry dagen zonder begraeven te kunnen worden, etc.

Om die, en andere redenen, verzogten den koning en de meermaels gemelde persoonen, dat het aen zyne Heyligheyd zoude gelieven, de kerk van den H. Gaugericus te onttrekken aen de jurisdictie van de kerk der H. Gudula, ende die tot eene parochiaele op-te-regten, met vunte, begraef-plaets, en andere regten, welke aen eene parochiaele kerkeygen zyn. Zy verzogten voor deze kerk twee parochiaele bestierders, welke gelyke portien zouden ontfangen,

en niet zouden kunnen afgesteld worden, 't en zy om wettige oorzaak, en voorders magt ende faculteyt zouden hebben, om alle de kerkelyke Sacramenten te bedienen, even als de rectors der andere parochiaele kerken. Zy verzogten dat parochiaenen van den H. Gaugericus zouden worden alle die woonden binnen het district van deze kerk. Zy verzogten, dat alle jaeren een zeker deel der inkomens, spruytende uyt de begravenissen en uyt andere kerkelyke bedieningen, zoude gehouden worden tot herstelling der kerk (welke, zoo om de oudheyd van den bouw, als om de weekheyd van den grond, dreygde te vallen), volgens discretie van den cancelier en van de momboiren der kerk; ende dit voor zoo lang, tot dat de kerk teenemael herstelt zoude wezen. Het regt van patronaet, en van te noemen twee bekwaeme personen tot parochiaele rectors der kerk, wenschten zy, dat den paus zoude geven aen den deken en capittel van de H. Gudula, ende de institutie aen den bisschop van Cameryk.

Den paus Leo X stond geheel hun verzoek toe, door eene Bulle geteekent tot Roomen den twaelfsten april 1520, en aen die nieuwe parochiaele kerk approprieerde hy, tot *dote*, de goederen welke de inwoonders en parochiaenen aen de zelve zouden opdraegen en toe-eygenen (a).

In het zelve jaer 1520, den 18 van julius, teekende den paus Leo X zyne Bulle in welke hy doemde een - en - veertig dwaelingen van den aerts - ketter Martinus Luther. Den 25 october van 't zelve jaer wierd Carolus V tot Aken keyzer gekroont. In 't volgende jaer heeft hy tegen Luther ende zyne aenhangere een placcaert uytgegeven, in 't welk hy verbode de boeken van Luther, die door den paus gedoemt waeren, te verkoopen, koopen, lezen ofte bewaeren: en wierd belast aen alle magistraeten,

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 106.

de zelve in 't openbaer te doen verbranden. Den heer Mann schryft, dat de ketterye van Luther in Nederland gedrongen is in 't jaer 1522, en dat men tot Brussel in dat jaer begon tegen de Luthersche te procederen en te vonnissen.

In 't jaer 1521 gaf den keyzer Carolus V zyne opene brieven van octroye tot opregting ende fondatie der kapelle van de H. Moeder Anna, in de Berg-straet, tot Brussel. In die opene brieven zien wy den oorsprong der gezeyde kapelle, welken daer verhaelt word als volgt, en bynaer met de zelve woorden:

1.º Den keyzer zegt, *ontfangen te hebben de ootmoedige supplicatie van meesteren Claese van Troostenberge, ende Gielise de Koning, ingezetene Poiteren der stad Bruessele, als executeurs van 't testament van wylen Jan van Zuene, den welken verklaert hadde, dat hy over dertig jaeren begonst hadde te dienen de heylige Moeder Sinte Anna, en dat hy van elker comanschap zynder ambagt weggeleyt hadde in eene dooze een stuk gouds, ofte het gene hem goed dogte, om naermaels ten dienste van de H. Anna besteed te worden: welke somme aldus vergaert beliep, zoo in renten als in gereed geld, tot ontrent ses honderd Rinsguldens eens, en welke hy begeérde geëmployeert te worden totter fondatie van zekere capelle tot Bruessele ter eere van de heylige Moeder Sinte Anna: welken agtervolgende, de voorzeyde supplianten hebben op ten naestleden dag der maend van meert, in 't jaer 1519, gekogt in de Berch-strate, zekere erve, waer op staet een oud ver-vallen huys, om de voorzeyde capelle aldaer te mogen erigeren en fonderen; hebben de supplianten begonst te spreken met den deken en capittel van Sinte Goedele, om te consenteren, zoo veel als 't hun aengaet, in de erectie en fondatie der voorzeyde capelle.*

2.º Voorders zegt den keyzer in 't gemeld octroy: *Nu is het zoo, dat korts naer het gene gezeyt is, van onzen*

wegen is geordineert en verboden over alle onzen lande van Brabant, dat men van doen voorttaen in denzelven onzen lande geene kerken, capellen ofte kloosters zoude mogen timmeren, fonderen of erigeren, en dat op zekere groote penen, etc.

Waerschynelyk spreekt den keyzer daer van zyn eeuwig edict, uytgegeven den 19 october 1520, door't welke hy verboden hadde, ouroerlyke goederen te veralieneren tot baete van kerken, kloosters, etc., immers te laeten komen in doode handen, zonder toestemming van den prince en van het magistraet der hoofd-stad, onder wiens district die goederen gelegen zyn. Volgens van Espen, schynt dit het eerste edict geweest te zyn, 't welk in Brabant ten dien opzigt is uytgegeven met uytvoering (a).

Den keyzer vervolgt aldus: *Gemerkt dat in onze stad van Bruessele geene capelle en is gefundeert ter eere van de H. Moeder Sinie Anne, en dat de voorzeyde erve daer toe zoude wel gelegen zyn om aldair de voirs. Capelle te funderen, mits dat de goede luyde gaende te wegen in de voirs. Berch-straeete, om te reyzen nae Loven, Mechelen, Antwerpen, en elders, zouden mogen in de voirs. capelle voor hun vertrek, Misse hooren, Gode dienen en aldair hunne devotie doen zoo hebbe ons de voirs. supplianten en ook de negen natien van Bruessele gebeden, de voirs. capelle op de voirs. erve te mogen timmeren, en de zelve erve, wezende groot ontrent 36 voeten, daer toe te willen amortizeren, etc.*

In't vervolg staet den keyzer hui verzoek toe, verhopende, zegt hy, *Gode almachtig onzen Crea-teur en schepper te doen aengenaemen dienst, en om deelagtig te mogen werden van de deugdelyke werken, missen en gebeden die men in de voirs. kapelle doen zal.*

De voordere beschryving van die kapelle, van haere vergrooting ende cieraed, etc., vind men ge-

(a) Van Espen, *Jus ecclesiast.*, tom. 1, part. 1, tit. 29, cap. 3.

drukt tot Brussel, by A. d'Ours, in't jaer 1779, gevoegt by het leven van de H. Anna, alsdan in de fransche tael uytgegeven.

Het opregten van die kapelle ende het octroy van den keyzer baerde zoo groote vreugd aen de stad, en voornaemendlyk aen de inwoonders van de byliggende wyken der Berg-straet en der Spiegelbeek (nu Groen-merkt genoemd), dat zy eenzaementlyk door vuer-werken, door toejuygingen ende andere teekenen, hunne blydschap openbaerden, welke vreugde-feest, op den avond voor den feest-dag der H. Moeder Anna, tot onze tyden toe, jaerlyks vernieuwt is. Uyt die vreugde-feest zoude van Espen kunnen zien hebben, dat hy de zuyvere waerheyd niet en zeyde, wanneer hy schreef, dat den keyzer Carolus V zyn edict van't jaer 1520, maer uytgegeven hadde tot baete van de borgers en van de inwoonders des land.

In't jaer 1524 gaf den keyzer Carolus V tien duyzend guldens om te voltrekken de kerk der PP. Carthuysers, op Scheut-Veld.

In't jaer 1529 stierf veel volk in Nederland door de *zweetende ziekte*. Deze ziekte hadde sedert veele jaeren schroomelyke verwoestingen veroorzaekt in Engeland, ende men noemde die ook het *engelsch-zweet*, ofte het *zweet van Engeland*. Tot Antwerpen stierven van die ziekte, op den tyd van dry of vier dagen, over de vier honderd menschen. Den schrik en de verbaesdheyd wierd'er zoo groot, dat de ambagts-lieden hun werk staekten, de koop-lieden hunne winkels sloten. Ieder begaf zig tot de HH. Sacramenten, om zig tot eene zalige dood veêrdig te maeken. De geestelykheyd en het volk hielden, op den feest-dag van den H. Michaël, eene solemnele Processie, om de gramschap Gods af-te-weiren. Door hunne boetveêrdigheyd wierd God verzoent, dusdaeniglyk dat deze smettelyke plaege terstonds

ophield. Tot dankzegging, is in 't vervolg der tyden, tot Antwerpen eene jaerlyksche Processie gehouden.

Brussel, ende de omliggende steden, Loven, Mechelen, Gent, Bergen in Henegouw, etc., namen hunnen toevlugt tot het H. Sacrament van Mirakel. De heeren van 't capittel der H. Gudula, ten advise van den cancellier van Brabant, Adolphus van der Noot, en van 't magistraet van Brussel, deden eenen vasten-dag uyt kondigen, te houden op den eersten october 1529, op dat men zig aldus te weêrdiger zoude bereyden om den volgenden dag te communiceren, ende dat den derden dag, naer eene solemnele misse, eene generale processie zoude gehouden worden met het omdraegen van het H. Sacrament van Mirakel.

In gevolge van dit, wierden door het magistraet uytgeroepen de volgende artikelen : 1.° Een en algemeynen vasten-dag; 2.°, ieder-een wierd aengemoedigt, te biegt en te gaen, om zig met God te verzoenen; 3.°, dat uyt elk huys, ten minsten eenen de processie zoude vergezelschappen met eene tortse of flambeeuw; 4.°, dat die de welke geen licht droegen, moesten de processie opvolgen achter het HH. Sacrament, zonder voor ofte ter zyde te gaen; 5.°, elk huys, waer de processie zoude voor by gaen, moeste met cieraed behangen worden, etc.

Dit alles wierd uytgevoert. Den bisschop van Cameryk zong de solemnele Hoogmisse, naer welke het HH. Sacrament van Mirakel omgedraegen wierd door de stad, vergezelschapt van den geheelen clergé, de biddende orders, en eene groote menigte volks, zoo inwoonders der stad, als die van buyten gekomen waeren. Men heeft bemerkt, dat, naer het eyndigen der processie, geene tot Brussel van de zweetende ziekte gestorven zyn. De doorlugtigste gouvernante dezer Nederlanden, Margarita van Oostenryk, de welke met geheel haer hof de pro-

cessie vergezelschapt hadde, wilde, tot dankbaerheid, dat'er jaerlyks eene diergelyke solemnele processie zoude gehouden worden op den zondag naer den feest-dag van de H. Margarita. De voorgemelde prinsesse stierf in't jaer 1530. Haer volgde in't bestier van Nederland Maria, weduwe van den koning van Hongaryen, en zuster van den keyzer Carolus V. Deze be-ieverde insgelyks de jaerlyksche processie tot Brussel. Zy vergezelschapte die in het jaer 1532, wanneer vier ridders van't Gulde-Vlies het pavillioen droegen boven het HH. Sacrament van Mirakel.

De gemelde processien, en diergelyke gehouden in de volgende jaeren, processien en te samen openbaere geloofs-belydenissen, in welke geheel het Nederlandsch volk, gerepresenteert door zyne souvereynen, lands-bestierders en magistraeten, toestemde, deel nam, ende medewerkte, zullen ons nog meer merkweêrdig schynen, wanneer wy bemerken de droeve gesteltenis van Europa in dien tyd. Buyten Nederland was het eenen ongelukkigsten tyd, nopende de roomsch-catholyke religie ende de chris-telyke zeden. Martinus Luther hadde reeds den catholyken gods-dienst omgeworpen in Saxon en in de staeten van veele andere duytsche princen. Udalricus Zwingle hadde reeds den catholyken gods-diensten het gebruyk der HH. Sacramenten omgeworpen in een deel van Switserland. Gustavus I, koning van Sweden, hadde de luthersche leering gebragt in zyne staeten; als ook Fredericus I, koning van Denemarken. In den zelven tyd begon Henricus VIII, koning van Engeland, zig te ontrekken aen de gehoorzaamheid welke men aen den paus schuldig is, etc.

Terwylen dat in veele andere landen de kerken en Autaeren ontheyligt wierden, en dat de menschen, door de vuyle leering der ketters verleyd en

bedrogen, zig tot alle baldaedigheyd begaven, bleef Nederland, en bijzonderlyk Brussel, in goeden schik en order, ende volbragte men de pligten van goede christenen, van goede onderdaenen, van goede mede-borgers. De behoudenis der religie ende der christelyke zeden mag men voor een groot deel toeschryven aen die openbaere geloofs-belydenissen, openbaere gods-diensten, door welke den Heer zynen zegen over dit land uytstortte.

In 't jaer 1534 begon men te bouwen de groote en treffelyke kapelle van 't HH. Sacrament van Mirakel in de kerk van de H. Gudula. Philippus de Lannoy, ridder van 't Gulde-Vlies, leyde den eersten steen van die nieuwe kapelle, in den naem der gouvernante Maria. Den bouw wierd voltrokken in het jaer 1539.

In 't jaer 1535 gaf Joannes Calvyn, wezende tot Bazel, in het licht zynen vermaerden boek, voerende voor titel : *De christelyke instelling*, welken men beter moet noemen de omwerping of vernieting der christelyk leering en der christelyke zeden, wezende vervult met schandelyke en schaedelykste dolingen. Dezen en andere boeken van Calvyn, verdierven veel volk in Vrankryk. De zestiende eeuw, tot welke wy nu gekomen zyn, bragts voorts als eenen overvloed van ketteryen, doende herleven de oude der eerste eeuwen, ende veele nieuwe daer by voegende. Menschelyk gesproken, konde ons Nederland niet vry blyven van bederf. De uytlandsche kooplieden, die hier in kwamen, de switsersche en duytsche soldaeten, welke den koning Philippus in oorlogen gediend hadden, de uytgebannene Fransche, of die de galg en het vuer in Vrankryk om hunne ketterye verdient ende ontvlugt hadden, veele duyzende Engelsche ten tyde van de catholyke koninginne Maria, verbannen en verjaegt, bragten hier hunne bedorvene leeringen en bedorvene zeden.

Den keyzer Carolus V, om van Nederland de ketteryen af-te-weiren, dede hier, in't jaer 1550, strenge edicten uyt kondigen, en stelde inquisiteurs in elke provincie, de welke op de ketters zouden letten, en hun aen de regters overdraegen. Dit edict wierd in't begin stiptelyk onderhouden; zoo dat veele, welke men in de ketterye hartnekkig bevond, met de dood gestraft wierden. Maer allengskens verslapte den iever der magistraeten en lands-bestierders, en de ketterye groeyde aen.

Eenen zoeteren en te samen kragtigeren hulpmiddel tegen de dolingen oordeelde men, dat zoude zyn de opregting van nieuwe bisdommen in Nederland. Dit voornemen van Carolus V is uytgevoert door zynen zone den koning Philippus, op wiens verzoek den paus Paulus IV, in het jaer 1559, zyne Bulle uytgaf tot opregting van veertien nieuwe bisdommen in Nederland, de welke met de vier oude, ook in Nederland gelegen, het getal van achteen uytmaeken.

Door de pazelyke autoriteyt wierden de bisdommen van Cameryk, van Atrecht en van Doornyk, onttrokken aen de jurisdictie en vooregten van den aerts-bisschop van Rheyms; wierd het bisdom van Uytrecht onttrokken aen de jurisdictie van den aerts-bisschop van Keulen. Al wat in Vriesland onderhoorig was aen den koning Philippus, wierd onttrokken aen de bisdommen van Osnabruggen, van Munster, van Paderborn. Het bisdom van Luyk wierd vermindert. Zoo ook wierden vermindert en gespleten de bisdommen van Uytrecht, van Cameryk, van Terouane en van Doornyk, om, van die weynige, veele te maeken.

Het bisdom van Cameryk, vermindert, wierd aerts-bisdom, onder't welke moesten staen het oud bisdom van Atrecht, het oud bisdom van Doornyk, beyde vermindert; als ook de nieuwe bisdommen

van Sint-Omer en van Namen. In alle deze spreekt men de fransche taele.

Mechelen, nieuw bisdom en aerts-bisdom, kreeg onder zig zes nieuwe bisdommen, te weten, van Yperen, van Brugge, van Gent, van Antwerpen, van 'S Hertogen-Bosch en van Ruremonde. In deze spreekt men de vlaemsche of nederduytsche tael.

Het oud bisdom van Uytrecht, insgelyks vermindert, wierd aerts-bisdom, aen 't welk men gaf vyf suffragaene ofte onderhoorige nieuwe bisdommen, te weten: van Haerlem, van Deventer, van Leeuwarden, van Groeningen, van Middelbourg. Deze gebruyken ook de nederlandsche ofte hollandsche spraek.

De beweeg-redenen tot deze groote verandering, welke den paus in zyne Bulle bybrengt, zyn de volgende:

1.° Dat Nederland, sedert de instelling der oude bisdommen, veel meer bevolkt was, en dat 'er maer zeer weynige cathedraele kerken waeren ten opzigt van het groot getal van steden, kasteelen en dorpen;

2.° Vervolgens, dat zoo weynige bisschoppen niet konden, met de noodige zorgvuldigheyd, die groote menigte van zielen bestieren;

3.° Dat dit zoo veel te moeyelyker was, om dat de diocesen verschilden in taele, in gebruyken en wetten. Jae dat sommige, volgens hunne privilegien, niet mogten tot den bisschoppelyken Stoel buyten het land geroepen worden, ende dus nochte bekwaemelyk onderwezen konden zyn, nochte beoorlyk gestraft;

4.° Dat in geheel Nederland, zoo groot en uytgestrekt, niet eene metropolitaene kerk stond, om de bisschoppen zelfs te visiteren, te vermaenen, en in hunne pligt te houden. Dat de uytlandsche aerts-bisschoppen, van over lang, aen hunne suffragaene bisschoppen geene hulp hadden konnen bybrengen;

5.° Dat Nederland omringelt en als belegert was met kettersche en schismatyke volkeren, ende dat, door de listen en laegen der ketters, het catholyk geloof en de zaligheyd der zielen in groot gevaer stond;

6.° Dat den paus zeer geerne wilde toestemmen in de godvrugtige begeerte van den koning Philippus, den welken, door zynen iever voor het catholyk geloof, deze opregting van nieuwe bisdommen dikwils en ernstiglyk verzogt hadde (a);

In 't jaer 1560 wierd Brussel, met zyn aerts-diaconaat, deel van 't nieuw aerts-bisdom van Mechelen. Den eersten aerts-bisschop, Antonius Perrenot, te vooren bisschop van Atrecht, wierd tot Mechelen ingehaelt den 21 december 1561. Den paus Pius IV had hem verheven tot de weêrdigheyd van priester cardinael der H. roomsche kerk. Hy is meer bekend onder den naem van den cardinael Granvelle. Om dat hy veel afwezende was, hadde hy voor wy-bisschop Pipinus Rosa, predikheer, doctoer in de godheyd, ende, dezen gestorven zynde, Gislenus de Vroede, te vooren pastor der Capelle-kerk, tot Brussel.

Den paus Paulus IV hadde in zyne voorgemelde Bulle gezeyt, dat Nederland omringelt en als belegert was van ketters. Hoe wel dat dit met de waerheyd over-een-kwam, en hoe zeer men de ketterye alsdan vreezen moeste, blykt uyt het gene korts daer naer in Vrankryk gebeurde. Aubertus Le Mire schryft in zyne latynsche chronyke, dat de Calvinisten in Vrankryk, bekend onder den naem van Huguenotten, volgens hunne eygene bekentenisse, in het jaer 1562 vermoort hebben vier duyzend religieusen van byde de geslagten, onteert hebben twaelf duyzend vrouw-persoonen, verwoest hebben twintig duyzend

(a) *Havensii commentarius de erectione novorum in Belgio episcopatum.* Colon. Agripp., anno 1609.

duyzend kerken , omgeworpen hebben twee duyzend kloosters en negentig gast-huizen. Hy schryft ook , dat in den borgerlyken oorlog van Vrankryk , die begon in 't jaer 1560 , en tien jaeren duerde , twee millioenen menschen van alle weêrdigheyd , geslagt en ouderdom , dood gebleven zyn ; voorders dat 'er niet alleen de gemeyne ruste te niet gegaen is , maer ook de vrede gebroken in de familien tusschen bloedverwanten en broeders. Zoo wreed en barbaersch was den aerd der calvinisten , dat de wetten der natuer omgeworpen wierden.

Wat ons Nederland aengaet , niet heeft meer mede-gewerkt , om de ketterye hier in te brengen , en om de gevaerlykste beroertens te veroorzaeken , als de *Ligue* ofte het bondgenootschap van veele edellieden , de welke , in 't jaer 1566 , zig aen malkanderen verbonden tot onderlingen bystand. Hun inzicht was nogtans niet by alle het zelve. Sommige kwamen in dat verbond om de inquisitie te niet te doen , en om de strenge plakkaerten tegen de ketters te doen verzagten ; andere daer en boven om volle vryheyd van religie te hebben ; andere , die nocte op religie of plakkaerten pasten , om te rooven en te plunderen. Eenige zогten een nieuw gouvernement , en eene nieuwe heerschappye op-te-regten.

Ontrent twee honderd van hun , kwamen binnen Brussel den 3 april 1566 , aen de hertoginne van Parma , gouvernante van Nederland , een requeste opdraegen in den naem van alle de bondgenooten (welker getal ging boven de vier honderd , en onder welke men honderd ketters rekende) verzoekende bezonderlyk , dat de gouvernante de oude wetten , nopende de religie , als ook de inquisitie zoude opschorssen , tot dat den koning Philippus (welken in Spaignien was) zoude gebeden worden , die teenemaal te vernietigen , en tot dat 'er nieuwe plak-

kaerten, volgens het goëddunken van de generaele staeten des lands, zouden uytgegeven worden.

De gouvernante antwoordde in 't geschrift, dat zy den koning zoude verzoeken, te willen goedkeuren de nieuwe reglementen welke zy met de gouverneurs der provincien reeds beworpen hadde, ende dat zy zoude tragten, den koning te verwilligen, om alle de provincien te ontlasten van de jurisdictie der inquisiteurs, gelyk Brabant reeds van de zelve ontlast was (a).

Hier is te bemerken, dat den graef van Berlaymont, die bondgenooten ziende aenkomen, aen de gouvernante zeyde, dat 'er van die *Gueux*, Bedelaers, niet te vreezen was, en dat de bondgenooten dat woord *Gueux* tot eere rekenden, waerom zy in 't vervolg, malkanderen aenmoedigende, riepen: *Vivent les Gueux*. Om die oorzaak wierden zy *Geuzen* genoemd.

De bondgenooten, ofte *Geuzen*, alhoewel door de gezeyde antwoord van de gouvernante niet teene-mael te vrede, wierden nogtans veel stouter, om dat zy aenhoort waeren; ende wedergekeert zynde in de provincien, kregen zy veele aenhangers. De nieuwsgezinde herschepten moed, door hope van zagtere wetten, en onder de bescherming der liguisten. Die de welke te vooren zig verborgen hielden, verschenen in 't openbaer. Veele calvinisten uyt Vrankryk, lutheraenen uyt Duytschland, kwamen in Nederland, en predikten eerst by nagte, daer naer in den vollen dag, in groote dorpen en op de velden; de calvinisten in Vlaenderen, de lutheraenen in Brabant en naer de kanten van Duytschland. In Holland en Zeeland predikten de herdoopers. Die dry secten streden tegen malkanderen: zy kwamen nogtans over

(a) Strada, Nederlandse oorlogen, 5 boek. --- Rosweyden, kerkelyke historie van Nederland.

een in te roepen tegen de catholyke. Over al hoorde men : *Den paus is Anti-Christ. Liever turks als paus. De beelden zyn afgoden. De priesters en moniken zyn Phariséén.* Niet min riepen zy tegen de magistraeten , zeggende , dat de regering aen geheel de gemeynte toekwam , en niet aen bezondere personen. Die openbaere vergaederingen en predikationen der ketters begonnen in de maend mey van't jaer 1566.

In de maend augustus van't zelve jaer , begon de beêld-stormerye in Vlaenderen. Een kleyn getal van het slegste volk , baldaedige , dieven , schelmen , en straet-roovers , aengemoedigt door de kettersche predikanten , doorliepen de dorpen ontrent Sint-Omer , braken de deuren der kerken en der kloosters , wierpen de autaeren en de beelden ter aende , traptten onder den voet al wat aen God of aen de Heylige toegewyd was. Zulks geschiede ook tot Yperen , Belle , Meenen ende in de omliggende dorpen en steden. Men heeft gerekent , dat , op den tyd van dry dagen , over de vier honderd kerken geplundert of verbrand zyn in Vlaenderen. Tot Antwerpen bedreef men diergelyke beêld-stormerye ten tyde van dry dagen , ontrent de Hemelvaart van Maria. De beêld-stormers dreygden het zelve te doen tot Brussel ; maer den graef van Mansfelt , gouverneur der stad , met veele hoofden van't gouvernement , ende het magistraet , hielden de stad in order door de aanspraeken , welke zy aen het volk deden op de Groote-Merkt , en andere publieke plaetsen , ende met de stad dry dagen lang gesloten te houden.

Het jaer 1567 was nog gevaerlyker voor de religie en voor den staet , om dat veele groote steden van Nederland , by den geest van ketterye , vervoegden openbaere wederspanningheyd aen den koning. De gouvernante Margarita van Parma vond zig verpligt , tegen haere onderdaenen het geweld der wapenen

in't werk te stellen. Haere kloekmoedige onderne-
ming gelukte dusdaeniglyk, dat in het zelve jaer
bynaer alle de provincien in hunne voorige rust
herstelt wierden, de religie geëert, de ketters ver-
dreven, de Geuzen ten deele in genaede ontfangen,
ten deele berooft van hunne goederen en vaderland,
zoo dat zy dan waerlyk *Geuzen*, dat is, land-loopers
en bedelaers geworden zyn.

In het zelve jaer, den twee-en-twintigsten dag van
augustus, arriveerde tot Brussel, den vermaerden
veld-oversten Ferdinandus-Alvarez de Toledo, her-
tog van Alba (ofte Alve), gezonden van den koning
Philippus, met eenige spaensche ende italiaensche
krygs-benden. Hy kwam in hoedaenigheyd van ca-
piteyn generael van Nederland, met magt van te
zorgen voor de religie, en van te vangen en te straffen
alle persoonen, welkdaenig die mogten wezen.

Den 30 december vertrok uyt Brussel, Margarita
hertoginne van Parma, gouvernante van Nederland,
naer Duytschland en Italien, tot droefheyd der Ne-
derlanders, welke zy met groote zoetaerdigheyd
sedert het jaer 1559 bestiert hadde.

In't jaer 1568 dede den hertog van Alba, tot
den gronde toe afwerpen het schoon hotel van
Florentius, graef van Culenburgh, in't welk de voor-
gemelde bondgenooten hunne vereening van weder-
stand besloten ende bezworen hadden. Dit hotel stond
op het hoogste van den kleynen Zaevel, en op den
grond is daer naer gebouwt het klooster der paters
Discalcen. Dit jaer is vermaerd in de jaer-boeken
van Brussel, door de sententien des doods, welke den
hertog van Alba dede uytvoeren. Den 3 april wierden
zes Gentenaers, rebellen, met de dood gestraft; den
6 april vier andere. Den 22 mey eenen ketterschen
predikant verbrand. Den 1 junius dede hy op de
plaets van den Zaevel onthoofden achten edelmans
om het feyt van rebellie, den volgenden dag dry

andere ; eenen calvinist, minister, wierd'er gehangen. Den 5 der zelve maend wierden twee ridders van't Gulde-Vlies, te weten : den graef van Egmond, en Philippus Montmorency, onthoofd op de Groote-Merkt (a).

In't jaer 1569, den zeventienden der maend meert, kwam den aerts-diaken van Mechelen, Maximilianus Morillon, vicarius generael van den cardinael-aerts-bisschop Granvelle, vergezelschapt van den pastor der Capelle-kerk, Gislenus de Vroede, licentiaet in de godheyd, van Dionysius Sgroote, doctoer in beyde de regten, als ook vergezelschapt van twee canoniken, en van eenige heeren van't magistraet, in de kerk van het Broeders-huys, Nazareth genoemd, staende op het eyland van den H. Gaugericus tot Brussel, bezit nemen van dat huys en van alle de goederen des zelfs, om'er een seminarie te maeken, volgens het concilie van Trenten (b), 't welk gestatueert hadde, dat elk bisdom zoude hebben eene seminarie ofte collegie, in't welk jongelingen, boven de twaelf jaeren, zouden chris-telyk opgevoed en in de kerkelyke wetenschappen onderwezen worden. De rede waerom den cardinael Granvelle het gezeyd huys tot dien eynde verkozen hadde, vind men in den act van bezit-neming, te weten, om dat'er nergens geen bekwaemer was tot diergelyk collegie, wezende het Broeders-huys groot in gebouwen, met eene kerk, bynaer in't midden van de stad, niet verre van waters, etc. Voorders dat dit huys, volgens zyne eerste instelling en op-regting, geschikt was tot onderwys der jongheyd. Door die bezit-neming wilde nogtans den cardinael-aerts-bisschop geen naedeel doen aen de broeders, welke ten dien tyde het gezeyd huys bewoonden;

(a) Mr. Mann, abrégé, etc., tom. 1, pag. 116.

(b) *Trid. conc.*, sessione 23, de reform., cap. 18.

beloovende, voor hun en voor hunne noodwendigheden betaemelyk te zorgen (a). In het jaer 1582 maekten de calvinisten daer een collegie voor hunne secte.

In't jaer 1570 vierde men tot Brussel den jubilé van twee honderd jaeren, van 't H. Sacrament van Mirakel, in welken gepubliceert wierd eene Bulle van den paus, geveende magt om te absolveren van ketterye. Den hertog van Alba publiceerde ter diër gelegendheyd generael pardon voor die, de welke in de voorige beroertens tegen den koning misdaen hadden. Voorders nam hy sterke maet-regels om het catholyk geloof en de ruste des lands te bevestigen, ende beveelde, dat men zig van alle verbode boeken zoude wagten, van welke hy eene lyste in de plantynsche drukkerie dede drukken. (b). In dat zelve jaer hielden de bisschoppen van Yperen, van Antwerpen, van Ruremonde, van Gent, van Brugge, en van 's Hertogen-Bosch een concilie tot Mechelen, in de afwezendheyd van den cardinael-aerts-bisschop Granvelle, dog't welk in zynen naem door den vicarius generael Maximilianus Morillon onderteeckt wierd, en in welk concilie, voor al wierd voorgehouden, dat alle, die 'er gekomen waeren, eenvoudig, regtzinniglyk en opentlyk zouden ontfangen de stellingen, decreten en wetten van het H. Concilie van Trenten, zouden waere gehoorzaamheyd beloven aen den paus van Roomen, zouden doemen en verzaeken de ketteryen, welke in't concilie van Trenten en in de voorige algemeyne concilien of kerk-wetten gedoemt waeren.

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag., 443.

(b) Rosweyd., kerk. hist. van Nederland.

NEGENSTE CAPITTEL.

Vyfde verwoesting van Nederland, veroorzaekt door de Geuzen. — Martelaeren gestorven voor't Roomsche-Catholyk geloof. — Inlandsche oorlogen. — Kerken geplundert op veele plaetsen, als ook tot Brussel. — Het HH. Sacrament van Mirakel onttrokken aan de onteering. — Den catholyken Gods-Dienst verboden, de Kloosters vernietigt. — De Calvinisterye word alleen-heerschende. — Armoede en ellende in deze stad: zy geeft zig over aan den Catholyken Prince Alexander van Parma.

ONDER de hoofden der bondgenooten, welke in 't jaer 1566 aan Margarita, hertoginne van Parma en gouvernante van Nederland, verzogten te doen opschorssen de wetten en plakkaerten nopende de religie en de inquisitie, rekende men Florentius Pallant, graef van Culenbourg, en Ludovicus Nassau, broeder van den prince van Oraison Wilhelmus Nassau. Wat dezen prince aengaet, hy was lutersch geboren en in de lutersche doling opgevoed. In het hof van den keyzer Carolus V, van wie hy zeer begunstigt wierd, gedroeg hy zig als roomsch-catholyk. Den koning Philippus maekte hem gouverneur van Holland, Zeeland en Uytrecht. 'T is dien prince Wilhelmus Nassau, den welken, in het begin der beroertens van Nederland, de nieuwe secten

meest ondersteunt heeft, zonder nogtans de zelve te aenveêrden, tot dat hy openbaeren vyand van den koning Philippus geworden zynde, zig verklaerde voor de calvinisterye. In 't jaer 1567, wanneer de hertoginne en gouvernante Margarita, ter oorzaak van de openbaere wederspanningheid en opstand tegen den koning, eenen nieuwen eed van getrouwigheid aen de gouverneurs en magistraeten voorstelde, weygerde den prince van Oraison dien eed te doen, verliet alle zyne ampten en vertrok uyt het land, als ook zynen broeder Ludovicus Nassau. In 't jaer 1568 sommeerde den hertog van Alba veele edellieden, welke het land verlaeten hadden, onder andere, den prince van Oraison: hy beval hun, te voorschyn te komen, om te antwoorden op de beschuldigingen welke tegen hun gedaen waeren. Om dat zy niet en kwamen, verklaerde hy hun pligtig van gekwetste majesteyt, met confiscatie van hune goederen.

Den prince van Oraison, geholpen van eenige duytsche en fransche heeren, keerde weder in Nederland met een magtig leger, en bragtte hier de inlandsche oorlogen, welke van Famianus Strada wydloopig beschreven zyn, langduerige en schrikkelijke oorlogen, met verwoestingen van steden en provincien, met onteeringen van heylige plaetsen, en de welke, in een groot deel van Nederland, gestrekt hebben tot verderf van de roomsch-catholyke religie.

Dog door Gods aanbiddelyke voorzienigheid, die haer eynde bereykt door middelen welke volgens ons krank oordeel tegenstrydig schynen, zyn die tyden van beroertens en oorlogen vrugtbaer geweest in HH. martelaeren, de welke door hunne christelyke dood getuygt hebben, dat den geest van Christus heerschte tusschen de borgerlyke onheylen van Nederland.

NEGENSTE CAPITTEL.

Vyfde verwoesting van Nederland, veroorzaekt door de Geuzen. — Martelaeren gestorven voor't Roomsche-Catholyk geloof. — Inlandsche oorlogen. — Kerken geplundert op veele plaetsen, als ook tot Brussel. — Het HH. Sacrament van Mirakel onttrokken aan de onteering. — Den catholyken Gods-Dienst verboden, de Kloosters vernietigt. — De Calvinisterye word alleen-heerschende. — Armoede en ellende in deze stad: zy geeft zig over aan den Catholyken Prince Alexander van Parma.

ONDER de hoofden der bondgenooten, welke in 't jaer 1566 aan Margarita, hertoginne van Parma en gouvernante van Nederland, verzogten te doen opschorssen de wetten en plakkaerten nopende de religie en de inquisitie, rekende men Florentius Pallant, graef van Culenburg, en Ludovicus Nassau, broeder van den prince van Oraignien Wilhelmus Nassau. Wat dezen prince aengaet, hy was lutersch geboren en in de lutersche doling opgevoed. In het hof van den keyzer Carolus V, van wie hy zeer begunstigt wierd, gedroeg hy zig als roomsch-catholyk. Den koning Philippus maekte hem gouverneur van Holland, Zeeland en Uytrecht. 'T is dien prince Wilhelmus Nassau, den welken, in het begin der beroertens van Nederland, de nieuwe secten

lyken troon, begon zyn ryk van wreedheyd en tyrannye, voornaemendlyk tegen de geestelyke en religieuse personen.

Van zyne wreedheden zal ik hier niet anders verhaelen, als dat hy den negensten dag van julius 1572, in de schuer van een verwoest klooster, by Briel, aen eenen balk heeft doen ophangen negentien personen, welke men noemt de *Martelaeren van Gorcom*, om dat zy voor het meerder deel van Gorcom, waer men hun gevangen had, naer Briel gebragt waeren. Onder hun was pater Franciscus Roy of Konings, geboren tot Brussel, Minder-broeder; ende Petrus van Assche, geboren tot Assche, dorp van Brabant, Leeke-broeder van 't zelve order. Hunnen feest-dag word jaerlyks geviert den 9 van julius, ende de historie van hunne martelie is beschreven door den hoogen leeraer Estius.

In 't zelve jaer, den dry-en-twintigsten dag van julius, veroverde den prince van Oraison de stad Ruremonde. Zyne soldaeten vermoorden daer twaelf Carthuysers. Den Eerw. pater Arnoldus Havensius, prior der Carthuysers van Gent, heeft de historie van hunne martelie beschreven. Verscheyde andere priesters wierden daer door de soldaeten vermoord. Van Ruremonde bragte den prince zyn leger naer Loven. Deze stad, getrouw aen den koning, kogte zig vry. Mechelen leverde zig over aen den prince. Dendermonde werd ingenomen en geplundert. Tot Audenaerde wierpen de geuze soldaeten vier heeren pastors en twee andere priesters in de Schelde, waer zy alle verdronken, uytgenomen eenen. De geuzen verwoestten en verbrandden, in dat zelve jaer, de prioryen van Groenendael en van Roode-Klooster. De religieusen van die prioryen kwamen woonen in hunne refugien tot Brussel. Aen die van Groenendael gaf men de kapelle van de H. Maria Magdalena om hunne kerkelyke diensten te cele-

breren; en aen die van Roode-Klooster de kerk van den Zaevel (*a*).

In 't jaer 1575, den 17 november, arriveerde tot Brussel eenen nieuwen gouverneur van Nederland, te weten, dom Ludovicus de Requesens, commandeur van 't order van den H. Jacobus in Castilien. Den hertog van Alba vertrok naer Spaignien in de volgende maend, tot vreugd zelfs van veele catholyke, om dat zy meynden, dat den hertog, door zyne strenge bestiering, de gemoederen zoo verbittert hadde, dat veele provincien, niet alleen de gehoorzaamheyd aen den koning, maer ook de religie zouden verliezen (*b*).

Den nieuwen gouverneur had bevel van den koning, Philippus II, zoetelyk te handelen met de Nederlanders, en zyne minzaeme gesteltenis des gemoeds kwam met dat bevel over-een. Zyne eerste krygs - ondernemingen tegen de wederspannige, waeren gelukkig. Hy nam Middelbourg in. Hy versloeg het leger van Ludovicus Nassau, broeder van den prince van Oraison. Maer hy verloôr de vrugt van die dobbele victorie, door dien dat veele spaensche soldaeten begonnen te rebelleren, om dat zy sedert twee of dry jaeren geen betaeling ontfangen hadden. Naer dat die beroertens gestilt waren, veroverden zy veele steden in Holland, en de stad Ziericzee.

Den gouverneur Requesens stierf tot Brussel in 't jaer 1576 den 5 meert. Alsdan liet den koning Philippus het gouvernement over aen den raed van staeten, meynende, dat die goedwilligheyd en betrouwen, 't welk hy aen de Nederlanders betoonde, alle de herten tot hem zoude trekken. Dog den historie-schryver Strada is van gevoelen, dat deze

(*a*) Mr. Mann, histoire de Bruxelles, tom. 1, pag. 119.

(*b*) Strada, etc., 8 boek.

gedoogzaamheid des konings meer schaedelyk aan dit land geweest is, als de voorige strengheden. Dien raed konde zig niet doen vreezen by de edele. Voorders het volk wierd verdeylt in twee. Eenige noemde men spaensch-gezinde, d'andere minnaers van 't vaderland, of patriotten. Tot meerdere oneenigheid strekte het, dat de spaensche soldaeten wederom rebelleerden om dat zy niet betaelt wierden. Zy veroverden de stad Aelst, en hielden die tot pand voor 't gene men hun schuldig was. Zy dreygden zelfs, zig meester te maeken van Brussel. Den raed van staet declareerde hun rebellen, vyanden van den koning en van 't vaderland.

Maer in den raed van staet was twist en tweedragt: ende, het gene nog gevaerlyker wierd, de gedeputeerde der provincien gedroegen zig als meesters. Den prince van Oraignien om tot zyn oogwit, dat is, tot de souvereyneteit te komen, stoekte de oneenheid met geheel zyn vermogen.

Wat Brussel aengaet, de staeten, bestiert door den prince van Oraignien, ontnamen het gouvernement van de stad aan den graef van Mansfelt, en gaven het aan Guilielmus de Hornes, heer van Heeze, gezworen vyand der Spaigniarden. In dat zelve jaer 1576, den 4 september, wierden tot Brussel, de graeven van Berlaymont en van Mansfelt, ridders van het Gulde-Vlies, de presidenten Viglius en Sasbout, met eenige raedsheeren van staet, vastgegrepen in vollen raed, en door de staets-soldaeten naer het brood-huys geleyd, om geene andere redenen als om hunne genegendheid tot hunnen wettigen souvereyn. Naer eenigen tyd gevangen geweest te zyn, liet men hun los.

In het zelve jaer maekten de provincien van Henegouw, van Artois, van Vlaenderen, van Brabant, van Holland en Zeeland, door hunne gedeputeerde, een verbond van malkanderen te helpen tegen de

Spaensche. Dit verbond wierd genoemd de *pacificatie van Gent*, bestaende in vyf-en-twintig artikelen, van welke den tweeden was, dat men de Spaigniards zoude doen het land ruymen; den vierden dat niemand iets zoude bestaen tegen de roomsch-catholyke religie; den vyfden dat men alle de plakkaerten en ordonantien tegen de ketters zoude opschorssen, tot dat de staeten anders zouden stellen. Die *pacificatie* wierd tot Brussel van de prelaeten, edele, en steden van Brabant geteekent den 9 januarius 1577.

Den vierden november van het voorgaende jaer, was tot Luxembourg aengekomen eenen nieuwen gouverneur van Nederland, gezonden van den koning Philippus, te weten, *dom Johan van Oostenryk*, zone van den keyzer Carolus V, hebbende niet meer als twee personen in zyn gezelschap. Met de gedeputeerde der staeten maekte hy een nieuw *ac-coord* 't welk men het *eeuwig edict* noemde, en volgens het welk, zoo dom Johan, als de gedeputeerde, bevestigden de *pacificatie van Gent*. De gedeputeerde beloofden van hunnen kant uytdrukkelyk het bewaeren der roomsch-catholyke religie, en de gehoorzaamheyd aen de koninglyke majesteyt. Den nieuwen gouverneur zond het spaensch krygs-volk weg, en kwam pragtiglyk binnen Brussel, den 1 mey 1577, met zoo groot genoeg der Brabanders, dat men riep, dat dom Johan het oud geluk en den voorspoed in Nederland gebragt hadde.

De provincien van Holland en Zeeland weygerden te onderteekenen het *eeuwig edict* van dom Johan, als ook den prince van Oraison. Dezen gaf opentlyk te kennen dat hy calvinist geworden was, ende door valsche gerugten werkte hy om het volk ende de staeten afkeerig te maeken van den gouverneur. De andere ketters insgelyks deden hun beste om alle de woorden en werken van den gouverneur in het kwaed te keeren. Dom Johan ziende, dat

zyn gezag dagelyks verminderde, vertrok naer 't kasteel van Namen. De provincien van Namen en van Luxembourg bleven hem getrouw; alle de andere hielden het met de staeten. Den gouverneur maekte zig veêrdig, om door 't geweld der wapenen, zyne verlorene provincien weder-te-krygen.

Ondertusschen deden de staeten den prince van Oraignien naer Brussel komen, en noemden hem *Ruart van Brabant*, dat is, rust-bewaerder. Hy stelde nieuwe magistraeten tot Brussel en in andere steden. Zyn gezag wierd schier zonder paelen.

De voornaemste heeren van Brabant, Vlaenderen en der Waelsche Provincien, aenzagen, niet zonder schrik, de nieuwe heerschappye van den prince van Oraignien. Om die te krenken, verzogten zy den aerts-hertog Matthias, broeder van den keyzer Rodolphus II, te willen aennemen het gouvernement van Nederland. Dien jongen prince, nog geen twintig jaeren oud, kwam met haeste, en wierd t'Antwerpen ingehaelt den 21 november 1577. Den prince van Oraignien vermogte zoo veel by de staeten, dat zy aen den aerts-hertog veele conditien deden onderteekenen; en den gezeyden prince wierd zynen lieutenant, of, om nouwkeuriger te spreken, den bestierder van den gouverneur. Den 20 januarus 1578, ontving den aerts-hertog tot Brussel den eed van getrouwigheyd, en wierd van den prince van Oraignien geleyd van het stad-huys tot op den théâtre welken men ten dien eynde op de Groote-Merkt geregt hadde.

In dit jaer wierd Nederland geslaegen met dry schroomelyke geessels; peste, oorlog, en hongers-nood. Tot Brussel stierven van de peste meer als zeven-en-twintig duyzend personen (a). Wat den oorlog aengaet, dom Johan hadde van op het

(a) Mr. Mann, abrégé de l'hist. de Brux., tom. 1, pag. 121.

eynde van 't jaer 1577, tot hulp gekregen den vermaerden en helddaedigen Alexander Farnesius, prince van Parma, zone van de hertoginne van Parma, gouvernante van Nederland, van welke meermaels gesproken is. Het leger van dom Johan vergroot door de wel geoeffende krygs-benden, welke Alexander Farnesius aengebragt hadde, bestond in ontrent twintig-duyzend mannen. De staeten hadden 'er ontrent een-en-twintig duyzend.

Den 15 januarius 1578, versloeg dom Johan het leger der staeten by Gemblours. Op korten tyd kwamen onder de magt van den koning Philippus, de steden Loven, Judoigne, Thienen, Aerschot, Bovignes, Sichen, Diest, Leeuw, Nyvel, Limbourg, Chimay, etc. Veele groote van Spaignien kwamen dat jaer in Nederland, om het konings leger te versterken.

In dat zelve jaer is de abdy van Camere, door het spaensch garnisoen van Halle, in brand gesteken, om dat zy diende tot schuyt-plaets voor de rebellen. Dit schryft den heer Mann. Andere schryvers zeggen, dat die abdy verbrand is in het jaer 1581.

De schrikkelykste en gevaerlykste plaege van dien tyd, is geweest, dat de roomsch-catholyke Religie, welke sedert zoo veele eeuwen het geluk en den luyster van Nederland gemaekt hadde, in het jaer 1578 te niet gedaen wierd, om de ketterye in haere plaets te planten.

Die plaeg vertoonde zig allermeeft tot Gent, waer de ketters den gouverneur van Vlaenderen, Philippus de Croy, hertog van Aerschot, in de gevangnisse geworpen hebbende, zig meesters van stad en land maekten. Zy verjoegen de geestelyke, op pretext dat zy niet te betrouwen waeren; zy beroofden de kerken, kloosters, gods-huyzen, zoo binnen als buyten de stad, verkogten de heylige vaten, en het cieraed der autieren; haelden de klokken uyt de

torens , om 'er oorlogs - getuyg af te maeken. Het zelve bedreven de Gentenaers tot Brugge , Yperen, Dendermonde, Audenaerde, Aelst, en andere steden, waer zy magistraeten stelden naer hunne gezindheyd. Immers de *pacificatie* van Gent , welke men menigmael hadde doen bezweiren , wierd nergens meer overtreden als by de Gentenaers.

Zoo was het ook tegen de *pacificatie* van Gent , dat tot Antwerpen de calvinisten en lutheraenen de catholyke priesters verdreven , om in hunne kerken te prediken.

Brussel , niet tegenstaende de beroertens van 't land , en den voortgank der ketterye op andere plaetsen, hadde tot dan toe de religie zuyverlyk bewaert: en men verzaekte daer nog de onteeringen der kerken, welke tot Gent, Antwerpen, Mechelen en elders geschied waeren.

Maer dien gelukkigen staet begon te verminderen in 't jaer 1579, naer dat door den prince van Oragnien gouverneur van Brussel gestelt was Oliverius van den Tympel , heer van Corbeek op de Dyle , teenemael toe-gedaen aen de nieuwe secten; ende nog meer wanneer tot Brussel arriveerde een regiment van schotten, welke men *Brokillen* noemde. Deze kwamen in de stad den zesden dag van junius, en wierden met geweld gelogeert in de kloosters en by de rykste catholyke borgers.

Des morgens van den zelve dag begonnen de Geuzen het treurspel, met te plunderen de kerk van den H. Nicolaus, waer zy de autaeren en beelden braken, de heylige vaten onteerden, casuyvels en ander priesters - gewaed aentrokken, en met de zelve, als dulle en raezende, op de straet liepen, dansten rontom de fonteyn genoemt *der dry Godinnen*, lasteringen en blasphemien uytspouwden tegen den catholyken gods-dienst, ende meer andere heyligschenderyen bedreven.

Naer

Naer den noon van den zelve dag, liepen zy met eene woedende razernye naer de collegiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula, om die insgelyks te verwoesten: maer de priesters dit voorzien hebbende, hadden reeds buyten gevaer gestelt het weynig wat zy konden, volgens de gesteltenis van den tyd.

Hoe dat het HH. Sacrament van Mirakel alsdan bewaert is, zal ik hier zeer nauwkeuriglyk verhaelen, volgens de getuygenis van die de welke gezorgt hebben om het te bewaeren, en de welke, in het jaer 1585, daer over eene wettige declaratie gegeven hebben, ende met eed bevestigt.

1.º Den heer Joannes Houwaert, priester en canonik der tweede fondatie, en clerk der fabryke der kerk van de H. Gudula, gehoord hebbende, dat de kerk van den H. Nicolaus geplundert was, en dat de ketters en beêld-stormers het voornemen gemaekt hadden, van naer de kerk van de H. Gudula te komen, zoo hy in deze kerk was en daer van de sleutels, als ook de sleutels van het tabernakel hadde, sloôt de kerke toe, ende openende het tabernakel (ofte, gelyk hy het noemde, *den Armaris*), nam hy daer uyt de groote remonstrantie van zilver verguld, uyt welke hy nam het goude kruys daer de dry miraculeuse Hostien in stonden. Dit kruys, met de HH. Hostien, sloôt hy in eene leêre custodie, welke hy, voorziende eenige toekomende zwaerigheid, expresselyk hadde doen maeken. In de tegenwoordigheyd van den heer pastoor en plebaen, Petrus Fabry, gaf hy die custodie met het kruys aen den heer Joannes Meulenmeester, kapellaen der voorzeyde kerk, om het te bewaeren en te draegen naer het gods-huys der twaelf apostelen, waer dezen heer woonde, wezende tafelier by den heer Guilielmus Meerte, priester, kapellaen der kerk van de H. Gudula, ende ontfanger van het voorzeyd gods-huys.

2.º Den heer Joannes Meulenmeester, wezende alsdan in weireldlyke kleederen, te weten, *met eenen mantel, zyne broeckille ende een hemd met lobbenen*, aenveêrde de custodie met het kruys, verbergde die onder zyne kleederen, en droeg-ze naer het gods-huys der apostelen, klopte aen de deure, zig gelaetende als vremdeling. De soldaeten, welke reeds het gods-huys ingenomen hadden, antwoordden hem. Hy verzogt, iemand van dat huys te mogen spreken, wierd ingelaeten, en ziende dat de soldaeten dronken waeren, heeft hy zig verstout, op zyne kamer te gaen. Hoorende dat de soldaeten beneden riepen naer de priesters, wierd hy verschrikt, wond de custodie in eene servette, hegte die toe met spellen, gaf het paksken aen eenen ouden man van dat huys, genaemt Cornelis, verzoekende, dat hy het zoude willen in bewaernisse houden, zonder hem te zeggen wat'er in was. Den ouden man verzekerde hem, dat hy het paksken, met zyne eygene dingen, wel zoude verbergen. Nouwelyks hadde hy het in bewaernis genomen, wanneer den priester, Joannes Meulenmeester, de soldaeten wederom hoorde schreeuwen naer de priesters. Hy sprong door een venster in den hof van het gods-huys *Ter-Arke*, en van daer begaf hy zig ten huyze van den secretaris van den privéén raed den heer de la Torre, waer hy twee of dry nagten zig verborgen hield in eenen toren gestaen op 't eynde van zynen hof op de oude mueren van de stad. Daer hoorde hy groot gedruys ontrent het klooster van de H. Elisabeth, gelegen regt tegen over: en zig inbeeldende dat alle de geestelyke om hals gebragt wierden, vreesde hy het zelve lot, en dagte dat het goed waere, aen iemand kenbaer te maeken den staet van het H. Sacrament van Mirakel, ingevalle hy ongelukkigelyk aen de dood kwame. Hy maekte dan de zaek kenbaer aen jouffrouw Antoinette de la Torre, dogter van wylen den secretaris de la

Torre, welkers stilzwygendheid hem bekend was. Hier naer hoorde hy dat de meeste raezernye der soldaeten gestilt was, dat zyne kamer, als ook die van den heer Meerte, in't gods-huys der twaelf apostelen, geplundert was, en dat de soldaeten vertrokken waeren. Hy keerde weder naer het gods-huys, vroeg zyn paksken aen den ouden man Cornelis, ende ontving het in de zelve gesteltenis gelyk hy het aen hem toebetrouwt had, zonder te kunnen merken, dat daer iemand hadde aengeraekt. Hy droeg het op zyne kamer, sloôt het in eene koffer, naer dat hy de zelve tot meerdere eerbiedigheyd van binnen met schoone damaste servetten bespreyd hadde. Naer eenigen tyd kwam jouffrouw Antoinette de la Torre hem vraegen, of alles in goeden staet was. Hy toonde haer het H. Sacrament van Mirakel, met vereyschte eerbiedigheyd, en zy, het aanbeden hebbende, bestroeyde van binnen de koffer met welriekende bloemen. Hy sloôt de custodie, en leyde die in de koffer, welke hy weder toesloôt; zonder dat iemand anders het H. Sacrament gezien, of'er toegank toe gehad heeft.

Korts naer dien tyd, vreezende of hem iemand zoude gezien hebben wanneer hy het H. Sacrament uyt de kerk droeg, ging hy ten huyze van den heer plebaen, waer hy vond den heer deken Joannes Hauchinus, aen welke hy alle de zaeken, gelyk zy geschied waeren, te kennen gaf, zeggende dat het niet geraedzaam was, het H. Sacrament daer langer te laeten. Zy antwoordden, dat zy'er met den eersten in voorzien zouden: nogtans is het H. Sacrament meer als een maend lang onder zyne bewaernisse gebleven.

Daer naer wierd hy verzogt van den heer Joannes Houwaert, hem het H. Sacrament in handen te stellen, 't welk hy aenstonds dede, wentelende de custodie in eenen stoel, en die draegende ten

huyze van de fabryke. Dus liet hy den hoogweêrdigen schat aen den gemelden Houwaert, van welken hy voorders niet heeft weten te spreken.

3.^e Den heer deken, naer lange raedslaegingen, hadde geresolveêrt, het H. Sacrament, met de custodie daer het in besloten was, te stellen in de handen van den heer Guilielmus Baers, kapellaen der kerk van de H. Gudula, den welken alsdan woonde met jouffrouw Joanna Baers, zyne zuster, weduwe van Philippus Rosseels, anders genoemt Pantens, in de korte Ridder-straet nevens het klooster van de bekeerde sondaeressen ofte Magdelonnetten. Dien priester, Guilielmus Baers, durfde het niet aennemen zonder kennis van zyne zuster, ter oorzaak van het perykel dat 'er konde uyt-spruyten. De zuster jouffrouw Joanna stênde geerne toe. In gevolge van deze toestemming, droeg den heer Joannes Houwaert in stilte den heyligen schat naer het gezeyd huys, waer gekomen zynde, opende hy de custodie en toonde hy het H. Sacrament aen den heer Baers en aen zyne zuster. Daer naer droeg hy het zelve om hoog in eene agter-kamer met eene loose deure, en stelde het in eene klee-schappraye of eene groote koffer van hout, waer het H. Sacrament gerust heeft tot ontrent de maend van augustus 1579.

Alsdan ontstond in de stad eenen oploop der soldaeten, in welke omstandigheyd den heer Guilielmus Baers het H. Sacrament uyt de voorzeyde koffer weg nam en stelde in eene geheyme plaets, te weten, in eenen hollen Balk, welken was in de slaepkamer van zyne zuster jouffrouw Joanna, de opening zeer dicht met eene plank toesluytende.

Den heer Guilielmus Baers stierf in het zelve jaer, den 10 van september. Zyne zuster om haeren hoogen ouderdom, vreezende dat zy subitelyk mogt komen te sterven, verwittigde haeren schoon-zone, meester Joannes van Cattenbroek, secretaris der stad Brussel,

dat het H. Sacrament van Mirakel in haer huys heymelyk was berustende, en zy toonde hem de schuyl-plaets. Hy in agter-denken zynde, dat het daer niet wel genoeg bewaert was, ofte dat eenige vogtigheden door den drup van de gote, of andersints, daer zoude kunnen aenkomen, vond goed, als ook zyne zuster, het zelve te laeten visiteren. Zy verzogten den heer Guilielmus Meerte, kapellaen van H. Gudula, by hunte komen, en, onder belofte van stilzwygendheyd, toonden zy hem den balk waer het H. Sacrament in verborgten was, vriendelyk hem aenzoekende, van dien te willen openen, en te zien of 'er geene schaede te vreezen was. Men vierde dan den feest-dag van den H. Mattheus, 21 september 1579

Den secretaris maekte de planke los, en den priester op eene leeder geklommen, nam uyt den balk het H. Sacrament, gewentelt in eenen stoel en besloten in eene custodie van zwart leer, met haken en sloten. Met groote eerbiedigheyd opende hy de custodie, en vond daer in, een gouden kruys verciert met peêrlen en kostelyke gesteentens, ende in dit kruys de dry HH. Hostien ongeschonden en in de zelve hoedaenigheyd, gelyk hy die dikwils gezien hadde in de kerk van de H. Gudula. Naer de visite, en naer dat hy aen de voorzeyde jouffrouw en haeren schoon-zone de benedictie gegeven hadde, stelde hy het H. Sacrament op de zelve plaets in den balk die zeer loos toegeklopt wierd. Naer zes maenden is dien priester door de ketters gebannen en uyt de stad gejaegt.

Al wat ik hier verhaelt heb, steunt op de getuygenissen welke de bovengemelde priesters Joannes Meulenmeester, Joannes Houwaert, Guilielmus Meerte, als ook jouffrouw Joanna Baers en haeren schoon-zone meester Joannes van Cattenbroek, in het jaer 1585, daer over wettiglyk ondervraegt zynde, verklaert en met eed bevestigt hebben. Den secre-

taris van Cattenbroek verzekerde daer-en-boven in zyne declaratie van 't jaer 1585, dat sedert den 21 september 1579, niemand anders de schuyl-plaets van het H. Sacrament geopent hadde, ende dat niemand tot het zelve toegang gehad hadde (a).

Nu keeren wy weder tot de eerste plundering der kerk van de H. Gudula, geschied den zesden dag van junius 1579, wezende Sinxën-avond.

Terwylen dat den priester Joannes Houwaert in de kerk van de H. Gudula bezig was met de HH. Hostien aen de onteering te onttrekken, nam eenen anderen kapellaen der zelve kerk de schoone remonstrancie van zilver verguld, in de welke men het H. Sacrament van Mirakel bewaerde, meynende, die uyt de kerk te draegen. Maer het gespuys der geuzen naederde dusdaeniglyk, dat'er voor hem geenen tyd over was, om uyt-te-gaen. Hy vlugtte met de remonstrancie op den toren, waer hy zig opsloôt, ende bleef tot ontrent den midder-nagt, wanneer de raezende heylig-schenders met hunnen buyt vertrokken waeren.

In die verwoesting der kerk is alles onteert en gebroken, zelfs de autaeren. De reliquien der Heylige wierden'er uytgedraegen en verstroeyt, onder andere, het lichaem van de H. patroonersse Gudula, 't welk men noyt meer gevonden heeft. De schilderyen wierden verscheurt of besmeurt, de beelden der HH. twaelf Apostelen ter aerde gesmeten, den schoonen predik-stoel, van gegoten koper, in stukken geslaegen. Met een woord geheel het cieraed der kerk werd den buyt der dwaelgeesten.

De geestelyke personen moesten verborgen blyven, of niet uytgaen, 't en zy in weireldlyke klederen, om niet aengerand, mishandelt, en misschien vermoord te worden. Vervolgens van op den eersten

(a) Cotype der notariele acten vind men by Cafmeyer, vervolg der historie van het HH. Sacrament van Mirakel, 3 cap.

Sinxen-dag is allen gods-dienst in de kerk van de H. Gudula gestaekt.

Alle de andere kerken der stad, zelfs de koninglyke kapelle van het hof, zyn ten dien tyd geplundert, alhoewel men niet met zekerheyd vind, op wat dag, ende hoe die plundering geschied is.

De rebellen, niet te vrede met de verwoesting der kerken, gingen hunne raezernye uytvoeren tegen de hotels van den graef van Mansfeld, ridder van 't Gulde-Vlies, van den cardinael Granvelle, van den hertog van Arschot, en tegen eenige andere huizen der getrouwste onderdaenen van den koning, in welke alles geplundert of gebroken wierd.

Den 15 junius van 't zelve jaer 1579, gebruykten de geuzen geweld om in het klooster der paters Minder-Broeders te geraeken: maer men hadde de poorte zoo wel gesloten, dat de religieusen tyd hadden om te vlugten. Niemand van hun bleef in 't klooster als eenen ouden man van zeventig jaeren, pater Joannes Groy, uyt Schotland, van eene edele familie, den welken canonik van Anderlecht geweest was, eer dat hy Minder-Broeder wierd. Om zyne krankheden niet konnende wegvlugten met de andere, begaf hy zig in de kerk. De geuzen vonden hem voor den altaer bezig met bidden, en gaven hem twee doodelyke steken, eene in 't hoofd, d'andere in de borst, van welke hy stierf, en wierd aenzien als martelaer voor het roomsch-catholyk geloof.

De paters Lieve-Vrouwe-Broeders waeren gelukkiger als de Minder-Broeders, door de zorg van hunnen prior pater Laurentius Cuypers, den welken hadde weten te winnen eenen officier, genoemd Arnoldus van der Perre, die vriend was van den gouverneur Tympel. Dit niet tegenstaende moesten zy logist en kost geven aen eenen geuzen predikant en aen vyf-en-twintig soldaeten calvinisten, met hunne officieren en dienaeren.

Het eerste openbaer sermoon der calvinisten was gepredikt in een der huizen, welke men *Schavers-huizen* noemde, regt over de kerk der Bogaerden. Om het volk naer het sermoon aen-te-lokken, gaven de geuze predikanten aen elk, die 'er kwam, tot zeven stuyvers, en somwylen tot tien stuyvers. Maer korts daer naer wilden de calvinisten, kerken hebben om te prediken, en een grooter getal van toehoorders, met of tegen den dank van't volk. Eene der eerste kerken welke zy innamen, was die van Onze-Lieve-Vrouw van Capelle : eenen waelschen predikant nam 'er bezit van. Den heer pastor, Franciscus Elant, moeste met zyne kapellaenen verschuyven naer de kerk van Onze-Lieve-Vrouwe, op den Zaevel, welke men hun wel wilde laeten om hunne geestelyke functien te bedienen.

De kerk van't gast-huys van den H. Joannes-Baptista, *op den Poel*, wierd ingenomen van de lutheraenen, welke men dan *martinisten* noemde. Daer predikten zy. Aen de gast-huys-nonnen wierd toegelaeten, te doen misse lezen met geslotene deuren binnen het klooster. De Lieve-Vrouwe-Broeders, de welke zig bevryd hadden van plundering, moesten nogtans met eenen muer afsluyten den choor van hunne kerk, welken men hun liet. De calvinisten gebruykten den beuk om 'er hunne predikationen te houden.

Den gouverneur van den Tympel, om eenen dekmantel aen zoo veele geweldigheden, en eenigen schyn van regt aen hunne wederspanningheid te geven, dede den 5 van september een manifest uyt-kondigen in den naem der colonellen, capiteynen en andere van het garnisoen en der borgers van Brussel, bestaende in acht-en-tachentig artikelen, ende behelzende de zelve klagten en zoo genoemde bezwaernissen tegen het spaensch gouvernement, als ook de zelve beweeg-redenen en aenwakkeringen

om 'er zig tegen te stellen, welke men vind in het meeste deel der geschriften van dien ellendigen tyd. Dit oproer-maekende manifest gaf moed aen de rebellen, om meer en meer te verdrukken de catholyke en de getrouwe onderdaenen van den koning.

Den aerts-hertog Matthias hoorde met groote verwondering en droefheyd de plunderingen welke tot Brussel geschied waeren. In de brieven welke hy schreef aen den gouverneur Tympel en aen het magistraet, dede hy gevoelen hoe zeer dat hy daer over gestoort was, hun op het strengste verbiedende, ergens in te kwellen de openbaere oeffening der catholyke religie. Den borger-meester Taeye, zeer ieverigen man, en de schepenen welke tot dan toe alle catholyk waeren, wendden hunne zorg aen, om de inzigten van den aerts-hertog te volbrengen, maer met weynige vrugt. Nogtans de nieuwe en herhaelde orders van den aerts-hertog bragten eenige rust aen de catholyke, welke duerde tot ontrent het eynde van het volgende jaer: alhoewel zy zonder ophouden wierden moeyelyk gevallen, 't zy door 't logeren van soldaeten, als door de bespottingen welke zy moesten onderstaen van wegens hunne mede-borgers die calvinist geworden waeren.

Wy mogen niet uyt de gedagten verliezen de gesteltenis en de magt van het leger des konings Philippus. Ik heb boven gezeyt, dat den gouverneur dom Johan, in 't jaer 1578, een groot deel van Brabant herwonnen hadde. Hy stierf in het leger by Namen den eersten october van het zelve jaer, en in zyne plaets werd gouverneur der Nederlanden den prince Alexander van Parma. Wanneer hy het gouvernement aennam, waeren van de zeventien provicien nouwelyks dry onder de gehoorzaamheyd van Spaignien. Dog in het volgende jaer onderwierpen zig aen hem de provincien van Henegouw, van Artois, en een deel van Fransch Vlaenderen. De

volkeren van deze lands-streken hadden zig eenigen tyd te vooren afgescheyden van de staeten, zeggende dat zy met geene eetbrekers of ketters wilden te doen hebben, en dat zy, tot behoudenis van de roomsch-catholyke religie, lyf en goed zouden wae-gen. Men noemde hun de *malcontente* (a). Zy maekten hun accoord met den prince van Parma den 28 van junius 1579, en den volgenden dag veroverde den prince, naer eene lange belegering, de stad Maestricht. Deze goede tydinge uytgebreyd zynde, gaf aen alle catholyke door geheel Nederland, nieuwe hope van eens te zien het eynde der vervolging.

In tegendeel hadden in't zelve jaer de staeten van Holland, Zeeland, Gelderen en Vriesland eene vereening gemaakt, welke men noemde de *unie van Uytrecht*, bestaende in zes-en-dertig artikelen, onder andere, dat zy malkanderen met lyf en goed zouden bystaen tegen alle die hun zouden leed willen doen onder den naem van den koning, 't zy om den oorlog tegen dom Johan, 't zy om ontfangen te hebben den aerts-hertog Matthias, 't zy onder pretext van de oude religie te willen herstellen. Door deze unie zyn de vastere grond-steenen geleyd van de republiek der *vereenigde provincien* (b).

In't begin van 't jaer 1580, dede den prince van Oraison aen de staeten, welke tot Antwerpen vergaedert waeren, den voorstel, die in't volgende jaer uytgewerkt is, te weten, dat men den koning van Spaignien zoude verklaeren vervallen te zyn van de souvereiniteyt der Nederlanden.

In't begin van 't zelve jaer gingen de calvinistische soldaeten van't garnisoen van Brussel plunderen het klooster der PP. Carthuysers op 't Scheut-

(a) Strada, etc., II boek.

(b) Hazart, kerk. hist. van Nederland, 7 deel, 2 cap.

veld. Zy wierpen het te gronde. Het gene naer de plundering overbleef van meubelen of materialen, wierd den 28 meert, door decreet van den krygs-raed tot Brussel, verkogt, en de penningen, die 'er af voortskwamen, besteed tot onderhoud der stads vestingen. De religieusen hadden de vlugt genomen langs verscheyde kanten. Den prior pater Christianus Nutius, en pater Franciscus Cavenaer, gaende van Luyk naer Valencyn, vielen in de handen van eenige rebellen, welke hun naer Brussel bragten, waer zy, om vry te geraeken, duyzend goude guldens betaelen moesten. (a).

Ontrent den zelven tyd zyn verwoest en verbrand de abdyen en kerken van Grimbergen en Diligem. De abdye der edele Benedictinerssen van Vorst onderstond het zelve lot. De abdisse vrouw Francisca de la Douve stierf van droeftheyd.

Den 15 meert publiceerde den prince van Parma, tot Maestricht, het edict van den koning Philippus, door 't welk den prince van Oraison verklaert wierd *pligtig van gekwetste majesteyt, vyand van 't gemeynbest*, met oorlof aen ieder-een, van hem te vangen of te dooden, en wierd grooten loon beloofd aen wie dit zoude uytgevoert hebben. Tot beweegredenen van deze sententie wierden opgehaelt de aanslaegen van dien prince tegen den koning en tegen de roomsch-catholyke religie.

Den 8 april vertrok uyt Brussel den gouverneur Tympel met een deel van het garnisoen, om zig meester te maeken van Mechelen. Deze stad hadde het jaer te vooren zig overgegeven aen den prince van Parma, maer te groot betrouwen hebbende op haer eygene kragten, had zy geweygert garnisoen t'aenveêrden. Dit groot betrouwen maekte haer ongeluk. Den gouverneur Tympel veroverde de stad.

(a) *Origines Cartusiarum Belgii*, pag. 115.

In tegendeel hadde eenen kwaeden uytval den aanslag van eenige op Brussel. Den graef Emmanuël de Lalaing , en Robertus de Melun , marquis van Roubaix en van Montigny , meynden Brussel te doen wederkeeren onder de gehoorzaamheid van den koning Philippus. Den 23 junius kwamen zy met dry regimenten voet-volk , en negen compagnien van ruyterye , tot voor de Laeke-poorte en de Vaert-poorte. Eenige borgers , welke met hun spanden , hadden belooft dat zy die poorten voor hun zouden open doen. Dry van die borgers maekten die zaak kenbaer aen den gouverneur Tympel , en aen den vermaerden heer van Sinte-Aldegonde , die dan in de stad was. Deze stelden aenstonds het garnisoen in de wapenen , en verdreven het krygs-volk van den koning. Ontrent den zelven tyd wierd het magistraet van Brussel , 't welk tot dan toe bestond in catholyke , verandert , en men maekte een ander magistraet van persoonen die of calvinist , of ten minsten tot de calvinisterye genegen waeren.

In de maend van september verjoeg men uyt de stad den tresorier generael der financiën , den cancellier , den procureur generael van Brabant , en veele andere persoonen van bediening , om dat zy voor den koning , hunnen wettigen souvereyn , genegen waeren. Den 15 der zelve maend wierd , door resolutie van den krygs-raed , verkogt al wat 'er nog over was van de meubelen van den cardinael Granvelle. Zyne schoone bibliotheek wierd vervoert naer't klooster der Minder-Broeders tot gebruyk van de predikanten van het nieuw Evangelie , welke daer woonden met hunne vrouwen en hunne kinderen.

Den 15 november publiceerde men eene resolutie van den krygs-raed , bevestigd door het magistraet , om te voorzien in den onderhoud van de ministers der calvinisten en van de school-meesters van hunne secte : dit dede men met de geconfisqueerde goe-

deren van de Carthuysers , van d'abdye van afflighem en van de beneficien en prebenden der Capelle-kerk. Door het zelve decreet wierd het collegie ofte de school van Nazareth (van 't welk gesproken is op 't eynde van het voorgaende capittel) geschikt om 'er te onderhouden honderd arme jongelingen, ende hun in de calvinisterye op-te-voeden.

Den 16 december publiceerte het magistraet eene ordonnancie door welke alle, die sedert dry vervolgende jaeren geene vaste woonste tot Brussel gehad hadden, moesten met hunne familie de stad verlaeten, op straffe van gehandelt te worden als vyand. De geestelyke personen van beyde de geslagten waeren uytdrukkelyk in dat decreet begrepen.

In de maend januarus 1581 stelden de rebellen eene andere regeering ofte overheyd der stad. De catholyke wierden 'er teenemael uytgesloten. Zelfs de negen dekens der natien waeren vinnige calvinisten.

Den 25 februarius gaf het magistraet bevel aen Joannes Hauchinus, deken der kerk van de H. Guldula, en vicarius - generael van den aerts - bisschop van Mechelen voor het district van Brussel, van uyt-te-roepen voor het volk, dat men geene heylig-dagen meer moeste vieren, maer de zondagen alleen. Hy weygerde, het te doen.

Den 21 april publiceerte de regeering van Brussel een decreet tegen Pater Antonius Ruyskensvelt, predikheer, doctor in de godheyd en beroemden predikant, hem uyt de stad bannende. De catholyke, welke eerbied en grootagtig voor dien pater hadden, deden hun beste by den gouverneur Tympel, om hem te mogen behouden. Ziende dat hun verzoek en schoon spreken vrugteloos was, vertoonden zy 's anderdays zig in de wapenen. Zy waeren in grooter getal als de calvinisten. Men paeyde hun met woorden, en zy leyden de wapenen neder. Den

volgenden dag deden de rebellen pater Ruyskensvelt uyt de stad vertrekken met alle de predikheeren, als ook Pater Laurentius Cuperus met alle de Lieve-Vrouwe-Broeders, en veele andere priesters zoo weireldlyke als reguliere. Ook wierd met zwaere straf bedreeygt al wie iemand der uytgebaanene zoude verbergen.

Den 25 april wierd den eerweêrden Joannes Hauchinus, deken, in de gevangenis gesloten, waer hy bleef dry maenden. De oorzaak van zyne gevangenis is geweest, dat de ketters tegen hem dispute-rende op het HH. Sacrament des Autaers, zoo dapper be-antwoord wierden, dat zy niet meer wisten wat zeggen (a).

Den 26 april en de volgende dagen, verbande het rebel magistraet, uyt de stad, Petrus Fabry, plebaen der kerk van de H. Gudula, met zynen onder-pastoor; Franciscus Elant, pastor der Capellekerk, met zynen onder-pastoor; Petrus Vinck, pastor van de H. Catharina; Rolandus Bauwens, pastor van den H. Gaugericus; Joannes de Brauwere, rector der Capelle van den H. Nicolaus, en veertien andere personen van distinctie.

Op den zelve tyd resolveerden de dekens der natien, te doen ophouden, in 't algemeyn en in 't be-zonder, alle oeffening van de roomsch-catholyke religie, tot dat men hun genoegzaam, volgens hun oordeel, zoude betoont hebben, dat die religie over-een komt met de H. Schrifture, en met de leering der Apostelen, de welke besloten is in de twaelf artikelen des geloofs. Den lezer kan bemerken, dat zy eerst de slimheyd gebruykt hadden, van weg-te-jaegen of te vangen die personen, welke hun zouden hebben kunnen onderwyzen.

(a) *Gallia christ. aucta*, tom. 5. --- Cafmeyer, vervolg van de historie van 't HH. Sacrament van Mirakel, 3 hoofd-stuk.

Eyndelyk wierd den rampzaligen slag gegeven door een decreet het welk uytkwam den 1 mey, in den naem van den Amman en borger-meester, van de schepenen, ontfangers en raeds-mannen van 't magistraet, gezaementlyk met den gouverneur, met de colonellen, de capiteyns en andere van den krygs-raed. Dit decreet behelsde eene vernieuwing van alle de lasteringen, scheld-woorden en blasphemien welke de ketters van dien tyd gewoon waeren, in diergelyke geschriften, uyt-te-braeken tegen de catholyke religie. Onder andere, waeren in dat decreet, scheld-woorden tegen 't HH. Sacrament van Mirakel, welke de razernye alleen konde gedicteert hebben. Voorders dat decreet verbode alle openbaere oeffening der catholyke religie, beval dat al de kerken zouden gesloten zyn, uytgenomen die de welke tot dienst waeren der gereformeerde; dat men uyt de kerken zoude wegnemen de beelden, als wezende, zoo zy zeyden, een voorworp van afgoderye, als ook de schilderyen en andere cieraeden, en dat men die zoude verkoopen.

In gevolg van dat edict, hield-op de publieke oeffening der catholyke religie tot Brussel ten tyde van ontrent vier jaeren. De calvinisterye wierd 'er de heerschende religie. De school-meesters en school-meesterssen kregen bevel van 't magistraet, van aen de kinderen geenen anderen catechismus te leeren, als dien der calvinisten, welken men noemde den catechismus *van Heidelberg*, nochte geene andere boeken te gebruyken, als die de welke door ministers der calvinisten goedgekeurt zouden zyn. De klokken der kerken smold men om canons te gieten. Het zilver en koper der kerken wierd naer de munte gedraegen.

Ter diër gelegendheyd zyn uyt hunne kloosters gejaegt de reguliere canoniken van Coudenberg, de Minder-Broeders of Recolletten, de Alexiaenen, de

Bogaerden, de broeders *op den Grecht*: als ook de nonnen van den H. Petrus, van de H. Gertrudis, van de H. Elisabeth, van Jericho, van Bethanien, de ryke Clarissen, de arme Clarissen. Hunne kloosters wierden geplundert, en den buyt verkogt door order van 't magistraet. Men liet toe aan de zusters van Sint-Jans gast-huys en aan de Swarte-Zusters, in hunne kloosters te blyven, en de ziekene te dienen. Het Beggyn-hof wierd dan ook gespaert, om dat men het voor geen klooster aanzag. De verspreydde religieusen gingen voor het meeste deel by hunne familie, waer zy bleven in weireldlyke kleederen, en men heeft bemerkt, dat, door Gods voorzienigheyd, niet eene van hun schandael gegeven heeft.

Den 12 van junius, publiceerte het magistraet eene ordonnancie nopende de schoole der studenten in 't collegie van Nazareth. Men stelde daer eenen regent en zes meesters voor zes scholen, de welke alle calvinist waeren, en moesten betaelt worden uyt de geconfisqueerde goederen der geestelyke. Ontrent den zelven tyd gingen de rebellen de collegiaele kerk van Anderlecht plunderen. Zy bragten weder tien wagens gelaeden met klokken, met pilaeren en kopere plaeten, die tot Brussel, te samen met den roof van de andere kerken en van de kloosters, verkogt wierden. Het huys waer men die kerkdieveryen doorgaens verkogt, stond by de Volle-stræet, en de catholyke noemden het *Pilatus-kamer* (a).

Het jaer 1582 bragt geene vermindering in de ellende van Brussel, in tegendeel vermeerderde die.

In het voorleden jaer was uytgewerkt het voornemen, 't welk den prince van Oraison te vooren gemaekt hadde, te weten, van te doen declareren, dat den koning van Spaignien de souvereiniteyt van

(a) Cafmeyer, hist. van het HH. Sacrament van Mirakel, blad 42.

van Nederland verloren hadde, als niet bewaert hebbende de privilegien van 't land. De staeten hadden dien voorstel van den gezeyden prince aengenomen, en hunne resolutie, door welke zy den koning als souvereyn ontkenden, hadden zy in den Haeg gepubliceert den 26 van julius 1581. Dan kozen zy tot hunnen prince Franciscus de Valois, hertog van Alençon, broeder van den koning van Vrankryk. Den aerts-hertog Matthias verliet het gouvernement 't welk hy, ten tyde van vier jaeren, maer in den schyn geoeffent hadde.

Den hertog van Alençon arriveerde tot Antwerpen den 19 februarius 1582, en wierd daer gehuld hertog van Brabant. Dog zyne soldaeten welke hy uyt Vrankryk gebragt hadde, wezende voor een groot deel calvinisten, waeren stouter en geweldiger als de calvinisten van Nederland. Hy verliet het land en den schyn van souvereiniteyt, welken hem hier gegeven was, in het volgende jaer.

Den 23 april 1582 vertrok den gouverneur Tympel met een deel van het Brusselsch garnisoen naer Aelst, nam die stad in, stormender hand, met groote bloedstorting. Onder andere, zeventien priesters verloren daer het leven, onder welke waeren dry religieusen van d'abdye van Afflighem.

De roomsch-catholyke van dien tyd vonden schier geenen anderen troost als in den voortgang welken den prince van Parma dede door de wapenen. Want hy vogte zoo veel, en meer, mag men zeggen, voor de religie, als voor de heerschappye van zynen koning. In elke stad welke hy wond, was zyne eerste zorg, den gods-dienst te herstellen. Naer eene gevaerlyke belegering van twee maenden, veroverde hy de stad Doornyk den 30 november 1581. Hy veroverde de stad Oudenaerde den 5 julius 1582. Hy ging 'er in, den volgenden dag, en wilde dat aenstonds het H. Sacrificie der Misse aen God op-

gedraegen wierd, 't welk men sedert vier jaeren in die stad niet gecelebreert hadde. Hy bleef 'er eenige dagen, om de religie in luyster te brengen.

In 't jaer 1583 overwon hy Eyndhoven, Dalem, Sichem, Westerloo, en andere plaetsen in de Kempen. In Vlaenderen wierd hy meester van S. Winnox-Berg, Furnen, Dixmude, Duynkerken en Nieuwport. Elke plaets, komende onder de magt van den koning, kwam te samen, door de waere religie, onder de heerschappye van Christus. Tot Dixmude was nouwelyks de helfd der inwoonders catholyk gebleven; en Nieuwport had teenemael het catholyk geloof verloren. Alexander van Parma vond 'er zelfs geen en schyn meer of schaduwe van de christelyke religie (a).

Het magistraet van Brussel bemerkte in het zelve jaer 1583, dat de catholyke borgerye hun gouvernement van tyrannye niet langer wilde verdraegen, en dat eenige begonnen kloek door te spreken, zeggende dat zy begeêrden verlost te zyn van de calvynsche ministers. Om die oorzaak wierden wederom sommige der principaele borgers uytgebannen, en wierd vernieuwt het edict van 't jaer 1581, 't welk op zwaere straffen verbode alle oeffening van de catholyke religie, voornaemendlyk het H. Sacrificie der Misse, zelfs in huizen van particuliere personen.

Het groot Beggyn-hof tot dan toe gespaert, om dat de geuzen het niet aenzagen als een klooster, onderstond de algemeyne verwoesting. Het magistraet stelde het te koop. De kerk van 't Beggyn-hof, de kerk van Molenbeek, wierden tot den grond toe afgebroken, en de materialen verkogt aen de calvinisten.

Den 3 meert van 't jaer 1584, dede de regeering van Brussel op het stad-huys door beuls handen in stukken slaen en verbranden een beeld van Onze-

(a) Strada, etc., 14 en 15 boek.

Lieve-Vrouw, 't welk gestaen had in de kapelle van den H. Nicolaus.

Den 12 april van 't zelve jaer gaf de stad Yperen, naer eene belegering van zeven maenden, zig over aen Alexander prince van Parma. Brugge onderwierp zig ook aen den zelve prince weynige dagen daer naer. Gent, gepraemt en uytgeput door den honger, kwam onder zyne magt den 17 september. In de zelve maend kwam den prince tot Assche, in meyning van Brussel te belegeren. Maer om dat misschien zyn leger niet sterk genoeg was, of by gebrek van levens-middelen, verliet hy Assche veertien dagen daer naer. Hy maekte zig meester van Dendermonde, van Vilvoorde en van het fort ofte verschansing van Willebroek. De stad Loven was standvastiglyk getrouw aen den koning gebleven, zonder verandering in de religie, de eenige der steden van Brabant, welke dit geluk hadde. Zoo waeren de toegangen op Brussel gesloten door de krygs-benden van den koning, en was afgesneden de communicatie tusschen deze stad, en de rebellen van andere plaetsen.

In die gesteltenis der zaeken verhoôpte den heer van Duffel en van Issche, Joannes de Merode, eenen man van groot gezag, dat hy aen de Brusselaers zoude kunnen doen verstaen, hoe noodzaekelyk het was, zig te onderwerpen aen hunnen wettigen souvereyn, besonderlyk aengemerkt, dat zy van hunne bondgenooten geene hulpe meer te verwagten hadden. Zyne aenspraek behaegde aen het grootste deel van het magistraet. D'andere waeren van tegenstrydig gevoelen, dusdaeniglyk dat 'er grooten oproer kwam den 4 december, veroorzaekt door de hartnekkigste der rebellen, en door de soldaterye, welke gewoon was eene ongetoomde vryheyd in te volgen, en te plunderen. Die krygs-lieden liepen gewapent langs de straeten, dreygende te vermoorden al wie zoude spreken van capituleeren of zig by ver-

drag aen den koning over-te-geven. Eenige van hun maekten zig meesters van het hof; andere van het stad-huys en van de Groote-Merkt. Zy namen gevangen sommige van het magistraet. Hunnen gouverneur Tympel was hun suspect geworden: zy stelden hem af, en noemden eenen anderen. Dagelyks stouter wordende, liepen zy met benden in de huizen der treffelykste borgers, vraegende van hun betaelt te worden; by gebrek van betaeling bleven zy daer eten, drinken, slaepen, vloeken, zweiren en blasphemeren. De eerlyke borgers, om van hun ontslaegen te zyn, moesten hunne beste panden verkoopen, ofte geld ligten.

Dusdaenig was alsdan den staet van deze ongelukkige stad. De armoede nam dagelyks toe, geheel dien winter, zoo dat 'er veele stierven van gebrek. Andere wierden vermoord van de geldgierige en ongetoomde soldaeterye: men zag de straeten bestroeyt met doode lichaemen, zelfs in den vollen dag. In 't vervolg joegen de rebellen uyt de stad de vrouwen, kinderen, en 't volk dat hun onnoodig was. Andere vlugten van 't zelfs uyt de stad: maer de spaensche krygs-benden, welke rondom zwierden, dreven hun weder.

Eyndelyk begonnen de wederspanningste zelve te denken om zig over-te-geven. Men zond eene solemnele deputatie van zeventien personen, onder welke waeren patritieele, en catholyke borgers, goede en getrouwe onderdaenen van den koning, naer den hertog van Parma, om hem te bidden, dat hy geene conditien zoude voorschryven welke konden strekken tot schande van eene stad, de verblyf-plaets der Nederlandsche princen, en wiens inwoonders getrouw gebleven waeren aen zyne moeder Margarita, hertoginne van Parma.

Alexander schreef hun de conditien voor, den 10 meert 1585. Daer waeren twee capitulationen, eene voor de stad, de andere voor het krygs-volk. De

capitulatie voor de stad bestond in zeventien artikelen, van de welke de merkweêrdigste, nopende de religie, waeren de volgende:

IV. Dat de Brusselaers op hunne kosten zouden herstellen de kerken en heylige plaetsen, welke ten tyde van de voorige beroertens verwoest waeren; en dat de meubels en cieraeden, nog existerende, aen de eygenaers zouden wedergegeven worden.

VII. Dat zy op hunne kosten zouden herstellen de huizen van den cardinael de Granvelle, van den hertog van Aerschot, van den graef van Mansfelt, en van de andere heeren welke aen den koning getrouw gebleven waeren.

IX. Dat die, de welke niet zouden willen wederkeeren tot de roomsch-catholyke kerk, zouden mogen twee jaeren in de stad blyven om hunne tydelyke belangen te schikken en om hunne goederen te verkoopen: naer welke twee jaeren het hun geoorloft zoude zyn, te gaen waer het hun beliefte.

Den gouverneur Tympel met zyn garnisoen vertrok uyt Brussel den negentiensten dag van meert, en op den zelve dag kwam in de stad den nieuwen gouverneur van Brussel, benoemt door den prince van Parma, met zyn regiment van waelsch voet-volk, en met andere compagnien zoo waelsche als spaensche.

De kettersche predicanten, calvinisten of lutheraenen, de welke reeds tot Brussel in 't getal van twaelf waeren, vertrokken uyt de stad met de soldaeten der rebellen.

In het voorgaende jaer 1584, den tienden dag van julius, was tot Delft, in Holland, den prince van Oraison Wilhelmus de Nassau, dood geschooten van Balthazar Girard, geboren in Bourgoignien, oud vier-en-twintig jaeren. Dezen aen de stads-poorte vastgegrepen zynde, is, naer grouwzaeme tormenten, in vier stukken gekapt den veertienden dag van julius. De vereenigde staeten begraefden hunnen prince met groote pragt, en aen zynen tweeden

zone den graef Mauritijs (den oudsten zone was in Spaignien onder de magt van den koning Philippus), gaven zy de gouvernementen van Holland, Zeeland en Uytrecht, met het ampt van admiraal, 't welk zynen Vader bezeten hadde.

Dezen jongen graef, alsdan nog geen achtiën jaeren oud, daer naer capiteyn - generael der vereenigde provincien, beteren veld - oversten als zynen vader, heeft den oorlog tegen Spaignien voortgedreven den geheelen tyd van zyn leven (uytgenomen de jaeren van stilstand der wapenen), dat is tot het jaer 1625. Wat de religie aengaet, Mauritijs volgde die van den prince zynen Vader, te weten, oft geene, ofte de calvinistsche.

Ten dien tyde zyn de nieuwe bisdommen in de vereenigde provincien, van de welke boven gesproken is, met hunne capittels van canoniken, en kloosters te niet gegaen.

Ik hebbe gezeyd in het achtste capittel, dat Uytrecht in 't jaer 1559 aerts-bisdom geworden is. Den eersten aerts-bisschop, naer die nieuwe opregting, Fredericus Schenk, en te samen den laesten, ziende de verwoesting der religie, stierf van verdriet in 't jaer 1580. Men rekent, dat in het bisdom van Uytrecht gestaen hebben vier-en-twintig collegiaele kerken en honderd acht-en-tachentig kloosters.

Haerlem heeft tot tweeden, en te samen den laesten, bisschop gehad Godefridus à Mierlo, den welken stierf in 't jaer 1587. In dit bisdom zyn geweest twee collegiaele kerken en twee-en-zeventig kloosters.

Tot Deventer zyn ook twee bisschoppen geweest. Den derden en den laesten, Gisbertus Coeverinx, tot dat bisdom benoemt zynde, stierf in 't jaer 1590, zonder dat hy daer van bezit had kunnen nemen. In dit bisdom schryft men gestaen te hebben vier collegiaele kerken en twee-en-zestig kloosters.

Van Leeuwaarden is den laesten bisschop geweest Cunerus Petri van Brawerschaven, den welken tot

Keulen, balling gestorven is in 't jaer 1580. Dit bisdom heeft gehad eene collegiaele kerke en vyftig kloosters.

Groeningen heeft ook maer, even als Leeuwarden, twee bisschoppen gehad. Den tweeden, Arnoldus Nylen, van 't order der predikheeren, moeste die stad verlaeten in 't jaer 1594, en stierf balling tot Brussel in 't jaer 1605. Hy was zelfs nog niet bisschop gewyd, maer hadde ten tyde van vier jaeren de bisschoppelyke jurisdictie geoeffent. In dit bisdom zyn geweest dry collegiaele kerken en negenen-dertig kloosters.

Den tweeden en laesten bisschop van Middelburg, in het jaer 1581 gewyd zynde, konde, om de be-roertens der Geuzen, geen bezit van zyne kerk nemen. Hy is tot Loven gestorven in 't jaer 1594. Dit bisdom heeft gehad zeven collegiaele kerken en dry-en-dertig kloosters.

Met de verwoesting der bisdommen en der geestelyke gemeyntens, verviel te samen de catholyke religie in de vereenigde provincien. Tot meerderen ondergang der zelve, gaven de vereenigde staeten in 't jaer 1596, een edict uyt, door 't welk verboden wierd aen de catholyke, eenige by-een-komste van religie te houden, Misse te hooren, ofte de HH. Sacramenten te ontfangen, en aen ieder-een wierd belooning beloofd, wanneer hy de overtreders van het edict zoude aenklaegen.

Dat dit gezeyd zy, op dat de Brusselaers beter bevroeden het groot geluk van hunne voor-ouders, de welke in het jaer 1585 kwamen onder het gebied van Alexander prince van Parma. Dit geluk heeft men erkent in 't jaer 1658, met groote plegtigheyd vierende den jubilé van honderd jaeren tot dankbaerheyd over de *verzoening* der stad, als ook in 't jaer 1720, wezende den jubilé van honderd en vyfen-twintig jaeren der zelve *verzoening* met God en met den souvereyn.

 TIENDE CAPITTEL.

Herstelling van den publieken Gods-Dienst binnen Brussel. — Het HH. Sacrament van Mirakel, ongeschonden bewaert, word wedergebragt naer de kerk. — Collegie en Kerk der Societeyt Jesu. — Klooster der Paters Capucienen; der Clarissen Urbanisten; der PP. Carthuysers; der PP. Augustynen. — Albertus en Isabella souvereynen van Nederland. — Klooster der Engelsche Nonnen; der ongeschoende Carmeliterssen, en Carmeliten; der PP. Minimien; der Annuntiaten; der Brigittinerssen. — Dood van den aerts-hertog Albertus.

DEN eersten aerts-bisschop van Mechelen Antonius Perrenot, cardinael de Granvelle, was van den koning Philippus in't jaer 1564 uyt Nederland naer Spaignien geroepen, en tot hooge staets-bedieningen gebruykt. Moetende langer, als hy gemeynt hadde, buyten zyn bisdom blyven, resigneerde hy het zelve in't jaer 1581.

In zyne plaets is in het jaer 1583, den 30 van october, bisschop gewyd Joannes Hauchinus, deken der kerk van de H. Gudula, van wie nog gesproken is. Om dat hy tot Mechelen niet konde komen, hield hy zig doorgaens op tot Loven, houdende zyne residentie in de abdy van de H. Gertrudis. Vier dagen naer dat Brussel met den koning verzoent was, te weten den 23 meert 1585, arriveerde hy in deze stad. Veele personen van distinctie, zoo edele

als geestelyke , waeren hem te gemoet gegaen , en vergezelschaptten hem tot aen het huys , 't welk voor hem tot Brussel bereyd gemaekt was. De catholyke inwoonders ontvingen hem met de grootste blyk-teekens van vreugd.

Zyne eerste zorg wendde hy aen , om het H. Sacrament van Mirakel te visiteeren , en op dat dit naer behooren geschieden zoude , hield hy eerst eene wettige informatie , met te ondervraegen de personen , welke in 't verbergen van de miraculeuse Hostien deel genomen hadden. Deze informatie is opgesteld door *Jan Goossens* , *publieken notaris by den souvereynen raede van Brabant* , *geadmitteert* , ende *secretaris van zyne doorluchtigste hooghweêrdigheyd en Vader in Godt* , *m'heer Joannes Haulcin* , *aertsbisschop van Mechelen*.

De copyen der acten van dien notaris vind men by den heer *Casmeyer* in zyn vervolg der historie van 't HH. Sacrament van Mirakel , derde hoofd-stuk. Den titel luyd als volgt :

Informatie genomen door den eerweêrdigsten ende doorluchtigsten arsbisschop van Mechelen m'her Joannes Hauchinus geassisteert met de weerdighe ende discrete heeren personen M. Henricus van den Broeck , geseyt de Mares , priester , deken van de kerk van S. Goedele tot Brussel , ende M. Peeter Fabri , bachelier in theologie , pastoor ende plebaen van de voorzeyde kerk , over de bewaernisse van het H. Sacrament van Mirakel , ten tyde van de eerste beltdstormerye in de voorseyde stadt , die is voorgevallen den 6 dag van junius in den jaere 1579 op pinxteren-avont.

Voor eerst den heer *joannes Houwaert* , priester ende canonik van de tweede fondatie , oud vyftig jaeren , neêrstig ondervraegt zynde onder eedt van zyn priesterschap , verklaerde het gene in 't voorgaende capittel van hem bygebragt is.

Jouffrouw Joanna Baers ondervraegt ende geëxa-

mineert zynde door zyne hoogweêrdigheyd den aerts-bisschop van Mechelen, geassisteert van de heeren deken en plebaen, heeft onder loffelyken eedt verklaert het gene insgelyks ten haeren opzigt is bygebragt in 't voorgaende capittel; als ook meester Jan van Cattenbroeck, secretaris van deze stad Brussel.

D'heer Mann zegt in zyn kort-begryp der historie van Brussel, dat den aerts-bisschop de voorgemelde informatie gehouden heeft den 25 meert 1585. Dit kan waer zyn ten opzigt van die dry, Joannes Houwaert, Joanna Baers, en Joannes van Cattenbroeck; maer niet ten opzigt van de twee andere getuygenen, te weten, Joannes Meulenmeester, ende Guilielmus Meerte. Deze twee laest-genoemde hebben hunne declaratie, de welke in 't voorgaende capittel gemeld is, gegeven den 6 van de maend julius 1585, niet voor zyne hoogweêrdigheyd den aerts-bisschop Hauchinus, maer door last van dezen aerts-bisschop, voor den publieken notaris Joannes Goossens *in het huys van Afflighem*: gelyk uytdrukkelyk te lezen is in den act, den welken den gezeyden notaris daer van opgesteld heeft. De reden waerom deze twee hunne declaratie laeter gegeven hebben, gisse ik geweest te zyn, om dat zy, door de ketters uyt de stad gebannen zynde, misschien niet vroeger wedergekeert waeren.

Naer dat de dry bovengemelde, Joannes Houwaert, Joanna Baers en Joanna van Cattenbroeck, getuygt hadden al wat zy wisten nopende het H. Sacrament van Mirakel, ging den aerts-bisschop het zelve visiteren, welke visite door den notaris Goossens aldus beschreven is.

ACTE gemaakt by den eerweerdighsten Vader in Godt m'her Joannes Hauchinus ars-bisschop van Mechelen.

Deze attestatie zoo gegeven zynde in de tegenwoordigheyd van den eerweêrd. Arts-bisschop van Meche-

len, ende bevestigt met solemnelen eede, zoude den voors. Arts-bisschop in het bywezen van den voorzeyden deken en plebaen als getuygen, ende de huysvrouw van den voorseyden Jan van Cattenbroeck, gegaen zyn naer de kamer waer het Alderheylichste Sacrament van Mirakel was berustende, ende hem getoont zynde de plaetse ende den Balck waer in het selve besloten was, dat hy aen meester Jan van Cattenbroeck soude geordonneert hebben, van het deurken te openen het welk genagelt was; welck geopent zynde, klom den eerweerdighsten heer op eene kleyne leeder ende bevondt in de holligheyt van dien Balck eene custodie in de forme van een cruys, bekleedt met swert leér ende omringelt met eenen stoel van fluweel, den welcken hy om den hals doende, soude met eerbiedigheydt genomen hebben de voorzeyde custodie, de selve draegende op eene andere voorkamer om het aldaer te visiteren, en het selve stellende op eene taefel bespreyt met een ammelaeken ende besproeyt met verscheyde bloemen en welriekende kruyden, met dry of vier brandende kerssen, aldaer soude geopent hebben met alle eere ende eerbieding de voorsz. custodie, ende daer uyt genomen hebben een schoon en breedt gouden cruys, verciert met peirlen en kostelyke gesteenten, zynde in dit cruys dry kleyne Hostien bedeckt met kristael in de forme ende maniere gelyck het H. Sacrament van Mirakel eertydts ten thoon is gestelt geweest in de voorsz. kercke van Ste. Goedele; bevindende by oculaire inspectie, dat het wel bewaert was ende in de zelve hoedaenigheyt gelyck hy dat eertydts gezien hadde (alzo den eerweerdighsten heere beuuyghde). Dan Godt bedanckende op syne knien voor dusdaenige gunste, soude hy het H. Sacrament wederom geleydt hebben ende gesloten in de custodie ende gestelt hebben in een buffet: ende naer dat hy het slot gesegelt hadde met syn cachet, soude medegenomen hebben den sleutel van het selve, tot dat de voorseyde kercke erweydt zynde, het

H. Sacrament processie - gewys van daer soude gedraegen worden, ofte op andere wyze, gelyck het aen zyne eerweerdigheyt ofte aen die van het capittel van Ste. Goedele soude goetducken. Alle het welcke als boven soo gepasseert is ten huysen van de voorsz. jousfrouwe Joanne Baers in de tegenwoordigheyt, dag, maent ende jaer boven vermeld,

Den aerts-bisschop liet het H. Sacrament van Mirakel in 't huys van jousfrouw Baers, tot dat de kerk van de H. Gudula zoude herwyd zyn, en tot dat men het zelve plegtiglyk naer de kerk zoude kunnen wederdraegen. Den heer Cafmeyer zegt, dat het plegtiglyk wedergedraegen is den 22 van de maend meert 1585, in eene processie vergezelschapt van alle de geestelyke, canoniken, pastoors, religieusen der biddende orders, koninglyke raeden, magistraet, etc. Maer hier in heeft Cafmeyer eenen misslag bedreven. Want op den 22 meert was de kerk van de H. Gudula nog niet herwyd, ende waeren de biddende orders, etc., nog niet wedergekeert.

Volgens Mann, heeft den aerts-bisschop de kerk van de H. Gudula herwyd den 28 meert. Hy zong'er de solemnele misse, in 't bywezen van eene overgroote menigte van volkeren, en tot hunne onuytdrukkelyke vreugd. Den volgenden dag bediende hy daer het H. Sacrament des Vormsels. Den 30 der zelve maend reconcilieerde hy de parochiaele kerk van de H. Catharina; den 31 de kerk van Onze-Lieve-Vrouw op den Zaevel; den 1 april de parochiaele kerk van den H. Gaugericus; den 2 april de kerk der PP. Lieve-Vrouwe-Broeders, in welke de calvinisten hunne predicatien ten tyde van vyf jaeren gehouden hadden. De kerken van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle, van den H. Nicolaus en van de PP. Recolletten waeren nog in te slegten staet om tot den gods-dienst gebruykt te worden. De kerken der Predikheeren en van 't Beggyn-hof,

door de ketters omgeworpen, moesten herbouwt worden.

Ondertusschen zag men van alle kanten met groote blydschap de uytgejaegde catholyke, zoo weireldlyke als geestelyke, in de stad wederkeeren, waer van, zegt Casmeier, onder de biddende orders de eerste geweest zyn de EE. Paters Minder-Broeders of Recolletten, de tweede de Lieve-Vrouwe-Broeders, de derde de Predikheeren, etc. De vreugd die 'er was, konde met geene woorden uytgesproken, nochte met geene penne beschreven worden, wanneer ieder-een zynen uytgejaegden vriend verwillekomde en onthaelde.

Insgelyks keerden weder de religieuse vrouwpersoonen in hunne kloosters, welke zy allengskens in hunnen voorigen staet stelden. De latynsche schole ofte het collegie van Nazareth wierd wedergegeven aan de catholyke religie, ende herstelt gelyk het voor de beroertens geweest was.

Wat aengaet de personen van byde geslagten, welke 't zy door krankheyd, 't zy door politieke redenen, de kettersche predikationen bygewoont hadden, men zag hun met hoopen zig gaen werpen voor de voeten van den aerts-bisschop, om door hem met de kerk verzoent te worden.

Den 4 april publiceerden de heeren Desiderius van 't Zestig, cancellier van Brabant, ende Anthonius de Goignies, gouverneur van Brussel, het nieuw magistraet, volgens dat den prince van Parma het zelve benoemt hadde, zendende eenen brief met de naemen van elk die in 't magistraet moesten komen. Dit magistraet bestond in deffige en catholyke mannen, de welke voor het meerder deel door de ketters en rebellen mishandelt of uytgebannen waeren ter oorzaak van hunne getrouwigheyd aan God en aan hunnen wettigen souvereyn. Den prince van Parma wilde, dat deze buyten-gewoonelyke benoeming van

een nieuw magistraet niet zoude mogen gerekent worden tot naedeel der privilegien van de stad, ofte niet in gewoonte keeren.

Den 6 julius (zegt Mann) ging den aerts-bisschop van Mechelen, vergezelschapt met den heelen clergé der stad, als ook met het magistraet, etc., in processie van uyt de kerk der H. Gudula tot aen het huys van jouffrouw Joanna Baers, weduwe van wylen Philippus Rosseels, nevens het kloosters der Madelonnetten, wederhaelen de dry heylige Hostien. Wederkeerende langs de Groote-Merkt en de Bergstraete, stelde hy die op hunne gewoonelyke plaets in de kerk der H. Gudula.

Den 14 der zelve maend wierd herstelt de solemnele processie van het H. Sacrament van Mirakel (die sedert het jaer 1579 onderbroken was), op de zelve wyze, op welke die gehouden was in de voorige tyden, ende jaerlyks tot onze tyden toe is gehouden geweest. Den aerts-bisschop celebreerde, en droeg het H. Sacrament, wezende ge-assisteert van de abten van Grimbergen, van Park en van Dilighem, en van den gemyterden proost van Coudenberg. Den toeloop en de devotie des volks, 't welk de processie vergezelschapte, ging te boven al wat'er van zoude kunnen uytgedrukt worden. Eyndelyk wierd de vreugd en de ruste van deze stad merkelyk vermeerderd, wanneer men hoorde, dat Mechelen onder de gehoorzaamheyd des konings gebragt was den 19 julius, ende Antwerpen den 17 augustus.

In 't jaer 1586 bekwamen de Paters der societeyt Jesu, door de medewerking van den prince Alexander van Parma, en van den president van den raed Guilielmus Paemele, het oud hotel van Grobben-donck om 'er een collegie te bouwen, gelyk zy 'er ook wel haest gebouwt hebben. Voor het gezeyd jaer woonden reeds eenige van die Paters tot Brussel. Hunne eerste woonste is geweest by de kerk van de

H. Gudula; hunne tweede op den Zaevel. De societeyt hadde dan verscheyde collegien in Nederland, te weten, tot Loven, Antwerpen, Brugge, Maestricht, Cortryk, Gent en Yperen; ende den koning Philippus wilde, dat den prince Alexander zoude zorgen, dat zy plaets vond in alle de merkelykste steden. Alexander zelve was door zyn eygen zeer genegen, om die nieuwe societeyt door Nederland uyt-te-breyden. Onder andere preuven hier van, hebben wy de volgende.

In 't jaer 1579, wanneer den prince Alexander de stad Maestricht veroverd hadde, ende hem van den koning Philippus geboden was, daer een sterk kasteel te doen bouwen, om de inwoonders in toom te houden, antwoordde Alexander aen den koning, dat hy Maestricht beter in de religie en in de gehoorzaamheyd bewaeren zoude, met 'er een collegie voor de Jesuiten te fonderen. Den koning aenveêrde dezen raed: het collegie wierd 'er gefondeert (a).

In het jaer 1587 maekte Alexander van Parma het besluit, van de priesters der societeyt Jesu standvastiglyk te gebruyken tot missionarissen by de legers, van welke missionarissen den eersten aenleyder en oversten geweest is pater Thomas Saily, priester der societeyt en geboortig tot Brussel. Dezen treffelyken man verdient eene bezondere gedagtenis in de historie van Brussel. Wezende canonik tot Atrecht en tot Vuerne, verliet hy zyne beneficien, vertrok naer Roomen, ende, reeds priester zynde, verzogt hy in de societeyt aenveêrd te worden. Hy begon zyn novitiaet in het jaer 1580, 't welk naer twee jaeren geeyndigt zynde, wierd hy van zyne overste gezonden naer Moscovien, met P. Antonius Possevinus. Deze zwaere reyze, in welke hy dikwils in schrik-

(a) Strada, 13 boek. --- *Imago primi seculi Soc. Jesu*, pag. 749.

kelyke bosschen tusschen de wilde dieren en moorde-naeren den nacht moeste overbrengen, somwylen op de sneeuw slaepen, en ten tyde van elf maenden niet konde van kleet veranderen, maekte als zyn proef-jaer van de missie tot de welke den Heer hem schikte. In 't jaer 1587, tot Brussel gekomen met brieven van den koning van Polen aen den prince Alexander, wierd hy biegt-vader van dezen prince, van veele generaels ende soldaeten, en geholpen door eenige andere priesters van zyn order, begon hy de legers op-te-volgen, om de soldaeten in de religie te onderrigten, tot de zelve aen-te-moedigen, de kranke by-te-staen in de hospitaelen, de gekwetste in den slag, en om in de uere des doods die te onttrekken uyt de handen des duyvels, de welke de generaels niet hadden kunnen bevryden tegen het geweld der vyanden. Pater Saily stierf tot Brussel in 't jaer 1623, en wierd begraeven met grooten toeloop des volks van alle staeten, geëert, en zelfs aenroepen als Heyligen (a).

In 't voorgemeld jaer 1587 kwamen tot Brussel eenige Paters Capucienen, welke den prince Alexander uyt Italien ontboden hadde. De Paters der societeyt, alhoewel dat zy tot dan toe hier geen collegie hadden, ontfingen met broederlyke liefde de Capucienen in hun huys, ende, om hun te kunnen logeren, ging Pater Saily met eenige andere, welke tot de legers geschikt waeren, by zyne moeder woonen (b). Door de mildheyd en zorg van Leonardus de Tassis, opper-bestierder der posteryen, bouwde men voor de Paters Capucienen een klooster en kerk, welke gewyd is in het jaer 1595. Het klooster en de kerk zyn vermeerdert in het jaer 1619 (c).
In

(a) Paquot, mémoires pour servir à l'histoire littéraire. Louvain, 1764, tom. 4, pag. 315.

(b) *Imago primi seculi Soc. Jesu*, pag. 755.

(c) Van Gestel, hist. Archiep. Mechl., tom. 2, pag. 37.

In 't jaer 1588 kwamen de religieusen Clarissen, *Urbanisten* ofte *Ryke* genoemd, welkers klooster buyten de Halle-poort door de ketters verwoest was, binnen de stad woonen. Men gaf hun het Nazareth-huys, waer te vooren de *Broeders van 't gemeyn leven* gewoont hadden.

Het klooster der Paters Carthuysers op het Scheut-Veld was in 't jaer 1580 door de calvinisten verwoest ende omgeworpen, gelyk boven gezeyt is. Naer dat Brussel onder de gehoorzaamheyd des konings gekomen was, keerden die Paters weder naer hunne woon-plaets, waer zy vonden de puyn-hoopen van hunne bouwen, de vyvers uytgedroogt, de akkers onbewerkt, de pagters wederspanning. In 't jaer 1588 kwam by hun den prior van Valencyn, den welken hunne uysterste ellende bemerkende, hun raed gaf, van eenen grond te koopen binnen de stad, en 'er een nieuw klooster te bouwen, waer zy ook meerdere vryheyd ende ruste zouden genieten, als buyten. Zy volgden dien raed, en met oorlof van hunnen Pater generael, verkogten zy eenige vaste goederen, ende kogten eenen grond met een huys daer op staende, binnen de stad, waer zy allengskens andere noodige gebouwen met een kerk by-gevoegt hebben (a). Den vicarius generael en aerts-diaken Mathias Hovius, stemde toe in die translatie en opregting van hun klooster, in 't jaer 1592 (b).

Tot in het jaer 1589 hadden de Paters Augustynen geen klooster binnen Brussel. Dog van over veele jaeren hadde hun couvent van Mechelen eenen ofte meer Augustynen, welke men *Terminarissen* noemde, naer Brussel gezonden, om hier biege te hooren, te prediken, de stervende by-te-staen, en in den veertig-dagschen vasten de statien te prediken. In 't

(a) *Origines Cartusiarum Belgii*, pag. 115.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag., 476.

gezeyd jaer 1589 mækten de religieusen van den derden regel van den H. Franciscus welke men *Bogaerden* ofte de *Broederkens op den Gracht* noemde, een contract met de Paters Augustynen, in 't welk zy verklaerden als volgt :

Op heden den 22 dach der maendt septembris anno 1589. Wy pater en procurator, met den anderen gemeynen religieusen van den convente van den derder ordine, op den Wolfs-Gracht binnen der stadt van Brussele.... Zyn also beraeden, dat wy ons hebben willen stellen en begeven, gelyck wy syn doende mits dezen, onder dye obediencie ende gehoorsaemheyt van den generael ende provinciael der provincie van Colen der eremiten van Sinte Augusteyn, een van de vier biddende Ordenen, vercleyerende dat wy tot dyen effecte bereet zyn t'allen tyde ende stonde het habeyt van den zelve Ordene te aenveyrden, ende naer het jaer der probatien, den generael behoyrlycke gehoorsaemheyt te getouven in de handen van den provinciael oft prior, dye over ons sal gestelt oft geordineert worden.

Stellende voorts mits desen in handen van den voorsz. heer provinciael ons selven ende 't voorsz. Convent, met allen synen huysingen, gronden van erven, renten en allen toebehoorten met den meubelen van dyen : tot behoeve ende profyte van den genen dye in 't voorsz. Convent voortien sullen voor religieusen ende conventualen komen te resideren, etc.

Van den kant der Augustynen beloofde ende verzekerde den heer provinciael eenige voorregten ofte privilegien aen die Bogaerden, welke zy zouden genieten naer dat zy door de professie zouden met hun vereenigt zyn. Dit accoord wierd onderteeckt van Pater Carolus Schutyser, Fr. Philippus de Montmorency, Fr. Petrus Fabry; als ook van Fr. Henricus Jaupen, prior provinciael van 't order van den H. Augustinus door de provincie van Keulen.

Dan presenteerde den gezeyden provinciael Hen-

ricus Jaupen een smeek-schrift aen den deken en het capittel der collegiaele kerk van de H. Gudula, verzoekende, dat den deken ende het capittel zouden gelieven goed-te-keuren het gemeld contract 't welk hy met de Broeders Bogaerden aengegaen hadde, op dat aldus het order der Augustynen tot Brussel een klooster zoude hebben.

Tot beweeg-redenen diende hy in, 1.° dat Brussel, eene groote en zeer bevolkte stad wezende, noodig hadde veele geestelyke religieuse mannen tot medehulpers in 't gene de zorg der zielen aengaet; en dat de Bogaerden, volgens hun institut, geen en zielenlast aenveêrd hadden; 2.° dat van voor alle geheugenis der menschen het couvent der Augustynen van Mechelen gewoon was, eenen ofte meer Terminarissen naer Brussel te zenden, om 'er biege te hooren, te prediken en de stervende dag en nacht by-te-staen: dog dat het min betaemende was, dat die Terminarissen buyten hun klooster blyven moesten, waer zy ook niet wel hunnen regel konden onderhouden, ende de overste op hun min konden letten; 3.° dat het zoude strekken tot eer ende cieraed der stad Brussel, eene der treffelykste van Nederland en van de geheele christelyke weireld, waer 't dat zy hadde alle de vier biddende orders, welke allermeeft het christelyk geloof beschermt, voorgestaen ende uytgebreyd hebben, ende daerom van de ketters allermeeft vervolgt wierden; 4.° dat, door middel van die vereening met de gemelde Bogaerden, het order der eremyten van den H. Augustinus tot Brussel een klooster zoude hebben zonder dat het getal der kloosters vermeerdert wierd, of zonder nieuwen last van de stad.

De heeren van 't capittel, raed gehouden hebbende met het magistraet van Brussel, stemden toe in het verzoek van den eerw. Heer prior provinciael, dog op zekere voorwaerden, onder andere, dat de Au-

gustynen zouden voortgaen in te prediken de statien, welke hunnen Terminaris te vooren gepredikt hadde; item dat zy verzogt zynde van den heer plebaen der kerk van de H. Gudula om in zyne plaets te prediken, het zelve niet zouden weygeren, etc. (a). Door dien middel wierd het kleyn en bynaer uytgestorven couvent van Bogaerden eene talryke gemeynte van Paters Augustynen, de welke zig daer-en-boven aen de stad zeer voordeelich gemaekt hebben, door hunne latynsche scholen tot onze tyden toe. Die scholen openden zy ontrent het jaer 1606, volgens den heer van Gestel, ofte in 't jaer 1601, volgens Mann. De Paters Jesuiten openden hunne latynsche scholen in 't jaer 1604; ende aldus vond de jongheyd zeer bekwaemelyk haere onderwyzing, 't zy in het hooger, 't zy in het leeger deel der stad.

In het jaer 1592, den 3 december, stierf den wydberoemden prince van Parma Alexander, den welken by de roomsch-catholyke Nederlanders eenen onsterffelyken naem verdient heeft, om dat hy een groot deel van dit land tot den wettigen souvereyn, ende, het gene onvergelykelyk meer weêrd is, tot de waere kerk van Christus wedergebragt heeft. Waerschynelyk zoude hy aen de vereenigde provincien het zelve geluk bezorgt hebben, waer 't dat den koning Philippus hem niet gebruykt hadde in den oorlog welken in Vrankryk was opgestaen. 'Tis dan geschied volgens het spreekwoord, 't welk zegt, dat wy ons bemoeyende met een anders belangen, onze eygene belangen verzuymen. Ofte, om te gebruyken de gelykenisse, welke den historie-schryver Strada hier bybrengt; de zonne kan haere straelen niet zenden naer nieuwe lands-streken, zonder die te onttrekken aen de landen welke zy te vooren bescheên. Terwylen in het jaer 1590 een groot deel

(a) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 631.

van 't konings leger in Vrankryk oorlogde, veroverden de Bataviers Sutphen, Deventer, Hulst, etc. In 't jaer 1592 verloôr den koning Vriesland, ten tyde dat zyn volk wederom vogt in Vrankryk. Alexander van Parma vertrok voor de derde-mael naer Vrankryk, wanneer hy stierf by Atrecht in 't jaer 1592.

Naer hem wierd Petrus Ernestus graef van Mansfeld, kloeken krygsman, maer zeer oud, gouverneur en capiteyn generael der Nederlanden, tot dat 'er den koning eenen anderen zoude stellen. Hy moest zig ook bemoeien met den oorlog in Vrankryk.

In de maend januarus 1594 kwam eenen nieuwen gouverneur in Nederland, gezonden van den koning, te weten den aerts-hertog Ernestus, broeder van den keyzer Rudolphus II. In het zelve jaer deden de spaensche soldaeten eene kapelle maeken ter eere van Onze-Lieve-Vrouw van den Roozen-krans nevens de kerk der PP. Predikheeren, tot dankbaerheid over een zonderling weldaet 't welk zy eenige jaeren te vooren in 't eyland Bommel door de voorspraek der Moeder Gods Maria bekomen hadden. Deze kapelle is in het jaer 1700 herbouwt, grooter en treffelyker als te vooren.

In 't jaer 1595, den 22 februarius, stierf tot Brussel den aerts-hertog Ernestus, en wierd begraeven in de choor der kerk van de H. Gudula. Zynen broeder den aerts-hertog Albertus, cardinael der H. Roomsche kerk, arriveerde tot Brussel in het volgende jaer, den 11 februarius, als gouverneur-generael der Nederlanden voor den koning Philippus. In dat zelve jaer verdreef hy de Hollanders uyt de sterke stad Hulst. De voordere onderneming tegen de Hollanders moeste hy onderbreken, belemmert wezende met den Franschen oorlog.

Het jaer 1598 is zeer merkweêrdig in de historie van Nederland. Den koning Philippus maekte eyn-delyk vrede met Henricus IV koning van Vrankryk,

den welken de calvinisterye verlaeten hebbende , met de kerk en met den paus verzoent was. 2.º Philippus gaf de zeventien provincien van Nederland met het graefschap van Bourgoignien aen zyne oudste dogter Isabella-Clara-Eugenia tot een houwelyks-gifte , en wilde dat zy zoude trouwen met den aerts-hertog Albertus. Den 21 augustus van het zelve jaer wierd in de groote zaele van het hof tot Brussel eene algemeyne staets-vergaedering gehouden. Den aerts-hertog Albertus was aen het hoofd der zelve , en den chef-president Richardot dede de aenspraek , en verklaerde den wil van den koning Philippus II , den welken de souvereyniteyt der Nederlanden overliet aen zyne dogter Isabella-Clara-Eugenia , infante van Spaignien , en toekomende bruyd van den aerts-hertog Albertus. Dezen was van den koning bemagtigt, om bezit te nemen van de souvereyniteyt, 't welk hy dede den volgenden dag met alle de formaliteyten die daer toe gebruykt worden.

Den 24 der zelve maend hield men eene generaele processie met het H. Sacrament van Mirakel, om den goddelyken zegen over deze provincien en over hunne nieuwe souvereynen af-te-smeeken. De ridders van 't Gulde-Vlies volgden den aerts-hertog in de processie , ende, behalven die de welke gewoon waeren de processie by-te-woonen , vervoegden zig met de zelve alle de gedeputeerde der provincien, en de staeten van het land, met eene flambeeuw in de hand. Den aerts-hertog Albertus ging naer Halle in Henegouw, waer hy den 14 september zyuen hoed en andere teekens van cardinael afleyde op den autae van Onze-Lieve-Vrouw, en zig op de reyze begaf naer Spaignien, om zyne bruyd de infante Isabella te gaen haelen. Den koning Philippus stierf in de zelve maend, te weten, den 17 september, oud een-en-zeventig jaeren.

Hunne doorlugtigste hoogheden Albertus en Isa-

bella , souvereynen van Nederland , kwamen tot Brussel den 5 september 1599 , waer zy met de hoogste eerbied en vreugd ontfangen wierden , ende geleyd eerst naer de kerk van de H. Gudula. Deze hunne inkomste mogte , om veele redenen , de *Blyde* genoemd worden , en voornaemendlyk om de hulpe , welke de catholyke religie van zoo deugdzaeme en godvrugtige souvereynen te verwagten hadde.

Den koning Philippus II hadde zyne bescherming toegestaen aen alle de catholyke , Engelsche , Schotten , Ierlanders , welke in zyne staeten gevlugt waeren ter oorzaak van de vervolging in hun Vaderland. Veele Engelsche Nonnen van 't order van den H. Benedictus waeren tot Brussel gekomen , ende wenschten hier een klooster te hebben.

Den paus Clemens VIII schreef in 't jaer 1599 aen zynen Nuntius , in Nederland , Octavius Fraugipani , ende aen den aerts-bisschop van Mechelen Mathias Hovius , gevende aen hun beyde , ofte aen elken van hun , volle magt , om voor de gezeyde nonnen een klooster op-te-regten , waer zy , volgens den regel van den H. Benedictus , onder de gehoorzaamheyd van den bisschop , zouden leven , andere maegden ontfangen , en voorders de privilegien en gratien genieten welke aen de kloosters van hun order toegestaen waeren.

Den paus zeyde in zyne Breve , dat de gemelde nonnen reeds eene somme gelds verzaemelt hadden van ontrent tien duyzend pattacons (*summam circiter decem millium scutorum*) , en dat andere Maegden uyt Engeland verwagt wierden , welke ook , zoo zy hoôpten , geld zouden aenbrengen , om het klooster te bouwen ende eenige jaerlyksche renten tot hunnen onderhoud te maeken (a). Zy kogten een huys toebehoorende aen de familie van Longin , gestaen in

(a) *Diplom. Belg.* , tom. 3 , pag. 491.

eene plaets welke men het *eten-gat* noemde , niet verre van de kerk van de H. Gudula.

Dit klooster is geworden den toevlugt voor de edelste jouffrouwen van Engeland , welke , om de catholyke religie te bewaeren , het verlies der tydelyke goederen met blydschap onderstonden : ende uyt deze gemeynte zyn gesproten de abdyen der Engelsche Benedictinerssen tot Gent , Duynkerken , Ypren en Pontoise. Merkweêrdig is het , dat de Engelsche Nonnen tot Brussel geweygert hebben ryke fondatien, hun door de prinsesse Isabella, infante van Spaignien opgeoffert , op dat zy niet zouden verliezen de vryheyd van hunne abdissen te kiezen (a).

In 't jaer 1601 vermeerderden de aerts-hertogen zeer mildelyk de inkomens van 't capittel der H. Gudula , met last van veele jaer-getyden te doen voor hun en voor hunne voorzaeten , hertogen en hertoginnen van Brabant (b).

In 't jaer 1607 deden de aerts-hertogen , by hun paleys tot Brussel , bouwen het klooster der ongeschoende Carmeliteressen , dat is , die de welke volgden de hervorming ingebracht door de H. Moeder Theresia. In Spaignien hadden de gezeyde princen gezien , hoe zeer dat den geest Gods in die nieuwe hervorming werkte ; ende begeerende , het zelve geluk aen Nederland te bezorgen , verzogten zy Anna van Jesus , ende Anna van den H. Bartholomæus , twee der voornaemdste dogters van Theresia , naer Brussel te komen. De eerweêrde Anna van Jesus heeft gefondeert ofte begonst de kloosters van Parys , van Pontoise , van Dijon en van Brussel.

Zy is gestorven den 26 februarius 1621. Eer dat haer lichaem begraeven wierd , gingen de borgers in groote menigte , de hovelingen , en zelfs de prin-

(a) Van Gestel, *historia archiep. Mechl.*, tom. 2, pag. 44.

(b) *Basilica Brux.*, pag. 14.

cen van Nederland, Albertus en Isabella, het zelve eerbiediglyk bezoeken. Eene der Carmeliteressen, van de edele familie van Vandernoot, genaemt in haer klooster Joanna van den H. Geest, sedert zeven jaeren met eene zwaere geraektheyd geslaegen, dusdaniglyk dat zy nocte handen noch voeten roeren konde, begeerde ook het dood lichaem te eeren. Zy zat op eenen stoel met wielkens, en twee andere nonnen trokken haeren stoel voorts tot by het lichaem. Zoo haest als zy de voeten van de doode gekust hadde, stond zy op van haeren stoel, en, over het ontfangen weldaet, God eenigen tyd bedankt hebbende, ging zy met vaste treden by haere overste in den refter, en is voorts gezond gebleven. Franciscus Paz, ervaeren doctoer in de medecynen, den welken van over lang, naer veele middelen gebruykt te hebben, haer als ongenezelyk verlaeten hadde, gevraegt zynde, wat hy van die genezing oordeelde, heeft verklaert, dat de zelve, wezende zoo spoedig, en zonder voorgaende hulp der medecynen, niet konde geschied zyn zonder mirakel (a). Ziet voorders het leven der eerweêrde Anna van Jesus, 't welk in druk uytgegeven is.

De eerweêrde Anna van den H. Bartholomæus, tusschen wiens armen de heylige Theresia in 't jaer 1582 gestorven was, heeft in het jaer 1611 begonst de fondatie der Carmeliteressen tot Antwerpen, en stierf in de zelve stad den 7 junius 1626, oud zes-en-zeventig jaeren. Door bevel van haere overste hadde zy haer eygen leven beschreven, 't welk in 't jaer 1646 tot Antwerpen gedrukt is. Den bisschop van Antwerpen heeft goedgekeurt veele mirakelen, welke naer haere dood door haere voorpraek geschied zyn (b).

(a) *Miræi fasti Belgici et Burgundici*, pag. 131.

(b) *Vies des Pères*, etc., par Godescard, 15 oct.

In't zelve jaer 1607 is gehouden het provinciael concilie van Mechelen, tot het welk gekomen waeren de bisschoppen van Gent, van 'S Hertogen-Bosch, van Ruremonde, van Brugge, van Antwerpen, en Ypren. Den aerts-bisschop Mathias Hovius, in de aenspraek welke hy hun dede, vertoonde den beweenelyken staet van Nederland, veroorzaekt door de voorgaende oorlogen, ketteryen, en door de samenhandeling met de ketters. Volgens die aenspraek, lagen tot dan toe veele kloosters verwoest, veele autaeren omgeworpen ofte besmet; was het getal der geestelyke al te kleyn om de gods-diensten behoorlyk te verrigten, ofte het volk te onderwyzen; tot dan toe waeren weynige bisschoppelyke Seminarien, weynige scholen van letter-konsten. In tegendeel vond men by het volk ketterssche boeken, menigvuldige dolingen en misbruyken.

Om die wanorders weg-te-nemen, ende om het catholyk geloof met den waeren gods-dienst in luyster te brengen, maekten de bisschoppen in het gezeyd concilie veele decreten, welke daer-en-boven door den paus Paulus V, in het jaer 1608, goedgekeurt ende bevestigd zyn.

Onze aerts-hertogen Albertus en Isabella, verzogt zynde door de bisschoppen, gaven een *placcaert en ordonnantie* uyt, geteekent den 31 augustus 1608, om veele artikelen van het gezeyd concilie kragtigher te doen onderhouden.

Tot uytvoering van dat placcaert, moesten de school-meesters en school-meesterssen, eer dat zy van den scholaster of van den land-deken aenveêrd wierden, *doen professie ende belydinge van't geloove, by het voorzeyd synode geordoneert en gestatueert*. Gelyke belyding moesten doen *alle prenters, boeck-druckers oft vercoopers*: de welke ook, zegt het placcaert, *sullen beloven en sweêren by eede, dat sy geene verboden boecken en sullen doen inbrengen, verkoopen, vertieren, noch ook binden*.

Wierd verboden aen alle andere, *niet wesende toegelaten boeckdruckers oft vercoopers, hun te moeyen oft behelpen met verkoopen oft vertieren van eenige boecken.* Namendlyk in de sterfhuyzen moesten de boeken gevisiteert worden, eer dat 'er oorlot gegeven wierd om die te verkoopen.

Wierd verboden, *camerspelen, comedien, oft andere spelen van recreatie, dansen en liedekens te prenten oft representeren,* 't en zy naer behoorlyke visitatie ende voorgaende consent, volgens een ouder placcaert van den 25 mey 1601.

Vrye merkten ofte de wekelyksche merkt-dagen, vallende op eenen zondag of geboden feest-dag, moesten gehouden worden op den voorgaenden of volgenden dag.

In 't zelve placcaert zorgden ook de aerts-her-togen, *om de waerzeggers van verborgene zaeken te doen verdryven; om aen de pastoors hunne competente portie te doen bekomen; om aen de kerken, gods-huyzen, tafelen van den H. Geest, ofte andere godvrugtige fondatien, hunne goederen te doen wederkeeren, etc.*

In zyne gemelde aenspraek hadde den aerts-bis-schop Hovius Nederland vergeleken by de verwoeste stad Jerusalem: en gelyk deze door de ieveraers der wet van Moyses herbouwt is, zoo wenschte hy, dat de catholyke, elk volgens zynen staet, volgens zynen roep, en volgens de bekwaemheyd welke hem van God verleent was, zouden mede-werken tot vernieu-wing der christelyke zeden. Hy heeft het geluk gehad, van voor een groot deel zyne begeërte volbragt te zien. De zeventiende eeuw wierd voor het catholyk Nederland eene gulde eeuw nopende het geloof, den gods-dienst, en de goede werken.

Wat in 't bezonder Brussel aengaet, de klagten van den aerts-bisschop konden weynig vallen op deze stad, waer de kloosters reeds herstelt, ende zelfs

nieuwe opgeregt waeren, met nieuwe scholen van letter-konsten, gelyk reeds gezeyd is; en waer den goedertieren God, schier zonder ophouden, zond nieuwe aerbeyders, om den geestelyken bouw te vervoorderen.

In 't jaer 1610 verzogten de aerts-hertogen, volgens de begeërte der ongeschoende Carmeliterssen, eenige ongeschoende Carmeliten der zelve hervorming uyt Spaignien, voornaemendlyk den eerw. Thomas van Jesus, zeer bekend ter oorzaak van zyne geleerde en godvrugtige geschriften (*a*). Dezen en vyf andere Carmeliten, in 't zelve jaer tot Brussel gekomen, kregen, om een klooster te bouwen, den grond van het hotel der graeven van Culembourg, 't welk den hertog van Alba, in 't jaer 1568, hadde doen afbreken. De kerk van dit klooster, gelegen op het hoogste van den kleynen Zaevel, wierd voltrokken in 't jaer 1614, en de eerste Misse is 'er gecelebreert den vyfden dag van october van 't zelve jaer, op welken dag men voor den eersten keer de beatificatie van de H. Theresia geviert heeft (*b*).

In 't jaer 1612 wierd het lichaem van den H. Albertus bisschop van Luyk, den welken in 't jaer 1192 voor de bescherming der kerkelyke vryheyd tot Rheyms martelaer gestorven was, met allergrootste plegtigheyd van Rheyms naer Brussel overgevoert, door de zorg van den aerts-hertog Albertus, den welken den 11 december het zelve op zyne schouderen droeg in de kerk der religieuse Carmeliterssen, in 't bywezen van den pazelyken Internuntius, van de aerts-bisschoppen van Cameryk en van Mechelen, als ook van veele abten en van geheel het hof. Den paus Paulus V, door eene Bulle, geteekent den 11

(*a*) Mr. Paquot, mémoires pour servir à l'hist. littér., etc., tom. 1, pag. 248. Louvain, 1763.

(*b*) Mr. Mann, abrégé, etc. --- Van Gestel, hist. archiep. Mechl., pag. 38.

augustus 1613, liet toe, dat den feest-dag van den H. Albertus in alle kerken van Brussel jaerlyks zoude geviert worden den een-en-twintigsten dag van november (a).

In 't jaer 1616 bekwamen de Paters Minimén een woon-plaets tot Brussel, door de mildheyd van Helena de Sermoise, staets-dame der aerts-hertoginne Isabella. Deze aerts-hertoginne heeft in 't jaer 1621 den eersten steen geleyd van hunne kerk, de welke nogtans veele jaeren onvolmaekt gebleven is, en maer teenemael voltrokken in 't jaer 1715 (b). Den instelder der Minimén den H. Franciscus de Paula wilde vernieuwen den geest der penitentie, bezonderlyk ten tyde van den veertigdayschen vasten, welken hy beklægde en beweende, by de christenen verslapt te zyn. Hy hoôpte, dat het exempel van zyn order dien geest zoude doen herleven, en daerom verpligte hy zyne discipelen, geene andere als vastespyze te gebruyken, en hun altyd te onthouden van vleesch, eyeren, melk, boter en kaes (c). Hy is gestorven in 't jaer 1508, en door den paus Leo X gecanoniseert in 't jaer 1519. Zyn order kreêg een klooster tot Antwerpen in 't jaer 1614, en een tot Anderlecht by Brussel in 't jaer 1615.

In 't zelve jaer 1616 kwamen van Antwerpen naer Brussel eenige religieuse vrouw-persoonen, gezeyt Annuntiaten, om hier een klooster te beginnen by de Lovensche-poort. De aerts-hertogen Albertus en Isabella hebben den eersten steen van hunne kerk geleyd. Het order der *Annuntiaten*, aldus genoemd van de *Annuntiatio* ofte *Boodschap van Maria*, is ingestelt door de H. Joanna de Valois, koninginne van Vrankryk, in het jaer 1500; en zy hebben tot

(a) *Miræi fasti belgici*, pag. 691.

(b) Mr. Mann, *abregé*, etc. --- *Van Gestel*, *hist.*, etc.

(c) *Vies des Pères*, etc., 2 avril.

inzigt van hunne instelling, te eeren de tien voornaemste deugden van Maria (a).

In 't zelve jaer 1616 gaf den aerts-bisschop van Mechelen, Mathias Hovius, door opene brieven zyne toestemming, dat de reliquien der martelaeren van Gorcom, welke men van den Briel naer Brussel gebragt hadde, mogten openbaerlyk van't volk geëert worden, *als waere reliquien van martelaeren* (b). Andreas à Soto commissarius generael der PP. Minder-Broeders, en biegt-vader van de infante Isabella, hadde die door getrouwe personen naer den Briel doen haelen, en by hem brengen. In 't jaer 1618, den 18 october, zyn de gezeyde reliquien binnen Brussel solemnellyk verheven. Zy waeren in twee kostelyke en vergulde reliquie-cassen in de kerk der PP. Minder-Broeders ten thoon gestelt. Den aerts-bisschop zong de Misse, geassisteert van den abt van Park, en van den gemyterden proost van Coudenberg. In de Misse waeren tegenwoordig hunne doorlugtigste hoogheden Albertus en Isabella, als ook in de processie door de stad, welke volgde naer de Misse. In de zelve processie gingen het capittel van de H. Gudula, de pastoors met hunne clergeën, de raeden van finantien, der cancellerye van Brabant, der reken-kamer, de schepenen, ambagten en gilden, der stad Brussel, alle met flambeeuwen, ten getalle, zoo men schryft, van over de vyf duyzend.

Deze plegtigheyd heeft by de Minder-Broeders geduert den tyd van elf dagen, volgens het getal van de elf Minder-Broeders martelaeren van Gorcom: op welke dagen de kerk der gezeyde Paters onophoudelyk vervult was van godvrugtige menschen, des te meer, om dat onder die elf gerekent

(a) *Miræi fasti belgici*, pag. 488. --- *Bollandistarum Acta Sanctorum*, 9 julii.

(b) Korte historie der martelaeren van Gorcom. Loven, 1772, blad 59.

wierd P. Franciscus Roy ofte Koning, geboortig van Brussel. Naer deze solemniteyt heeft men met grooten iever geaerbeyd, om van den paus te bekomen de beatificatie ofte zalig-verklaering der zelve martelaeren, welke eyndelyk geschied is in het jaer 1675.

In 't jaer 1619, is tot Brussel door de aerts-hertogen begonst het klooster der Brigittinerssen, dat is, van die de welke volgen den regel van den H. Augustinus, met de constitutien welke de H. Brigitta by dien regel gevoegt heeft, goedgekeurt in 't jaer 1565 door den paus Urbanus V, en bevestigt door andere pausen, voerende dezen titel : *Regel van't order des Zaligmaekers Jesus-Christus* (a).

Den paus Clemens VIII hadde in het jaer 1603, op het verzoek van de aerts-hertoginne Isabella, infante van Spaignien, en prinsesse van Nederland, aen den apostolyken nuntius in Nederland, en aen de bisschoppen magt verleent, om in dien regel ende constitutien te veranderen al wat met het concilie van Trenten niet zoude over-een-komen, ofte tot het welzyn van die kloosters voordeeliger zoude wezen.

Den nuntius Octavius Frangipani veranderde, in 't jaer 1604, eenige puncten in den voorzeyden regel voor het nieuw klooster der Brigittinerssen, tot Ryssel. Hy wilde dat het klooster niet zoude dobbel zyn, dat is, niet bestaende in religieusen van beyde de geslagten, gelyk de H. Brigitta het begeert hadde. Hy wilde dat hun getal zoude mogen minder zyn, en ook minder zyn de jaerlyksche inkomens van 't klooster, als dat de constitutien van Brigitta vereyschten (b). 'T is waerschynelyk, dat volgens deze verandering begonst is het klooster der Brigittinerssen tot Brussel.

(a) Vies des Pères, etc., 8 octobre.

(b) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 149.

In 't jaer 1621 dede de infante Isabella, nevens de kerk der paters Minimén, bouwen de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Loretten, gelykvormig aen de kapelle van den zelven naem in Italien.

In 't zelve jaer is voltrokken de schoone kerk der paters der societeyt Jesu, welke door de mildheyd der aerts-hertogen gebouwt was, ter eere van den H. Engel Michaël, volgens de schets gemaekt door den vermaerden bouw-meester Jacobus Franquart.

Oversten der paters Jesuiten was dan P. Carolus Scribani, geboren tot Brussel, den luyster van zyn vaderland, en die hier met eere genoemt moet worden, eenen man om zyne geleerdheyd en christelyke deugden vermaerd door geheel Europa, groot geagt by bisschoppen, cardinaelen, princen en koningen, voornaemendlyk by den koning van Spaignien, Philippus IV, den welken zeyde, dat hy alles preës in Scribani, uytgenomen twee zaeken die hem mishagden: het eerste was, dat hy het gezelschap van Scribani niet altyd konde genieten; het tweede, dat den boek van Scribani, geschreven tot onderwys der christene princen, door den druk gemeyn geworden was by ieder-een, terwylén dat den koning dien voor hem alleen, en tot zyne eygene onderrigting zoude willen gehouden hebben (a).

In die nieuwe kerk der societeyt Jesu wierd met eere gestelt het beeld van de H. Maget Maria, onder den titel van *Moeder der barmhertigheyd*; 't welk vermaert geworden was door het volgende mirakel, beschreven van geloofweêrdige personen. Eer dat de paters Jesuiten hier hunne eygene kerk hadden, stond het gezeyd beeld in de kapelle van den H. Christophorus, gelegen regt over hun collegie, in welke pater Costerus, uytmuntende in godvrugtigheyd,

(a) Mémoires pour servir à l'histoire litt., par Mr. Paquot, tom. 3. pag. 348. --- Alegambe, Bibliotheca scrip. Soc. Jesu, pag. 70.

vrugtigheyd, en bezonderlyk in devotie tot de Moeder Gods Maria, zynen biegt-stoel hadde (a). By hem kwam eenen mensch van zeer slegt gedrag, die hem bekende, dat hy door een geschrift, gemaekt met zyn eygen bloed, zyne ziele aen den duyvel overgelevert hadde: daerom zeer beangst zynde, bad hy met veele traenen, dat den pater hem zoude te hulp komen. Costerus, altyd vervult met betrouwen op Maria, beval den ellendigen, goeden moed te hebben, ende hem toonende het meermaels gemeld beeld, zeyde hem; ziet hier uwen toevlugt. Aen dezen altaer zal ik aenstonds Misse lezen: ik en twyffele niet, of de Bermhertige Moeder Gods zal den duyvel dwingen, uw hand-schrift weder-te-geven. 'T is zoo geschied. Costerus las Misse: den anderen hoorde die, beyde met groote godvrugtigheyd. Naer de consecratie van de H. Hostie zag men een spinnekop, zoo groot als den duym van eenen man, komende van 't hoogste van den altaer en draegende een briefken, 't welk zy liet vallen op den Altaer tusschen den kelk en Pater Costerus. Dit gedaen zynde, verdweën zy uyt het gezigt. Costerus verheugt, voltrok zyne Misse, naer de welke hy het briefken toonde aen dien man, ende hem zyn handteeken doen zien hebbende, het zelve in zyne tegenwoordigheyd verbrandde. Het gerugt van dit wonder kwam tot kennis van de doorlugtigste princen Albertus en Isabella; zy deden de zaak nauwkeuriglyk onderzoeken, ende van de waerheyd overtuygt zynde, wilden zy, dat het beeld in groote eere gehouden zoude worden. Den graef Joannes de Nassouw, generael der koninglyke ruyterye, dede in de nieuwe kerk eenen marberen altaer stellen, om het beeld daer op te plaetsen, en begeërde voor dien Altaer begraeven te worden (b). Naer de suppressie der

(a) *Auctarium Raissii*, 6 decemb., de venerabili Fr. Costero.

(b) *Imago primi sæc. societ.*, pag. 778.

societeyt is het beeld wedergedraegen naer de kapelle van den H. Christophorus, uyt de welke het in het jaer 1804, gebragt is in de parochiaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle.

Den 13 julius van 't jaer 1621 stierf tot Brussel den aerts-hertog Albertus. Den dag naer zyne dood verliet de aerts-hertoginne Isabella alle weireldlyke pragt der kleederen, dede haer hayr afsnyden, trok-aen eene asch-grouwe tunike van de H. Clara, ende, even als de Nonnen Clarissen, omgordde zig met een koorde, waer aen hing eenen Roozen-kraus. Zoo bleef zy gekleed haer leven lang, en wilde in dat ootmoedig habyt van den H. Franciscus begraeven worden. Zoo schryft in zyne latynsche chronyke van Nederland Aubertus Miræus, den welken dan de zorge van de bibliotheek en van de kapelle der aerts-hertogen hadde. Hy zegt ook, dat den aerts-hertog in zyne laeste ziekte by-gestaen wierd van pater Dominicus ongeschoenden Carmeliet, den zelven, den welken het jaer te vooren den 8 november, by de stad Praeg in den oorlog der catholyke princen tegen de ketters met een kruys in de hand den vyand te gemoet ging, en aen de catholyke de victorie toezeyde, welke zy dien dag zeer luysterlyk behaelden.

Den aerts-hertog wierd begraeven in de choor van het HH. Sacrament van Mirakel, aen 't welk hy altyd eene zonderlinge eerbewyzing toegedraegen hadde. Zynen lyk-dienst was den luysterlyksten die men oyt gezien hadde, ende om 'er de gedagtenis van te bewaeren, heeft men dien verbeeld in een gevolg van printen. De catholyke Nederlanders konden geene genoegzaeme dankbaerheyd bewyzen aen dien prince, den welken met eene vaderlyke liefde zig teenemael besteed hadde tot welzyn van zyne onderdaenen, besonderlyk naer dat hy in het jaer 1609 stilstand van wapenen met de Bataviers gemaekt

hadde voor twaelf jaeren. Deze lang-gewenschte vrede naer eenen oorlog, welkdaenigen in geweld en duerzaamheyd men niet en vind in andere historien, heeft, door de mede-werking der aerts-her-togen, weggenomen de meeste oorzaak der klagten, welke den aerts-bisschop van Mechelen, Mathias Hovius, in 't jaer 1607 aen de bisschoppen over den beweenelyken staet van Nederland gedaen hadde.

Hy hadde geklaegt, dat het getal der geestelyke te zeer vermindert was. Dog hy heeft twee duyzend vier honderd twee-en-tachtig priesters gewyd op den tyd van vier-en-twintig jaeren, dat is van 't jaer 1596, wanneer hy bisschop wierd, tot het jaer zyns overlydens 1620 (a). Hy hadde geklaegt, dat de kloosters verwoest lagen. Veele abdyen van dit bisdom waeren herstelt voor dat hy stierf, te weten, Einham, by Oudenarde; Affighem, by Aelst; Cortenberg, tusschen Loven en Brussel; Ter Camere, by Brussel; Maegden-Dael, by Thienen; Heeren-Park, by Loven; Averbode, by Diest; de abdy van Ninove, de abdy van Grimbergen. Wat de overige aengaet, men werkte tot hunne herstelling, ende elke gemeynte was reeds in haere refugie, ofte in een bezonder huys vergaedert.

Hovius hadde by zyne suffragaene bisschoppen geklaegt, dat men weynige priesters vond om de kinderen te onderwyzen in den catechismus. Deze klagte moeste ophouden naer maete dat het getal der priesters aengroeyde, en dat de pastoryen in beteren schik kwamen. Daer-en-boven vond hy in de societeyt Jesu ieverige mannen, de welke zig opofferden om de jongheyd in de christelyke leering te onderrigten, besonderlyk buyten de steden, waer die leering bynaer vergeten was. Dit behaegde zeer aen den aerts-bisschop. Hy schreef aen alle de pas-

(a) *Castillion, Sacra Belgii chronologia, pag. 498.*

tors van zyne Diocese, hun biddende, vermaenende en strenglyk gebiedende, dat zy in hunne kerken gunstiglyk zouden ontfangen de Jesuiten welke by hun zouden komen om catechismus te doen, dat zy het volk zouden by-een-roepen om de onderwyzing te aenhooren, dat zy de grond-heeren van hunne parochien zouden aenmoedigen om de gezeyde paters in dit voordeelig werk te helpen. (a). Den wensch van den aerts-bisschop wierd volbragt. Het volk aenzag die onderrigting als iet nieuws, en de nieuwigheyd baerde begeërte om 'er naer toe te komen. Niet alleen kinderen, maer ook bejaerde lieden vervulden de kerken. De onderwyzing wierd aengenaemer door den zang. De kinders met eene zoete en klaere stemme zongen de rymkens welke men voor hun op veele lessen van den catechismus gemaakt hadde. Dit bragte nog een ander goed voorts, te weten, dat de onkuysche liedekens, de peste van de jongheyd, vergeten wierden.

De zorg van Hovius strekte zig uyt tot al wat konde dienen tot herstelling der religie; ende de souverejne princen, Albertus en Isabella, in hem volle betrouwen gestelt hebbende, vervoorderden niemand tot kerkelyke weêrdigheden, zonder zyne kennisse. Hy werkte niet alleenlyk om de gebouwen der kloosters te doen opregten, maer ook om de geestelyke gemeyntens in beteren schik en order te brengen. De ketters vreesden hem dusdaeniglyk, dat zy, zelfs ten tyde van den stilstand der wapenen, in zyn bisdom zig niet dierven vertoonen (b).

(a) *Imago primi sæculi Soc. Jesu*, pag. 771.

(b) *Vide ejus encomium contextum à Cornelio à Lapide, præfat. in epist. S. Pauli.*

ELFSTE CAPITTEL.

Parochiaele Kerken van den H. Nicolaus en van den H. Jacobus, blyvende onderworpen aen de Collegiaele Kerk. — Klooster der reguliere Canonikerssen van Berlaymont. — Fondatie voor acht arme vrouwen. — Beeld van de HH. Magetuyt's Hertogen-Bosch naer Brussel voert. — Priesters Oratoren. — Boek van Cornelius Jansenius. — Parochiaele Kerk van Finis-Terræ. — Correctie-huys. — Kerk van de PP. Capucienen en van't Beggyn-hof. — Klooster der Nonnen gezeyt Lorrainen, der Capucinerssen, der Ursulienen, der Visitantienen, der Engelsche Predikkerinnen. — Devotie tot de onbevleete ontfangenisse van Maria. — Kleyn Beggyn-hof. — Kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Bystand. — Dry honderd jaerigen Jubilé van't HH. Sacrament van Mirakel. Onderzoek op de HH. Hostien.

DE twaelf-jaerige vrede ofte stilstand van wapenen, eyndigde in het jaer 1621. De Bataviërs, door de dood van den aerts-hertog Albertus stouter geworden, stelden niet uyt, te velde te komen. Maer de aerts-hertoginne Isabella hadde eenen kloeken veld-oversten, Ambrosius Spinola, bekwaem om hun hoofd te bieden, en den welken is gehouden geweest den besten krygs-man van dien tyd.

In't jaer 1622 is geteekent het concordat tus-
 schen het capittel van de H. Gudula ende de ka-
 pellen van den H. Jacobus op Coudenberg, en van
 den H. Nicolaus, nopende de bediening van de
 HH. Sacramenten; in welk concordat wy vinden
 de volgende merkweêrdige punten: 1.º van over
 oude tyden hadden de rectors der gezeyde kapellen
 oorlof en magt ontfangen enkelyk om te bedienen
 twee Sacramenten, te weten, der Biegt, ende des
 Autaers; 2.º den aerts-bisschop Matthias Hovius
 hadde aen die rectors de magt verleent van daer-
 en-boven, binnen de paelen van hunne kapellen, te
 bedienen het Doopsel, het H. Olyssel en het Hou-
 welyk; 3.º maer aengezien dat dit strekte tot schaede
 van de kerk der H. Gudula, als ook van den ple-
 baen en andere; zoo hadden de heeren deken,
 plebaen, en het capittel besloten, zig daer tegen
 te stellen (*viâ juris*) door middel van 't regt;
 4.º naer langen twist hadde den aerts-hertog Al-
 bertus zynen wensch ende begeêrte getoont, dat men
 door vriendelyk accoord de zaak zoude eyndigen;
 5.º in gevolge van dien wensch en om alles in vrede
 te beslissen, is dan besloten, dat de rectors der
 gezeyde kapellen, binnen de paelen van hunne res-
 pectieve kapellen, zouden mogen bedienen alle de
 voorgemelde Heylige Sacramenten; en dat zy zou-
 den mogen inhaelen de vrouwen welke hunnen
 kerkgang deden; 6.º zoo nogtans dat zy maer zou-
 den mogen doopen, trouwen, en den kerkgang
 ontfangen binnen hunne respectieve kapellen, ende
 niet in de andere kapellen staende binnen hunne li-
 miten: aengezien dat door deze nieuwe faculteyt
 hunne kapellen niet mogten gehouden worden als
 parochiaele kerken, maer onderworpen bleven aen
 de kerk van de H. Gudula en aen den plebaen;
 7.º vervolgens dat het aen den plebaen geoorloft was,
 zoo dikwils als hy daer toe verzogt zoude worden,

binnen de paelen der gezeyde kapellen alle de parochiaele Sacramenten te administreren; gelyk het ook aen de christene geloovige zoude vry staen, om die Sacramenten te ontfangen, te gaen naer de Moeder-kerk van de H. Gudula, by den plebaen ofte zyne vicarissen; 8.º volgden voorders nog eenige andere conditien ofte voorwaerden welke de rectors der gezeyde kapellen onderhouden moesten, tot bewys dat zy aen de parochiaele kerk van de H. Gudula onderworpen waeren. Den aerts-bisschop Jacobus Boonen gaf zyne goedkeuring aen dit concordat, den 11 februarius 1643 (a).

In de maend meert 1623 dede de infante Isabella de gedeputeêrde van alle de provincien tot Brussel by-een-komen, om te doen den eed van getrouwicheyd aen Philippus IV, koning van Spaignien, tot wie de souvereiniteyt van Nederland wederkeerde, aengezien dat het houwelyk van Albertus en Isabella geen kind voortsgebragt hadde.

Ontrent den zelven tyd ging de infante in pelgrimage te voet naer de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Laeken. Behalven haere staets-damen welke haer insgelyks te voet vergezelschaptten, wierd zy gevolgt van meer als vier honderd beggynen. Zy aten alle het noenmael in de meêrsschen, niet verre van de kerk, en naer de vesperen keerden zy in het zelve order weder naer de stad (b).

In het jaer 1626, den 10 augustus, teekende den paus Urbanus VIII zyne Bulle, welke hy zond aen zynen nuntius in Nederland, tot opregting van het klooster der reguliere canonikerssen, 't welk mevrouw Margarita de Lalaing, graevinne van Berlaymont, wilde fonderen binnen Brussel, ende ook met de daed, daer toe van den paus gemagtigt

(a) *Diplom. Belg. tom. 3, pag. 267.*

(b) *Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Brux.*

zynde, gefondeert heeft; waerom het den naem van Berlaymont behouden heeft. Die Bulle meld veele merkweêrdige zaeken: 1.° dit nieuw klooster moeste bestaen in twee classen; eene classe van edele jouffrouwen, de welke, voor dat zy ontfangen mogten worden, zouden betoonen dat zy van vaders en moeders kant edel waeren in vier graeden (*verâ nobilitate ex quatuor tam paternis quàm maternis lateribus*). De tweede classe bestond in jouffrouwen welke geene preuven van edeldom moesten by-brengen. Hier by kwam eene derde classe, te weten, de leeke-zusters. 2.° Den paus wilde, dat binnen het slot van het klooster zouden mogen opgevoed worden jonge dogters van eerlyke ouders, welke men zoude onderwyzen in de christelyke leering, in goede zeden, in lezen en schryven, en in handwerk eygen aen vrouw-persoonen, als naeldewerk, en zoo voorts; 3.° de graevinne de Lalaing en Berlaymont moeste dat klooster met zyne noodzaekelyke deelen, met kapelle, klok-toren, hof, etc., tot behoorlyken staet brengen, ende fonderen met eene dote van vyftig duyzend pattacons (*quingenta millia scutorum monetæ*), in vaste goederen ende domeynen ten eeuwigen dage. Den apostolyken nuntins mogte de Bulle van opregting niet uytvoeren 't en zy naer dat de graevinne de beloofde dote verzekert hadde; 4.° de graevinne mogte noemen vier jouffrouwen van de eerste classe, en vier van de tweede, de welke in het klooster *gratis*, ofte voor niet, zouden ontfangen worden. Naer haere dood mogten twee van haere erfgenaemen, en van haeren bloede, elk twee jouffrouwen noemen welke insgelyks voor niet zouden ontfangen worden; 5.° andere jouffrouwen, aldus niet genoemt, moesten voor huune dote geven aen het klooster twee duyzend guldens Brabands geld, en duyzend guldens voor hun noodzaekelyk kleedzel (a).

(a) *Ex archivis ejusdem monasterii.*

Hier is te bemerken , dat den paus Urbanus VIII deze Bulle gegeven heeft naer gehoort te hebben , zoo hy zelve bekent , het vonnis van de congregatie der cardinaelen , welke zig moeste bekommeren met de zaaken der geestelyke gemeyntens ofte kloosters. Waer't dat den regts-geleerden Van Espen deze en diergelyke Bullen te raede gegaen hadde , hy zoude zoo generaelyk niet gesproken hebben tegen het ontfangen van *doten* , voornaemendlyk welke door de kerkelyke overheyd toegelaeten en zelfs voorgescreven zyn (a).

De eerste religieusen in 't klooster van Berlaymont namen het habyt en den dweyl den 25 mey 1627 uyt de handen van den aerts-bisschop van Mechelen , Jacobus Boonen , in de tegenwoordigheyd van de infante Isabella. Vier van die eerste canonikerssen waeren van de eerste classe , vier van de tweede : ook waeren 'er dry leeke-zusters. Ten opzigt van die classen is verandering geschied in het jaer 1679 , gelyk daer naer zal gezeyt worden.

In 't zelve jaer 1627 fondeerde Mevrouw Anna 'T Serclaes , weduwe , een huys van bermhertigheyd , onder de aenroeping van de H. Anna , voor acht arme vrouwen , by de Laeke-poort.

In 't jaer 1629 , den 14 september , moeste de stad 's Hertogen-Bosch zig aen de Hollanders overgeven. Den bisschop Michaël Ophovius vertrok baling , volgende het kruys 't welk voor hem gedraegen wierd. Insgelyks vertrokken de canoniken , andere geestelyke en religieusen , als ook veele catholyke borgers. Zy mogten mededraegen het bezonderste kerk-cieraed , kopere beelden , en andere kostelyke goederen , welke den bisschop aen de kerk van Mechelen in bewaernisse gaf. Veele catholyke van die stad kwamen zig stellen tot Brussel , en bragten

(a) *Van Espen , juris eccles. , parte 1 , tit. 26 , cap. 3.*

het miraculeus beeld van Onze-Lieve-Vrouw, wiens historie der mirakelen, beschreven van Otho Van Zyll of Zylius, priester der societeyt Jesu, den bisschop Michaël Ophovius goed-gekeurt hadde (*a*). Dat beeld werd eerst gestelt in de kerk van den H. Gaugericus. Maer den cardinael dom Ferdinandus, broeder van den koning Philippus IV, en gouverneur-generael van Nederland, dede het den 16 mey 1641 overvoeren naer de kerk van Coudenberg in eene solemnele processie, welke hy met geheel zyn hof vergezelschapte. Het beeld word tot nu toe in de kerk van Coudenberg met eere bewaert. Veele catholyke van 's Hertogen-Bosch plegen jaerlyks naer Brussel te komen, om dat eerweêrdig beeld te draegen, of te vergezelschappen in de processie, welke jaerlyks gehouden word den vierden zondag naer paesschen.

In 't jaer 1653 kwamen tot Brussel eenige Oratoren, geroepen door den aerts-bisschop Jacobus Boonen, en kregen tot woonste het *Spellekens-huys* by de Schaerebeeksche-poorte: daer naer zyn zy gaen woonen op de Lovensche-plaets. Door Oratoren verstaet men weireldlyke priesters welke in gemeynte leven onder eenen oversten ende regel. Den naem van Oratoren komt voorts van *Oratorium* een latynsch woord, beteekenende *bid-plaets*, ofte vergaederling van aanbidders, te weten, eene vergaederling ingestelt om te aanbidden den Heere Jesus, en om naer-te-volgen zyne liefde voor onze zaligheyd. De Italiaensche Oratoren hebben voor instelder den H. Philippus Nerus, en worden ook Philippiensche genoemd, van den naem van hunnen fondateur. In Vrankryk heeft den geleerden en godvrugtigen cardinael Berullus, door raed van den H. Franciscus Salesius, en van andere, ook Oratoren ingestelt.

(*a*) Paquot, mémoires pour servir à l'histoire littér. etc., tom. II, pag. 179, *Otho van Zyll*.

Het inzicht zoo van den H. Philippus Nerus , als van den cardinael Berullus , was , geestelyke personen te formeren , de welke , afgescheyden van de weireld , en vervult met den geest van hunnen staet , de H. kerk zouden dienen in ootmoedigheyd en verduldigheyd , ende met iever en liefde zouden verrigten alle de lastige oeffeningen van het priesterschap (a). De Oratoren van Philippus Nerus zyn tot Scherpenheuvel gefondeert van de aerts-hertogen Albertus en Isabella. De Oratoren van Brussel volgden de constitutien van den cardinael Berullus (b).

Den 1 december van 't jaer 1655 , stierf tot Brussel de doorlugtigste infante van Spaignien Isabella-Clara-Eugenia souvereïne van Nederland , weduwe van den aerts-hertog Albertus. Den E. heer Aubertus Miræus , den welken bynaer negen jaeren in haer hof gewoont heeft , schreef (in zyne latynsche chronyke) in 't jaer 1655 , dat hy wenschte ende hoôpte , dat zy in het getal der Heylige gestelt zoude worden. Zy wierd begraeven by haeren man in eenen kelder voor den autaer van het H. Sacrament van mirakel in de kerk van de H. Gudula. Zy hadde gevraegt , begraeven te worden met de zelve plegtigheden en den zelven treyn , als den overleden aerts-hertog. Maer om dat de ontkosten alsdan zoo groot geweest waeren , dat men die nog niet ten vollen hadde kunnen betaelen , wierd haer verzoek niet uytgevoert , en is zy begraeven met mindere plegtigheyd (c).

Naer haere dood zond den koning van Spaignien Philippus IV tot gouverneur van Nederland zyuen broeder Ferdinandus cardinael der H. Roomsche

(a) Vies des Pères , etc. , par Mr. Godescard , 26 mai. ---
Aub. Miræi , regulæ et constitutiones clericorum in congregatione viventium , pag. 78.

(b) *Van Gestel , hist. archiep. Mechl. . parte 2 , pag. 38.*

(c) Mr. Mann , abrégé , etc , pag. 174.

kerk, den welken tot Brussel luysterlyk ingehaelt wierd den 4 november 1654 (a). In de stad komende, begaf hy zig eerst naer de kerk van de H. Gudula, om het HH. Sacrament van Mirakel te aanbidden. In 't volgende jaer kwam Brabant, en Brussel zelfs, in groot gevaer. De Hollanders, geholpen door de Fransche, en tot aenleyder hebbende Fredericus prince van Oraignien, broeder van den overleden prince Mauritijs, maekten zig meesters van Diest, Aerschot, Thienen; belegerden Loven, bedreyyden Brussel (b). Tot Thienen en in de omliggende dorpen bedreven zy ongehoorde wreedheden en goddeloosheden, welke P. Hasart in zyne kerkelyke historie van Nederland (8 deel, 12 capittel) beschreven heeft. Den prince cardinael Ferdinandus wederstond hun, herwon de verlorene plaetsen, en drong zelfs tot in Gelderen ende Cleefland.

In 't jaer 1640 gaf den aerts-bisschop van Mechelen de pastorye van Laeken aan de congregatie der Oratoren. Deze hebben tot Laeken eene kleyne gemeynte gemaekt om de pastorye te bedienen.

In 't zelve jaer wierd tot Loven by Jacobus Zegers gedrukt den vermaerden boek *in-folio*, geschreven in de latynsche tael van Cornelius Jansenius bisschop van Yperen, den welken twee jaeren te vooren gestorven was. Dien boek den welken, zoo tot Brussel, als in andere plaetsen van Nederland, en elders, grooten twist veroorzaekt heeft, voerd voor titel: *Augustinus van Cornelius Jansenius bisschop, ofte de leering van den Heyligen Augustinus, nopende de heyligheyd van de menschelyke natuer, haere ziekte, haeren genees-middel, etc.*

Den laesten franschen schryver der kerkelyke historie, Berault-Bercastel, in zynen 21 tome gedrukt tot

(a) Brusselsche eer-triumphen, pag. 64.

(b) Des Roches, *építomé hist. belg.* pag. 350.

Parys in 't jaer 1790, betoont, dat Jansenius zyne leering ofte den inhoud van den gemelden boek niet gehaelt heeft uyt den H. Augustinus, maer uyt de ketters Luther, Calvyn, en uyt de calvinistsche schryvers, voornaemendlyk uyt deze dry, Joannes Scharp, Hieronymus Zauch en Petrus de Moulin. Uyt deze heeft Jansenius zelfs hunne woorden, hunne uytdrukkingen, hunne preuven ofte bewys-redenen, ontleent ofte gestolen. In geheel zynen boek heeft Jansenius niets verhandelt het gene aendagt weêrdig is, ofte hy heeft het gevonden by de voorge-noemde, zegt Berault-Bercastel, ende zoo ook heeft hy uyt kettersche boeken geschreven de verwytingen, bespottingen, injurien, welke hy tegen de catholyke godsgeleerde bybrengt.

In 't jaer 1641 dede den paus Urbanus VIII, door een decreet van 't heylig Officie tot Roomen, den boek van Jansenius verbieden. Den internuntius van den paus in Nederland zond dat decreet aen de universiteyt van Loven. De vier faculteyten besloten, dat zy het decreet niet konden aennemen zonder toestemming van den aerts-bisschop van Mechelen, als ook van den geheymen raed en van den raed van Brabant. 'T was, volgens hun gedagt, eenen goeden uytvlugt om aen den paus niet te gehoorzaemen, zonder ongehoorzaam te schynen. Rose, president van den raed Brabant, was zeer voor Jansenius en en voor zyne geschriften genegen (a). Den aerts-bisschop van Mechelen Jacobus Boonen hadde ook voor Jansenius eene grootagting opgevat, daer toe aengedreven zynde door Henricus Caelen (ofte Calenus), canonik der metropolitaene kerk van Mechelen ende boek-keurder. Dezen hadde te vooren bedient de pastorye van Assche tusschen Aelst en Brussel; ende was, ontrent het jaer 1625, geworden pastor der kerk van de H. Catharina tot Brussel.

(a) Berault-Bercastel, histoire de l'église, tom. 21, pag. 240.

'T is dezen Calenus, den welken, te samen met Libertus Fromondus, rector der universiteyt van Loven, den boek van Jansenius heeft doen drukken, aen den welken hy eene luysterlyke goedkeuring gegeven hadde. Den aerts-bisschop had zoo groot gevoelen van Calenus, dat hy hem in 't jaer 1643 aerts-diaken van Mechelen maekte, ende zeer kragtiglyk aerbeydde by den koning Philippus IV, om hem te doen benoemen tot bisschop van Ruremonde. In de daed den koning benoemde hem, maer den Internuntius van den paus, ziende dat hy voor den boek van Jansenius altyd even genegen bleef, heeft deze zyne promotie ofte vervoordering belet. Calenus is gestorven tot Brussel den 1 februarius 1653, oud zeventig jaeren, en begraeven in de kerk van de H. Catharina (a). Nu keeren wy weder tot het jaer 1641.

Den paus Urbanus VIII hoorende, dat het decreet van't heylig Officie, uytgegeven tegen den boek van Jansenius, in Nederland niet gerespecteert wierd, gaf tegen den zelven eene Bulle uyt, beginnende met deze latynsche woorden : *in eminenti*, en in de welke den paus den gemelden boek veroordeelde, als behelzende veele dolingen, welke reeds door de pauzen zyne voorzaeten gecondemneert waeren. De Bulle is geteekent den 6 van meert 1641, dat is, volgens de tegenwoordige maniere van rekenen, 1642: want volgens het roomsch gebruyk van dien tyd begon het nieuw jaer den 25 meert, feest-dag van de Boodschap van Maria.

Deze Bulle wierd by veele in Nederland met geene meerdere eerbied ontfangen, als het bovengemeld decreet van het H. Officie. Eenige riepen en schre-

(a) Mr. Paquot, mémoires pour servir à l'histoire littéraire, tom. 12, pag. 370, édition de Louvain, 1768.

ven, dat de Bulle niet en kwam van den paus; andere, dat zy bekomen was door bedrog; andere, dat zy tot schande strekte van den stoel van den H. Petrus.

Andere zeyden, dat de Bulle niet aenveêrd mogte worden zonder toestemming van den koning, zonder het koninglyk *placet*, dat is, *het belieft ons*. En naer dat zy wisten, dat den koning van Spaignien begeêrde, dat de Bulle in Nederland aengenomen wierd, vereysschten de aenhangers van Jansenius, niet de enkele toelaeting van den koning, maer zyn uytdrukelyk gebod. Schandaelige vermetendheyd, zegt Berault-Bercastel: even als of het aen den koning, en niet aen het apostolyk gezag, toestond te gebieden in het gene het christelyk geloof aengaet. Waer't dat de pauselyke Bullen, nopende het geloof, moesten, om kragt te hebben, door den koning geplaceteert worden, zoo zoude het in de magt der weireldlyke princen zyn, de stemme van het opperhoofd der kerk kragteloos te maeken, of te bevestigen, volgens hunne beliefte.

Zekerlyk den koning van Spaignien oordeelde niet, dat hy de Bulle moeste goedkeuren eer dat zy gepubliceert wierd. 'T is het gebruyk in Spaignien, zegt Berault-Bercastel, dat de *dogmatieke* Bullen, of behelzende de leering, aen den grooten inquisiteur gezonden worden, en't is hy den welken daer van copyen levert aen de bisschoppen. Spaignien kent geene andere formaliteyt, en zoo wierd de gezeyde Bulle van Urbanus VIII aldaer plegtiglyk afgelezen, en met eerbied ontfangen. Even eerbiediglyk wierd zy ontfangen in Vrankryk, en in Duytschland: zelfs is zy daer naer gepubliceert in Polen, in welk land de werkzaeme leerlingen van Jansenius zynen boek gezonden hadden.

In't jaer 1643 wierd een concordat gemaakt tusschen den aerts-bisschop Jacobus Boonen, met den proost en superior der Oratoren Joannes-Hugo

Quarré (a), als ook met zyne twee assistenten, van den eenen kant; en den deken met het capittel der kerk van de HH. Michaël en Gudula, van den anderen kant, tot aenneming van vyf priesters Oratoren, de welke in de voorzeyde kerk zouden biegt hooren, prediken, de choor-diensten by-woonen; voorders de zieke parochiaenen bezoeken, de stervende bystaen, ende, daer toe van't capittel, plebaen of vice-plebaen verzogt zynde, aen de zieken hunne heylige regten draegen, en zoo voorts. Tot onderhoud van die Oratoren liet het capittel aen hun zeven capellanien, op zekere conditien. Tot be- weeg-reden van dit concordat, wierd bygebragt, dat de parochie bestond in *ontrent twintig-duyzend communicanten*, en dat het getal der priesters van die kerk te kleyn was, om de heylige Sacramenten te bedienen, om de zieken te bezoeken, te vertroosten, op-te-wekken tot verduldigheyd, tot onderwerping aen den wille Gods, en besonderlyk om hun te helpen in hunne laeste ziekte, wanneer zy te stryden hebben tegen den helschen vyand, in welken stryd zy zouden bezwyken, 't en waere dat door goede aenwakkeringen hun geloof, hope, en liefde, berouw, en andere boven-natuerlyke acten versterkt wierden (b).

In het jaer 1646 is de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw, genaemt *Finis-Terræ*, ofte *het eynde der aerde*, om dat zy stond op het eynde van de stad, tot parochiaele kerk verheven. Zy was 'er gebouwt van in het jaer 1618. Den eersten pastor van die kerk is geweest den heer Joannes Ceron, den welken te samen was aerts-priester van Brussel. Naer vier jaeren wierd hy pastor der Capelle-kerk, ende alsdan, te weten, in het jaer 1650, gaf den aerts-bisschop

(a) Voyez Paquot, mémoires pour servir à l'histoire littéraire, etc., tom. 1, pag. 256. Jean-Hugues Quarre.
 (b) *Diplom. Belg.*, tom. 4, pag. 489.

bisschop Jacobus Boonen de kerk van *Finis-Terræ* aan de congregatie der Oratoren, de welke daer eene kleyne gemeynte gemaekt hebben.

In het zelve jaer 1647 is by de Vaert opgeregt een correctie-huys voor vrouwen van slegt gedrag, met eene kapelle ter eere van het H. Kruys, door de zorge van den eerw. Pater Ambrosius Druwe, predikheer, en van Anna de Greve, geestelyke dogter; deze wierd de eerste bestierster van het huys, en heeft het bestiert tot haere dood, voorgevallen in 't jaer 1692.

In het zelve jaer wierden sterkere maetregels genomen om de Bulle *In eminenti* van den paus Urbanus VIII, in Nederland te doen aennemen. Dien paus was gestorven in 't jaer 1644, zonder den troost van geëyndigt te hebben de beroertens hier opgestaen door den boek van Jansenius. Zynen opvolger den paus Innocentius X dreéf de zaak voorts tegen dien boek met gelyken iever en met gelukkigeren uytval. Hy zond brieven aan de universiteyt van Loven, aan de bisschoppen van Nederland, aan den nieuwen gouverneur, den welken dan was dom Emmanuël, marquis van Castel-Rodrigo, om de Bulle van Urbanus VIII te doen publiceren. Den koning van Spaignien gebode het zelve aan zynen gemelden gouverneur. Zoo wierd eyndelyk de Bulle gepubliceert, en aengeplakt tot Brussel. Maer hier mede was den twist niet geëyndigt. De universiteyt van Loven zeyde, dat zy de Bulle niet konde aenveêrden zonder te doemen de leering van den H. Augustinus. Den aerts-bisschop van Mechelen, Jacobus Boonen, en den bisschop van Gent, Antonius Triest, stelden zig insgelyks tegen de Bulle, zelfs dienden zy aan den privéén raed een geschrift in, behelzende de redenen om welke zy zeyden, de Bulle niet te kunnen aennemen. In 't jaer 1647, zoo ik begonst hebbe te zeggen, zyn 'er

R

sterkere hulpmiddelen te werk gestelt, om de ongehoorzaemheyd te stutten. Nederland hadde dan voor gouverneur den aerts-hertog Leopoldus, zone van den keyzer Ferdinandus II, eenen man den welken by eene uytmuntende kloekmoedigheyd ver-voegde eene uytmuntende godvrugtigheyd, ende eene onberoerlyke aengekleefdheyd aen den apostolyken stoel van Roomen.

Hy hield eene samenhandeling met den Internuntius van den paus, in welke zy besloten, dat 'er een *formulier* zoude gemaekt worden, behelzende eene volkomene onderwerping aen de Bulle *In eminenti* van Urbanus VIII, en dat 'er geene beneficien zouden vergeven worden, 't en zy aen die de welke het *formulier* zouden onderteekent hebben. Den Internuntius maekte het *formulier*; zond het naer Roomen, waer het van den paus goedgekeurt wierd. Den gouverneur aerts-hertog Leopoldus dede tot Madrid goedkeuren het voornemen 't welk hy gemaekt hadde, van de wederspanning te dwingen. Toestemming van den koning gekregen hebbende, gaf hy eene declaratie uyt, door welke verboden was, iemand tot eenige bediening of beneficie, ofte tot eenig officie, 't zy borgerlyk, 't zy kerkelyk, aen-te-nemen, 't en zy dat hy het gezeyd *formulier* onderteekent zoude hebben.

Om dat sommige niet ophielden, de Bulle tegente-spreken, zond den koning van Spaignien een edict, volgens het welk de wederspanning moesten gestraft worden met eene boet van vyf honderd guldens voor d'eerste ongehoorzaemheyd, en met een ballingschap van zes jaeren voor de tweede. Met het aankomen van dat edict wierd de Bulle wederom gepubliceert in alle de bisdommen onderhoorig aen den koning, als ook in de universiteyten van Loven en van Douay. Nogtans de voorgenoemde aerts-bisschop van Mechelen en bisschop van Gent onderwierpen zig niet,

't en zy met zekere uytnemingen welke strekten tot eer van den boek van Jansenius, en tot schande van den H. Stoel van Roomen. Den paus Innocentius X zond tegen hun een decreet van *interdict* en van *suspensie* in het jaer 1651. Dit decreet wierd tot Brussel geplakt aen de deure der collegiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula. Den raed van Brabant gaf verbod, van'er aen te gehoorzaemen. Den gouverneur aerts-hertog Leopoldus casseêrde het besluyt van den raed, en ordonneerde dat het pauselyk vonnis zyne volle uytwerking zoude hebben. Naer eenige weken kregen de capittels van Mechelen en van Gent eene Breve, welke hun de magt gaf om aen de bisschoppen te beletten, van eenige fonctie te doen in hunne kerken, en zelfs van'er den voet in te stellen. Zoo wierden zy met meerdere schande gepraemt, hunne *censure* te onderhouden. Die verootmoeding diende tot hun geluk en tot geluk van hunne onderdaenen. De bisschoppen namen het schandael weg, met zig zuyverlyk aen de Bulle te onderwerpen. Zy wierden van de *censure* ontslaegen, ende volherdden tot de dood toe in de gehoorzaamheyd aen den paus.

De Nederlanders keerden weder tot hun zelven, en hernamen hunne voorige gevoelens van eerbied ende grootagting voor het zienlyk hoofd der kerke. Van over lang, zegt Berault-Bercastel (a) zoude de jansenisterye, de welke in Nederland opgestaen was, te niet gegaen zyn, 't en waere dat Vrankryk de zelve dolingen aenveêrd hadde, ende met meerderen drift hadde ondersteunt en uytgebreyd.

In 't jaer 1648 is gesloten ende geteekent het vermaerd vrede-tractaet van Munster, door het welk den koning van Spaignien, Philippus IV, herkende de generaele staeten der vereenigde provincien in Nederland, voor vrye en souvereine, op welke hy

(a) Histoire de l'église, tom. 21, pag. 376.

ofte zyne opvolgers noyt pretentie zouden maeken. De landen en steden, welke elke mogendheyd bezat, moesten hun blyven. Door deze en andere artikelen eyndigde den oorlog die tachtig jaeren geduert hadde, uytgenomen den stilstand van wapenen. Dog dan eyndigde ook het bisdom van 's Hertogen-Bosch, om dat deze stad met de meyerie, maekende het grootste deel van 't bisdom, bleef aen de vereenigde Staeten. Aenstonds naer de vrede van Munster wierden, door decreet van de Staeten, de geestelyke goederen aengeslagen; de kloosters en capittels die'er nog over waeren, vernietigt; de publieke oeffening van den catholyken gods - dienst verboden. De Roomsche pausen, op dat'er de religie niet teene-mael vergaen zoude, hebben'er apostolyke vicarissen gestelt.

Ontrent het jaer 1649 dede de prinsesse, Henriette van Lorreynen, naer Brussel komen eenige religieuse vrouw - personen, welke volgden het institut van den gelukzaligen Petrus Fourrier, pastor van Mattaincourt in Lorreynen. De gezeyde prinsesse logeerde hun in haer hotel tot Brussel. Den koning van Spaignien, Philippus IV, stond hun toe door opene brieven, hier te blyven in het jaer 1649, ende het magistraet consenteerde in de opregting van hun klooster in het jaer 1663. Zy kogten een huys op den Zaevel, waer zy een klooster maekten, en zig bekommerden met de onderrigting der jongheyd van hun geslagt. Men noemde hun *Lorreynen*, ofte *Lorrainoisen*. Hunnen instelder den gelukzaligen Petrus Fourrier wilde, dat zy den naem voerden van *Dogters van Onze-Lieve-Vrouw*. Hy is gestorven in 't jaer 1636, en zalig verklaert in het jaer 1750. Het institut, 't welk hy hun voorschreef, is van den paus Paulus V goedgekeurt door twee Bullen, eene van 't jaer 1615, de tweede van 't jaer 1616 (a).

(a) Vies des Pères, etc., 9 décembre.

In 't jaer 1649 begon men te bouwen de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw aen de regte zyde van de choor in de kerk van de H. Gudula. Den aerts-hertog Leopoldus, gouverneur generael, leyde den eersten steen van die kapelle. Zy is voltrokken in het jaer 1653. Ernestus, graef van Isembourg, ridder van 't Gulde-Vlies, dede daer opregten eenen schoonen marberen autaer.

In 't jaer 1650, den 7 van januarius, ontffing het capittel van de H. Gudula, uyt de handen van den aerts-hertog Leopoldus en van den aerts-bisschop Jacobus Boonen, als executeur van het testament van de infante Isabella, den schat der kostelyke reliquien, welke deze godvrugtige prinsesse verzaemelt hadde. Zy wierden gestelt in de sacristye van het HH. Sacrament van Mirakel. Onder die was een merkelyk deel van het waeragtig kruys des Zaligmaekers, 't welk Florentius III, graef van Holland, ten tyde der kruys-vaerden in het H. Land bekomen hadde, en het welk den aerts-bisschop van Philippi, eersten apostolyken vicaris voor de zeven vereenigde provincien, in het jaer 1610 aen de aerts-hertogen Albertus en Isabella tot present geschonken hadde.

Den aerts-bisschop beval ter dezer gelegendheyd, dat men voor dat kruys eene geconsacreerde Hostie stellen zoude, op dat den heere Jesus-Christus zoude aanbeden worden op het zelve hout des kruys, aen het welk hy voor onze zaligheyd gestorven is.

In het zelve jaer fondeerde mevrouw Margarita de Croy, in de kapelle van het HH. Sacrament, voor alle vrydagen, ten zeven uren 's morgens, eene groote Misse met de benedictie met het H. Kruys.

In 't jaer 1652, den 14 van julius, heeft den aerts-bisschop van Ephesus, apostolyken vicarius in de vereenigde provincien, gewyd de kerk der Paters Capucienen op de Hoog-straet. Den E. Pater Ca-

rolus van Aremberg, provinciael en defnitor gene-
rael der Capucienen, het cieraed van dat order,
hadde van den paus Innocentius X bekomen acht
lichaemen van heylige martelaeren, getrokken uyt
de catacomben ofte begraef-plaetsen der martelaeren
tot Roomen: zy wierden den 22 der zelve maend
in processie gedraegen van de kerk der H. Gudula,
waer zy geplacet waeren, naer de kerk der Paters
Capucienen. De hertogen van Aremberg en van
Aerschot hebben dertig duyzend guldens gegeven
om de kerk en het klooster der gezeyde paters op-
te-bouwen.

Pater Carolus van Aremberg, in de weireld ge-
noemt Antonius van Aremberg, geboren tot Brussel
ontrent het jaer 1593, was zone van Carolus, hertog
van Croy, heer van Aerschot en van Aremberg.
Twee-en-twintig jaeren oud wezende, verliet hy de
voordeelen welke hy door zyne edele geboorte te
verwagten hadde, om zig aen God toe-te-heyligen
in 't order der PP. Capucienen, welker habyt hy
aennam tot Loven den 4 meert 1616. Priester zynde
wierd hy guardiaen, provinciael, generaelen com-
missaris. Hy heeft ook teenemael defnitor geweest.
De infante Isabella, uyt grootagting voor dien re-
ligieus, gaf aen de Paters Capucienen den grond
die noodig was om hun schoon couvent van Ter-
vueren te bouwen. Pater van Aremberg is geweest
den architecte of bouw-meester van dat couvent,
hy heeft ook bestiert den bouw van hun klooster
tot Brussel, den welken voltrokken wierd in het
jaer 1652. Hy is 'er gestorven den 5 junius 1669,
oud vyf-en-zeventig jaeren. Hy heeft eenige boeken
geschreven tot lof en luyster van zyn order, welke
in druk uytgegeven zyn (a).

In 't jaer 1654 kwam tot Brussel de koninginne
Christina, welke haer koningryk van Sweden afgestapt

(a) Paquot, mémoires, etc., tom. 13, pag. 365.

hadde : zy logeerde in het hof, waer zy op den kersnagt in het geheym de lutersche ketterye afzwoôr en de catholyke religie aennam, in de tegenwoordigheyd van den aerts-hertog Leopoldus. Eenen priester, daer toe bemagtigt, ontfing haere geloofsbelydenis, welke zy den 5 november van het volgende jaer openbaerlyk herhaelde tot Inspruk.

In 't jaer 1657 begon men te bouwen de treffelyke kerk van het groot Beggyn-hof. Mr. Mann zegt, dat dien bouw gekost heeft 331318 guldens. De vorige kerk was door de calvinisten in het jaer 1585 omgeworpen, en naer die land-beroertens wierd den gods-dienst in eene kapelle verrigt.

In 't jaer 1659 kwamen zes religieuse Capucinerssen van Cortryk, tot Brussel een klooster van hun order opregten. De eerste overste, genoemd Maria-Francisca Blondel, was moeye van den chef-president Blondel. In het jaer 1666 leyde den gouverneur dom Franciscus, marquis van Castel-Rodrigo, den eersten steen van hunne kerk.

In 't zelve jaer 1659 gingen de dry Staeten van Brabant in de kapelle der Spaigniards, genoemd *Onze-Lieve-Vrouwe van den Roosen-krans*, plegtiglyk beloven, dat zy zouden voorstaen de Onbevleete Ontfangenis van Maria. De zaek word aldus verhaelt in een geschrift van dien tyd :

Den gouverneur generael van deze provincien, den marquis van Caracena, niet min doorlugtig door zyne godvrugtigheyd, als door zyne voorzigtigheyd en kloekmoedigheyd, gaf te kennen, dat hy wenschte, dat de Staeten van Brabant, volgens het exempel van den koning van Spaignien en van veele van zyne koningryken, provincien, ende universiteyten, als ook van veele religieuse orders, zouden beloven, van voor-te-staen, zoo lang als de H. kerk niet zoude het contrarie leeren, de Onbevleete Ontfangenisse van de H. Maget Maria; en

dat zy, zoo veel het in hunne magt was, niet zouden toelaeten, dat die Onbevleete Ontfangenis door woorden of door daeden tegensproken wierd. Den aerts-bisschop van Mechelen, in de generaele vergaeding der Staeten, gehouden den 28 november 1659, op het verzoek van den gouverneur, dede hun dien voorstel, ende eyschte, dat zy op die vraeg zouden antwoorden. Dit deden zy den zelfden dag, en door eene algemeyne toestemming besloten zy, dat de ceremonie plegtiglyk zoude geschieden den aenstaenden feest-dag der Ontfangenisse, den 8 december.

Dan verzogte den aerts-bisschop aen den hertog van Aerschot en van Arenberg, en aen de borgermeesters der dry hoofd-steden van Brabant, Loven, Brussel en Antwerpen, den last aen-te-nemen, van die belofte te doen in den naem der dry Staeten. Zy aenveêrdden den last, en in gevolge gongen zy den 8 december, vergezelschapt van de raeds-pensionarissen van Brussel en Antwerpen, en van de twee greffiers der Staeten, naer de koninglyke kapelle van den H. Roozen-krans in de kerk der Paters Predikheeren, waer den abt van Parck van 't order van den H. Norbertus, aerts-capellaen van den koning als hertog van Brabant, zeer solemnellyk de Misse zong. Ten tyde der Misse, naer het evangelie, predikte Pater Fresneda der societeyt Jesu, koninglyken predikant, op de Onbevleete Ontfangenisse, met die diepe geleerdheyd en uytmuntende welsprekendheyd, om welke hy menigmael met verwondering aenhoort was, en gerekent wierd onder de zeldzaamste en vermaerdste predikanten van zynen tyd. Naer de Misse ging den aerts-bisschop, met den hertog van Aerschot en van Arenberg, met de gezeyde borgermeesters, raeds-pensionarissen en greffiers, tot voor den altaer, en den aerts-bisschop, in den naem der voorzeyde dry Staeten, sprak uyt met luyde stemme de voorgemelde belofte, in de

tegenwoordigheyd van hunne excellentien den marquis en de marquise van Caracena, als ook van de bezonderste veld-overste ende ministers, met de principaelste damen van het hof, welke die ceremonie bywoonden, en betoonden daer over zeer voldaan te zyn, om den iever en bezondere devotie welke zy alle hadden tot eer en glorie van de HH. Maget en Moeder Gods Maria (a).

Ontrent het jaer 1662 maekten, Joannes Wils en Catharina Jambers zyne huys-vrouwe, eene fondatie, volgens welke de Paters Predikheeren zouden, op den eersten dag van 't jaer in den middernagt, in processie gaen naer de kerk van de H. Gudula, om 'er ten tyde van eene ure het HH. Sacrament des Altaers te aanbidden. In 't jaer 1675 wierd die devotie uytgesteld tot vier uren's morgens van den zelven dag.

In 't zelve jaer kwamen van Bergen-in-Henegouw eenige religieuse Ursulienen, ingestelt tot onderwys der jongheyd van hun geslagt, tot Brussel een klooster van hun order beginnen.

In 't zelve jaer begonnen de religieuse Madelonnetten van Bethanien hunne nieuwe kerk te bouwen, met eene kapelle daer aen hangende ter eere van het HH. Sacrament van Mirakel. De plaets op welke men de kapelle maekte, was een deel geweest van 't huys toebehoorende aen de familie van Cattenbroek, in 't welk de HH. Hostien hadden verborgen geweest van 't jaer 1579 tot 1585. Den balk in den welken men die verborgen had, is in die kapelle gelaeten om van 't volk gezien te worden.

Ontrent het jaer 1663 heeft zyn begin genomen het kleyn Beggyn-hof, gelegen tusschen de Isabelle-stræet en het Park, door de zorg van den eerweêrden pater Joannes Vernimmen, licentiaet in beyde de rechten, priester des Oratorie van den Heere

(a) Bruxelles illustré, tom. 2, pag. 333.

Jesus, den welken stierf in 't jaer 1677. In dat Beggyn-hof wierden jonge dogters onderwezen in de godvrugtigheyd, en zy leerden daer naeyen en kanten-werk maeken (a).

In 't jaer 1664 begon men te herbouwen de kapelle by het gasthuys van den H. Jacobus, het welk van over oude tyden opgeregt was om de Pelgrims, welke naer Compostelle in Gallicien gingen, of van daer wederkeerden, dry dagen te logeren. De eerste vergrooting der oude kapelle van den H. Jacobus is geschied in 't jaer 1627. De tweede vergrooting, begonst in 't jaer 1664, is voltrokken in 't jaer 1694. In het volgende jaer, vermaerd door de bombardering van Brussel, heeft die kapelle groote schaede geleden. De devotie tot *Onze-Lieve-Vrouw van Bystand* is in die kapelle begonst ontrent het jaer 1625. Den aerts-bisschop van Mechelen heeft 'er in 't jaer 1628 een broederschap opgeregt onder den titel van *Onze-Lieve - Vrouw van Bystand*. De aerts-hertoginne Isabella-Clara-Eugenia, infante van Spaignien, heeft de eerste haer in dit broederschap ingeschreven in 't zelve jaer 1628. Ziet voorders de *historie van de HH. Maget en Moeder Gods Maria onder den bynaem van Bystand*, gedrukt tot Brussel by 't Serstevens 1764.

In 't jaer 1665 stierf tot Madrid den koning Philippus IV. Zynen solemnelen lyk-dienst is tot Brussel gedaen in de kerk van de H. Gudula, den 4 en 5 november. In het volgende jaer, den 24 februarius, wierd zynen zone den koning Carolus II, oud vyf jaeren, tot Brussel gehuld hertog van Lotheryk, van Brabant en van Limbourg.

In 't jaer 1667 zyn vier religieuse Visitantienen hier gekomen van Bergen-in-Henegouw om te fonderen een klooster van hun order. Den heer van

(a) *Van Gestel, historia, etc., tom. 2, pag. 39.*

Gestel zegt, dat zy hier gekomen zyn in 't jaer 1650, ende dat uyt dit klooster in 't jaer 1721 zes religieusen naer Weenen geroepen zyn van de doorlugtigste Wilhelmina-Amelia, weduwe van den keyzer Josephus I, om in die stad een diergelyk klooster op te regten.

In 't jaer 1669 bekwamen de Engelsche religieuse Predikerinnen oorlof, om tot Brussel een klooster te maeken. Hunnen fondateur, Philippus-Thomas Howard, zone van den graef van Arandel, den welken het order van den H. Dominicus aenveêrd hebbende, daer naer cardinael geworden is, kogte voor hun het *spellekens-huys*, waer te vooren de priesters Oratoren gewoont hadden. Hy betaelde twintig duyzend guldens voor dat huys met den grooten byvang. Wanneer dit oud huys dreygde te vallen, bouwden de nonnen een ander, met eene kleyne kerk, in het hoogste deel van hunnen hof, nevens de straet van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw. Zy begonnen dit nieuw klooster te bewoonen in 't jaer 1778.

In 't jaer 1670 is, met buytengewoonelyke plegtigheyd, geviert den jubilé van dry honderd jaeren van het H. Sacrament van Mirakel. Wat in dien jubilé geschied is, zoo raekende den dienst in de kerk van de H. Gudula, als den ommegang van de processie, met zyne bediedzelen en triumph-waegens, en het verciersel van den weg der processie, heeft Jacobus Stroobant in de *Brusselsche eer-triumphen* beschreven, waer men ook vind de *arken-triumphael* in fyne koperen plaeten uytgedrukt.

Eer dat men dien jubilé zoude vieren, wilde het capittel van de H. Gudula verzekert zyn, en aen het volk verzekering geven, dat de dry *miraculeuse Hostien* nog in wezen waeren, dat is, dat zy nog hadden de gedaentens of den schyn van brood. Ten dien eynde examineêrde den aerts-diaken van Mechelen, Amatus de Coriache, den 12 julius 1669,

die heylige Hostien in de tegenwoordigheyd van Matthias Middegals, deken en aerts-priester van Brussel, en van eenige andere priesters en canoniken. In't jaer 1670, den 17 mey, hield men wederom daer op een onderzoek in een grooter getal van priesters, zoo der kerk van de H. Gudula, als van de metropolitaene kerk van Mechelen. In't zelve jaer, den 1 julius was'er eene derde vergaeding van priesters, om die zaak te onderzoeken, by welke geroepen waeren eenige doctours der universiteyt van Loven. Eyndelyk den 12 julius van't zelve jaer gaf den aerts-bisschop de volgende declaratie :

Alphonsus de Berges, door de gratie Gods en van den apostolyken stoel, aerts-bisschop van Mechelen, aen alle die de welke den tegenwoordigen brief zullen zien, zaligheyd in den Heere.

De herderlyke zorge, welke God ons opgeleyd heeft, vermaent ons te overwegen de pligten, welke wy te volbrengen hebben. Daerom hebben wy in persoon ons begeven tot de collegiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula binnen Brussel, koninglyke stad van ons bisdom, om onderzoek te doen op de réaliteyt en existentie der specien van de dry heylige Hostien, welke men noemt het ALLERHEYLIGSTE SACRAMENT VAN MIRAKEL, welke, nu over dry eeuwen van de hartnekkige Joden met priemen doorsteken, in de zelve kerk eerbiediglyk bewaert, aen het volk, om aenbeden te worden, publiekelyk uytgesteld zyn. Die heylige Hostien, gebragt zynde in de sacristye van't heylig Sacrament van Mirakel, in onze tegenwoordigheyd en in het bywezen van den E. heer Franciscus van de Venne, proost van onze metropolitaene kerk, en van veele andere heeren canoniken der collegiaele kerk van Brussel, hebben wy zeer neêrstiglyk bezien, de zelve nu om hoog heffende, nu leeger houdende; wy hebben die geëxamineert van alle kanten en zeer aendagtiglyk, om te weten, of de gedaentens der zelve nog geheel

ende volmaekt waeren. *Wy hebben ook gevraegt het oordeel van elken der voorgemelde heeren, nopende de existentie en de onbedorvendheyd der gezeyde Hostien. Wy hebben daer-en-boven met aendagt gelezen de vonnissen, ten dien opzigt in schrift gegeen, door de doctours van de faculteyt der gods-geleerdheyd van Loven. Dit alles gedaen en neerstiglyk overwogen zynde, hebben wy, in gevolg van het gezeg der gezeyde heeren canoniken, en van het besluyt der doctours van Loven, en op den raed van eenige agtbaere personen, besloten, gelyk wy besluyten mits dezen, om in eene zaak, van zoo groote aengelegendheyd, zelfs de minste twyffeling te voorkomen, dat eene andere geconsacreerde Hostie moet gestelt worden agter de dry gemelde Hostien; gelyk wy bevolen hebben dat 'er van nu af eene gestelt worde.*

Gedaen tot Brussel den 12 der maend julius 1670. Was geteekent: Alphonsus, aerts-bisschop van Mechelen En tegengeteekent, door bevel van den doorlugtigsten en eerw. heer aerts-bisschop voorgenoemt, J. de Maeyere, secretarius. En was gezegelt met den grooten zegel in rood wasch, daer aen hangende. (a).

Hier uyt volgt, dat 'er bynaer geene verandering in de specien der HH. Hostien gekomen was naer 't verloop van dry eeuwen. Mann heeft waerschynelyk dien act van den aerts-bisschop niet gezien. Hy schryft in zyn kort-begryp der historie van Brussel, dat men in eene visiete bevond, dat de specien van twee Hostien vergaen of verteert waeren, en dat 'er maer eene nog subsisteerde. Dit is tegenstrydig aen de declaratie van den gezeyden bisschop. Mann schryft ook dat 'er geboden wierd, dat men in *elken jubilé* eene nieuw-geconsacreerde Hostie by de andere zoude stellen; het gene den aerts-bisschop niet

(a) Dissertation sur les Hosties miraculeuses, imprimée à Bruxelles chez Lemaire, 1790.

gezeyt heeft. En waerom zoude men van den eenen jubilé tot den anderen wagten, om 'er eene nieuwe by-te-voegen?

Voorders wat aengaet den aerts-bisschop de Berges, is te bemerken, dat hy tot het aerts-bisdom van Mechelen benoemt is in het jaer 1669, zyne confirmatie ontfangen heeft in het jaer 1670, ende tot Brussel gewyd is den 25 januarius 1671 (a). Dit hebbe ik hier aengeteekent, op dat men zoude weten, hoe dat hy den 12 julius 1670, zig schreef aerts-bisschop van Mechelen.

De zelve miraculeuse Hostien heeft ook zeer aendagtelyk gezien Christianus-Franciscus Terswaek, in de academie van Loven doctoer Regens der H. Godsgeleerdheyd, den welken, in zyne oratie, den 17 julius 1770, in de kerk der HH. Michaël en Gudula uytgesproken, deze merkweêrdige woorden gezeyd heeft: *De glorie van den Allerhoogsten hebbe ik gezien, wanneer ik het Heylig der Heylige ingetreden zynde, het hoogweêrdig Sacrament van Mirakel in deze kerk aenschouwt hebbe. Ziet, het is voor Gods tegenwoordigheyd, dat ik niet en liege. Ik hebbe deze eerweêrdige specien aenschouwt, en ik hebbe bemerkt, dat zy openbaere teekenen van ouderdom vertoonden, zoo nogtans dat zy verbleven in den zelven staet, in den welken den generaelen vicarius van Mechelen over honderd jaeren verklaert heeft, dat hy die gezien ende bevonden hadde in eene solemnele visitatie, die dan gehouden was in het bywezen van den deken en van de canoniken dezer kerk, met de doctoren van onze faculteyt der theologie: zoo dat sedert eene eeuwe geene merkelyke verandering in de gezeyde specien geschied is.*

Den E. heer Terswaek aenzag die langduerige bewaering der zelve heyilige specien als een open-

(a) Van Gestel, *historia archiep. Mechl.*, pag. 63.

baer mirakel. *De specien van het H. Sacrament*, zeyde hy in de zelve oratie, *onderstaen eene merkelyke verandering op den tyd van dry ofte vier maenden; ende aen hun zelve gelaeten zynde, zouden zy binnen weynige jaeren teenemael vergaen. Ik bekenne het, men zoude die door menschelyke zorgvuldigheyd konnen bewaeren veel meer jaeren: maer de heylige specien, van welke wy hier handelen, blyven dueren, niet twintig, niet vyftig, maer vier honderd volle jaeren; alhoewel menigmael mishandelt van de Joden, en zelfs met messen en priemen doorsteken (a).*

Voegt'er by, dat de Miraculeuse Hostien bewaert zyn, niet zorgvuldiglyk, niet in drooge en stille plaetsen, maer omgedraegen in de processien, en gestelt op de autaeren, tusschen eene menigte volks, in heete, koude, vogtige dagen, verdraegen naer schuyl-plaetsen, en zoo voorts, gelyk den lezer in dezen boek gemerkt heeft, en nog zal merken.

Wy moeten dan besluyten met den heer Terswaek, dat de bewaernisse en in-wezen-blyving van het HH. Sacrament van Mirakel, tot onze tyden toe, het werk is, niet van de menschen, maer van de regte hand van den Allerhoogsten, den welken, door zoo klaerschynende teekenen van zyne almogendheyd, het catholyk geloof in deze stad Brussel heeft willen bevestigen.

(a) *Oratio in illustri basilica Bruxellensi die 17 julii 1770 habita à C.-F. Terswaek, Lovanii, typis academicis.*

TWAEELFSTE CAPITTEL.

Solemniteyt der Martelaeren van Gorcom. — Verandering in de constitutie des Klooster van Berlaymont. — Verscheyde Jubiléen nopende het HH. Sacrament van Mirakel. — De kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Montserrat word succursaele Kerk. — Dood van Antonius Arnauld. — Bombardering van Brussel. — Paschasius Quesnel. — Fondatie van Pacheco. — Bulle Unigenitus. — Belegering en inneming van Brussel door de Fransche. — Herstelling der Heerschappye van Maria-Theresia. — Schrikkelyk onweder. — Jubilé van vier honderd jaeren sedert de onteering der HH. Hostien door de Joden.

IN 't jaer 1674, den 9 van october, heeft den paus Clement X geteekent de Bulle door welke hy toeliet, aen de martelaeren van Gorcom te geven den eer-titel van *zalige martelaers*, ende op hunne jaerlyksche gedagtenis te lezen de Misse en het kerkelyk officie der martelaeren: dit stond hy toe aen den clergé van geheel Holland, en ook elders in de kerken van die religieuse orders, welke door hunne martelie vereerlykt waeren, te weten, het order der Minder-Broeders, der reguliere canoniken, der Predikheeren, en van Premonstreyt. In 't volgende jaer den 24 november, is het decreet van hunne beatificatie tot Roomen gepubliceert, en de solemniteyt van hunne zalig-verklaering met grooten luyster geviert.

geviert. Door eene nieuwe Bulle heeft Clemens X, den 24 meert 1676, verleent, dat de zelve solemniteyt zoude geschieden buyten Roomen, naemendlyk in de kerken der religieuse orders, aen welke die martelaers toebehoort hadden (a). Tot Brussel was die feeste zeer luysterlyk, te meer, om dat eenen der gemelde martelaeren tot Brussel geboren is, gelyk ik gezeyt heb in 't voorgaende capittel. Men meynt ook, dat den gelukzaligen Godefridus van Duynen, eenen van die martelaeren, capellaen geweest is der collegiaele kerk van de H. Gudula.

Den paus Innocentius XIII heeft, in 't jaer 1721, toegestaan, dat hunnen feest-dag jaerlyks zoude geviert worden door geheel het aerts-bisdom van Mechelen.

In 't jaer 1678 gaf den paus Innocentius XI, op 't verzoek van Philippus, graef van Egmont, prince van Gavre, zyne Bulle om te veranderen de constitutie van 't klooster van Berlaymont, nopende de twee classen van religieusen, ende hy belastte aen den aerts-bisschop van Mechelen, Alphonsus de Berghes, den uytvoer van die Bulle. Te vooren moeste de eerste classe bestaan uyt edele door vier quartieren van vaders en moeders kant. Deze wierden genoemd canonikerssen, zy waeren geschikt om de choordiensten by-te-woonen, ende hadden active en passive stem tot alle bedieningen, ofte officien: hun getal mogte komen tot dertig. De tweede classe bestond in jouffrouwen van eerbaere ouders; zy deden de zelve belooftens als de edele, nogtans wierden zy geene canonikerssen genoemd, nochte hadden geene active of passive stemme tot eenig officie van 't klooster, maer wierden ontfangen als school-meesterssen, en om mede-hulpsters te zyn aen de canonikerssen in hunne officien: hun getal mogte komen tot zestien. Den paus stond toe, dat die twee classen in 't toe-

(a) Korte historie der HH. martelaers van Gorcom, blad 64.
S

komende maer eene zouden zyn; dat alle, zoo edele als niet edele, gelykelyk naer de choor-diensten zouden gaen, de zelve bedieningen zouden kunnen oeffenen, het zelve kleedzel zouden draegen, de zelve rechten zouden genieten, immers in alles gelyk wezen. Den paus dede deze verandering, om dat het getal der edele canonikerssen zeer vermindert was, zonder dat 'er genoegzaeme bykwamen om den choor-dienst betaemelyk te verrigten. De andere constitutien van 't huys, welke den paus in zyne Bulle niet aenraekte, wilde hy, dat hunne voorige kragt behielden. Den aerts-bisschop de Berghes volbragte den inhoud der gezeyde Bulle (a).

In 't jaer 1685 is geviert den jubilé van honderd jaeren, zoo van het HH. Sacrament van Mirakel, 't welk in 't jaer 1585, naer ses jaeren verborgen geweest te zyn, weder gebragt was naer de kerk van de H. Gudula, als van de verzoening dezer stad met haeren wettigen souvereyn. Men begon dezen jubilé den 13 van julius met de zelve ceremonien en den zelven luyster, als dien van 't jaer 1670 (b).

In 't jaer 1687, den 25 april, verhefte den aerts-bisschop van Mechelen de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Montserrat in de Marollen-straet by de Halle-poort, tot succursaele kerk van de talryke parochie van Onze-Lieve-Vrouw van Capelle; hy stelde daer twee vicarissen, onderworpen aen den pastor der gezeyde parochie, om 'er de HH. Sacramenten te bedienen. De inkomens van eene fondatie, gemaekt door mevrouw Joanna-Maria de Berlo, baronesse van Rèves, wierden 'er toe besteed.

In 't jaer 1694 stierf tot Brussel mevrouw Maria-Albertina, marquisinne van Deinse, de welke door haer testament gefondeert hadde een huys op de

(a) *Ex archivis monasterii.*

(b) Mr Mann, abrégé, etc. --- Cafmeyer, Vervolg van de historie van 't HH. Sacrament van Mirakel, 2 deel, blad 3.

Waelsche - plaets voor twaelf dogters, weezen van eerbaere familien, om 'er te woonen van den ouderdom van acht jaeren, tot een-en-twintig. Dit huys is genoemd, *het huys van de bermhertigheyd Gods en van de HH. Maget Maria.*

In 't zelve jaer, den 8 augustus, is tot Brussel gestorven den vermaerden Antonius Arnauld, oud wezende twee-en-tachtig jaeren, welke hy voor 't meeste deel overgebracht hadde in te schryven tot verdeding der leering van Jansenius, en als het hoofd der jansenisten; als ook in te schryven tegen de Paters Jesuiten, welker morael ofte zede-leering hy uyt-schilderde als verslapt, ofte afgeweken van de strenge wetten van 't evangelie. Hy stierf tusschen de armen van Paschasius Quesnel, den welken aen hem, in zyn uysterste liggende, bediende het H. Sacrament des Autaers en des H. Olyssel, alhoewel dat Quesnel in dit bisdom geen regt ofte oorlof hadde om de HH. Sacramenten te bedienen, en dat in deze stad geen gebrek was van geapprobeerde priesters; zoo schryft Berault-Bercastel (a), den welken daer by voegt: *wat zoude den meester der strenge leering van diergelyke gedrag gezeijt hebben ten opzigt van andere leeraers?* Voorders is te bemerken, dat Arnauld uyt Vrankryk in Nederland gekomen was in het jaer 1679, om dat hy onheylen vreesde van wegens den koning Ludovicus XIV, den welken, over zyne ongehoorzaemheyd aen de kerk, gestoort was. Tot Brussel is Arnauld gestorven ten huyze van zynen discipel Paulus-Ernestus Ruthdans, geboortig tot Verviers, land van Luyk, en canonik der kerk van de H. Gudula. Wat de begraef-plaets van Arnauld aengaet, eenige zeggen, dat hy in 't heymelyk begraeven is in de kerk van de H. Catharina; andere, in de kerk van Laeken. Zyn hert wierd door den canonik Ruthdans

(a) Histoire de l'église, tom. 23, pag. 371.

gedraegen naer de abdye van Port-royal, welke was den toevlugt en de bezonderste schoole der jansenisten (*a*).

Paschasius Quesnel, in Vrankryk de congregatie der Oratoren verlaeten hebbende, was in 't jaer 1685 by Arnauld gekomen, en naer de dood van dezen, wierd hy den aanleyder der jansenisten. 'T is voornaemendlyk door deze twee, dat is, door hunne geschriften en door de discipelen, welke zy dagelyks aenwonen, dat de beroertens en dolingen in Nederland zeer aengegroeyt zyn. Te vooren, gelyk in het voorgaende capittel gezeyt is, hadden de Nederlanders hernomen de gehoorzaamheyd, welke men aen den Apostolyken Stoel van Roomen schuldig is. Ende naer dat den paus Innocentius X, in 't jaer 1653, veroordeelt hadde vyf propositien ofte leer-stukken van Jansenius (in welke bestond den geheelen inhoud van zynen vermaerden boek), en de zelve verklaert hadde te zyn valsch, kettersch en gods-lasterende, wierd zyne Bulle in Nederland eerbiediglyk aengenomen van den weireldlyken en kloosterlyken clergé, van de universiteyten, van den raed van Brabant, ende overal vredezaemendlyk gepubliceert (*b*).

Het laeste deel der zeventiende eeuw beantwoorde niet aen haer begin. Nederland viel in groot gevaer, zoo nopende den borgerlyken staet, als aengaende het catholyk geloof en de christelyke zeden.

Den koning van Vrankryk, Ludovicus XIV, bragte hier langduerende en bloedige oorlogen. Den koning van Spaignien, den prince van Oraignien, geworden koning van Engeland, onder den naem van Guilielmus III, ende de Hollanders, maekten *alliance* ofte verbond tegen Vrankryk. Terwyl en dat deze vereenigde in het jaer 1695 de stad

(*a*) Bruxelles illustré, par J.-A. Rombaut, tom. 2, pag. 173.

(*b*) Berault-Bercastel, tom. 22, pag. 418.

Namen belegerden, kwam den maréchal van Villeroi met een Fransch leger, zestig duyzend mannen sterk, tot Anderlecht, Zellick en andere plaetsen aen den westen van Brussel, met meyning van deze stad te beschieten. Zyn geschut met bomben en met gloeyende ballen stelde hy by de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Scheut.

Deze bombardering begon den 13 augustus, ontrent vyf ueren naer den middag, en duerde even geweldiglyk acht-en-veertig ueren lang, tot den naer-middag van den 15, dag van de Hemelvaart van Maria. De eerste bombe viel beneden den berg van 't hof, regt over de kapelle van Nassau. Den brand veroorzaekt door de gloeyende ballen, welke men schoôt, en vermeerdert door den wind, stelde wel haest het binnenste deel der stad in vlam en vuer, ende het geweld der bomben bragte haer in eenen hoop van steenen.

Ziet hier den omtrek van dat deel der stad, op het welk het meeste geweld der bombardering gevallen is. Beginnende met de kapelle van den Bystand, dien omtrek gaet langs de riviere achter het klooster der Minder-Broeders, door de Kieke-merkt, door de Oude-kleerkoopers-straet, de Bisschops-straet, de plaets van de Munte, tot aen den Gracht, achter het klooster der Predikheeren; van daer gaet hy door de Arembergs-straet, de Loxum-straet, tot over de Lange-wagen-straet, door de Putterye en door de Magdeleene-straet, wat leeger als het hotel van Engeland; achter het gast-huys van S. Jan, door de Gast-huys-straet, door de Trap-straet, komt af door de Cellebroeders-straet, door de Bogaerden-straet, tot aen de kapelle van den Bystand.

Buyten dezen omtrek hebben nogtaus veele andere plaetsen door de bombardering beschaedigt geweest, voornaemendlyk de Capelle-kerk, de kloosters der Visitantienen, der Brigittinerssen, der Zwarte-zusters, en der Ryke-Clarissen.

In de deelen der stad, tot welke de bombardering zig uytstreckte, zyn meer als vier duyzend huizen in brand geschoten en omgeworpen, en het meeste deel der andere beschaedigt. Sestien kerken, of kapellen, of kloosters, zyn dan of teenemael, of ten deele gedestruueert; te weten, de parochiaele kerken van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle, en van den H. Nicolaus; de kloosters der Predikheeren, der Minder-Broeders, der Lieve-Vrouwe-Broeders, der Bogaerden; die der Madelonnetten, der Ryke-Clarissen, der Zwarte-Zusters, der Brigittinerssen; Sinte-Jans gast-huys; de kapelle van Onze-Lieve-Vrouw van Bystand, van de H. Maria-Magdalena, van de H. Anna, van den H. Eligius, de Spaensche kapelle in't klooster der Predikheeren, zonder te rekenen veele andere godvrugtige fondatien.

De borgers, welke woonden by de Anderlechtsche en by de Vlaemsche poorte, wezende de naeste by het geschut van den vyand, meynden, dat zy ook in't meeste gevaer waeren: om hunne goederen te bewaeren, bragten zy die in't binnenste der stad, waer alles verbrandde, terwylen dat hunne eygene huizen ongeschonden bleven. Eene groote menigte van rykdommen en van geschriften, behelzende zaken van familien, welke men gedraegen hadde in't klooster der Predikheeren, meynende dat-ze daer buyten scheut waeren, zyn'er verbrand; en twee Leeke-broeders verloren hun leven onder den val van den bouw. Niet tegenstaende de zorg die men aenwendde, om de zieken te draegen uyt het gast-huys van den H. Joannes, stierven'er vier in den brand, welke men niet in tyds hadde kunnen uyt-draegen.

De religieusen der kloosters, gelegen in het deel der stad op welk de bomben vielen, namen de vlugt naer de kloosters van hun geslagt, welke waeren buyten de bombardering. Een onuytdrukkelyk getal

van volk van allen ouderdom en van alle geslagt, hielden zig onder de boomen van het park, vervullende de logt met geschreeuw en gekerm.

Ondertusschen kwam den hertog van Beyeren, Maximilianus-Emmanuël, die dan gouverneur generael van Nederland was, met eenige krygs-benden uyt het leger-veld van Namen, om de Brusselaers in hunne onheylen te troosten. Dag en nacht te peêrd blyvende, reêd hy door de stad om zyne orders te geven, op dat den brand zoude gestut worden, ofte belet vorder te gaen. Tot dien eynde dede men veele huizen springen, om door dien middel den loop der vlammen af-te-snyden, ende aldus het overig van de stad te behouden.

De schaede, veroorzaekt door die bombardering en door den brand die 'er op volgde, beliep tot veele millioenen guldens. Veele borgers, te vooren wel bemiddelt, waeren verpligt te bedelen; andere hadden noch bedde, noch stoel om 'er op te rusten; geen lynwaerd, geene kleederen als het gene zy op hun droegen. 'T was een grouwelyk vertoon, te zien de rookende overblyfsels van geheele straeten. By de onheylen vervoegde men schelmstukken, stelen en rooven, en zelfs vermoorden, ten tyde dat alles aldus in wanorder was.

De eenige vrugt, welke de Fransche behaelden uyt hunne onderneming op Brussel, is geweest den ondergang van een groot deel dezer schoone stad, en van ontelbaere ongelukkige borgers. Want dit alles belette niet, dat den koning Guilielmus zig meester maekte van geheel Namen. De stad hadde zig reeds overgegeven den 4 augustus, ende het casteel won hy den eersten der volgende maend.

Alle de omliggende steden kwamen de Brusselaers te hulp, hun zendende levens-middelen, meubelen, en werklieden. Den hertog Maximilianus-Emmanuël belastte zyne eygene Staeten van Beyeren,

om zyne milddaedigheyd over deze ongelukkige stad uyt-te-storten. Met zoo grooten bystand wierd alles herbouwt op min als vier jaeren; en Brussel kreêg eenen nieuwen luyster (a).

Wat nu aengaet den kerkelyken of geestelyken staet van dien tyd, hoe beweenelyk dat dien door de jansenisterye geworden was, weten wy met zekerheyd door eenen herderlyken brief van den aerts-bisschop van Mechelen, Humbertus-Guilielmus à Precipiano, geteekent den 12 october 1692. Ziet hier in't kort de bijzonderste puncten der nieuwgezinde, volgens den brief van den geëerden aerts-bisschop.

Die nieuwe leeraers spraken met veragting van den paus van Roomen. Zy spraken met veragting van de kerk van hunnen tyd, altyd voor den dag brengende de oude kerk, en op voorwendzel van de oude wetten te doen herleven, wilden zy de kerkelyke discipline, niet zoo zeer verbeteren, als omwerpen. De kloosters en religieuse personen, welke tegen hun waeren, beschuldigden zy met grouwzaeme valsche betigtingen. Het gebruyk der biege maekten zy boven-maeten lastig. Zy berisp-ten, ten minsten bedektelyk, de eerbiedige liefde tot de Moeder Gods Maria, de eere bewezen aan de beelden der Heylige, de pelgrimagien, of het bezoeken der heylige plaetsen, de godvrugtige broederschappen, den dienst der Heylige, en de eer-bewyzing gedaen aan hunne reliquien, het verdienen der aflaeten. Zy wilden aan alle geloovige in handen stellen de H. Schrifture in de moederlyke taele, voornaemendlyk het Nieuw Testament, nieuwelings in de fransche tael overgesteld, alhoewel dat die overstelling (welke men de overstelling van Bergen noemde) door den Apostolyken Stoel zwaerlyk

(a) Mr. Mann, abrégé de l'histoire de Bruxelles.

verboden was. Zy wilden inbrengen het lezen van den Missael, insgelyks in 't fransch overgesteld, niet tegenstaende dat den paus Alexander VII den zelven, op straf van excommunicatie, verboden hadde. Zy maekten boven-maeten lastig het gebruyk van 't HH. Sacrament des Autaers. Zy schenen niet te agten de gebeden voor de overledene, etc. Voorders, naer maete dat zy het gezag van den Apostolyken Stoel tegenspraken, lieten zy ook toe, dat veele verbode boeken gelezen wierden: en deze lezing was de voornaemste oorzaak van verderf, gelyk den voorgemelden aerts-bisschop dede bemerken.

Paschasius Quesnel, tweeden patriarch of paus der jansenisten, gelyk den historie-schryver Berault-Bercastel hem noemt (a) hield niet op, te schryven en boekskens te doen rondloopen, vervult met de boven-gemelde en andere dolingen. Den aerts-bisschop van Mechelen, geenen anderen middel over hebbende om hem te doen zwygen, nam zynen toevlugt tot de weireldlyke magt, tegen eenen schismatiek van opgezetten wil, en den welken zynen roem stelde in te stryden tegen de magt van de kerk. Den koning van Spaignien gaf order aen den marquis van Bedmar, den welken, in de afwezendheyd van den hertog van Beyeren, Nederland bestierde, van Quesnel te vangen. De officieren van den koning en de officieren van den aerts-bisschop grepen Quesnel vast in de refugie van d'abdye van Vorst, tot Brussel, en sloten hem in eene kamer van 't bisschoppelyk paleys. Eenige van zyne vrienden maekten by nagte eene opening in den muer van zyne kamer, en hy geraakte los den 23 september 1703. Maer men hadde alle zyne geschriften, met die van Arnauld, welke in de refugie van Vorst by hem gevonden waeren; enuyt die geschriften werd zyn proces gemaekt. Door

(a) Histoire de l'église, tom. 24, pag. 60.

sententie van den 10 november 1703 is hy verklaert, geexcommuniceert te zyn, met gebod van zig te vertrekken in een klooster om'er penitentie te doen tot volle voldoening van den H. Stoel, van welken alleen hy zoude kunnen absolutie krygen. Verbod ook, van nog oyt weder-te-keeren in't bisdom van Mechelen, en van daer iets te doen drukken, op pene van eeuwige gevangenis.

De regters welke hem veroordeelden, overtuygden hem uyt zyne eygene geschriften, dat hy niet alleenlyk vernieuwt hadde de gedoemde leering van Jansenius, maer ook, dat hy de geestelyke van Brussel, en van de nabuerige bisdommen, opgestoôkt hadde tegen hunne wettige herders, dat hy door zyne schimp-boekskens aengerand hadde de eer en reputatie der magistraeten, dat hy geschreven hadde tegen alles wat in de souvereine magt of in de geestelyke overheyd gerespecteert moet worden (a).

Quesnel was gevlugt in Holland, van waer hy veele schamp-schriften uytgaf tegen den aerts-bischof van Mechelen, eenen der wyste en ieverigste prelaeten, welke dan waeren in de roomsch-catholyke kerk. Dezen stierf tot Brussel den 9 junius 1711, in het vyf-en-tachtigste jaer zyns ouderdom.

In't jaer 1712 is voltrokken de nieuwe parochiaele kerk van *Finis-Terræ*, door middel van't geld 't welk verzaemelt was door loteryen, die men tot dien eynde opgeregt hadde.

In't jaer 1713 is tot Uytrecht de vrede besloten, door welke Nederland op eene standvastige wyze bleef onder de heerschappye van't huys van Oostenryk. Brussel hadde, sedert de bombardering van 1695, veel min door den langduerenden oorlog geleden als

(a) Histoire de la constitution *Unigenitus*, par Mr. Pierre-François Lafiteau, évêque de Sisteron, tom. 1, pag. 70, édition de Maestricht, 1791.

het meeste deel der andere groote steden van deze provincien.

In 't zelve jaer begon dom Augustinus de Pacheco, Spaigniaerd, en vrouw Maria-Isabella baronnesse *Des Marex*, op-te-regten het huys en de godvrugtige fondatie welke men noemt *Sint-Job van Pacheco*, by de poorte van Schaerbeeck. Volgens de wetten van die fondatie, moesten in dat huys ontfangen worden ontrent veertig jouffrouwen of weduwen van edele familien, in gebrek gekomen; ende daer hebben woonst, kost, etc. Deze fondatie was te-nemael voltrokken in het jaer 1719.

In 't jaer 1713, den 10 van september, gaf den paus Clemens XI zyne vermaerde Bulle ofte constitutie, beginnende met het latynsch woord *Unigenitus*, door welke hy doemde honderd en eene propositien ofte leerstukken getrokken uyt eenen franschen boek, voerende voor titel: *Het nieuw testament in 't fransch met zede-lessen op elk vers, gedrukt tot Parys in 't jaer 1690*; ofte ook onder dezen titel: *Kort-begryp der zede-leering van 't evangelie, van de brieven van den H. Paulus, van de canonike brieven, van den boek der veropenbaeringen*; ofte onder dezen titel: *Christelyke gepeyzen op den text van deze HH. boeken*, etc. gedrukt tot Parys in 't jaer 1693 en 1694.

Deze werken waeren gemaekt van Paschasius Quesnel, den welken daer aen besteed hadde twee-en-twintig jaeren. Den bisschop van Sisteron, Petrus-Franciscus Lafiteau, in zyne historie van de Bulle *Unigenitus*, zegt, dat Quesnel in den boek welken den paus dan doemde, ten eersten omwierp veele hoofd-stukken des geloofs, vernieuwende de oude ketteryen van Luther, Calvyn, Jansenius etc.; ten tweeden, dat hy vernietigde de waere zede-leer door zyne valsche grondregels; ten derden, dat hy omwierp de autoriteyt der kerkelyke overheyd, en aenmoedigde om de zelve te veragten; ten vier-

den, dat hy de kerk zelve onkennelyk maekte, ende onzienelyk door de valsche beschryving welke hy daer van gaf (a).

Om dat van deze Bulle meermaels gesproken zal worden, denke ik, dat het aen den lezer aengenaem zal zyn te kennen, welke dolingen den gezeyden paus alsdan doemde. Ziet hier de besonderste:

Het geloof is de eerste van alle de gratien. Geene gratie word gegeven buyten de kerk. Zonder de gratie Gods, kan den mensch niet anders als zondigen. De gratie Gods is niet anders als de Almogende hand Gods; niets kan'er aen wederstaen, of die vertragen.

God gaf zyne geboden aen de Joden, zonder aen hun de magt te geven van ze te volbrengen. Jesus-Christus is niet gestorven voor alle menschen.

Die zig wederhoud van het kwaed, enkelyk door de vreeze der straffen, bedryft het kwaed in zyn hert, en is pligtig by God. Zonder de liefde Gods, roept men tot God te vergeefs. God belooft niet anders als de liefde. Al wat den mensch niet en doet uyt liefde tot God, is zonde.

In de heylige Kerk zyn geene andere als regtveêrdige, uytverkorene, heylige. Alle soorten van menschen zyn, ten allen tyde, verpligt de H. Schriftuer te lezen. De kerk heeft geene magt van te excommuniceren, 't en zy met zekere toestemming van alle de geloovige.

In veele andere propositien zeyde Quesnel, dat de eerste overste der kerk hem ten onregt vervolgden, en dat zy van den weg der waerheyd afgeweken waeren. Door dezen middel verhoopte hy, zyn zelve en zyne aenhangen te bevryden tegen het vonnis, 't welk de bisschoppen of den paus over zyne leering zouden uytspreeken: zoo verwaend en hoo-veêrdig was hy geworden.

De Bulle *Unigenitus* wierd in Vrankryk van de bisschoppen eerbiediglyk aengenomen, behalvens

(a) Histoire de la constitution *Unigenitus*, tom. 1, pag. 134.

zeer weynige , de welke zelfs daer naer van de Bulle beroepen of geappelleert hebben tot een toekomende concilie. Aldus is voorts-gekomen de secte der *Appellanten* , welke dat koningryk ende de kerk langen tyd schandelyk gestoort hebben. Dit word wydlooppiger verhaelt in de voorgemelde historie der Bulle , beschreven door den E. heer Lafiteau , den welken zyne historie eyndigde met te doen bemerken , dat de Quesnellisten , volgens de gesteltenis van hun hert en gemoed , niet verschilden van de calvinisten. Hy voorzag en voorzeyde ook , dat zy , gezaemendlyk met de protestanten , eene gemeynte zouden maeken , zoo haest als zy volle vryheyd van religie zouden bekomen.

In Nederland wierd de Bulle met eerbied aengenomen in alle bisdommen. Den aerts-priester der metropolitaene kerk van Mechelen , A.-J. De Coriache , den welken als vicarius-generael , naer de dood van den aerts-bisschop à Précipiano , het openstaende bisdom bestierde , getuygt dit , ende getuygt te samen , dat hy de gezeyde Bulle , zoo haest als hy die van den Internuntius ontfangen hadde , door geheel de diocese heeft doen publiceren , zonder dat 'er iemand zig tegen gestelt heeft , ofte tegensproken , volgens het exempel van eenige wederspau-nige in Vrankryk (*a*).

In 't jaer 1716 is Thomas-Philippus van Alsatien bisschop gewyd tot Weenen den 19 januarius , ende den 15 meert van 't zelve jaer tot Mechelen plegtiglyk ingehaelt. Hy was geboren tot Brussel den 15 november 1679 , ende heeft aen zyne geboorte-plaets grooten luyster gegeven.

Dezen weêrden aerts-bisschop , gezaemendlyk met de bisschoppen van Gent , van Namen , van Ruremonde , van Antwerpen , van Brugge , en met Petrus

(*a*) *Acta eccles. Mechl. , anni 1718 , circa Bullam Unigenitus* , pag. 33.

Govarts apostolyken vicarius van 's Hertogen-Bosch, schreef in 't jaer 1718 aen den paus Clemens XI, om den allerheyligsten vader te bedanken, dat hy door zyne Bulle *Unigenitus* de gedueriglyk hergroeyende dolingen gedoemt hadde; om hem te kennen te geven, dat de Nederlandsche bisschoppen zyne Bulle aenveêrd ende gepubliceert hadden, *als den zuuyveren regel des geloofs en der goede zeden*.

Den aerts-bisschop zond ook in 't zelve jaer eenen herderlyken brief aen alle de geestelyke van zyne diocese, om hun aen-te-moedigen, dat zy niet zouden volgen het kwaed exempel van eenige wederspannige, maer in tegendeel, door eenen solemnelen act, hunne volkomene gehoorzaamheyd aen de Bulle *Unigenitus* zouden bewyzen. Zyn verzoek ende begeërte wierd volbragt bynaer door geheel het bisdom. Ik zal hier maer spreken van Brussel.

In 't jaer 1718, den 8 december, teekenden de heeren pastors van deze stad eenen act door welken zy beleden, dat zy de apostolyke Bulle *Unigenitus* omhelsden *zuuyverlyk ende eenvoudiglyk*, dat zy zig aen de zelve *ten vollen en zonder uytneming* onderwierpen, en dat zy de honderd en eene propositien, welke in die Bulle gedoemt waeren, ook doemden, volgens den zin van den H. Stoel. Dit teekenden T. Bernaerts, aerts-priester, proost in Coudenberg; J.-G. Brenart, plebaen van Brussel; Georgius Jodogne, pastor van den H. Nicolaus; Ambrosius de Vriese, pastor van den H. Gaugericus; Winandus van Limborch, pastor van Onze-Lieve-Vrouw van Capelle; Petrus Delvaulx, pastor van 't Beggyn-hof; J.-F. Tutelaire, pastor van de H. Catharina; Jacobus de Caron, priester van 't Oratorie, pastor van Onze-Lieve-Vrouw van Finis-Terræ; Henricus J. Van Hems, pastor van Sint-Jans-Gast-huys.

In het zelve jaer, en in het begin van het volgende, hebben hunne ootmoedige onderwerping aen de

Bulle *Unigenitus* onderteekent de volgende religieuse gemeyntens van Brussel :

Den 8 december 1718 , de PP. der societeyt Jesu , zeventien priesters en zeven in de mindere orders ;

Den 11 decemb. de PP. Predikheeren , dry-en-twintig priesters ;

Den 20 november de PP. Minder-Broeders Recollecten , twee-en-dertig priesters , en zeventien op de theologie studerende ;

Den 12 december de PP. Augustynen , 26 priesters en 7 in de mindere orders ;

Den 17 december de PP. Lieve-Vrouw-Broeders , 29 priesters en 11 geene priesters ;

Den 22 december de PP. Carmelieten Discalcen , ten getalle van 27 ;

Den 7 december de PP. Minder-broeders Capucienen , ten getalle van 43 ;

Den 2 Februarius 1719 , den E. P. Provinciael en de dry definitoren , representerende de provincie van den derden regel van den H. Franciscus , en de welke tot Brussel vergaедert waeren. Den vierden definator , ziek wezende tot Maestricht , zond zynen act van onderwerping ;

Den 1 meert de PP. Minimén , 15 priesters en 2 in de mindere orders (a).

In't jaer 1720 vierde men tot Brussel met groote plegtigheyd den jubilé , van dry honderd vyftig jaeren , van 't HH. Sacrament van Mirakel. Deze plegtigheyd is zeer wydloopig beschreven in 't *Vervolg der historie van dit HH. Sacrament* , in 't welk men vind veele schoone figuren , verbeeldende de arken , opgeregt langs den processie-weg. Ter diër gelegendheyd zyn in de kerk van de H. Gudula twintig groote schilderyen gestelt , uytdrukkende de historie van 't hoogweêrdig Sacrament van Mirakel.

(a) *Acta ecclesiae Mechlin. , anni 1718 , circa Bullam Unigenitus , Brux. , typis t' Serstevens.*

In 't jaer 1735 is geviert den jubilé van honderd vyftig jaeren , tot gedagtenis en dankbaerheyd , dat over honderd vyftig jaeren de stad Brussel met haeren souvereyn verzoent zynde , ende den godsdienst herstelt , het HH. Sacrament van Mirakel ongeschonden bewaert , en naer de kerk van de HH. Michaël en Gudula wedergebragt was , gelyk boven verhaelt is. In dezen jubilé zyn zes groote schilderyen , betrek hebbende op die historie , by de twintig boven-gemelde vervoegt. Den Heer Caffmeyer heeft de plegtigheden van dezen jubilé beschreven , en de opgeregte arken in kopere plaeten uytgedrukt.

In 't jaer 1740 gevoelde men tot Brussel , even als elders , eenen zeer kouden winter , gelykende aen dien van 't jaer 1709. De vorst begon ook op gelyken dag , te weten , 's avonds voor de feest der HH. dry Koningen , en duerde 63 dagen. Naer dezen winter volgde gelykelyk gebrek van graenen.

Den 20 october van 't zelve jaer stierf den keyzer Carolus VI , Souvereyn der Nederlanden. Zyne oudste dogter , de aerts-hertoginne Maria-Theresia , volgde hem op in 't bestier van zyne koningryken en staeten.

In 't jaer 1741 stierf , tot Marimont , de aerts-hertoginne Maria-Elisabeth , zuster van den voorgemelden keyzer , gouvernante van Nederland. Haer lichaem is den 30 augustus begraeven in de kerk van de H. Gudula. De jansenisten hebben van haer met grooten smaed gesproken , om dat zy den aertsbisschop Thomas-Philippus ondersteunde , in te doen aenveêrden de Bulle *Unigenitus*. Ten haeren tyde hebben de wederspanningste het land verlaeten.

In 't jaer 1743 , den 1 junius , viel den blixem op de kerk van Coudenberg , door den welken die verbrandde.

In 't zelve jaer is opgeregt eenen nieuwen hoogen

autaer

autaer van marber, in de kerk van de H. Gudula, voor den welken de deugdzaeme vrouwe, Francisca - Catharina Christyn, weduwe van Ambrosius van Meghem, gelaeten hadde, in 't jaer 1707, een legaet van tien duyzend guldens.

In 't jaer 1744, den 26 meert, dede den prince, Carolus - Alexander, hertog van Lorreyne en van Bar, getrouwt met de aerts-hertoginne Maria-Anna, zynen plegtigen intré binnen deze stad, als gouverneur-generael van Nederland, tusschen alle mogelyke vreugde-teekens. De aerts-hertoginne stierf tot Brussel den 16 december, wiens dood aen de stad zoo veel te grootere droefheyd veroorzaekte, hoe zy in 't zelve jaer, met meerdere blydschap ontfangen, en, om haer minzaeme hoedaenigheden, in hoogere agting gekomen was. Den druk vermeerderde door den aenstaenden oorlog. Den koning van Vrankryk, Ludovicus XV, zond den marechal van Saxon met een leger van honderd duyzend mannen naer ons Nederland. Dezen kwam Doornyk belegeren den 25 april 1745, en won den slag van Fontenoy, eene myle van Doornyk, den 11 mey, tegen de Oostenryksche, Engelsche en Hollanders, vereenigt.

In 't zelve jaer, den 22 october, vierde men tot Brussel de krooning van den keyzer Franciscus, man van Maria - Theresia. In de maend november kwam hier in winter-quartier eene bende van Hollanders, de welke tot Fontenoy slegt gevogten hadden, ende niet beter bewaerden de hoofd-stad van het Oostenryks Nederland.

In 't jaer 1746, op 't eynde van januarius, stelde den marechal van Saxon zyn quartier generael in het dorp Laeken, by Brussel. Den 10 februarius dede hy bomben werpen in de werken en in de stad. Eene der eerste bomben viel op het huys van den portier der Schaerebeecksche-poorte; eene andere in de Blyk-straet. Deze straet is zeer beschaedigt

geweest, als ook het huys van Pacheco. Den 11 februius viel eene bombe op het huys der Munte, eene andere op de refugie der abdy van Parck by de oude Cancellerye, eene derde dede vallen twee huizen in de Berg-straet, 't welk zoo grooten schrik veroorzaakte, dat het meeste deel van die, de welke aen den kant van den aenval en by de Vaert woon- den, hunne huizen verlieten. Het magistraet schreef aen den marechal van Saxon, om hem te bidden, dat hy de bombardering zoude staeken, welke on- noodig was om de stad te winnen; hy antwoordde den 13, maer met meer beleefde als voldoende woorden. Den 16 hadde den vyand de batteryen der belegerde omgeworpen, ende daer begon eene opening te zyn om in de stad te komen. Ter diër oorzaak verzogt en bad het magistraet, door eenige gedeputeerde, dat dog den volmagtigden minister, den gouverneur der stad en den generael der sol- daeten, zouden toezien, dat de stad niet stormen- der-hand ingenomen wierd, om te verhoeden de onheylen, welke men in zulk geval te vreezen hadde. Het magistraet ontving geene gunstige antwoord, om dat het gouvernement hulp verwagtte. Den schrik, van eene algemeyne bestorming te moeten onderstaen, wierd nog grooter den 19 februius; maer 's avonds ontrent zes uren dede den generael het wit vendel uytsteken, en den vyand hield op van schieten.

De capitulatie, ofte het verdrag van overgeving, is geteekent den volgenden dag. Den volmagtigden minister, graef van Kaunitz, vertrok uyt Brussel den 25, en den zelve dag dede den marechal van Saxon zynen intré, komende door de poort van Lae- ken, en begaf zig naer de kerk van de H. Gudula, om den *Te Deum* by-te-woonen, tot welken ook moeste komen den raed van Brabant, ende het magistraet.

Den 4 mey 1746 kwam binnen Brussel den ko-

ning van Vrankryk, Ludovicus XV, met een talryk gevolg van groote heeren, van veld-overste, en van benden van zyn huys. Den deken der kerk van de H. Gudula, met den clergé, zong den *Te Deum*. Den koning nam zyn verblyf in't hotel van Egmont, nu van Aremberg, en bleef 'er tot den 9. Hy keerde weder naer Brussel den 11 junius, en vertrok den volgende dag naer Ryssel.

Den 15 augustus deden de Fransche in alle steden, welke zy veroverd hadden, eene solemnele processie houden ter eere van de HH. Maget Maria, den dag van haere Hemelvaart, gelyk dit het gebruyk was door geheel Vrankryk.

In 't jaer 1747, den 1 junius, wezende den feestdag van het HH. Sacrament, ging den koning Ludovicus XV, den welken dags te vooren binnen Brussel gekomen was, ontrent 10 ueren 'smorgens, naer de kerk van de H. Gudula, waer den deken solemnellyk Misse celebreeerde. Naer deze vergezelschapte den koning, met eene flambeeuw in de hand, de processie van het HH. Sacrament van Mirakel, doende den kleynen ommegang door de stad. Den cardinael aerts-bisschop van Mechelen, Thomas-Philippus, aen zyne slinke hand hebbende den aerts-bisschop van Cameryk, ging onmiddelyk naer den koning: dan volgden alle de krygs-overste en de heeren van 't hof, twee en twee, elk met eene flambeeuw in de hand. Den koning vertrok uyt Brussel den 22 junius. Naer het innemen van Berg-op-Zoom, kwam hy hier slaepen den 23 augustus, wederkeerende naer Versailles.

In 't jaer 1748, den 18 october, is het vrede-tractaet tot Aken geteekent, door 't welk, volgens den zesden artikel, aen de keyzerinne Maria-Theresia wedergegeven wierd geheel Nederland, gelyk zy het voor den oorlog bezeten hadde. Den 28 januarius van 't volgende jaer, vertrokken de fransche

krygs-benden uyt Brussel, ende den zelven dag kwamen hier binnen, de Oostenryksche regimenten van den hertog Carolus van Lorreynen, van Arenberg, van Los-Rios, etc. De heerschappye van Maria-Theresia wierd hier teenemael herstelt, waer over groote blyk-teekens van vreugd gegeven zyn dry dagen lang. De blydschap vermeerderde den 25 april, ter oorzaak van de inkomste van den hertog Carolus.

In 't jaer 1759, den 5 januarius, is gestorven den noyt genoeg geprezen Thomas-Philippus, van Alsation en van Boussu, cardinael der H. Roomsche Kerk, negensten aerts-bisschop van Mechelen, in wiens lyk-oratie, den 30 januarius, door den heer Foppens, in de metropolitaene kerk van Mechelen uytgesproken, de stad Brussel gelukkig genoemd word, om dat hy 'er geboren was, en gelukkig de parochiaele kerk van Capelle om dat hy in die het H. Doopsel ontfangen hadde. Hy is ook geweest hoogen beschermer en weldoender van die kerk, in welke is het graf van zyne moederlyke voor-ouders, te weten, onder den autaer van de HH. Joannes-Baptista en Ludovicus. De jansenisten ofte quesnellisten hebben getragt hem smaedlyk te maeken, zeggende, dat hy tot Brussel by de paters Jesuiten zyne eerste studien gedaen hadde, jae dat 'er gemeynt wierd, dat hy op hunne kosten onderhouden was, om dat zyn vaders-huys zig eenigsints in gebrek bevond; voorders dat hy tot Roomen by de Jesuiten de theologie geleert hadde, en dat die paters hem, aerts-bisschop geworden zynde, in alles bestierden. Zoo vind men ook by eenige schryvers des quesnellisten, dat veele princen van 't keyzerryk, en de bisschoppen van Hongaryen, Bohemen en Oostenryk, door de Jesuiten opgemaakt waeren, om de Bulle *Unigenitus* voor-te-staen. Die en diergelyke historien zullen by den aendagtigen lezer

weynig geloof vinden, en den cardinael aerts-bisschop Thomas-Philippus, alhoewel dat hy in het collegie der societeyt Jesu van Brussel in de letterkonsten onderwezen is, en tot Roomen by hun op de godsgeleerdheid gestudeert heeft, zal daerom by de catholyke Nederlanders geensints verliezen den lof, welken hy, om zynen onvermoeyelyken iever voor de bevesting des geloof en der waere religie, verdient heeft.

Den 19 september van 't zelve jaer arriveerde tot Brussel den nieuwen aerts-bisschop van Mechelen, Joannes-Henricus, graef van Frankenberg en Schellendorff. Hy is tot Mechelen, met groote plegtigheyd, ingehaelt den 27 der gezeyde maend.

In 't jaer 1760, den 1 mey, heeft den hertog Carolus van Lorreyne den eersten steen geleyd van de nieuwe capelle van zyn hof. Den aerts-bisschop dede de ceremonie van de benedictie.

In 't jaer 1763, ten elf uren van den nagt, tuschen den 11 en 12 van augustus, viel op de stad Brussel een schrikkelyk onweder, welkdaenig men misschien noyt in dit land gekent hadde. Het duerde twee uren, ende eyndigde door eenen hagel, bestaende in groote bollen die vielen ten tyde van tien of twaelf minuten. De glazen der vensters van d'helt der bouwen, waeren gebroken, en de daken zwaerlyk beschaedigt. De bouwen ontrent de vaert hebben weynige schaede geleden. De donder-wolk ging van zuyd-west naer noord-oost. Dit grouwzaam onweder, in 't welk men vreesde den ondergang der stad, heeft veele inwoonders tot boetveêrdigheyd en tot betering der zeden gebragt.

In 't jaer 1768, van den 24 julius tot den 1 augustus, verbleef tot Brussel den koning van Denemarken, onder den naem van prince van Travendahl. Den aerts-bisschop, Joannes-Henricus, verkreêg van hem veele privilegien tot baete der roomsch-

catholyke in zyn koningryk, welke hun uytwerkzel gehad hebben, zoo haest als hy in zyne Staeten wedergekeert was. Insgelyks heeft den zelven aertsbisschop veele privilegien bekomen van den koning van Sweden, Gustavus III, voor de Roomsch-catholyke van zyn ryk, wanneer dezen in't jaer 1771, komende van Parys, door Brussel naer zyne Staeten wederkeerde.

In 't jaer 1770, den 15 julius, begon men te celebreren den jubilé van vier honderd jaeren, ter eere van 't HH. Sacrament van Mirakel. Den volmagtigden minister, het hof, de raeden, de reguliere gemeyntens, den weireldlyken clergé, het magistraet, immers de heele stad, hebben die feeste bygewoont. De treffelyke verciersels der kerken, der straeten en huizen, de luysterlyke processien, de triumpharken en andere vertooningen, waeren teenemael buytengewoonlyk. Den 16 was'er eene *cavalcade* van ontrent honderd tachentig jongelingen rykelyk gekleed. Den 17 zag men den ommegang, gaende den zelven weg van de cavalcade. In de volgende dagen gaf men andere feesten. De sluyting van den jubilé is geschied den 29 door eene tweede processie van 't HH. Sacrament van Mirakel, gelyk aen die van den eersten dag, maer de welke gong door andere straeten, even treffelyk verciert, als geweest waeren de straeten door de welke men de eerste gedaen hadde.

 DERTIENDE CAPITTEL.

Dood van de keyzerinne Maria-Theresia. — Nieuwe leering in Duytschland. — Bestier van den keyzer Josephus II. — Suppressie van verscheide Kloosters. — Nieuwe wetten en reglementen, zoo in kerkelyke, als civile zaeken. — Generael Seminarie tot Loven. — Suppressie van den Raed van Brabant, en van de Staeten. — Oorlog. — Het HH. Sacrament van Mirakel word verborgen. — Bemerking op de gesteltenis der H. Kerk, ontrent het jaer 1787.

In't jaer 1773, den 20 september, wierd tot Brussel het collegie der paters van de societeyt Jesu gesupprimeert, ende hunne kerk gesloten. In't jaer 1777 maekte men daer een koninglyk collegie tot onderwys der jongheyd. Den bouw der kerk is tot nog toe bewaert.

In't jaer 1776 heeft den hertog, Carolus van Lorreynen, den eersten steen geleyd van den gevel der nieuwe kerk van Coudenberg. Deze kerk is volbouwt in't jaer 1785.

In't jaer 1780 bouwde men de nieuwe kerk van het kleyn beggyn-hof. In't zelve jaer, den 4 julius, stierf den aenstonds gemelden Carolus-Alexander, hertog van Lorreynen en van Bar, gouverneur-generael der Nederlanden, in het acht-en-zestigste jaer zyns ouderdom, naer dat hy meer als 36 jaeren deze provincien, in den naem van Maria-Theresia, bestiert hadde. Het lichaem van den prince is begraeven den 10 der zelve maend, in de kerk van de H. Gudula.

Den 29 november, ontrent 9 uren 's avonds, stierf de keyzerrinne Maria-Theresia, naer geheerscht te hebben 40 jaeren. Haere uytvaerd is plegtiglyk gecelebreert in de kerk van de H. Gudula, den 22 december. Haeren opvolger in de bestiering was Josephus II, keyzer en koning.

Eer dat ik beschryve het gene ten tyde van Josephus II in Nederland voorgevallen is, zal ik ophaelen de voornaemste oorzaeken der nieuwe bestiering van dien keyzer, ofte immers het gene tot de nieuwigheden aenleyding gegeven heeft in Duytschland. Tot borge van myn verhael zal dienen eenen franschen schryver, wiens boeken, in't jaer 1806, tot Parys gedrukt zyn, en welke ik van tyd tot tyd zal aenteekenen. Den lezer zal zelfs by hem veel meer vinden, als dat ik hier ophaele. Nogtans wille ik, met hem by-te-brengen, niet voorstaen al wat in zyn groot werk verhandelt word, besonderlyk wanneer hy niet enkelyk vertelt het gene geschied is, maer ook wanneer hy somwylen, volgens zyn eygen goeddunken, over de geschiedenissen vormt (*a*).

In Oostenryk, en voornaemendlyk tot Weenen, zyn schaedelyke nieuwigheden in de hooge scholen der godsgeleerdheyd en der kerkelyke regten gebragt in 't jaer 1755, wanneer president der faculteyt van de theologie wierd den heer De Stock, bisschop van Rosone, *in partibus infidelium*. Hy is ook geweest aen het hoofd van den raed der studien, van de goedkeuring der boeken, en van de geestelyke zaeken, en eyndigde zyn leven tot Weenen in het jaer 1772, den 22 december. Tot medehulper, in het uytvoeren van zyne inzigten, hadde hy Gerardus Van Swieten, medecynist van de keyzerinne Maria-

(*a*) Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique pendant le dix-huitième siècle. Paris, 1806, chez Adrien Leclere, imprimeur de N. S. P. le pape, et de S. E. Mgr. le cardinal archevêque de Paris, quai des Augustins, n.º 35.

Theresia, en op wie zy haer betrouwen gestelt hadde. Dezen is ook geweest haeren bibliothecaris, bestierder der faculteyten van de medecynen, en boekkeurder. Hy stierf tot Weenen in het zelve jaer 1772.

Den bisschop De Stock, president der faculteyt van de godsgelerdheyd, begon zyn ampt met de oude leer-meesters weg-te-zenden, ende riep nieuwe uyt Italien, die van zyne gezindheyd waeren. Hy maekte dat de paters der societeyt Jesu uyt veele universiteyten gesloten wierden, en hy vervolgde standvastiglyk deze religieusen. Eene nieuwe theologie verhefte zig op de puyn-hoopen der oude. Men leerde openbaerlyk de gevoelens der Fransche, welke appelleerden van de Bulle *Unigenitus*, in het jaer 1715, door den paus Clemens XI uytgegeven, gelyk in het twaelfste capittel gezeyt is, waer ik ook in het kort getoont hebbe, welke dolingen in die Bulle gedoemt waeren.

Aen den invloed van die twee, te weten, De Stock en Van Swieten, schynen te moeten toegeschreven worden eenige edicten of reglementen, uytgegeven onder de keyzerinne Maria-Theresia. In het jaer 1767, den 20 september, is gegeven het edict verbiedende aen den clergé alle acquisitie van goederen. In het volgende jaer wierd eenen tribunael opgerecht, tot het goedkeuren der boeken. Den minister Pombal, tot Lisbonne, heeft in het zelve jaer diergelyken tribunael opgerecht, welken middel men mag denken uytgevonden te zyn, om te doen rondloopen de geschriften der nieuwgezinde, aen wie men wilde gunstig zyn.

In 't jaer 1771 gaf Maria-Theresia een edict uyt, in't welk aen de kloosters verboden wierd, *doten* te ontfangen, en in bezit van nieuwe goederen te komen. Te vooren had zy geboden, dat de arme kloosters door de ryke geholpen moesten worden. Daer naer gaf zy verbod, zoo in vrouwen-kloosters als in mans-

kloosters, novitien tot hunne professie aen-te-nemen, voor den ouderdom van vyf-en-twintig jaeren.

'T was ten opzigt van die edicten, dat den aertsbisschop van Mechelen, Joannes-Henricus, en de bisschoppen van Brugge, van Antwerpen, van Yperen, van Ruremonde, van Gent, en van Namen, in het jaer 1773, aen haere majesteyt de keyzerinne eene *memorie* zonden, om te vertoonen, hoe zalig in zyn eygen het kloosterlyk leven is, hoe voordeelig aen de H. Kerk, en zelfs aen den borgerlyken staet: de bisschoppen deden zien, hoe dat uyt de gemelde edicten moeste spruyten den ondergang der religieuse gemeyntens (*a*).

In 't jaer 1769 drukte men tot Weenen een kort-begryp van leering, 't welk gevolgt moeste worden van alle die in de schole der theologie begeêrden aenveêrd te zyn. Dit kort-begryp kwam over een met de geschriften van den rechts-geleerden van Espen en van Febronius, en toonde vervolgens, door welken geest dat die school bestiert wierd. (*b*). Van die twee geeft den franschen schryver, te vooren beroepen, het volgende denkbeeld.

Zegerus Van Espen in 't jaer 1675 geworden doctor in de rechten tot Loven, bekend door eene menigte van geschriften, maer niet min vermaerd door zyne aenkleeving tot de jansenisten, was weynig genegen voor den roomschen stoel, en maekte de souvereynen bynaer volle meesters van de kerk. Oud geworden zynde schreef by vinniglyk tegen de Bulle *Unigenitus*. Het hof van Weenen alsdan beter peyzende, was hier over zeer vergramt, en begeêrde, dat op zyn gedrag zoude informatie gehouden worden. Den rector der universiteyt van Loven hield informatie tegen hem in 't jaer 1728. Zyne wederspanningheyd tegen de

(*a*) Recueil des représentations, etc, imprimé en 1787, partie 4, pag. 48.

(*b*) Mémoires pour servir, etc., tom. 2, pag. 179.

kerk wierd geprobeert, en den rector sprak sententie uyt, door welke den doctoer van Espen berooft wierd van zyne fonctien. Hy verliet dit land en ging woenen tot Amersfort, waer hy stierf in 't zelve jaer. Alle zyne boeken moeten met mistrouwen gelezen worden, want zynen geduerigen drift, om de zaeken der jansenisten niet te beschaedigen, dede hem dikwils veranderen op het eynde van 't capittel het gene hy begonst had wel te schryven (*a*).

Febronius is den naem van eenen boek, in 't jaer 1763 uytgegeven door den heer Hontheim, bisschop suffragaen van den keurvorst van Trier. Mr. Hontheim erkende in den paus, opvolger van den H. Petrus, en stad-houder van Jesus-Christus, schier geene andere authoriteyt, als in de andere bisschoppen, dat is, hy vertoonde den paus als bezonderen bisschop van Roomen. Aen de kerk ontnam hy haer regt op het verbieden der boeken, en voorders stelde hy haer onder de magt der weireldlyke princen, etc. (*b*).

Het gouvernement van Weenen beschermde eene verzaemeling van leer-meesters in de universiteyt van Pavien, ten deele jansenisten, ten deele zoo genoemde filosofhen, de welke opentlyk alle nieuwigheyd voorstonden. Daer was een decreet uytgegeven, gebiedende te volgen de *augustynsche leering*, onder welken dekmantel zy de zuyvere jansenisterye leerden. Zekeren pater Natali, van Roomen weggejaegt, was in die universiteyt aengenomen, en niet alleenlyk volgde hy de gevoelens der appellanten van de Bulle *Unigenitus*, maer ook stroeydde hy hunne boekskens uyt, welke hy in het italiaensch overgesteld hadde. Den paus hadde verzogt, dat Natali uyt de universiteyt zoude gesloten worden, maer hadde het niet konnen bekomen.

(*a*) Mémoires pour servir, etc., tom. 1, pag. 192.

(*b*) *Ibid.*, tom. 2, pag. 78 et 221. --- Voyez de plus l'ouvrage qui porte pour titre: *De l'autorité des deux puissances*, tom. 2, pag. 120, etc., à Strasbourg, 1781.

Niet is'er, dat meerderen invloed schynt gegeven te hebben tot de veranderingen, welke wy van wegens het huys van Oostenryk ondervonden hebben, als, dat de keyzerinne tot leer-meester van haere kinderen, nopende de religie, verkozen heeft den heer Terme, vriend van den bisschop De Stock, ende volstrekten jansenist. Is't dat hy aen de princen zyne leerlingen de jansenisterye niet inboezemde, eventwel kan men niet twyffelen, of hy heeft hun ingeboezemt vervremding van de roomsche pausen, ende begeêrtens van verandering en omwerping in het kerkelyk bestier: men kan niet twyffelen, of hy heeft hun voorgehouden, dat het aen de souvereynen, als beschermers der religie, toekomt weg-te-nemen de misbruyken, welke hy, even als de andere jansenisten, zig liet voorstaen, in de kerk gebragt te zyn. 'T is dan waerschynelyk in de herhaelde lessen van den verdoôlden leer-meester, dat men moet zoeken de waere oorzaak van de onvoorzigtige ondernemingen, door de welke Josephus, Leopoldus en Maximilianus daer naer hunne staeten ontvredigt hebben. Men verliest bynaer noyt de eerste indrukkingen, die men in de jongheyd ontfangen heeft.

Naer de dood van den bisschop De Stock, wierd president der faculteyt van de theologie, den heer Rauttenstrauch, abt van Brawnaw, den welken, nog voorder als zynen voorzaet, aendreêf den iever tot de veranderingen, en zig zeer bekwaem vertoonde om den ontrusten geest van zynen keyzer nog meer op-te-hitsen.

In Toscaenen begon den aerts-hertog Leopoldus, in het jaer 1780, zig te bemoeyen met de kerkelyke zaaken. Hy maekte reglementen voor de bisschoppen, om hun te onderrigten in het bestier van hunne diocesen. Scipio Ricci, wezende van de zelve familie van de H. Catharina de Ricci, en van den laesten generaël der societeyt Jesu, maer den welken niet

en peysde gelyk die twee, in het zelve jaer geworden bisschop van Pistoie en van Prato, hadde geheel het betrouwen van den aerts-hertog, en was zynen medehelper in het uytvoeren der nieuwe bewerpen.

Leopoldus zond catechismussen aan de bisschoppen, vernietigde de godvrugtige broederschappen, verminderde de processien van devotie, reguleerde den gods-dienst en de ceremonien; wel verstaende dat hy niets agterliet van het gene de schoone plegtigheyd en de majesteyt van den catholyken gods-dienst verminderde ende krenkte.

Den bisschop Ricci, van zynen kant, schreef tegen de devotie bewezen aan het Heylig Hert van Jesus, tegen de kragt der Aflaeten, en veranderde de kerkelyke discipline. Hy maekte geestelyke academien, waer men leerde de nieuwe theologie; hy dede conferentien houden, om malkanderen te oeffenen tegen de Bulle *Unigenitus*. Hy noemde Quesnel eenen geleerden en godvrugtigen martelaer der waerheyd. De jansenisten Racine, Mezenguy en Gourlin noemde hy *de lichten der kerk*. Hy gedroeg zig als vyand van het hof van Roomen. 'T waer te lang, hier te spreken van zyne vermaerde synode.

Den keyzer Josephus II, door onvoorzigtige meesters opgevoed in gevoelens, die hem aan de kerk en aan den roomschen stoel weynig gunstig maekten, verleyd door den geest van de zoo-genoemde philosophie, driftig van aerd, vervult met buyten-gewoonelyke gedagten en met overgroote bewerpen en voornemens, hadde reeds, ten tyde van zyne moeder de keyzerinne, doen blyken, wat men van hem te verwagten hadde. Op veele plaetsen waeren, door zyn bevel, de leeraers der theologie weggezonden, om andere in hunne plaets te stellen van tegenstrydende gezindheyd. Aen sommige bisschoppen hadde men hunne seminarien ontnomen, en den keus der leer-meesters. Naer de dood van Maria-

Theresia, gaf hy eene menigte van wetten op zaeken, die geensints aan de weireldlyke magt toebehoorden. Verbod aan de religieusen, van te gehoorzaemen aan uytlandsche overste. Veele kloosters wierden vernietigt; andere wierden belet, novitien te ontfangen. Geene dispensationen mogten gevraegt worden aan den paus in de beletzels van 't houwelyk. Het keyzerlyk *placet* wierd vereyscht voor alle bullen, breven, rescripten, komende van Roomen. Verbod voor eenigen tyd aan de bisschoppen, van de heylige orders te geven. Aan de protestanten wierd volle vryheyd toegestaen, etc.

Den alhervormenden keyzer strekte zyne werkzaamheyd uyt tot de geringste voorwerpen. Niet alleen vernietigde hy de broederschappen, verminderde hy het getal der feest-dagen en der processien; maer zelts schreef hy wetten voor op het getal der Missen, op de maniere van naer den middag het lof te doen, en op het getal der keêrssen, welke in den godsdienst mogten branden. 'T was ter oorzaak van deze laeste kleynigheden, dat Fredericus, koning van Pruysen, hem noemde, *mynen broeder den koster*.

Josephus liet aan de bisschoppen niets meer over te doen. Hy trok tot zig hunne inkomens, sloôt hun uyt de staeten van hunne provincie, handelde met hun als despotieken heer. In 't seminarie van Brünn hadde het hof de oude leeraers weg-gezonden, en nieuwe aengesteld. Wel haest ontstonden verscheyde klagten tegen deze laestgekomene. Men beschuldigde hun, dat zy de grond-regels en boeken der quesnelisten in het seminarie bragten. Den keyzer trok geheel de zaak tot hem. Hy declareerde dat de beschuldigde onpligtig waeren. Hy beroofde van zyne plaets den aerts-diaken van Olmutz, eenen der beschuldigers. Hy beval aan den aerts-bisschop van Brünn, dat hy wyzere en voorzigtigere raeds-mannen gebruyken moest. Voorders berispte hy straffelyk

twee geestelyke , de welke de Bulle *Unigenitus* verdedigt hadden. Hy declareerde , dat die Bulle , even als de Bulle *in cænâ Domini* , uyt alle de liturgieboeken weggenomen moeste worden.

Den 4 mey 1781 gaf den keyzer een nieuw decreet , gebiedende een absoluut stilzwygen op de Bulle *Unigenitus* , en met verbod van uyt-te-spreken den naem van jansenisten of molinisten. In een decreet van den 5 mey , wierd den weêrden cardinael Migazzi , aerts - bisschop van Weenen , genoemd *rust - stoorder , twist - maeker , vervolger*. Tot Olmutz was eenen pastor by zynen aerts-bisschop beschuldigt en overtuygt , dat hy veranderingen gedaen had in de kerkelyke diensten , en zelfs in 't H. H. Sacrificie der Misse ; dat hy geene boeken aenpreêst , 't en zy van de appellanten tegen de Bulle *Unigenitus* , en van de vyanden der kerk. In gevolge vonniste den aerts-bisschop met zyn consistorie , en veroordeelde hy den pastor tot de straf van zig te vertrekken in een klooster , om daer eenigen tyd zyne pligten te overwegen. Van die sententie appelleerde den pastor tot den keyzer. Dezen vonniste den 17 november 1781 , dat den pastor pligtig was om zyne ingebragte nieuwigheden , en dat hy in het klooster moeste blyven tot dat den aerts-bisschop hem zoude naer zyne parochie wederzenden : maer op den zelve tyd berispte hy den aerts-bisschop , zeggende dat hy *slegte en gepassioneerde* raeds-mannen gevolgt hadde ; en hy veroordeelde de beschuldigers tot eene geld-boete , hier in bestaende , dat zy aen den pastor moesten betaalen een pensioen van 400 guldens , tot dat hy in zyne bediening herstelt zoude wezen. Wonderbaere contradictie ! maer diergelyke heeft men bemerkt in geheel het gedrag van Josephus.

Ondertusschen vond men ieverige bisschoppen , welke de voorrechten der kerk aen den keyzer voor oogen stelden. Onder deze waeren den cardinael

Migazzi, den aerts-bisschop van Trier, en veele bisschoppen in Hongaryen. Den cardinael Bathiani, primaet van dat ryk, vertoonde aen den keyzer, dat zyne edicten te boven gingen de weireldlyke magt. Hy dede bemerken, dat de Bulle *Unigenitus* het vonnis der geheele kerk was, en dat het concilie van Lateraenen, tot Roomen gehouden in't jaer 1725, die Bulle herkent hadde als den regel des geloofs; *uti fidei regulam*. Den pauselyken nuntius tot Weenen ondersteunde de klagten der duytsche bisschoppen. Den paus Pius VI schreef verscheyde brieven aen den keyzer om hem van zyne geweldigheden te wederhouden; maer te vergeefs. Dan nam den paus het besluit, van zelfs in persoon tot Weenen met den keyzer te handelen, en in eenen brief van den 15 december maekte hy zyn besluit aen den keyzer kenbaer. Dezen antwoordde aen den HH. Vader, dat 'er geene redenen uytpeyzelyk waeren, welke hem van zyn voornemen zouden doen veranderen.

Pius VI arriveerde tot Weenen den 22 meert 1782, en bekwam by den keyzer eenige verzagtingen in zyne edicten, maer zeer weynige. De bezonderste schynen geweest te zyn, dat het koninglyk *placet* niet zoude verzogt worden tot het aennemen van dogmatieke Bullen, en dat de Bulle *Unigenitus* in de scholen aen de theologanten voorgehouden en uytgeleyd zoude worden. Nouwelyks was den HH. Vader tot Roomen wedergekeert, wanneer hy droeve tydingen ontfing uyt Duytschland. Door zyne eygene autoriteyt maekte den keyzer eene nieuwe omschryving der bisdommen van zyne Staeten. Hy vernietigde de diocesaene seminarien, en stelde generaele seminarien in vyf of zes groote steden. Hy gaf een decreet uyt, om de beêlden te doen wegnemen uyt de kerken. Hy dede te niet eenige beletzels des houwelyks, en maekte 'er nieuwe. In sommige voorvallen liet hy toe, dat het houwelyk gebroken wierd. Ten

zelven

zelven tyde handelde hy als despote, met die de welke aen zyne inzigten eenig beletzel stelden. Den aerts-bisschop van Goritz toonde, dat die veranderingen hem mishagden. Den keyzer supprimeerde zynen bisschoppelyken stoel, en wilde, dat hy zyne demissie gaf. Om dat den aerts-bisschop het weygerde, dede den keyzer hem naer Roomen vertrekken.

De kerkelyke weêrdigheden bewaerde hy voor de verwonderaers van zyne bewerpen. Hy beschermde de schole van Pavien, in de welke de leeraers zig ver-toonden als aenhangers der quesnellisten, en werkten tot verkleyning van het pauselyk gezag. Zy werkten ook, om, in het kerkelyk bestier, de oppermagt aen de gemeynte te geven, ende, volgens de grondregels der nieuwe philosophie, hebben die zelve leeraers, die dan zoo zeer genegen schenen voor de regten van den souvereyn, daer naer de oppermagt aen de gemeynte gegeven in de lands-bestiering. Hunne wederspanningheid aen het gezag der kerk, heeft hun wederspanning gemaakt aen het gezag der koningen. Den paus Pius VI dede dikwils klagten aen den keyzer, over de onvoorzigtige bescherming welke hy aen die philosophische theologanten verleende. Op de stemme van den HH. Vader wierd geen aendagt genomen.

Sommige bisschoppen voegden zig naer den keyzer, van wie zy begunstigt wierden, ofte gunste verhoôpten. Den aerts-bisschop van Salzburg gaf, in het jaer 1782, eenen zoo-genoemden herderlyken brief uyt, in welken hy groot misnoegen toonde tegen de beêlden en schilderyen in de kerken. Hy zeyde, dat den dienst der Heylige aen de religie niet noodig was. Hy wilde niet, dat men zoude spreken van de oordeelen Gods. Den bisschop van Laybach publiceerde eenen brief tot veragting van het religieus leven. Om hem te beloonen, verhefte den keyzer zynen stoel tot aerts-bisdom. Den bisschop van Gurck

dispenseerde de pastors en de andere priesters, welke in bediening waeren, van het lezen van den brevier. Misschien meynde hy, dat de ziel-bestierders geen gebed noodig hadden (a). Dat dit genoeg zy, ten opzigt van Duytschland.

Wat Nederland aengaet, den keyzer gaf in het begin groote hope, dat alles hier op den ouden voet zoude voortgaen. In zynen brief van den 30 november 1780, aen de nederlandsche provincien laetende weten het overlyden van zyne doorlugtigste moeder, Maria-Theresia, verzekerde hy hun, dat hy bezondere zorg zoude draegen, om hun *te handvesten in het geniet van hunne regten en privilegien*. Josephus II wierd den 17 julius 1781 tot Brussel plegtiglyk gehuld, hertog van Brabant, even als zyne voorzaeten, dat is, volgens de *blyde inkomste*, en met de zelve wederzydsche eeden, welke aantoonden de wederzydsche verbintenissen (b).

Den 20 junius van 't zelve jaer, den keyzer tot Mechelen wezende, hadde den aerts-bisschop hem behandigt eene *memorie*, om te verzoeken; 1.º dat zyne majesteyt niet zoude luysteren naer die de welke den raed zouden geven, van de Bulle *Unigenitus* te doen verbieden; 2.º dat de protestanten tot Brussel geene kerk zouden mogen bouwen; 3.º dat hier niet zouden mogen verkogt worden de boeken van Voltaire en van Raynal (c).

Den 10 julius zyn tot Brussel plegtiglyk ingehaelt hunne koninglyke hoogheden, de aerts-hertoginne Maria-Christina ende den hertog Albertus van Saxen-Teschen, gouverneurs van Nederland. Den cardinael aerts-bisschop, aen het hoofd van den clergé, ontfing hun in de kerk van de HH. Michaël en Gudula, waer den *Te Deum* gezongen wierd, tot dankbaer-

(a) Mémoires, etc., tom. 2, pag. 248.

(b) Recueil des représentations, etc., partie I, pag. I et suiv.

(c) *Ibid.*, part. 3, pag. 295.

heyd over hunne gelukkige aenkomste. Zy waeren den 22 julius, feest-dag van het H.H. Sacrament van Mirakel, tegenwoordig in de solemnele misse, en in de processie, welke daer naer volgde. Den cardinael celebreerde.

De hope, dat den keyzer in Nederland geene veranderingen zoude brengen, duerde niet lang. De gouverneurs-generaels zonden, op 21 november 1781, eene *dépêche* aen de tribunaelen, aen de magistraeten, en aen de universiteyt van Loven, om hun te kennen te geven, dat den keyzer, alhoewel dat hy vastelyk en onveranderlyk de catholyke religie wilde bewaeren, nogtans aen de protestanten de borgerlyke vryheyd toestond, zoo dat zy, met toestemming der magistraeten, mogten kerken bouwen, dat zy mogten aenveêrd worden tot borgerschap, tot de academische graeden van de konsten, van de regten, en van de medecynen in de universiteyt van Loven, ende in het bezit komen van borgerlyke ampten, door weg van dispensatie.

De staeten der provincien, de bisschoppen, en de universiteyt van Loven, zonden aen den keyzer hunne vertoon-schriften tegen den inhoud van die *dépêche*, voornaemendlyk bybrengende, hoe schaedelyk den uytvoer der zelve zoude zyn aen de religie en aen de ruste van het land.

Den 15 december 1781 zond het gouvernement nieuwe orders van den souvereyn aen de tribunaelen en aen de magistraeten, volgens welke, de protestanten, wanneer zy, in de uytgestrektheyd van eenige mylen, honderd familien zouden uytmaeken, mogten eene kerk en eene school bouwen. De zelve orders behelsden, dat de doode der protestanten mogten in het openbaer begraeven worden; dat de kinders van eenen vader catholyk, en van eene moeder protestant, zouden in de catholyke religie opgebragt worden; maer, wanneer den vader protestant, en

de moeder catholyk was , dat de zonen zouden volgen de religie van den vader , en de dogters de religie van de moeder.

Het gouvernement zond ook aan de bisschoppen eene *dépêche* , gedateert den 28 november 1781 , behelzende , dat de religieuse orders niet meer mogten afhangen van hunne generaels ofte van hunne overste die buyten het land woonden ; als ook eene *dépêche* geteekent den 5 december , door welke verboden was , tot Roomen dispensatie te vraegen in de beletsels van 't houwelyk , ende aan de bisschoppen geboden wierd , die dispensatie te geven door hun eygen gezag.

Den 13 meert 1782 , zonden hunne koninglyke hoogheden de gouverneurs , aan den cardinael aertsbisschop van Mechelen , de *antwoord* van den cancellier prince Kaunitz aan den nuntius van den apostolyken stoel tot Weenen , welke *antwoord* aan den cardinael tot zyne directie moeste dienen. Den prince Kaunitz wilde doen gelooven , dat het aan de weireldlyke princen vry gestaen hadde , de leering van Jesus-Christus en van zyne apostelen , in hunne Staeten te aenveêrden of niet te aenveêrden ; voorders dat de magt van de kerk of van den paus zig maer uytstreckte tot teenemael geestelyke ofte inwendige zaken. Den cardinael schreef den 4 april aan hunne hoogheden , dat hy de gemelde *antwoord* niet konde volgen , als tegenstrydig zynde aan het H. Evangelie en aan de wetten der kerk. Deze en andere vertoon-schriften van den zelven cardinael aerts-bisschop , op de boven-gezeyde edicten en *dépêchen* van Josephus II , vind men in eene gedrukte verzaemeling van representatien , de welke ten dien tyde , of aan den keyzer , of aan de gouverneurs opgedraegen zyn. Wat aengaet de gezeyde *antwoord* van den prince Kaunitz , zy konde niet mishagen aan de leeraers tot Weenen , voornaemendlyk aan den heer Rauttenstrauch , president der faculteyt van de theologie.

Onder dezen president is tot Weenen, den 15 julius 1784, eenen *thesis* verweêrt, welken zeyde, dat de weireldlyke princen, alhoewel dat zy geen regt hadden in de heylige zaeken, nogtans regt hadden ontrent de heylige zaeken, *non in sacra, sed circa sacra*. Waer-uyt te besluyten was, dat alle magt van gebieden of verbieden aen den souvereyn toekomt: want geen werk, aengaende het geloof of de religie, is uytpeyzelyk, of het komt te samen *ontrent* de heylige zaeken (*a*).

In het jaer 1783, den 17 meert, zonden hunne koninglyke hoogheden aen den raed van Brabant het edict van den keyzer, raekende de suppressie van eenige kloosters in Nederland, als *teenemael onnuttig* aen de religie, aen den staet, en aen den even-mensch (*b*).

In de maend mey wierd de suppressie ofte afschaffing te kennen gegeven aen de volgende kloosters van Brussel, te weten, der Paters Carthuysers, der ongeschoende Carmeliterssen, der nonnen van het klooster van den H. Petrus, van Jericho, van de H. Elisabeth, van Bethanien, der Ryke-Clarissen of Urbanisten, der arme Clarissen, der Capucinerssen, der Annuntiaten, der Brigittinerssen. De zeven eerste van deze gemeyntens gingen uyt hunne kloosters ontrent het eynde der maend junius van dit jaer; de vier andere in het jaer 1784.

De edicten van de jaeren 1784 en 1785 strekten meer en meer tot uytvoering van het plan van Josephus II. Het beroepen tot den paus wierd verboden. De bevel-brieven der bisschoppen moesten door het gouvernement goed-gekeurt worden. Het regt van te vonnissen over de verschillen, aengaende het houwelyk, wierd onttrokken aen de bisschoppen. In 't jaer 1786 gaf den keyzer een reglement uyt

(*a*) Mémoires, etc., tom. 2, pag. 248.

(*b*) Recueil des représentations, etc., partie 5, pag. 169.

voor alle de capittels der edele canonikerssen ; volgens dit mogten zy niet meer zingen in de kerk , en hunne oeffeningen van godvrugtigheyd waeren bepaelt met niet veel meer als met dagelyks misse te hooren , en op zondagen en heyligdagen het sermoon van hunne parochie by-te-woonen. Zelfs was hun voorgeschreven , hoe dat zy moesten gekleed gaen. In dat de zelve jaer vraegde den keyzer de generaele optelling der geestelyke goederen , om die op eene nieuwe wyze te doen bestieren. Hy wilde een nieuwe verdeyling der parochien. Hy schreêf voor , hoe dat het *concours* gehouden moeste worden tot het vergeven der pastoryen. Hy veranderde den dag der kerk - wydingen , vernietigde de broederschappen , en de processien , etc.

Niet moeste meer vervoorderen de inzigten van Josephus II , als de opregting van het seminarie generael tot Loven. De universiteyt van die stad , luysterlyk vermaerd door den grooten dienst , die zy sedert veele jaeren aen de kerk en aen den staet bewezen hadde , was vastgekleeft aen de grondregels door welke zy tot haeren hoogen luyster was opgeklommen. Men begon , met haer te doen van geest veranderen , en met in de faculteyt der theologie gevoelens te brengen , welke over-een-kwamen met de begeërte van den souvereyn. Om haer te krenken , ontnam men haere priviligiën. Men gaf verbod , van 'er te leeren het gene men *overalpische opinien* noemde , dat is te zeggen , van voor-te-staen het oppergezag van Roomen. De Bulle *Unigenitus* mogt 'er niet meer onderteekent worden. Door hulp van het generael seminarie dagte men voorder te gaen. Volgens den franschen schryver , welken ik meermaels beroepen hebbe , wilde den keyzer , ziende dat zyne veranderingen door het beste deel der bisschoppen en andere geestelyke tegensproken wierden , zig meester maeken van de leering , om door

dezen middel den geheelen clergé als te smilten en te hergieten (*a*). In 't jaer 1786, den 16 october, gaf den keyzer zyn edict tot opregting van een generael seminarie tot Loven, en van een zonelyk seminarie tot Luxembourg. Alle de scholieren van den wereldlyken en regulieren clergé moesten in het een of het ander seminarie vereenigt zyn, om 'er opgevoed en onderwezen te worden ten tyde van vyf jaeren. De religieuse orders mogten niemand tot de professie aenveêrden, 't en waere dat hy vyf jaeren in het een of het ander seminarie overgebragt hadde.

Dog op dat de leer-meesters zelfs het inzicht van den keyzer niet zouden verhinderen, wierd de stricte faculteyt verandert. Zy bestond in acht doctours, welke te samen leeraers waeren. Vier van de acht, die waerschyuelyk meest mishagden aen het gouvernement, wierden afgesteld, en men noemde in hunne plaets andere mannen, op welker gevoegzaamheid men rekende. Van Weenen kwamen vier bestierders voor de vier faculteyten: die ampten waeren nieuwelings opgerecht, om door dien middel in de universiteyt te doen komen persoonen teenemael toegedaen aen den souvereyn. Eenen van die vier was Ferdinandus Stoëger, opgevoed in de school der bovengemelde De Stock en Rauttenstrauch, presidenten der faculteyt van theologie tot Weenen. Stoëger, daer-en-boven, moest president zyn van het generael seminarie. Nogtans den cardinael Migazzi hadde, van in het jaer 1777, dezen Ferdinandus Stoëger genoegzaam tot Weenen kenbaer gemaakt door een gedenk-schrift, 't welk hy alsdan aen de keyzerinne Maria-Theresia opdroeg, ende in 't welk den cardinael klaegde, dat den boek van Stoëger, in het licht uytgegeven onder den titel van *Inleyding tot de kerkelyke historie*, aen de catholyke jongheyd

(*a*) Mémoires, etc., tom. 2, pag. 285.

en aan de religie zeer schaedelyk was, ende dat de leering, welke Stoëger als professor der kerkelyke historie in de universiteyt van Weenen mondelings gegeven hadde, vervremd was van de grond-regels der catholyke kerk (a). Volgens dien keus van personen konde men dan niet meer twyffelen, of de oude godsgeleerdheyd van Loven moeste te niet gaen.

Den cardinael aerts-bisschop van Mechelen zond, den 11 november van 't jaer 1786, eene representatie aan den keyzer, in de welke hy vernieuwde de gedagtenis van eene andere, geteekent den 29 meert, om te bewyzen, dat het doceren der theologie eene apostolyke zending noodig heeft, ende vervolgens van de weireldlyke magt niet komen kan. Den cardinael verzweêg ook niet, hoe waerschynelyk het was, dat, door die nieuwe universiteyt, de jansenisterye in het land zoude komen. Hy zond ook veele andere bemerkingen aan den keyzer, als op het nieuw *concours*; op de magt die men aan de religieusen wilde geven van pastoryen aen-te-nemen, op den nieuwen catechismus die men te vreezen hadde. Hy betoonde, dat de uytwendige jurisdictie en discipline der kerk aan zyne majesteyt niet toekwam, en dat de religie het werk van God is, en niet van de menschen (b).

Den keyzerlyken minister, zyne excellentie Barbiano de Belgiojoso, antwoordde aen den aerts-bisschop den 15 november, uyt den naem van hunne koninglyke hoogheden, dat het generael seminarie zonder uytstel beginnen moeste, en dat den nieuwen rector Stoëger alle verklaeringen aen den aerts-bisschop zoude geven, bekwaem om hem teenemael te bevredigen (c). Stoëger gaf eene verklaering, behelzende dat elken bisschop wezendlyk regt hadde

(a) Recueil des représentations, etc., pag. 144.

(b) *Ibid.*, part. 2, pag. 134; part. 5, pag. 150.

(c) *Ibid.*, part. 1, pag. 141.

van toezigt te nemen op de leering in zyne diocèse: ende , waert 't dat de leeraers bevonden wierden berispelyk te zyn , dat elken bisschop tegen hun volgens de canonike regels mogte wederstand bieden (a).

In dezer voegen gingen , uyt verscheyde bisschoppelyke seminarien , eenige seminaristen naer Loven in het zelve jaer , maer zy verlieten het in de maend januarius 1787 , misnoegd wezende door het wanorder der plaets , en nog meer door de kwaede leering , en door de kwaede boeken die men hun ter hand stelde.

Den 28 november van 't jaer 1786 , hadde den paus Pius VI geteekent zyne vermaerde Bulle tot doeming van een boeksken van Eybel , 't welk voerde voor titel: *Wat is den paus ?* ende uytgegeven was in het jaer 1782 , wanneer Pius VI voorgenomen hadde , naer Weenen te vertrekken. Eybel hadde de eer-bewyzing , welke men aen den paus als aen den stadhouder van Jesus-Christus verhoöpte te be- toonen , willen tot spot stellen. Den keyzer Josephus dede den vermeten Eybel wegjaegen uyt Weenen: maer deze straf duerde niet lang: Eybel mogte wederkeeren , en werd stouter. Zyn boeksken , zelfs in de grieksche tael overgesteld , veroorzaakte meerder kwaed als te vooren : en dit was de oorzaak waerom Pius VI , in het gezeyd jaer 1786 , zyne schoone , onderrigtende en overtuygende Bulle uytgaf. Eenige van 't gouvernement van Brussel hebben ten dien tyde gezeyt , dat deze Bulle de studenten heeft doen wegloopen uyt het seminarie van Loven: dog ten onregt ; want ten eersten de misnoegingen tegen het seminarie waeren reeds opgestaen eer dat men hier die Bulle kende : ten tweeden Pius VI stelde in zyne Bulle geenen anderen grond-regel des geloofs als dien , den welken men in Nederland

(a) Mémoires , etc. , tom. 2 , pag. 287.

altjd geloofd hadde, te weten, dat den paus gezag en regts-gebied heeft over alle christene geloovige (a).

Den eerw. heer Zondadari, apostolyken nuntius, hadde den 14 december 1786, tot Brussel doen drukken honderd exemplairen van die Bulle, om-ze te zenden naer Holland en Engeland. Den drukker drukte veele exemplairen boven dat getal, om-ze te verkoopen tot zyn profyt. Den 14 februarius 1787, kreêg den nuntius bevel, van uyt Brussel te vertrekken binnen de acht dagen, en uyt Oostenryks-Nederland binnen de vyftien dagen (b). Ten zelven tyde wierd den cardinael aerts-bisschop van Mechelen, door orders van den keyzer, naer Weenen geroepen. Hy vertrok van Brussel den 19 februarius, arriveerde tot Weenen den 5 meert, kwam weder in Brussel den 15 julius.

Wat aengaet den civilen of borgerlyken staet, den keyzer hadde, den 5 november 1786, een edict en een reglement uytgegeven, 't welk tot algemeyne wet moeste dienen voor de regts-banken in borgerlyke zaeken, te beginnen met den 1 mey 1787. Dit reglement vernietigde alle de wetten ende gewoontens, aengaende de maniere van procederen ofte regts-pleyten. Den baron Martini kwam de intentie van den keyzer uytvoeren.

Door het edict van den 12 meert 1787 verdeylde den keyzer zyne nederlandsche provinciën in negen cirkels ofte kringen. Den cirkel van Brussel moeste bevatten de quartierën van Brussel, Loven, Thienen, Nyvel en Diest. Elken cirkel moeste eenen intendent hebben, met commissarissen. De collegiën der gedeputeerde van de Staeten wierden vernietigt. Het edict van den 5 april diende tot opregting van nieuwe tribunaelen.

(a) Recueil des représ., etc., 2 partie du 2 recueil, pag. 5.

(b) Ibid., suite, pag. 114.

Ik zal hier niet ophaelen de menigvuldige onrusten ende beroertens van dien tyd. Hunne koninglyke hoogheden, op de representatie, welke hun door de Staeten van Brabant gedaen was, stelden het volk te vrede, gevende eene *dépêche* den 30 mey 1787, door welke zy vernietigden al wat tegen de *blyde inkomste*, tegen de regten en privilegien van het land of van particuliere, geschied was; ende herstelden alle zaeken gelyk die geweest waeren sedert twee honderd jaeren, vastelyk betrouwende, dat den keyzer deze hunne declaratie zonder uytneming zoude bevestigen (a).

Maer den keyzer riep hunne koninglyke hoogheden naer Weenen. Hy riep'er ook eenige gedeputeerde van alle de nederlandsche provincien; ende hy gaf, *par interim*, het gouvernement aen den graef de Murray. Het land wierd meer ontrust als te voren, en Brussel kwam in groot gevaer van eene algemeyne verwoesting, of ten minsten van eene allerzwaerste bloed-storting, tot dat den generael de Murray uyt den naem van den keyzer declareerde, den 21 september, dat de nieuwe tribunaelen teenemael en voor altyd vernietigt waeren. Hy bevestigde ook de constitutien, privilegien, en *blyde inkomste*, zoo voor de geestelyke, als voor het civiel order (b).

Nogtans wilde den keyzer zyn generael seminarie niet laeten onderblyven. Den graef de Murray schreêf, den 17 october 1787, eenen brief aen de bisschoppen van Nederland, dat zy hunne seminaristen naer Loven moesten zenden voor den 10 van november, en dat de presidenten der bisschoppelyke seminarien, tot Loven als onder-directeurs zouden gebruykt worden, om aldus aen de bisschoppen verzekering te konnen

(a) Recueil des représ., etc, 2 partie civile, pag. 103.

(b) *Ibid.*, partie 5, pag. 141.

geven, dat in het generael seminarie eene goede en zuivere leering voorgehouden wierd (*a*).

Insgelyks den volmagtigden minister Ferdinandus, graef van Trautmansdorf, schreef in de maend december 1787 aan de Nederlandsche bisschoppen, dat zy zonder uytstel hunne seminaristen naer Loven moesten doen vertrekken, ende hy liet hun weten, dat men in die school niet meer zoude volgen het institut van Weenen, maer dat van Pavien (*b*).

Den aerts-bisschop van Mechelen vertoonde menigmael, dat hy niet konde medewerken tot het sluyten van zyn seminarie en tot het opregten van het nieuw. De theologanten van Mechelen, van Gent, etc., dienden requesten in tegen die generaele school. De universiteyt van Loven wederstond insgelyks aan de nieuwigheyd, wiens gevaer zy kende. Alles was vrugteloos. Verscheyde doctoren, die het voorleden jaer hunne plaets hernoemen hadden, wierden afgesteld. Het seminarie-generael ging open in het begin van het jaer 1788, dog met zeer weynige discipelen. In dat zelve jaer dede den keyzer Josephus de bisschoppelyke seminarien sluyten, en op sommige plaetsen door gewapende soldaeten.

In't begin van 1789 ontvingen de abdyen bevel, van hunne jonge religieusen naer Loven te zenden, op pene dat de goederen der abdye zouden aengeslaegen, of zelfs de abdye gesupprimeert worden. Diergelyk gebod kregen de overste der biddende orders, op pene van suppressie hunner kloosters (*c*).

Den cardinael aerts-bisschop, door een uytdrukelyk gebod van den volmagtigden minister, en ook met verzekering, dat hy, door order van den minister, alle noodige onderrigting ontfangen zoude

(*a*) Recueil des représ., etc., partie 5, pag. 144.

(*b*) *Ibid.*, partie 6, append., pag. 39.

(*c*) *Ibid.*, partie 13, pag. 129.

aengaende de leering en de school-boeken van het seminarie, ging naer Loven den 8 der maend meert. Twee dagen daer naer stelde hy aen de leer-meesters deze vraegen voor :

1.º *Of de bisschoppen, door het goddelyk regt, ende ten allen tyde, regt hebben van te onderwy en door hun zelve of door andere, niet alleenlyk met te catechiseren en te prediken, maer met te onderrigten in de godsgeleerdheyd, die de welke den geestelyken staet willen aenveerden?*

2.º *Of dit regt kan belet ofte gekrenkt worden door de weireldlyke magt?*

Het gouvernement van Brussel, 't welk in 't begin aen de professors verboden hadde, van op die voorgestelde vraegen te antwoorden, liet het hun daer naer toe. Den cardinael aerts-bisschop stelde hun nog zeer veele andere vraegen voor, op de autoriteyt van de kerk en van haere beslissingen, op de regten van den H. Roomschen Stoel, op de beletzels des houwelyks, en op andere puncten van leering en van algemeyne discipline. Hunne antwoorden ontfangen ende onderzocht hebbende, declareerde hy den 26 der maend junius 1789, dat de leering van die school niet *orthodoxe* was, ofte niet over-een-komende met de leering van de H. roomsche kerk (a).

De besonderste artikelen van leering, welke den cardinael aerts-bisschop in de antwoorden der professors, ofte in de school-boeken van het generael seminarie niet en vond, ende hy nogtans teenemael begeêrde, dat de theologanten en voorts alle de geloovige van zyn bisdom zouden voor vast en zeker houden, waeren de volgende :

Aen de bisschoppen staet het toe, de christelyke

(a) Mémoires pour servir à l'hist. ecclés., tom. 2, pag. 330.
— Recueil des représ., etc., 14 recueil, pag. 162.

leering voor-te-schryven, zonder dat zy hier in door de weireldsche magt belet of verhindert mogen worden. Door goddelyk regt heeft den paus jurisdictie over de geheele kerk, en over elken bisschop. Den paus is den waeren herder der bisschoppen en van hunne onderdaenen. Hy is den bewaerder der kerkelyke wetten, en deze zyn hem toebetrouwt. Het is ongeoorlooft, eene leering voor-te-staen, welke door den paus gedoemt is. Zyne dogmatieke Bullen verpligten elken geloovigen in conscientie, zoo haest als die tot kennisse komen, door wat middel het zoude mogen wezen. De magt der bisschoppen is gesubordineert aen die van den paus. Door hunne eygene autoriteyt kunnen de bisschoppen niet vernietigen de wetten gemaekt ofte goedgekeurt van de geheele kerk. Van Christus zelve heeft de kerkelyke overheyd magt ontfangen, om aen het houwelyk beletzels te stellen, die het dirimeren of te niet doen. Door goddelyk regt heeft zy magt om wetten van discipline ofte zede-tugt te maeken, welke verpligten in conscientie, zonder dat die door de weireldlyke magt bekragtigt zyn. Alle waere geloovige zyn aen de Bulle Unigenitus schuldig eene regtzinnige onderwerping van hun verstand en oordeel.

Wat aengaet de school-boeken, welke men in 't generael seminarie gebruykte, den cardinael berispte besonderlyk den boek van *Monsperger* tot uytlegging der H. Schrifture, den welken veragt den latynschen text der Schrifture, en de uytlegging der Heylige Vaders; als ook den boek van *Pehem* op de kerkeleyke regten, en wiens inzicht was, de autoriteyt van den paus te vernietigen, ende de H. kerk te stellen onder de slaevernyen der weireldlyke magt (a).

Ik zoude verre gaen buyten de paelen welke ik my voorgeschreven hebbe in dit kort-begryp der his-

(a) Deze declaratie is in het jaer 1790, tot Mechelen gedrukt by P.-J. Hanicq, gevolgt van de goedkeuring van den paus Pius VI, en van veele bisschoppen en universiteyten.

torie, waer 't dat ik ophaelde de andere onrusten, twisten, en beroertens van dien tyd. Enkelyk moet ik hier in de gedagten brengen, dat den keyzer door zyn edict van den 6 junius 1789, gevolgt van eene ordonnantie geteekent den 18 der zelve maend, supprimeerde ende vernietigde den raed van Brabant, de deputatie der dry orders van de Staeten, ende verklaerde, dat alle de privilegien der provincie van Brabant, met den geheelen inhoud der *blyde inkomste*, herroepen, gecasseert, en te niet gedaen waeren.

Hier op volgde de emigratie der *patriotten*. Zy begonnen zig te verzaemelen ontrent Breda, Berg-op-Zoom in Holland, en tot Hasselt en daer ontrent in 't land van Luyk. Een kleyn getal van hun, aengeleyd door den generael Van der Meersch, behaalde victorie tegen de keyzerlyke soldaeten tot Turnhout, op 't eynde der maend october. Andere *patriotten*, drongen in door het land van Waes, en den 16 november veroverden zy de stad Gent, het kasteel en de magazynen; welke tydingen den keyzer verbaest maekten.

Den 20, 21 en 25 november dede den volmagtigden minister verscheyde edicten uytroepen, door welke het seminarie-generael vernietigt wierd, als ook vernietigt wierden de dispositien uytgegeven tegen de Staeten en tegen den Raed van Brabant, ende herstelt wierd *de blyde inkomste*, met alle de privilegien van Brabant (a). Dog het oorlogs-vuer spreydde zig dagelyks voorder uyt, en in de maend december 1789 verlieten de Oostenryksche ons Nederland, uytgenomen eenige sterke plaetsen.

Eer dat zy van hier vertrokken, hoorde men met schrik, dat 'er veele wreede daeden en heyligschenderyen bedreven waeren, bezonderlyk des nagts den 13, 14, 15, 16, en 17 october, en dat zelfs aen de

(a) Recueil des représ., etc., 15 recueil, pag. 28.

tempels van God en de heylige vaten oneer aengedaen was. Den clergé der collegiaele kerk van de H. Gudula, tot Brussel, onderrigt zynde van zoo grouwzaeme wanorders, oordeelde, dat den tyd gekomen was, op welken men moeste toezien om de HH. Miraculeuse Hostien buyten gevaer te stellen. Wat tot dien eynde geschied is, zal blyken uyt het volgende *omstandig verhael*, door bevel van de heeren deken en capittel, in 't jaer 1790, in druk uytgegeven, ende hier van woord tot woord naer-gedrukt.

Op den 24 november 1789, ontrent vier ueren naer middag, begaven zig in de sacristye des choors van het Alderheyligste Sacrament van Mirakel, in de collegiaele en parochiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula binnen deze stad Brussel, de Eerw. heeren Franciscus Mintens en Henricus Coppens, beyde priesters en canoniken der tweede fondatie in de voornoemde kerke, als ook de heeren Hieronymus Cobus en J.-J. Huygh, kerk-meesters aldaer, in de tegenwoordigheyd van Jan De Leeuw en Henricus Matthys, meyers der zelve kerke.

Den canonik Mintens nam eerst voor al weg, uyt het zilvere Tabernakel, de Remonstrantie met het goude kruys bezet met diamanten, in de welke berusten de heylige Miraculeuse Hostien, en droegze in de voorzeyde sacristye, ten bywezen der voornoemde persoonen, naer dat den heer Huygh had voorgelezen het volgende schrift:

Op heden den vier-en-twintigsten november zeventien-honderd negen-en-tachtig, ontrent vier ueren's agternoens, zyn in de sacristye van het Alderheyligste Sacrament van Mirakel der collegiaele en parochiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula gekomen de eerw. heeren Franciscus Mintens en Henricus Coppens, priesters en canoniken der tweede fondatie in de gemelde kerke, vergezelschapt van de heeren Cobus en Huygh, kerk-meesters aldaer, ten eynde om in eene veylige
plaets,

plaets, aen hun bekent, te stellen de alderheyligste Miraculeuse Hostien, die zy besloten hebben in een houten kasken bekleed met roode zyde en gevoeyert met fluweel van het zelve couleur, hebbende de gedaente van een kruys; voorders hebben zy dit toegesloten en bewonden met een wit zyde lint, waer op een ider van hun eenen zegel gestelt heeft, en hier naer hebben zy dit geschrift onderteekent. En was onderteekent F. Mintens, pbr. et canonicus 2dæ fondat. ecclesiæ colleg. SS. Michaëlis et Gudulæ Brux. H. Coppens, pbr. et canonicus 2dæ fondat. collegiatæ SS. Michaëlis et Gudulæ Brux. Hieronimus Cobus, kerk-meester, en J.-J. Huygh, kerk-meester in de voornoemde kerke.

Dit schrift voorgelezen zynde, nam den canonik Mintens het goude kruys met de miraculeuse Hostien, en, de zelve getoont hebbende aen de voornoemde personen, leyde hy die met de grootste eerbiedigheyd in 't voornoemd kasken, ten dien eynde bereyd gemaakt; waer naer hy dit toesloôt met de kopere haeken, die 'er aen vast waeren; en den canonik Coppens, het zelve bewonden hebbende met een wit zyden lint, stelden 'er de heeren Mintens, Coppens, Cobus en Huygh, ider eenen verschilligen zegel op, in rood lak, en teekenden het schrift hier vooren ingevoegt met vier afschriften, behoudende alle vier een dezer afschriften, als ook hunnen zegel, om alles, by tyd en plaets, en daer het behooren zoude, ten voorschyn te brengen en met elkander te vergelyken. Hier naer wierp zig geheel het gezelschap ter aerde neder, en aenriep den God der Bermherdigheyd in het Alderheyligste Sacrament van Mirakel, op dat hy zoude gelieven te behoeden van de grouwelyke en onmenschelyke stukken, te Gent voorgevallen, niet alleen de Brusselsche borgers, maer ook alle de ingezetenen dezer provincien.

Naer dat die hertroerende plegtigheyd voltrokken was, en de heeren Cobus en Huygh, met De Leeuw

en Matthys weggegaen waeren, kwam den Eerw. heer Joannes Mertens, die de bewaering der heylige Miraculeuse Hostien op zig nemen moest, in de voornoemde sacristye, en, verzekert hebbende dat hy hier toe eene bekwaame plaets wist, die hy hun aenweê, toonde men hem het kasken, waer van men te vooren gesproken heeft; waer naer hy onderteekende met twee afschriften den volgenden inhoud, die men hem voorgelezen hadde:

Ik ondergeteekenden, priester en capellaen, ten verzoeke van de heeren F. Mintens en H. Coppens, priesters en canoniken der tweede fondatie in de collegiaele en parochiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula, verklaere by deezzen ontfangen te hebben, uyt de handen der genoemde heeren, een kasken, hebbende de gedaente van een kruys, bekleed met roode zyde, toegesloten en gewonden in een wit zyden lint, gezegelt met vier verscheyde cachetten, in't welk besloten zyn, volgens hunne verklaering, de heylige Miraculeuse Hostien, die ik op my neeme te stellen in eene veylige plaets, de welke ik aen de voornoemde heeren hebbe aengewezen. Gedaen tot Brussel den 24 november 1789, ontrent vyf ueren naer middag. Was onderteekent: Joës-Eng. Mertens, pbr. cap. et conf. ad S. Gudulam.

Dan stelden de canoniken Mintens en Coppens het kasken, inhoudende het goude kruys met de miraculeuse Hostien, in handen van den heere Mertens, die het zelve aennam met alle die eerbiedigheyd, die hy aen zynen God en schepper schuldig is; en 's anderdaegs, 25 november, ontrent negen uren 's morgens droeg hy deezzen schat in het huys, gelegen op de meyboom-straet, van jouffr. Anna-Catharina De Bruyn, oud 37 jaeren, dogter van wylen den meester Wagenmaeker Jacobus de Bruyn.

Den heer Mertens, overtuygt van de godvrugtigheyd dezer christelyke dogter, vreesde niet, dien dierbaeren schat in haer huys te betrouwen; hy

stelde hem in de schuyv' van een commode, waer van hy den sleutel wegnam; en deeze gods-dienstige dogter ont-tak 'er ligt voor, geduerende alle de volgende nagten tot den 3 december, op welken dag den heer Mertens, bekommert door de vreeze van eenen brand of ander ramp, die dit huys zoude hebben kunnen overkomen, 't gezeyd kasken kwam wegghaelen en stelde het in eene opening, daegs te vooren den 2 dec. gemaekt in den muer van de kamer door hem bewoont, op d'eerste stagie van den bouw, genaemt de costerye, in't inkomen der kerke van de HH. Michaëlen Gudula, langs den kant van de pleyn.

'T was elfueren des morgens, als den heer Mertens 't voornoemd kasken stelde in deze opening, die den canonik Coppens terstond met eene metserye toestopte; en om de gedagteniss' dezer plaets noyt te verliezen, heeft men 'er sedert gestelt eenen zwarten marmer-steen; met dit opschrift: *Hic latuit SS. Sacramentum Miraculosum à 3. tid usque ad 16. tam dec. 1789.*

Dusdanig zyn de voorzorgen, die men geoordeelt heeft te moeten nemen, om in eene plaets van verzekering in dezen gevaerlyken oogenblik, te stellen de HH. miraculeuse Hostien. Nu den 12 der loopende maend december, de stad Brussel, door de dapperheyd der borgers, ingenomen zynde, en den almogenden haer bevryd hebbende van de rampen, die haer over't hoofd hongen; was de eerste zorg der geestelykheyd van Ste. Gudula, te voldoen aen de begeërte der godvreezende inwoonders, die niets drittiger verlangden, als wederom te zien verschynen het alderheyligste Sacrament van Mirakel, 't voorwerp van hunne godvrugtigheyd en hunnen troost, om aldaer uyt-te-storten hunne dankzeggingen voor zoo veele uytstekende weldaeden, en om af-te-smeecken de volherding van de uytmuntende bescherming, die den alderhoogsten hun kwam te vergunnen.

Ten dien eynde zyn op heden den 16 decem-

ber 1789, voor my Georgius Nuewens, notaris apostoliek, residerende in deze stad Brussel, en ten bywezen der getuygen hier naer te noemen, verschenen in de capittel-kamer der collegiaele en parochiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula in deze stad, de Eerw. heeren Franciscus Mintens en Henricus Coppens, beyde priesters en canoniken der tweede fondatie in de zelve kerke, de heeren Hieronymus Cobus en Joës-Josephus Huygh, kerkmeesters alhier, en den Eerw. heer Joës-Engelbertus Mertens, priester, capellaen, biegt-vader en coster der zelve kerke; welke comparanten alhier vertoont hebben de vier afschriften van den acte hier voor ingevoegt, gemaakt en geteekent door de vier eerste comparanten den 24 november laestleden, met hunne cachetten, om-ze by elkanderen te vergelyken; als ook de twee afschriften van den inhoud hier voor ook ingevoegt, gemaakt en geteekent tusschen de twee eerste en den vyfden comparant; welke vyf comparanten den zeer Eerw. heer Petrus Steenen, gemyterden deken der zelve collegiaele, verzogt hebben zig, met de andere heeren des capittels, alhier tegenwoordig, te begeven in de kamer bewoont door den vyfden comparant, in het gebouw dezer kerke, genoemd de costerye, de kerk inkomende langs de pleyn; en 'er tegenwoordig te zyn by de opening, die den tweeden comparant zal maeken, in den muer, daer hy tweeden en vyfden comparant in bewaering gestelt hebben het alderheyligste Sacrament van Mirakel; ingevolge welk verzoek den zeer Eerw. deken met de comparanten, getuygen en andere ondergeteekende, zig begeven heeft in de voorgemelde kamer, alwaer hy door den gezeyden heer Coppens heeft zien maeken de opening, de welke voltrokken zynde, heeft den zeer Eerw. deken, eerst op zyne knien gevallen zynde, daer uyt genomen het kasken, dat 'er in bewaering gestelt

was , en dit naer de capittel - kamer gedragen hebbende , is men voortsgegaen tot de vergelyking der zegels die 'er door de vier eerste comparanten op gestelt waeren , de welke gelykvormig bevonden zyn aen de reeds vertoonde zegels of cachetten , zonder gebroken of in het minste gehindert te wezen : waer naer den zeer Eerw. deken dit kasken aen de twee eerste en vyfden comparant getoont hebbende , hebben deze verzekert onder eed , afgeleyd in onze tegenwoordigheyd , *more sacerdotali* , te weten , de twee eerste comparanten , dat dit het zelve kasken is , 't welk zy gesloten en gezegelt hebben , ten bywezen van den derden en vierden comparant ; en den vyfden comparant dat het dit zelve kasken is , 't welk de twee eerste comparanten hem in handen gestelt heben ; welke eeden afgelegd zynde , heeft den zeer Eerw. deken 't wit zyden lint , waer mede het bewonden was , los gemaekt en het zelve geopent hebbende , verklaert hy 'er in gevonden te hebben het goude kruys bezet met diamanten , inhoudende de heylige miraculeuse Hostien , de welke hy ook verklaert te erkennen voor de zelve , die hy altyd gezien heeft in het Tabernakel des Autaers van het alderheyligste Sacrament van Mirakel : hier naer de gewoonelyke kniebuygingen en aanbidding' gedaen hebbende , heeft hy de zelve , processie-gewys , gedragen en gestelt in het zelve Tabernakel , onder 't geluyd der groote klokke , naer dat hy 'er het volk mede gezegent hadde : 't was zes ueren 's avonds , toen deze hoogweêrdige plegtigheyd geëyndigt was.

Aldus gedaen en verrigt binnen de stad Brussel , in capittel - kamer der collegiaele kerke van de HH. Michaël en Gudula , op den 16 december 1789 , ter tusschenkomste van den zeer Eerw. cantor en canonik , Bernardus Clarenbos , ten dien eynde aangestelt door het voorzeyd capittel met den zeer eerw. deken te vooren genoemt ; als ook in de tegenwoor-

digheyd der Eerw. heeren Petrus Stoefs en Franciscus Mostinck, canoniken der tweede fondatie, en onderplebaens der zelve kerke; midsgaders van den Eerw. heer N. Franciscus Caudrelier, canonic der tweede fondatie, van den Eerw. Joës Sirejacob, priester, capellaen en ook coster der gemelde kerke, en ten bywezen van Jan De Leeuw en Hendrik Matthys, als getuygen hier toe aangezocht. Was onderteekeut F. Mintens, pbr. canonicus secundæ fund.; H. Coppens, pbr. et canonicus secundæ fund.; H. Cobus, J.-J. Huygh, Joës-Eng. Mertens pbr.; P. Steenen, SS. Mich. et Gud. decanus; B. Clarenbos, SS. Mich. et Gud. cantor; P. Stoefs, can. et vice-pleb. S. Gud.; F. Mostinck, can. et vice-pleb. S. Gud.; N.-F. Caudrelier, pbr. et can. 2dæ. fund.; J. Sirejacob, pbr. J.-B. De Leeuw meyer en H. J. Matthys, coster B.-M.-V. Leeger stond; *quod attestor*, en was geteekeut G. Nuewens, nots. aplicus.

Ik ondergeschreven verklaere dat het bovenstaende verhael getrouwelyk vertaelt is uyt eene authentieke frausche copye, berustende ter tresorye des capittels van de HH. Michaël ende Gudula tot Brussel. Leeger stond, *de mandato*, etc. en was onderteekeut G.-J. Van den Eynde, secrets. capli. præfati.

Den keyzer Josephus II, den welken sedert veele jaeren menigvuldige kwellingen aen den paus veroorzaekt hadde, dede dan aen den H. Vader verzoeken, dat hy tot bemiddelaer zoude dienen, om de Nederlandsche beroertens te stutten. Den edelmoedigen Pius VI, vergetende het ongelyk 't welk hem aengedaen was, schreef, den 13 jan. 1790, eenen vaderlyken brief aen de bisschoppen van Nederland, hun aenraedende, dat zy de Staeten en het Volk zouden tragten te bewegen, om te luysteren naer den gunstigen voorstel van den keyzer. den welken gedeclareert hadde, en wederom declareerde, dat hy het volle gebruyk van hunne regten aen de bisschoppen, en aen het land zyne constitutie en privilegien verzekerde.

Den aerts-bisschop van Mechelen, en den bisschop van Antwerpen schreven, den 8 meert 1790, aen zyne heyligheyd Pius VI, dat nocte zy, nocte den clergé van Nederland, oorzaak gegeven of schuld bedreven hadden, waer door de eendragt en het verbond met den keyzer gebroken was. Tot bewys hier van, zeyden zy, dat 'er geene wapenen opgenomen waeren, zoo lang als de geestelyke personen of de geestelyke goederen aengerand wierden: dat 'er dan alleen opstand en tegenstand geschied is, wanneer de *blyde inkomste*, en alle de oude gewoontens, en het menigmael bezworen borgerlyk regt, omgeworpen was. Voorders met eerbied vertoonden die bisschoppen, hoe dat het in hunne magt niet en was, de nieuw-opgeregte republiek van Nederland te veranderen (*a*).

Den keyzer Josephus II is gestorven tot Weenen den 20 februarius 1790, eenen prince, in wie men bemerkt hadde eene wonderbaere mengeling van goede en kwaede hoedaenigheden. Vlytig en werkzaam, onvermoeyelyk in den aerbeyd, hy zoude het geluk van zyne onderdaenen gemaekt hebben, 't en waere dat slegte leer-meesters zyne jongheyd, dwaenze plan-maekers zyne hogere jaeren, en de zogenoemde philosophen zynen geest misleyd hadden. Leopoldus zynen broeder, groot-hertog van Toscaenen, wierd zynen opvolger in het ryk. Zyn voorig gedrag konde doen vreezen, dat hy in Duytschland zoude brengen de nieuwicheden, welke hy in Toscaenen geplant ofte ondersteunt hadde. Maer Leopoldus keyzer verschilde veel van Leopoldus hertog. Hy toonde zig genegen voor den geestelyken Staet en voor het hof van Roomen. Aen veele bisschoppen van zyne Erflanden gaf hy weder de inkomens, welke Josephus hun ontnomen hadde; hy herstelde verscheide oude wetten en gebruyken in Hongaryen, etc.

(*a*) *Collectio brevium, etc., part. 3, append.*

Laet ons hier eenen oogslag geven op de gesteltenis der H. kerk in Europa, ontrent het jaer 1787. Volgens den schyn, zoude men dan gezeyt hebben, dat zy onder de menigvuldige aenstooten bezwyken moeste. Tot Weenen eenen keyzer hervormende de kerkelyke discipline, tot zig trekkende de leering, om-ze te bederven, zig regter stellende van zaken, die aen zyn regts-gebied niet onderworpen waeren, en met den paus geene andere samen-handeling houdende, als om hem te kwellen: tot Florentien eenen anderen prince loopende met vollen drift naer de kerk-scheuring: tot Napels eenen koning, misleyd door de kwaede voorbeelden en door listige ministers, en zig gedraegende als vyand van het opper-hoofd der kerk: in Duytschland, vier aerts-bisschoppen, onder welke was Maximilianus broeder van den keyzer, in het *congres van Ems*, zig willende onafhankelyk maeken van den roomschen Stoel op eene wyze, die hun zoude onderwerpen hebben aen de weireldlyke magt. Dusdaenig was het gevaer der kerk ontrent het jaer 1787, dusdaenig waeren de baeren welke sloegen op het schip van den H. Petrus. Christus berispte de zee, en zy wierd stil. Leopoldus veranderde van staeten, en van gezindheyd. Ferdinandus, koning van Napels, verzoende zig met Pius VI. Het *congres van Ems* wierd verdagt aen die zelfs, de welke het ingestelt hadden. Twee van de aerts-bisschoppen verlieten het teenemael; en de twee andere, niet meer ondersteunt door den keyzer Josephus, lieten hunnen hoogmoed zinken. De roomsche kerk zag met vreugd, hoe dat de woeste zee haere baeren gebroken hadde tegen de steen-rots op de welke zy gebouwt is (a).

(a) Mémoires pour servir à l'histoire, etc., tom. 2, pag. 334.
 --L'Homond, histoire abrégée de l'église, pag. 256, à Bruxelles, chez Lecharlier, 1800.

VEERTIENDE CAPITTEL.

Bestier van den keyzer Leopoldus. — Vernieting der wetten uytgegeven onder Josephus II. — Herstelling der Kloosters. — Begin en voortgang der revolutie in Vrankryk. — Heyligschenderye tot Brussel. — Middelen te werk gestelt om de Religie te verdooven. — Algemeyne suppressie der Kloosters, Capittels, en Corporatien. — Dood van den Paus Pius VI. — Keus en Krooning van den Paus Pius VII; zyn Concordaet tot herstelling van den Gods-Dienst. — Nieuwe Bisdommen en Parochien. — Het HH. Sacrament van Mirakel, langen tyd verborgen, word wedergebragt in de Kerk van de H. Gudula.

In't jaer 1790 zyn tot Brussel, even als elders, verscheide kloosters herstelt, die door den keyzer Josephus II gesupprimeert waeren. Den 25 jun. werd hier met groote plegtigheyd en vreugd ingehaelt de gemeynte der ongeschoende Carmeliteressen van deze stad, de welke, in het jaer 1783, zig begeven hadde naer de stad van den H. Dionysius by Parys, waer madame Louise, moeye van den koning Ludovicus XVI, voor hun eene woon-plaets bereyd gemaakt hadde. Deze religieusen bragten weder de HH. reliquien welke zy met zig genomen hadden, onder andere, het lichaem van den H. Albertus, bisschop, van't welk te vooren gesproken is. Van

Brussel gingen zy, voor eenigen tyd, in d'abdye van Vorst, terwylen dat men voor hun bouwde een nieuw klooster, niet verre van de kerk van den Zaevel. Hun oud klooster was teenemael vernietigt.

Het klooster der Capucinerssen is in 't jaer 1790 vernieuwt, en merkelyk verbeterd. Den 25 september van dat jaer, ontrent vier ueren naer middag, zyn alle die religieusen, ten getalle van zestien, elk met eene dame, in voiture gebragt naer de collegiaele kerk van de H. Gudula, waer zy het lof bygewoont hebben. Dit geeyndigt zynde, begaven zy zig, processie-gewys naer hun klooster. Voor uyt gingen de Paters Capucienen, dan volgden de nonnen, ieder met eene brandende keêrsse in de hand, en aengeleyd van eene dame. Moeder Ancilla hadde twee dames. Dan volgden eenige weireldlyke personen met licht. Achter deze gingen de heeren van het capittel, ook met flambeeuwen. Den E. heer Millé, plebaen, droeg het HH. Sacrament des Autaers, wezende geassisteert van diaken, subdiaken en index. Achter het HH. Sacrament volgden verscheyde andere treffelyke personen, en den geheelen treyn wierd gesloten met eene compagnie *volontairen*. In de kerk gekomen zynde, heeft den heer plebaen den *Te Deum* gezongen. De andere kloosters, alsdan herstelt, zal ik daer naer noemen.

Den 14 october van 't zelve jaer gaf den nieuwen keyzer Leopoldus II, broeder van Josephus II, zyne declaratie door de welke hy verzekerde, onder de *garantie* ofte borg-blyving der hoven van Londen, Berlin, en van de vereenigde Provinciën, dat hy in zyne hulding, wanneer deze in Nederland zoude kunnen geschieden, bezweiren zoude de constitutien en privilegien der Nederlanders, volgens dat die in *vigueur* oft kragt waeren ten tyde van Maria-Theresia.

In december 1790, keerde Nederland weder onder

de heerschappye van 't huys van Oostenryk. Den 12 van die maend zong den cardinael aerts-bisschop Joannes - Henricus den *Te Deum* in de kerk van de H. Gudula tot Brussel, in 't bywezen van den veld-marechal baron de Bender, en van den *état-major*.

In 't jaer 1791, den 16 meert, is tot Brussel uytgegeven de declaratie van Leopoldus II, door welke ingetrokken ende herroepen wierden veele edicten van den keyzer Josephus II, te weten, het edict van den 28 november 1781, ende de declaratie van den 18 november 1782, nopende de religieuse orders. De edicten van den 5 december 1781, van den 19 augustus 1782, van den 28 september 1784, en de declaratie van den 13 mey 1786, in materie van houwelyken. De declaratie van den 3 april 1782, aengaende de religieuse orders. Het edict van den 24 oktober 1785, aengaende de beneficien en het appelleren in 't geestelyk regt. Het edict van den 10 februarius 1785, op de apostolyke protonotarissen. Het bevel van den 26 september 1785, en van den 17 december 1787, nopende het aflezen der keyzerlyke plakkaerten op den predik-stoel. Het bevel van den 15 februarius 1786, aengaende de kerk-wydingen. Het edict van den 8 april 1786, vernietigende de broederschappen. Het edict van den 10 mey 1786, tegen de processien van devotie, en tegen de jubiléen. De edicten van den 22 en 27 mey 1786, en van den 4 januarius 1787, op de beneficien en kerkelyke goederen. Het edict van den 29 mey 1786, tot eene nieuwe verdeyling der parochien. Het edict van den 14 junius 1786, aengaende de beneficien. Het edict van den 16 junius 1786, en de declaratie van den 27 april 1789, op het concours. Het edict van den 16 oktober 1786, tot opregting van 't seminarie generael van Loven en van het zónelyk seminarie van Luxembourg. Het edict van den 14 augustus 1789,

nopende de seminarien. Het decreet van den 16 februarius 1789, en het byvoegzel van den 27 meert, op het order der Recolletten.

Den keyzer Leopoldus verklaerde te samen, dat het edict van den 27 meert 1783, uytgegeven tot suppressie van de religieuse gemeeyntens, kwam te eyndigen ten opzigt van de suppressie, en dat hy zoude handelen met de Staeten der provincien op het gene de gesupprimeerde kloosters aenging, en op het gebruyk't welk men zoude maeken van de goederen hunner fondatie (a).

De H. kerk begon ruste en vrede te genieten zoo in Nederland als in Duytschland, wanneer van eenen anderen kant nieuwe gevaeren en nieuwe stryden tegen haer bereyd gemaekt wierden. Ik moet hier spreken van de revolutie ofte omwenteling, zoo in den borgerlyken als in den geestelyken staet van Vrankryk, om dat die zig ook tot ons Nederland uytgebreyd heeft; ende, ten minsten in het kort, haeren eersten oorsprong voor oogen stellen; wederom tot borge van myn verhael nemende den franschen schryver, van wie ik in 't voorgaende capittel gesproken hebbe.

De schrikkelykste revolutie, door de welke dat christelyk koningryk in het uysterste gevaer kwam van de roomsch-catholyke religie te verliezen, en van eene mensch-lievende natie te doen veranderen in eene bende van wreede Wandaelen, is niet seffens begonst, maer heeft haere voortteekens en haere aenleyding gehad. Gelyk men zegt voor spreekwoord, dat niemand seffens den boosten word, zoo vergeet de menigte ook niet op eenen stond haeren gods-dienst, haere goede zeden, haere minzaeme hoedaenigheden. Niet dat ik wille te kennen geven, dat de heele menigte in die revolutie het waeragtig

(a) Journal historique et litt., 1 avril 1791.

geloof en den christelyken gods-dienst verlaeten heeft; verre van daer. Het grootste getal bleef standvastig: maer hoe zwaer dat het perykel van vallen geweest is, zal den lezer genoegzaam merken.

Om my niet al te verre van onze eeuw te verwyderen, zal ik beginnen met het jaer 1752, wanneer het parlement van Parys opentlyk tot zig trok het vonnis op de bediening der HH. Sacramenten, ten opzigt van die, de welke zig stelden tegen de Bulle *Unigenitus*, ofte van de zelve appelleerden. De catholyke bisschoppen en pastors weygerden aen deze *appellanten* de laeste HH. Sacramenten zoo lang als de ziekene zig niet onderwierpen aen het vonnis van den H. roomschen stoel: ook weygerden zy te administreren die ziekene, welke geen briefken konden toonen tot getuygenis dat zy gebiegt hadden, ofte den biegt-vader niet konden ofte wilden noemen. In het gezeyd jaer 1752 gaf het parlement zyn vermaerd arrest of besluyt, *verbiedende aen alle priesters, openbaerlyk de Sacramenten te weygeren, op pretext dat men geen biegt-briefken hadde, ofte den biegt-vader niet en noemde, ofte de Bulle Unigenitus niet aenveêrd hadde.* Dit arrest heeft in het vervolg, en ten tyde van veele jaeren, tot grondsteen gedient aen het gezeyd parlement en aen andere parlementen, om de bisschoppen en de pastors te kwellen, te verdrukken, te straffen met geldboeten, met gevangenissen, en met uytbanningen. De herderlyke brieven der bisschoppen wierden door beuls handen gescheurt, de geestelyke magt bespot en beschimpt. Het volk, immers een merkelyk deel, verloôr de eerbied welke aen de herders toekomt. De jansenisten triompheerden. De zoo-gezeyde philosophen, vyanden van allen gods-dienst, zagen met vermaak de vernedering van eene religie, welke zy wilden vernietigen.

Wat aengaet de philosophen ofte vry-geesten , zy vonden hun steunzel in den hertog de Choiseul, minister van den koning Ludovicus XV, en op wie den koning zyn volkomen betrouwen stelde. Choiseul beschermde de schryvers, dewelke ondernomen hadden , het christendom te doen verdwynen (a). Men moet dan min verwonderen , dat Vrankryk ten dien tyde met kwaede boeken en met de schaedlykste dolingen als overstroomt wierd , voornaemendlyk met de geschriften van Voltaire, den welken in't jaer 1761 zyne woon-plaets kwam nemen tot Ferney in Vrankryk , onder de bescherming van den gemelden minister.

In dat zelve jaer 1761 , gaf het parlement van Parys verbod aen de Paters Jesuiten , van scholen te houden , en verbod aen alle de onderdaenen van den koning , van in die scholen te gaen , of van Jesuit te worden. Den koning nogtans , eer dat hy hier-in het gedrag van zyn parlement goed-keurde , wilde hooren het gevoelen der bisschoppen. Den 30 december wierd tot Parys gehouden eene vergaeding van een-en-vyftig bisschoppen , de welke alle , eenen uytgenomen , aen den koning vertoonden , dat zy de vernieting der societeyt Jesu zouden aenzien als een ongeluk voor hunne bisdommen. Dit niet tegestaende , verkondigde het parlement , den 6 augustus 1762 , zyn arrest , met vonnis , dat 'er misbruyk was in het institut der Jesuiten , dat hunne beloftens van geene kragt of weêrde waeren ; en aen hun alle wierd geboden , uyt hunne collegien te gaen. Veele andere parlementen volgden dat exempel. Den aertsbisschop van Parys , Mr. de Beaumont , om dat hy in eene herderlyke onderwyzing den onwettigen handel van het parlement aengetoont hadde , wierd gebannen. Alle de geschriften tot verdeding der

(a) Mémoires pour servir, etc., tom. 2 , pag. 30 et 78.

societeyt Jesu, wierden tot het vuer veroordeelt, zelfs de mandementen der bisschoppen. Men supprimeerde de breven van den paus. Sommige parlementen veroordeelden ook die breven tot het vuer. Ieder kan denken, hoe zeer dat aldus by het volk vermindert is de eerbied voor het opperhoofd der kerk, en hoe zeer is aengegroeyt de ongeloovigheyd (a).

Den koning Ludovicus XV stierf den 10 mey 1772, oud vyf-en-zestig jaeren, in het acht-en-vyftigste jaer zyns ryk. Hy hadde goede hoedanigheden, maer de slapheyd van zyne bestiering, de schandaelen van zyne zeden, en de wanorders van zyn hof, hadden aen het koningryk diepe wonden gegeven. Hy had zyn betrouwen gestelt op ministers, die 'er kwaed gebruyk van maekten: hy had aen de goddelooze ongeloovigheyd grooten voortgang laeten doen; ende hy had geen beletzel gestelt aen de geweldige aanslagen, even tegen zynen troon, als tegen de kerk. Van dan af waeren de voorregten van den prince en de gehoorzaamheyd der onderdaenen in twyffel getrokken, jae men hadde reeds de souvereyneteyt van 't volk uytgeroepen. Van dan af was de vergaadering der generaele Staeten gevraegt, en men konde reeds voorzien de tempeesten en de onheylen der volgende jaeren (b).

Ludovicus XVI zynen opvolger was twintig jaeren oud, wanneer hy koning wierd. Hy herstelde de parlementen, de welke in de laeste jaeren van den vorigen koning, om hunne wederspanningheyd, gebannen waeren, meynende hun onder behoorlyk bedwang te houden: maer hunne herstelling dede hun denken, meer als te vooren, dat het ryk niet konde staen zonder hun. In 't jaer 1787, gaf Ludo-

(a) L'Homond, Hist. abr. de l'église, 2 part. pag. 227.

(b) Mémoires, etc., tom. 2, pag. 185.

vicus XVI zyn edict van tolerantie of verdraegzaamheid voor verscheide religien in Vrankryk. De catholyke religie verloôr aldus haer voor-regt, en alle dolingen vonden ingang in dat koningryk van 't welk den monarch den titel voerde van *Allerchristelyksten*. De goddeloosheid, aldus versterkt, konde voortgaen tot uytkapping van den ouden boom der eenige waere religie.

In 't jaer 1788 is uytgeroepen de lang-gewenschte vergaeding der generaele Staeten, verdeylt in dry classen, geestelyke, edele, en den derden staet. Den minister Necker maekte zoo veel, dat den derden de overhand kreêg. Deze vergaeding begon den 5 mey, bestaende in 1158 personen. In 't order van den clergé waeren 47 bisschoppen, 35 abten of canoniken, 208 pastors, te samen 290 lidmaeten. De kamer der edele hadde 270 gedeputeerde. Den derden Staet rekende 598 lidmaeten. Vervolgens hadde deze laeste kamer ontrent 40 stemmen meer als de twee voorgaende te samen; en den derden Staet verkreêg met listen en geweld, dat alles met meerderheid der stemmen beslist zoude worden. Wel haest verstond den koning, dat hy maer en was eenen aengestelden bedienaer, en dat de wetgevende magt aen de representanten van het volk toekwam.

Den 2 november decreteerde de vergaeding, dat de geestelyke goederen stonden onder de bestiering van de natie. Den 15 februarius 1790, decreet, dat de religieuse orders en de kloosterlyke beloftens vernietigt waeren. In dat zelve jaer is gemaekt en in 't werk gestelt de *civile constitutie van den clergé*, volgens de welke, 135 bisschoppen in Vrankryk gebragt wierden tot het getal van 85, om dat'er even zoo veele departementen gemaekt waeren. De constitutie vernietigde ook alle capittels, abdyen, prioryen, kapellen en beneficien. Men beroofde den

paus

paus van zyne autoriteyt, behalven dat elken nieuwen bisschop aen den paus moeste laeten weten, dat hy bisschop geworden was, wel verstaende, dat hy het geworden was tegen den dank van den paus. Den keus der bisschoppen en der pastors wierd ge-laeten aen het gene men *corps électoraux* noemde, dat is aen de *kiezers* welke in elk departement moesten benoemen tot de borgerlyke bedieningen: en zoo zoude het in eenige plaetsen hebben konnen geschieden, dat de bisschoppen en pastors gekozen wierden enkelyk van weireldlyke personen, jae zelfs van protestanten en joden, aengezien dat deze ook in de *corps électoraux* kwamen. In die civile constitutie was de bisschoppelyke magt ook zeer gekrenkt, want den bisschop mogte geene jurisdictie oeffenen, zonder den raed van zyne vicarissen, ende hy en mogte zyne vicarissen niet kiezen. Meerder gezag gaf men 'er aen de pastors; deze mogten hunne onderpastors kiezen zonder noodig te hebben de approbatie van den bisschop.

Dusdaenige waeren de bijzonderste artikelen van die constitutie, welke men *civile* noemde, waerschy-nelyk om te doen gelooven, dat zy maer aenraekte civile ofte borgerlyke voorwerpen, terwylen dat zy nogtans stellingen en schikkingen behelsde, enkelyk aen de geestelyke magt toebehoorende. Denfranschen schryver, welken ik hier volge, doet bemerken, dat die constitutie teenemael over-een-kwam met de aengenomene grond-regels der jansenisten of ques-nellisten, ofte appellanten van de Bulle *Unigenitus*. Deze laeten aen den paus maer den enkelen schyn van opperhoofd der kerk; zy laeten zeer weynige magt aen de bisschoppen. De zelve constitutie gaf te samen te kennen, dat den oorspronk van alle au-toriteyt en van alle wetgevende magt in het volk is, zoo in geestelyke als in borgerlyke zaeken.

De fransche bisschoppen lieten zoo zwaere om-

werping niet ongemerkt henen gaen. Dertig van hun teekenden den 30 october een geschrift, onder den titel van *Uytlegging der grond-regels op de civile constitutie van den clergé*, in het welk zy de menigvuldige dolingen en misslaegen der gezeyde constitutie aentoonden. Andere bisschoppen zonden herderlyke brieven, om hunne diocesaenen te wederhouden van de kerk-scheuring. Maer de belhaemers der nieuwgezinde wisten de stemmen van de waere herders te verdooven met beschimpingen en lasteringen. Zy gingen nog voorder. Den 27 november maekte de assemblée een decreet, dat alle de bisschoppen en pastors getrouwigheyd moesten zweiren aen de civile constitutie, op straf dat zy zouden gehouden worden als aen hunne pastoryen of bisdommen gerenonceert te hebben. Den dag om te zweiren was gestelt den 4 januarius 1791. Ontrent 70 geestelyke van de assemblée deden den gevraegden eed: de andere weygerden dien. 29 Pastors binnen de stad Parys hadden liever hunne pastoryen te verliezen, als zig met den eed te besmeuren. Wat aengaet de bisschoppen, van 135 vond men maer vier, de welke onder den standaard der nieuwe constitutie wilden dienen. Zoo haest als men van het weygeren van den eed verzekert was, begon men te zorgen, om andere in hunne plaets te stellen. Den 25 februarius zyn gewyd de eerste constitutionele bisschoppen, en aldus is de kerk-scheuring voltrokken. De oude wettige bisschoppen moesten vlugten of wierden met geweld verdreven. Den paus Pius VI, door zyne breve van den 13 april, verklaerde, dat de nieuwe wydingen der bisschoppen ongeoorloft, onwettig, heyligschendende waeren. Veele luysterden naer de stemme van den opperherder, en keerden weder van den kwaeden weg, die zy ingegaen waeren: maer het grootste getal der constitutionele kerk versteende zig in het scisma, en dede zien, dat het gemakkeliker is te vallen, als op-te-staen.

Het jaer 1792 is vermaerd door ongehoorde wreedheid, door het deporteren of uytjaegen der priesters, door moorden zoo buyten Parys, als binnen de stad, door de vernieting van het koningsdom, door de gevangnisse van den koning Ludovicus XVI, den welken ter dood gebragt is den 21 januarius 1793. In dit jaer was de wreedheid onvergelykelyk schrikkeliker ten opzigt van de priesters: en gelyk men misschien geene zwaerdere vervolging vind in de historie der eerste eeuwen van't christendom, zoo heeft men ook in het jaer 1793 vernieuwt gezien de kloekmoedigheyd der martelaeren van de eerste eeuwen.

In dat zelve jaer, den 22 october, is begonst den nieuwen almanach, volgens den welken de maenden, elke van dertig dagen, moesten verdeylt zyn in dry *decaden*, en den laesten dag van elke *decade* tot rust-dag gegeven was, om door dezen middel te doen vergeten de dagen welke de roomsch-catholyke religie aan den dienst van God toegeheylt heeft. In het zelve jaer ontstond eene nieuwe afgoderye in Vrankryk door het aanbidden van de *reden*, of van de onzuyvere afgodinne door de welke de *reden* verbeeld was. Dan hebben ook verscheyde priesters hunnen staet afgezworen, en zelfs eenige bisschoppen. Met een woord bynaer alle de goddelooze wenschen der nieuwe filosofhen zyn dan volbragt, niet nogtans, gelyk zy beloôft hadden, om het volk vry en gelukkig te maeken, maer om de ongehoordste tyrannie op-te-regten (a).

In't jaer 1792, den 14 november, kwamen de Fransche binnen Brussel, onder het bevel van den generael Dumourier, en volgens zyn *manifest* uytgegeven den 8 november, kwamen zy *als ge-associeerde en broeders* der Nederlanders. Den generael arriveerde tot Brussel den 23 december.

(a) Histoire abrégée de l'église, etc., 2 partie, pag. 270.

In 't jaer 1793, den 10 januarius, den heer Daniël Sirejacob, priester en capellaen der kerk van de H. Gudula, van wegens eenen allerweêrdigsten heer gewaerschouwt zynde, dat het HH. Sacrament van Mirakel, in de voorschreve kerk berustende, in het uysterste gevaer was van door de goddelooze weggehaelt en mishandelt te worden, heeft op den zelven dag, wezende donderdag, naer het lof ontrent vyf ueren, uyt het zilver Tabernakel genomen de remonstrantie met het goude kruys, bezet met diamanten, in 't welk de heylige miraculeuse Hostien bewaert worden, ende gebragt in de sacristye, ten bywezen van Joannes-Baptista de Leeuw, meyer der sacristye, en van Livinus de Coen, stoel-stelder, welke hy verzogte, om te willen tot getuygenen dienen van het gene hy dede, op tyd en stond, wanneer hunne getuygenisse door hunne overheyd zoude gevraegt worden. Dan heeft hy in hunne tegenwoordigheyd het gezeyd kruys met de HH. Hostien gesloten in het zelve houte kasken, in 't welk die gesloten geweest waeren in 't jaer 1789, wezende bekleed met roode zyde, en met fluweel van 't zelve couleur gevoeyert, ende hebbende de gedaente van een kruys. Het kasken heeft hy toegebonden met een rood lint, en het zelve met een cachet op zes verscheyde plaetsen gezegelt. Dan gaf hy zyn cachet in handen van Livinus de Coen, om het te bewaeren, en op bekwaemen tyd tot getuygenis te doen dienen. Dit gedaen zynde, heeft hy den hoogwêerdigen schat gedraegen op het groot Beggyn-hof van Brussel, ende verborgen by zyne zuster beggyntie, dien stellende op haere kamer, zelfs buyten wete van haere twee mede-zusters. De HH. Miraculeuse Hostien zyn aldaer gebleven tot den 13 april 1793.

De voorzorg, welke men gebruykt hadde den 10 januarius, om de gezeyde heylige Hostien buyten

gevaer te stellen, verdient den hoogsten lof. Den 6 meert van't zelve jaer, deden eenige fransche officieren open slaen de deure der kerk van de H. Gudula, regt over de dry trappekens, en de kerk bezetten met militairen, op dat niemand, als de hunne, zoude kunnen inkomen. Zy braken open de chooren, de sacristye, de offerblokken, de kassen of schappraeyen; braken in stukken de zilvere kandelaers en andere zilvere cieraeden, trokken de galonnen van de ornamenten, en de stoffen verbrandden zy in het vuer, 't welk zy in de zelve kerk voor de vunte gestoôkt hadden.

Eenen officier riep menigmael, dat *hy wilde en moeste het HH. Sacrament van Mirakel hebben, om het naer Vrankryk te transporteren.* Dit zогten zy den 6, 7 en 8 meert: zelfs deden zy eenige zarksteenen opligten, en graven openen, in hope, zoo zy zeyden, van het zelve daer te vinden. Wat aengaet de andere geconsacreerde Hostien welke zy vonden in het Tabernakel, een christelyk hert schroomt te verhaelen of te hooren verhaelen, hoe dat de zelve alsdan onteert en mishandelt zyn.

Van deze en meer andere grouweldaeden, sacrilegien, heyligschenderyen en dieveryen, bedreven in de kerk van de H. Gudula, op de dry gemelde dagen, heeft *Joannes Cans*, koninglyken notaris geadmittleert van den Raed van Brabant, den 10 april 1793, een *proces-verbael* gemaekt, gehoord hebbende verscheyde getuygenen, die de zelve grouweldaeden gezien en bygewoont hadden. Dit proces-verbael eyndigt met de volgende woorden.

Aldus gedaen ende geattesteert binnen Brussel, dato als vooren (te weten, den 10 april), ter presentie van d'heer ende meester LUDOVICUS-CONSTANTINUS BOSQUET, advocaet in den souvereynen Raede van Brabant, meester JOANNES-BAPTISTA CATOIR, insgelykx notaris, sieur BARTHOLOMEUS KIPS, ende sieur

PHILIPPUS DANLÉE, als getuygen hier toe aenzogt zynde, de originele minute dezer bekleed met eenen behoorlyken zegel, door de attestanten, heere requirant, ende getuygen, benevens my onderschreven notaris, behoorlyk onderteekent. Leeger stond. Quod attestor, onderteekent: *J. CANS*, notaris.

De *copye authentiek* van dat proces-verbael is gedrukt in 't jaer 1793.

Den 12 meert kwamen de commissarissen der nationale conventie, Gosuin en Merlin, als ook den borger Sandelin, representant der stad Brussel, de kerk van de H. Gudula bezigtigen. Ziende de verwoesting der kerk, en hoe dat de HH. Hostien uyt het Tabernakel op den vloer gestroeyt lagen, bekenden zy, noyt grootere boosheyd gezien of gehoord te hebben, en schenen van droefheyd te bezwyken. Eenige priesters alsdan ook in de kerk gekomen, verzaemelden de HH. Hostien. De commissarissen verzogten den borger Sandelin, de kerk gesloten te houden voor 't volk, en niemand te laeten inkomen als met eene caerte, tot dat de kerk eenigzints in staet zoude gestelt zyn. Zy is geopent den 20 meert. Den 23 van die maend gaven de representanten oorlof en order aen eenige commissarissen, en aen den procureur Mintens, om te gaen reclameren alle het zilverwerk het gene nog in de munte was, zoo van de kerk van de H. Gudula, als van de andere kerken binnen en buyten de stad. Een deel van het weggevoert zilverwerk, dog zeer geschonden of gebroken, is dien zelve dag in de kerk wedergebragt, ontrent den avond. Dien zelve avond ende 's nagts is het Fransch leger afgekomen langs verscheyde poorten, en in stilte door de stad vertrokken, zoo dat men den volgenden dag, wezende den 24 meert en palmen-zondag, ontrent den noon geene Fransche soldaeten meer in Brussel zag.

Van de grouwzaeme verwoesting der meermaels

gemelde kerk van de H. Gudula, heeft den notaris J.-G.-M. Stevens, daer toe aenzogt zynde door den rent-meester en controlleur der kerk, een *proces-verbael* opgesteld den 13 meert 1793.

Wat aengaet de HH. Hostien, die, uyt het Tabernakel genomen, door de kerk geworpen, en, gelyk gezeyt is, van de priesters by een verzaemelt waeren, men heeft die gestelt in eene zilvere dooze, van binnen verguld, hebbende van buyten een latynsch opschrift, 't welk overgesteld in 't vlaemsch, luyd als volgt :

Naerkomelingen, hoort en schroomt.

*Het goddeloos en wreed samen-rotzel der fransche,
Afgezworen hebbende den ouden gods-dienst,
Door geheel het fransch ryk de kerken berooft, de
graf-steden ontëert hebbende, vermoord, verjaegt
hebbende de gezalfde des Heere,
Besmeurt zynde met het vergoten konings-bloed,
Heeft eyndelyk in de kerk der H. Gudula binnen Brussel,
Van den zesden tot den elfsten Meert*

DES JAERS 1793.

*Tot mede-hulpers in zyne grouwel-daeden aengenomen
hebbende het schuym des volks,
Als door eene raezende koôrts tegen God zelfs woedende,
Op dat niets aen de schelm-stukken ontbreken zoude,
De priesterlyke kleederen, de gewyde vaten en ciraeden
der kerk,*

*Gescheurt en gerooft,
En de allerheyligste Hostien hier in gesloten
Ter aerde geworpen en vertrappelt.*

Verniedyd zy hunne raezerny : dat myne ziele niet
en kome in hunne raedspleging. Gen. 49. 8. 6 et 7.

Die dooze door den pauselyken Nuntius gezegelt,

is nu gestelt in de remonstrantie van het HH. Sacrament van Mirakel, op dat de christene geloovige, door eene vermeerderde godvrugtigheyd, zouden tragten aen den zaligmaeker des weirelds weder-tegeven de eer en glorie welke hem ontnomen is, niet alleen door de booze Joden in 't jaer 1570, maer ook door de boozere apostaaeten in het jaer 1793.

Ik hebbe gezeyt, hoe dat de HH. miraculeuse Hostien den 10 januarius 1793, door den heer Daniël Sirejacob, priester, zyn verdraegen en verborgen geweest by zyne zuster op het groot beggyn-hof. Naer dat de Fransche vertrokken waeren, ende de stad in ruste gebragt, heeft den 15 april van 't zelve jaer, ontrent dry ueren naer middag, den zelve heer Sirejacob, met den E. heer Steenen, deken der kerk, met den E. heer Marcus - Antonius Van Dorselaer, als ook met Joannes-Baptista de Leeuw en Livinus de Coen, boven nog gemeld, en die tot getuygenen moesten dienen, zig begeven naer het beggyn-hof, ten huyze van zyne zuster, om de miraculeuse Hostien aen den E. heer deken ter handen te stellen. Voor eerst nam men aendagt op de zegels, men confronteerde die met het cachet, 't welk den voorzeyden de Coen in bewaernisse hadde. Dan wierd het kasken geopent, en men vond in het zelve het goude kruys met de miraculeuse Hostien. Den E. heer deken herkende, de zelve te zyn, welke hy in de voorzeyde kerk altyd gezien hadde. Den heer Sirejacob wierd belast, die te draegen in het Tabernakel der kerk van 't beggyn-hof, en den sleutel van het Tabernakel, naer dat het gesloten was, by hem te houden. Des anderdags, den 14 april, dag door het capittel van de H. Gudula gestelt om het HH. Sacrament van Mirakel uyt de kerk van het beggyn-hof naer die van de H. Gudula weder-te-draegen, zyn in de kerk van 't beggyn-hof twee solennele Missen gezongen, de eerste ten zes.

ueren, de tweede ten acht ueren. Deze geeyndigt zynde, is in de zelve kerk plegtiglyk ingehaelt den doorlugtigsten en Eerw. heer aerts-bisschop van Nisibe, graef van Brancadoro, apostolyken legaet van zyne heyligheyd den paus Pius VI. Ook is'er ingehaelt den graef van Metternich, volmagtigden minister van zyne keyzerlyke en koninglyke majesteyt Franciscus II: het capittel der collegiaele kerk aldaer wezende in hun gewaet van processie. Weynig voor 10 ueren gaf den voorzeyden heer nuntius de benedictie met 't HH. Sacrament, naer welke volgde de processie uyt het beggyn-hof, langs de Torf-Senne, Visch-Merkt, Kieke-Merkt, voor by Sinte-Nicolaus kerk, langs de Groote-Boter-Merkt, over de Groote-Merkt, voor by het Stad-Huys, langs de Heuvelstraet, Gersse-Merkt, Magdeleenen-Steenweg, Cante-Steen, Koper-Beek, Hout-Merkt en Parochiaen - straet, naer de voorzeyde collegiaele en parochiaele kerk.

Deze processie is vergezelschapt door zyne excellentie den minister voorzeyd, het capittel der collegiaele kerk, den raed van Staet, den raed van Brabant, het magistraet dezer stad, de vyf gildens ende ambachten, alle met licht, als ook de parochien, religieusen, en broederschappen der stad, en menige andere godvrugtige borgers. Veele huizen, waer men passeerde, waeren met brandende keêrssen verciert. Ontelbaere vremdelingen vervulden de straten, lovende en gebenedydende den Heer. De processie eyndigde met eene solemnele Misse, gecelebreert van den meermaels gemelden apostolyken nuntius; naer welke men zong *Te Deum*, alles tot hersteltenis van de eer, welke in de maend meert aen het HH. Sacrament ontnomen was, als ook tot dankzegging over de bewaernisse der miraculeuse Hostien.

In 't jaer 1794 verleende zyne heyligheyd den

paus Pius VI aen Nederland eenen *Jubilé*, te verdienen binnen de vyftien dagen van paesschen, van den 15 april tot den 27 der zelve maend. De eerste beweêg-reden om welke den paus dien *Jubilé* toestond, was, dat de Nederlanders zeer wel betoont hadden, dat zy, de verkeerde nieuwigheden verzaekende, het catholyk geloof beminden. In dat zelve jaer is den keyzer Franciscus II, den 23 april, gehuld als hertog van Brabant. Hy verliet Nederland den 15 junius.

Om dat men reeds den inval der Fransche vreesde, hadden eenige priesters der kerk van de H. Gudula het HH. Sacrament van Mirakel daer uytgedraegen, te weten, den 22 mey 1794, ende in bewaernisse gestelt ten huyze van Joannes-Josephus Huygh, kerk-meester. Welkdaenige zorg zy gebruykt hebben, om van de indentiteyt of wezendheyd der zelve miraculeuse hostien verzekert te blyven, zal gezeyt worden op't eynde van dit capittel.

De Fransche kwamen binnen Brussel den 21 Julius van 't zelve jaer. Den 30 september 1795, declareerde de nationaele conventie, dat de veroverde provincien in Nederland en het land van Luyk vereenigt waeren met de fransche republique. In het volgende jaer moesten hier, even als op andere plaetsen, de kroonen en schepters in de kerken weg-genomen worden, als ook weg-genomen de krayssen op kerken en torens, immers alle uytwendige teekens van godsdienstigheyd. De onderhouding van den *decadi*, den catechismus der regten van den mensch, de tempels der reden, menigvuldige andere listen, aengeleyd om in de herten der Nederlanders de religie te verdooven, waeren de groote bekommerissen van de bestierders der republique. De naemen zelve, welke men gaf aen sommige straeten, gaven te kennen, dat'er noch hemel te verhoppen, noch helle te vreezen was.

Den 4 augustus 1796, decreteerde *den raed van de vyf honderd* de confiscatie der goederen van den clergé in Nederland. Den 18 september, is officielyk van Parys toegekomen het decreet tot vernieting der abdyen en kloosters in de negen vereenigde departementen van Nederland. Tot uytvoering van dat decreet, zyn tot Brussel uyt hunne kloosters verjaegt de volgende religieusen mans-persoonen:

Den 31 october, de PP. Minder-Broeders-Recolletten. Hun klooster en kerk is, in 't jaer 1797, verkogt en afgebroken. Men heeft 'er een Botermerkt gemaekt.

Den 3 november, hebben de PP. Minimén hun religieus habyt moeten afleggen. Den keyzer Josephus hadde den 31 meert 1787 hun klooster ont-nomen, dog de kerk gelaeten. Zy woonden ontrent de zelve. Deze kerk is blyven staen, en dient nu tot succursaele.

Den 4 november, zyn de PP. ongeschoende Carmelieten of Discalcen uyt hun klooster verdreven. Dit klooster met de kerk is blyven staen, dog zeer vervallen.

Den 8 november, de PP. Capucienen. Hunne kerk en klooster ligt teenemael afgebroken.

Den zelve dag, de PP. Augustynen. Eenige particuliere hebben hunne kerk gekogt, in hope van-ze tot den gods-dienst te bewaeren. Nu is die tot eene bid-plaets geopent.

Den 9 november, de PP. Lieve-Vrouwe-Broeders. Hun klooster en kerk is verkogt in 't jaer 1797, en teenemael afgebroken.

Den 12 november, de PP. Predikheeren. Hun klooster is verkogt het volgende jaer, en ten deele afgebroken.

Den 27 november, de Alexianen ofte Celle-Broeders, welker plicht was, de ziekene en krank-zinnige by-te-staen, de doode te begraeven. Hunnen bouw dient tot woonste van arme lieden, die onderhouden worden uyt de inkomsten van den algemeynen armen.

Den 3 december, de PP. Bogaerden. Hun klooster is gebruykt tot eenen *bureau* der *bienfaisance*. De kerk is gebleven, maer zonder gebruyk.

Den 14 november van't jaer 1797, de heeren Oratoren. Hun klooster is het algemeyn weezen-huys geworden.

Boven is gezeyt, dat de PP. Carthuyzers gesupprimeert waeren in het jaer 1785, te weten, den 5 mey.

Hier by moeten wy voegen, dat de abdy van Coudenberg vernietigt is den 31 mey 1786.

Wat aengaet de kloosters der religieuse vrouwpersoonen binnen Brussel, ik zal hier ook die noemen, de welke ten tyde van den keyzer Josephus gesupprimeert waeren, om dat eenige van hun zig herstelt hadden voor den inval der Fransche.

Het klooster der Clarissen, gezeyt de ryke, ofte Urbanisten, vernietigt den 28 april 1783, was herstelt in't jaer 1790. De religieusen zyn'er door de Fransche uytgezonden. Men heeft hunne kerk bewaert, en een weynig vergroot, welk nu dient tot succursaele.

Het klooster van Sinte-Peeters-Nonnen, onder den regel van den H. Augustinus, is gesupprimeert den 10 april 1783. Dit klooster dient tot gast-huys of hospitaal van zieken, en de kerk is gebleven tot gerief der zelve.

Het klooster der nonnen van de H. Elisabeth, op Sions-Berg, is vernietigt den 6 mey 1783. Alzoo deze hunnen eygen rent-meester hadden, is hunne gemeynte nog eens door de Fransche vernietigt.

Het klooster der ongeschoende Carmeliteressen was vernietigt den 9 mey 1783. De gemeynte vertrok den 10 junius van't zelve jaer, naer't klooster van hun order, in de stad van den H. Dionysius, gelyk nog verhaelt is. Deze gemeynte, ten getalle van zeven, is weder tot Brussel ingekomen den 25 ju-

nus 1790. Men bouwde voor de zelve een klooster niet verre van de kerk van den Zaevel. Uyt dit zyn de religieusen weg-gejaegt den 12 november 1796. Dit klooster is verkogt in 't jaer 1797, en ten deele afgebroken, dusdaeniglyk, dat 'er eene nieuwe straet gemaekt is.

Het klooster der Brigittinerssen, vernietigt den 21 mey 1784, heeft men niet meer herstelt. De kerk en eenige bouwen zyn 'er gebleven, dienende tot gebruyk van eenen bier-brouwer.

Het klooster der Capucinerssen, gesupprimeert den 24 mey 1784, heeft men vernieuwt en zelfs verbeterd in 't jaer 1790. De Capucinerssen zyn 'er uytgejaegt den 5 november 1796. Hun klooster is verkogt in 't jaer 1797.

Het klooster der Engelsche Benedictinerssen is ook ontrent dien tyd verkogt: men heeft het teenemael afgebroken. De nonnen hadden het verlaeten in het jaer 1794, voor het inkomen der Fransche, en vertrokken naer Engeland, uytgenomen de abdisse de welke, om haeren hoogen ouderdom, de reyse niet konde ondernemen. Zy bleef in deze stad met eene leeke-zuster tot haeren dienst, en is gestorven in meert 1799.

Het klooster der Arme-Clarissen, gesupprimeert den 21 mey 1785, is herstelt in 't jaer 1790. De religieusen in het jaer 1796 daer uyt gedreven, gingen woonen in het klooster van Berlaymont: dog zy moesten dit ook verlaeten den 7 november 1796. Het klooster der Clarissen heeft eerst gedient tot een militaire gast-huys, daer naer is het teenemael afgebroken, en men heeft 'er eene straete gemaekt met veele huizen.

De reguliere Canonikerssen van Berlaymont wierden gedwongen uyt hun klooster te gaen den 31 mey 1797. Hun klooster begon afgebroken te worden in het jaer 1798. Men heeft op hunnen grond veele

huyzen gebouwt, als ook op den grond van de Engelsche Benedictinerssen, tusschen welke bouwen eene straet getrokken is.

Het klooster der Visitantien is, door de commissarissen, met geweld geopent in de maend november 1796. De militairen gebruyken den bouw.

De Engelsche predikerinnen, ofte religieusen van 't order van den H. Dominicus, hebben de stad en het land verlaeten in het jaer 1794, voor de inkomste der Fransche.

Het klooster van Jericho, priorye van reguliere canonikerssen van 't order van den H. Augustinus, staende by de Graen-merkt, is gesupprimeert den 16 mey 1783. Van de kerk heeft men eene bakkerye gemaakt, om het brood der militairen te bakken. Door den hof is eene straet getrokken, de andere gronden verkogt, en met huyzen bebouwt.

Het klooster van de H. Maria Magdalena, genaemt Bethanien, is gesupprimeert den 14 mey 1783. Den bouw en grond is verkogt; men heeft 'er een vleesch-huys gemaakt en eene straet.

Het klooster der Annuntiaten is vernietigt den 25 mey 1784.

Het klooster der Urselien, dienende voornamendlyk tot onderwys der jongheyd, heeft nogtans ook het algemeyn lot moeten onderstaen. De religieusen zyn 'er uytgejaegt in 't jaer 1798. Nu wonen in het zelve veele oude schaem-arme lieden, zoo mans als vrouwen, die daer onderhouden worden door de aelmoessen van mildaedige borgers.

Het klooster der Lorrainoisen is vernietigt den 24 meert 1787. Een deel van hunnen bouw dient tot scholen der studenten.

Het klooster der Zwarte-Zusters, welke ingestelt zyn om de ziekene te dienen, is verkogt, en men heeft 'er verscheide huyzen gebouwt. De religieusen daer uyt gejaegt in 't jaer 1798, hebben tot woonste gekregen een deel van 't klooster der PP. Bogaerden.

Het gast-huys van den H. Joannes op den Poel, is gebleven, dog met groote verandering in de bestiering. De kerk van den H. Joannes dient ook tot ziek-huys. De religieusen hebben tot oeffening van den gods-dienst enkelyk de choor behouden.

Uyt het gods-huys van de H. Gertrudis, by het welk een klooster van nonnen onder den regel van den H. Augustinus gevoegt was, zyn de nonnen weggejaegt in 't jaer 1798 : nu woonen daer veele oude schaem-arme-lieden, zoo mans als vrouwen, die daer onderhouden worden door de mildheyd van veele borgers, en door de kleyne aelmoesen welke men wekelyks vraegt in veele herbergen.

Den bouw van 't kleyn Beggyn-hof is verkogt, en door de koopers dusdaeniglyk verandert, dat men 'er geenen schyn van kerk of klooster ziet.

Het groot Beggyn-hof heeft nog eenigsints zynen schyn behouden. De kerk is parochiaele geworden.

In 't jaer 1797, den 20 october, is, den cardinael aerts-bisschop van Mechelen Joannes-Henricus van Frankenberg, gevangen, door Brussel weg-gevoert, om over den Rhyn gestiert te worden (*a*). In het zelve jaer, den 5 november, heeft den *raed van de vyf honderd* goedgekeurt de resolutie, volgens welke alle de capittels, enkele beneficien, en alle weireldlyke corporatien, zoo van het mannelyk, als van het vrouwelyk geslagt, afgeschaft wierden. De volgende jaeren zullen niet min lang vermaerd blyven door het deporteren of wegvoeren der priesters naer Cayenne, naer de eylanden van Ré en Oleron. Welke priesters alsdan uyt Brussel weg-gevoert zyn, vind men in de *generaele lyste der gedeporteerde*, in de fransche tael gedrukt tot Rochelle.

In 't jaer 1798, den 15 februarius, wierd den paus Pius VI berooft van zyne souvereiniteyt, in Roomen,

(*a*) L'Homond, Hist. abr. de l'église, 2 part., pag. 277.

en wierd in die stad uytgeroepen, dat het volk zyn oppergezag weder bekomen hadde. In den nagt tusschen den 19 en 20 der zelve maend, voerde men den HH. Vader buyten de stad, en Roomen wierd overgelevert aen alle de wan-orders, eygen aen diergelyke revolutie. Verscheyde cardinaelen stelde men gevangen, de andere behielden hunne vryheyd door de vlugt. Pius VI hadde eenige rust gevonden in het Carthuizers-klooster, by Florentien. De vyanden der religie hier over misnoegt, vervoerden hem, den 27 meert 1799, naer Boulogne, van daer naer Parma, voorders naer Turin, tusschen onophoudende en zwaerste ongemakken. In de maend mey bragten zy hem in Vrankryk, den 14 julius tot Valence, waer hy stierf den 29 augustus, oud een-en-tachentig jaeren, acht maenden, twee dagen, naer dat hy de kerk vier-en-twintig jaeren, zes maenden en veertien dagen heyliglyk bestiert hadde. De haeters van den gods-dienst hadden verhoôpt, dat eenen gevangen en gebannen paus zoude versmaed worden in Vrankryk, dat de religie versmaed in den persoon van haer opper-hoofd zoude haere kragt verliezen, dat den stad-houder van Jesus-Christus, mishandelt als eenen misdaedigen, zoude dienen tot zegen-prael van de ongeloovigheyd. Zy vonden zig bedrogen in hunne ydele hope. Noyt hadde Pius VI grondhertigere eer ontfangen in zyn paleys van Roomen, als dat hy ontfing op den weg van zyne verbanning, ende het scheên, dat hy in Vrankryk maer vervoert was, om'er te vernieuwen de liefde der religie, de eerbiedigheyd tot den H. Stoel, en om te getuygen de onmagt en de schande van de verwaende philosophie.

Het fransch gouvernement van dien tyd, of het *directorium*, viel neder weynigen tyd naer de dood van Pius VI. In dat zelve jaer wierd den generael Bonaparte eersten consul. Dezen wierp om verre

veele

veele wetten, uytgevonden om de goddelooze tyrannie te ondersteunen. Hy verdreêf den geessel der inlandsche oorlogen. De deportatie hield op, en de bedrukte weggevoerde keerden weder naer hun vaderland.

Het jaer 1800 verdient eene bezondere aendagtigheyd by alle waere geloovige. De nieuwe philosophie ofte vrygeestigheyd hadde zig beroemt, dat Pius VI den laesten der pausen zoude wezen, ende dat in en met hem de roomsche kerk haer eynde zoude vinden. Dog in het gezeyd jaer zag men klaerder, als dat men misschien in voorige tyden gezien hadde, dat Jesus-Christus is den koning der koningen, den heer der heerschende, en dat hy alles bestiert tot luyster van zyne kerk. Roomen was in de magt van de onchristene. Veele souvereynen van Italien hadden hunne staeten verloren. De cardinaelen der H. roomsche kerk doôlden verstroeyd. Menschelyk gesproken het scheên niet mogelyk, eenen nieuwen paus te kiezen. En ziet, op korten tyd keerde bynaer geheel Italien weder tot zyne oude meesters. De nieuwe republieken van Roomen en van Napels verdwenen als den rook. Den keyzer van Duytschland, geholpen door de Russen, over al winnaer en zeer verschillende van Josephus II, spande geheel zyne zorg aen, om den keus van een nieuw opperhoofd der kerk gemakkelyk te maeken. De cardinaelen, door hem aengezocht, verzaemelden van verscheyde kanten en kwamen by een, ten getalle van 43, in de stad Venetien, welke sedert weynigen tyd onder het keyzerlyk gebied gekomen was. Den cardinael Chiaramonte wierd 'er paus gekozen den 14 meert 1800, en uyt eerbied voor zynen weêrden voorzaet, wilde hy genoemt zyn Pius VII. Hy kwam plegtiglyk binnen Roomen den 3 junius, waer hy met de uysterste vreugd ontfangen wierd.

Den 30 april 1800, Breve van den nieuwen paus Pius VII aen den aerts-bisschop van Mechelen. Den HH. Vader vernieuwt en bevestigt den lof die zynen *allerwysten voorzaet*, zegt hy (Pius VI) aen Joannes-Henricus gegeven heeft. Hy schryft, dat hy, en de geheele heylige kerk, aen den cardinael van Frankenberg groote dankbaerheyd schuldig is, om het wonderbaer voorbeêld van christelyke verduuldigheyd en sterkte, met welke den cardinael, om de eenheyd van de kerk, en om de onderdaenigheyd aen den apostolyken Stoel te bewaeren, aermoede, gebrek, bespottingen, kerkers, ballingschap en andere ellenden onderstaen heeft; en dat 'er niet een land, niet eenen hoek des werelds te vinden is, waer de christene niet versterkt geweest zyn in 't geloof en in de religie door 't voorbeêld van Joannes-Henricus. Den HH. Vader verzoekt zyne hulp, om in die gevaerlyke tyden de H. kerk te bestieren. *Helpt my, door uwe gebeden*, zegt den paus, *helpt my door uwen raed. Want hoe zeer gy bekwaem zyt, om raed te geven, zien wy in uwe antwoorden vervuld met sterkte en wysheyd, door welke gy gebragt zynde voor koningen en land-bestierders, klaerlyk getoont hebt, dat den Vader des lights u ingaf, wat gy op die ure moeste spreken: zoo dat ieder-een in U konde leeren, wat hy moeste denken, gevoelen en spreken, om aen de belangen der H. kerk niet naedeelig te wezen, etc.*

Ondertusschen hadde den eersten consul Bonaparte door de victorie van Marengo herwonnen bynaer al wat Vrankryk in de voorige nederlaegen verloren hadde. Wel haest maekte hy kenbaer, dat het hem aengenaem zoude wezen, onderhandelingen met den paus te beginnen, om den catholyken gods-dienst in Vrankryk te herstellen. Zyne Heyligheyd, naer dat de zaak een weynig gevoordert was, benoemde vier personen, en den eersten consul dry, om eene

over-een-komste ofte conventie op-te-stellen. Den 15 julius 1801 teekenden zy het concordat bestaende in zeventien artikelen, volgens de welke de catholyke, apostolyke en roomsche religie vrylyk in Vrankryk geoeffent zoude worden. Den paus Pius VII bevestigde dit concordat tot Roomen den 15 augustus van 't zelve jaer, door zyne Bulle beginnende met deze woorden, *Ecclesia Christi*. Hy zeyde in deze Bulle, dat de kerk niet alleen heylig, catholyk ende apostolyk, maer ook een zyn moeste, gegrondvest op de vastigheyd van eene steenrots, ende dat zyne groote begeerte, om Vrankryk tot de eenheyd van den heyligen Stoel weder-te-brengen, hem dit concordat dede goedkeuren, en door zyne apostolyke autoriteyt bekrachtigen.

In dat concordat was besloten, dat den apostolyken Stoel, naer raed gehouden te hebben met het fransch gouvernement, eene nieuwe omschryving van bisdommen zoude maeken, en dat den paus aan de titulaire bisschoppen den voorstel zoude doen, van hunne bisschoppelyke Stoelen te resigneren. Dit dede Pius VII door eene breve uytgegeven den 15 augustus 1801, op welken dag hy het concordat goedgekeurt ende bevestigd hadde. De bisschoppen voor het meerder deel volkwamen aan het verzoek van zyne Heyligheyd, en resigneerden hun bisdom: onder deze was den cardinael aerts-bisschop van Mechelen, den welken, alsdan tot Borken ballingwezende, de demissie van zynen primatiaelen Stoel gaf den 20 november van 't gezeyd jaer.

Den 29 november 1801, teekende den paus zyne Bulle beginnende met deze latynsche woorden, *Qui Christi Domini*, en welke eene bezondere aendagtigheyd weêrdig is. Pius VII begon deze Bulle, met te verklaeren, dat hy, gestelt zynde stadhouder van Jesus-Christus op d'aerde, om te bestieren de kerke Gods, vlytiglyk aenveêrden moeste alle goede ge-

legendheyd , welke hy vond , om de geloovige tot den schoot der kerk te brengen, en om de catholyke *Eenheyd* in Vrankryk te bewaeren. Tot dien eynde vernietigde hy alle de oude bisdommen in de geheele uytgestrektheyd der fransche republique, ende erigeerde hy, ofte regtte op, tien nieuwe metropolitaene kerken, en vyftig bisschoppelyke kerken, voor zoo veele aerts-bisschoppen en bisschoppen. De magt en den last van dit uyt-te-voeren gaf hy aen den cardinael Caprara, legaet van den apostolyken Stoel by den eersten consul der fransche republique. Wat aengaet de bisschoppen, welke tot dan toe hunne gevraegde demissie niet gegeven hadden, den paus derogeerde aen hunne toestemming, en hy verbode hun de oeffening van hunne jurisdictie. Hy vernietigde al wat zy zouden doen uyt kragt van hunne jurisdictie.

Voorders in deze Bulle, *Qui Christi Domini*, wierd geen gewag gemaekt van de bisdommen opgericht volgens de *civile constitutie* van den clergé, van welke boven gesproken is. Deze schismatieke bisschoppen wierden aengezien even als of zy 'er noyt geweest waeren; en den paus hadde niet noodig, te vernietigen de jurisdictie van personen, die noyt jurisdictie gehad hadden (a).

In 't jaer 1802 den 15 april, is het concordat van den 15 julius des voorlede jaer, tusschen den H. Stoel en het fransch gouvernement aengegaen, voorgedraegen aen het wetgevende corpus, 't welk het zelve aennam, en daer van eene wet van staet maekte. Te samen met het concordat dede het gouvernement door het wetgevende corpus ook aennemen de artikelen *organiques* genoemt, als dienende tot uytlegging en bepaeling van het concor-

(a) Mémoires pour servir à l'hist. ecclés., tom. 2, pag. 542.

daet, ende de welke, volgens den franschen schryver hier beneden geciteert (a), de kerk ten uystersten afhankelijk maekten van de weireldlyke magt. Ook heeft den paus Pius VII, aen wie men die artikelen te vooren niet getoont hadde, zig daer over beklagt in zyne aenspraek tot de cardinaelen, in het consistorie gehouden tot Roomen den 24 mey van 't zelve jaer, zeggende, dat hy verpligt was, de noodige modificatien en veranderingen in die artikelen te verzoeken. Hy voegde daer by, dat hy alle neêrstigheyd zoude aanwenden om die veranderingen te bekomen, en dat hy verhoôpte, die te zullen verkrygen door de wysheyd en de religie van den eersten consul en van de fransche natie; aengemerkt dat het gouvernement, willende de catholyke religie herstellen, te samen moeste willen al wat de heylige constitutie van deze religie vereyscht (b).

In het boven-gemeld concordat van zyne heyligheyd was besloten, dat elken bisschop, in zyn nieuw bisdom, eene nieuwe omschryving van parochien zoude maeken. In het jaer 1805, den 6 junius, teekende den nieuwen aerts-bisschop van Mechelen, Joannes-Armandus de Roquelaure, zyn decreet tot opregting en bepaeling der parochiaele en succursaele kerken in zyn aerts-bisdom. Volgens dit decreet zyn tot Brussel opgeregt de volgende:

1.° De parochiaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Capelle.

De succursaele kerk van de HH. Joannes en Stephanus.

De succursaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw van den Zaevel.

(a) Mémoires pour servir, etc., tom. 2, pag. 542.

(b) SS. D. N. Pii Papæ VII allocutio habita in consistorio secreto die 24 maji 1802, impressa Romæ 1802, apud Lazarium, rev. Cameræ Apost. typographum.

2.º De parochiaele kerk van de H. Catharina.

De succursaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw by den H. Bruno.

De succursaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Bystand.

3.º De parochiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula.

De succursaele kerk van den H. Jacobus op Coudenberg.

De succursaele kerk van den H. Nicolaus.

4.º De parochiaele kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Finis-Terræ.

De succursaele kerk van den H. Joannes-Baptista op het Beggyn-hof.

Hier is te bemerken, dat de opregting der kerk *by den H. Bruno*, ofte by het voorig klooster der Paters Carthuysers, niet uytgevoert is; maer dat men in de plaets genomen heeft de kerk der voorgewezenen Clarissen Urbanisten, gelyk ik boven gezeyt hebbe.

Ik hebbe hier vooren gemeld, dat het HH. Sacrament van Mirakel, in het jaer 1794, in bewaernisse gestelt was ten huyze van Joannes-Josephus Huygh, kerk-meester. Nu blyft 'er over te verhaelen, hoe dat het zelve bewaert is, en eyndelyk wanneer het naer de kerk van de HH. Michaël en Gudula wedergebragt is.

Den gezeyden kerk-meester stierf den 19 augustus 1801. Het en scheên niet geraedzaam, het HH. Sacrament van Mirakel in dat sterf-huys te laeten. Daerom schreef den cardinael aerts-bisschop van Mechelen den volgenden brief, overgesteld uyt het latyn.

JOANNES-HENRICUS, door de gratie Gods
Priester-Cardinael der H. Roomsche Kerk, van
Frankenberg en Schellendorf, aerts-bisschop van
Mechelen, primaet van Nederland, etc., etc.,
aen alle welke dezen zullen zien, Zaligheyd
in den Heere.

*ABNGEZIEN dat de HH. Miraculeuse Hostien, welke
in de collegiaele kerke der HH. Michaël en Gudula tot
Brussel bewaert wierden, door den E. heer M. A. Van
Dorselaer, canonik der zelve kerk ende priester, met
onze kennis op dezen beroerdesten tyd verborgen geweest
zyn, ende in bewaernisse gestelt ten huyze van den heer
Huygh borger van Brussel, getrouwt, en keik-meester
der gezeyde kerk: daerom Wy, gedueriglyk aendagtig
op de bewaering en verzekering van zoo grooten schat,
willende volgens onze pligt hier in voorzien, hebben,
terstond naer de dood van den voorgemelden heer Huygh,
gedagt, de Miraculeuse Hostien te doen draegen by on-
zen Vicarius-generael, ende het zelve te doen uytvoe-
ren door den gezeyden heer canonik Van Dorselaer,
den welken den eersten zig belast heeft met de bewaer-
nis van dien heyligen schat, en van wiens trouw ende
behendigheyd wy verzekert zyn door de neêrstige zorge,
welken hy op dezen moeyelyken tyd gedraegen heeft voor
het bewaeren van den bouw der gemelde kerk, als ook
van de goederen van dat luysterlyk Capittel, en den
welken noyt iet ondernomen heeft zonder onzen voorigen
raed en zonder onze goedkeuring. Zoo dan om het voor-
gemeld uyt-te-voeren, geven Wy mits dezen aen dien
heer canonik Van Dorselaer bevel ende magt, zoo veel
als het in Ons is, om die heylige Hostien volgens zyne
voorzigtigheyd uyt het voorzeyd sterfhuys weg-te-nemen.
ende die aen onzen Vicarius-generael in handen te stel-
len, tot dat wy eene meer verzekerde schuyt-plaets
zullen kunnen vinden. (Aen de weduwe van den gezey-*

den heer Huygh zullen betaelt worden de onkosten welke hy gedaen heeft om het dak der kerk te doen bewaeren en repareren , en tot andere noodzaekelyke werken). Tot teeken der waerheyd onderteekenen Wy dezen brief met ons eygen hand , en hebben Wy dien doen zegelen met onzen zegel. Gedaen tot Borken in Westphalien den 10 november 1801. Was onderteekent :

JOANNES - HENRICUS , aerts-bisschop
van Mechelen.

Onder stond : door bevel van Zyne Eminentie ,
A. VANDEN PUT , Secret.

Wanneer , door wie en met welke voorzorg , de HH. miraculeuse Hostien uyt Brussel naer Mechelen by den vicarius generael van den cardinael aerts-bisschop gedraegen zyn , leert ons den volgenden act , overgesteld uyt het latyn.

IN 'T jaer des Heere 1801 , den 18 der maend november , compareerden voor ons Joannes Hubertus de Landsheere , canonik theologael der metropolitaene kerk van den H. Rumoldus tot Mechelen , vicarius generael van den uytmuntensten heer cardinael aerts-bisschop van Mechelen , en voor de getuygen hier beneden te noemen ; 1.° den zeer Eerw. heer Marcus - Antonius van Dorselaer , canonik en kerk-meester der collegiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula tot Brussel ; 2.° den heer Petrus Huygh , koopman van Brussel ; 3.° den E. heer Franciscus Mintens , canonik der tweede fondatie van de voorgemelde collegiaele kerk. Van welke den eerst genoemden zeer Eerw. heer aen ons verklaert heeft , dat hy voor den inval der Fransche in dit land , te weten , den 22 mey van 't jaer 1794 , aen den Eerw. heer die hier den derden genoemt is , verzogt heeft , dat hy de miraculeuse Hostien welke in de voorgemelde collegiaele kerk bewaert wierden , op dat zy niet zouden vallen in de handen der goddelooze , door getrouwe

persoonen zoude doen draegen ten huyze van den heer Joannes-Josephus Huygh, kerk-meester der voorzeyde collegiaele kerk, den welken dit loopende jaer den 19 augustus gestorven is. Den E. heer Mintens, die hier den derden genoemt is, willende aen dit verzoek voldoen, heeft het den zelveu dag uytgewerkt, in't bywezen der getuygen Livinus de Coen, den 9 junius van dit jaer gestorven, en Joannes de Leeuw, koster der sacristye van 't HH. Sacrament van Mirakel. Aldus zyn de miraculeuse Hostien, tot dezen dag toe gesloten zynde in een houte kasse by forme van een kruys, bedekt met roode zyde, en ontrent eenen voet lang, met een wit zyden lint kruys-gewys omwonden, en met den zegel van den heer Mintens, op dry verscheyde plaetsen gezegelt (gelyk wy hier gezien hebben, en gelyk ons ook den zegel getoont is), als ook gezegelt men den zegel van den heer Huygh volgens dat zynen zone hier getuygt heeft, in het gezeyd huys van den heer Huygh, op eene verzeekerde en eerbaere plaets welke aen den eersten comparant is getoont, tot deze uere toe ongeschonden bewaert geweest. God zy lof.

Nogtans aengezien dat door de dood van den heer Huygh, vader van den comparant den welken hier op de tweede plaets genoemt is, den uytmuntensten en eerweêrdigsten heer onzen aerts-bisschop Joannes-Henricus, cardinael van Frankenberg, geraedzaem geoordeelt heeft, en zelfs eenigzints verzogt heeft, dat dien allerkostelyksten schat zoude gestelt worden onder de bewaering van zyn vicariaet (eerst daer van de visite gedaen zynde), zoo heeft den heer Petrus-Josephus Huygh, zone van den overleden kerk-meester, door den Eerw. heer van Dorselaer, den welken daer toe verzogt was, dien schat van daeg in myne handen gestelt, in de tegenwoordigheyd van die de welke hem op de reyze van Brussel naer Mechelen vergezelschapt hebben, te weten, den E. heer Joannes-Leonardus de Villers, onzen commissaris tot Brussel, en den E. heer

comparant op de derde plaets, als ook den heer Augustinus-Elias Cruckx, by ons het ampt van secretarius bedienende. Aldus gedaen tot Mechelen, in onze schuyl-plaets ten huyze van de zeer edele jouffrouwen Theresia, en Maria Franco, y feo De Briez; op den dag als boven.

Was geteekent: VAN DORSELAER, P.-J. HUYGH,
F. MINTENS, *Pr. en Can. der tweede fondatie.*

Getuygen: J.-L. DE VILLERS, *Pr. A.-E. CRUCKX,*
J.-H. DE LANDSHEERE, *Vicarius generael.*

Zoo dan wy declareren en getuygen mits dezen, dat wy, in de tegenwoordigheyd van den E. heer Joannes-Leonardus De Villers, en van den heer Augustinus-Elias Cruckx, de miraculeuse Hostien, in eene kasse gesloten gelyk boven beschreven is, met de allerdiepste eerbiedigheyd uyt de handen van den heer Petrus-Josephus Huygh ontfangen hebben, en dat wy hem bedankt hebben over den grooten dienst, welken hy aen de kerk van de HH. Michaël en Gudula, en aen onzen uytmuntensten heer cardinael aerts-bisschop bewezen heeft. Gedaen als boven:

Was ondertee kent: J. - H. DE LANDSHEERE,
Vic. gen.

Getuygen : J.-L. DE VILLERS,
A.-E. CRUCKX.

JOANNES-HUBERTUS DE LANDSHEER, *Vicarius-Generael van den uytmuntensten heer Cardinael Aerts-Bisschop van Mechelen.*

Wy verklaeren en getuygen, dat wy den 18 der maend november 1801, ten vier ueren naer middag, in onze huys-capelle, gekleed met een rochet, over-rok en stoel, in het bywezen van de EE. heeren Marcus-Antonijs Van Dorselaer, canonik der collegiaele kerk van de HH. Michaël en Gudula tot Brussel, Joannes-

*Leonardus De Villers, onzen commissaris tot Brussel, en Franciscus Mintens, canonik der tweede fondatie van de voorzeyde kerk, elke met eenen stool, ons be-
geven hebben tot de visitatie der miraculeuse Hostien, van welke in den boven-geschreven act gemeld is. Alles met de meeste eerbiedigheyd ende aendagt bezien heb-
bende, hebben de dry boven-genoemde EE. heeren verklaert, dat zy in de heylige Hostien geene de minste verandering bemerkten van sedert dat die in het huys van den heer Huygh te bewaeren gegeven waeren. Zoo dan wy hebben die eerbiediglyk wedergesteld in de kasse uyt welke wy die genomen hadden, en wy hebben daer op gestelt ten eersten den zegel van onzen uytmuntensten heer cardinael aerts-bisschop, in rood spaensch wasch, ende dat op twee verschillende plaetsen van de kasse; ten tweeden onzen zegel; ten derden hebben de EE. heeren Van Dorselaer, De Villers en Mintens, elk hunnen eygen zegel op de kasse geprint, als ook den heer Cruckx als getuygen. Dit is gedaen tot Mechelen, in onze schuyl-plaets ten huys van de zeer edele jouffrouwen Franco, y Feo De Briez, den 18 november 1801.*

Was geteekent: DE LANDSHEERE, Vic. gen. VAN DORSELAER, J.-L. DE VILLERS, F. MINTENS, Pr. en Can. der tweede fondatie. A.-E. CRUCKX.

De heylige miraculeuse Hostien zyn tot Mechelen in bewaernisse gebleven van den 18 november van 't jaer 1801, tot den 14 junius 1804. Hoe dat de zelve naer Brussel weder gebragt zyn, zal blyken uyt den volgenden act, overgesteld uyt de latynsche taele.

In het jaer des Heere 1804, den 15 junius, compareerden voor ons Laurentius Millé, aerts-priester der stad Brussel, en pastor der kerk van de HH. Mi-

chaël en Gudula, de EE. heeren Marcus - Antonius Van Dorselaer, Franciscus Mintens en Augustinus-Elias Cruckx, van de welke den eerst genoemden verklaert heeft, dat hy in de maend mey 1794 (van de EE. heeren canoniken der zelve kerk mondelings onderwezen zynde, dat de heylige miraculeuse Hostien welke men in de gezeyde kerk gewoon was te bewaeren, behoorden naer eene verzekerde schuyl-plaets verdraegen te worden) gezorgt heeft, dat de zelve zouden verborgen worden in het huys van den heer Huygh, kerk-meester der gezeyde kerk; voorders dat hy, op het verzoek van den uytmuntensten heer cardinael van Frankenberg, aerts-bisschop van deze diocese, zaliger memorie, terstond naer de dood van den gemelden heer Huygh, den bewaerder der zelve, noodzaekelyke voorzigtigheyd gebruykende, gezorgt heeft dat de HH. Hostien aen den Vicarius generael J.-H. De Landsheere, zouden ter hand gestelt worden. Door wiens zorgvuldigheyd en wys beleg, de zelve tot dezen tyd toe binnen Mechelen (God zy lof), bewaert geweest zyn, tot den 14 dag dezer maend, op welken dag den E. heer comparant den eerst genoemden, van ons en van de kerk-meesters dezer kerke daer toe verzogt zynde, de zelve heylige Hostien in het bywezen van den E. heer A.-E. Cruckx, en van de kerk-meesters der gezeyde kerk, de heeren Joannes-Franciscus van Doorslaer, Laurentius-Maria-Ludovicus Anne, en Joannes-Baptista Boulaer, de welke hem van Mechelen naer Brussel vergezelschapt, verdraegen heeft naer Brussel, in het huys van den gezeyden heer J.-F. Van Doorslaer, in wiens huys zy ten tien ueren 's avonds gestelt zyn in de huyskapelle, met brandende licht, en tusschen het storten van gebeden tot dankzegging.

Zoo dan den volgenden dag, wezende den 15 van junius, ten dry ueren en half, hebben wy, bekleed zynde met ons rochet en stoel, in het bywezen der dry genoemde EE. heeren priesters met hunnen stoel bekleed,

ende in het bywezen der dry gemelde kerk-meesters , ons begeven tot het visiteren der bovengezeyde miraculeuse Hostien. Voor eerst hebben de dry heeren priesters , welke by ons waeren , herkent elk zynen eygen zegel ; en den zegel van den uytmuntensten heer cardinael aerts-bisschop zaliger memorie , welken op twee verschillende plaetsen ingedrukt was , hebben wy met de aenstonds genoemde heeren herkent. Ende om dat den zeer Eerw. heer J.-H. De Landsheere en den E. heer J.-L. De Villers afwezende waeren , zoo heeft den E. heer A.-E. Cruckx hunne zegels voor dusdaenige herkent , ende hy heeft getoont dat hy die kende , met de eygene ken-teekens van die zegels uyt-te-drukken voor dat men-ze aen hem liet zien. Zoo dan alles met de meeste eerbiedigheyd ende aendagt aenmerkt zynde , hebben die dry meermaels genoemde aen ons verklaert , dat die heylige Hostien de zelve zyn welke zy in de schuyl-plaets van den zeer Eerw. heer J.-H. De Landsheere , den 18 november 1801 , gezien hebben : gelyk wy ook verklaeren dat het teenemael de zelve heylige Hostien zyn welke wy in de gezeyde kerk gezien hebben bewaert te zyn. Tot getuygenis der waerheyd hebben wy dezen act gezegelt met onzen zegel ende onderteekent , en hebben ook met ons onderteekent de voorgenoemde heeren. Brussel den 15 der maend junius 1804.

Was onderteekent: L. MILLÉ , aerts-priester en pastor van de HH. Michaëlen Gudula tot Brussel. M. VAN DORSELAER , F. MINTENS , Pr. A.-E. CRUCKX , Pr. J.-F. VAN DOORSLAER , L. ANNE ; J.-B. BOULAER , kerk-meesters.

Den 14 julius van het zelve jaer 1804, heeft men, in eene solemnele processie, het HH. Sacrament van Mirakel van uyt de kerk der H. Catharina gedraegen naer de kerk van de HH. Michaël en Gudula; zedert dien tyd is **HET** voorgesteld aen de aanbidding van het volk, ende in de processien omgedraegen, gelyk in de voorige tyden.

Ik eyndige met den wensch, dat de Brabanders volherden in de grootagting der roomsche kerk, de eene, heylige, catholyke en apostolyke kerk, *eene* in leering, en staende onder een hoofd; *heylige* in haeren roep, en hebbende de waere hulpmiddelen der christelyke deugden; *catholyke* ofte algemeyne, in tyden en in plaetsen; *apostolyke* als steunende op de onberoerlyke steen-rots van den Apostolyken Stoel; immers die kerk, tot welkers instelling, uytbreyding en bewaernisse, God zelve onophoudelyk gearbeyd heeft, volgens deze woorden van Christus, zeggende: *Mynen vader werkt tot nu toe, en ik werke.* Joan. 5, 17.

God geve, dat zynen arbeyd in ons niet vrugtelooos zy.

HET LEVEN
VAN DEN HEYLIGEN
BONIFACIUS,
BISSCHOP ENDE BELEYDER,

Wiens H. Lichaem in het jaer 1806, den 20 van Februarius, overgevoert is naer de Parochiaele Kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Capelle, tot Brussel, en waer hy aenroepen word als besonderen Patroon tegen de kortsen.

EERSTE CAPITTEL.

*Zyne jongheyd. — Hy word Doctor in de Godheyd;
Bisschop : verlaet zyn Bisdom.*

DEN H. BONIFACIUS is ontrent het jaer 1183 van zeer christelyke ende godvreezende ouders geboren in de stad Brussel, alsdan onder het bisdom van Cameryk. Wanneer zyne moeder van hem bevrugt zynde, eens, volgens de loffelyke gewoonte van dien tyd, 's morgens zeer vroeg ter kerk naer de mettenen gong, kwam haer te gemoet eenen ouden eerweêrden man, en zeyde haer: „ De vrugt, welke gy draegt, is roemweêrdig : uw „ kind zal aengenaem zyn aen God, aen zyne Heylige, „ en aen de menschen. Groot en geëert zal hy worden „ door zyne geleerdheyd. ” 'T welk gezeyd hebbende, verdweên hy uyt haer gezigt.

Dat dit geene ydele inbeêlding geweest is, bleêk wel haest uyt andere teekenen, welke men in den jongen

Bonifacius verwonderde (a). Nog een teer kind, en op de armen gedraegen wordende, wanneer zyne moeder, of groot moeder, ofte voester-vrouw, hem kuste, vaegde hy aenstonds zyn aenschyn af, ofte waschte zig met waeter: waer uyt men konde bevroeden, hoe eerbaer van zeden hy zoude wezen. Vyf jaeren oud zynde, toonde hy bekwaemheyd om ter schoole gestelt te worden. Men zag in hem een groot begryp, eene vasthoudende memorie, en eene onvermoeyelyke genegendheyd om

(a) Dit leven van den H. Bonifacius, geboren tot Brussel, doctoer in de godheyd, rector der universiteyt van Parys, bisschop van Lausanne in Switserland, en eyndelyk in het klooster Camere by Brussel, gestorven, is in de latynsche taele beschreven, voor eerst door eenen die zig niet genoemt ofte niet bekend gemaakt heeft, maer welken men meynt geweest te zyn eenen religieus van't order van Cistertien, en in zyn leven woonende Ter Camere, misschien niet lang naer de dood van den H. Bonifacius; ten tweeden, is het beschreven door iemand die zig insgelyks niet genoemt heeft, en waerschynelyk was canonik regulier van Roode-Klooster, misschien den Eerw. heer Joannes Gillemans, of Gielemans, aldaer supprior, en zeer vermaerd door den langduerigen aerbeyd welken hy besteed heeft om de levens der Heylige te verzaemelen, uyt-te-schryven, ofte te vergrooten, in welken aerbeyd hy zynen levens-loop geeyndigt heeft in het jaer 1487.

Den Eerw. pater Joannes Bollandus, der Societeyt Jesu, wyd beroemd door het groot werk, 't welk hy begonst heeft, en genoemt word *de daeden der Heylige*, ofte, ter oorzaak van den zoo aenstonds genoemden, het *werk der Bollandisten*, heeft in het jaer 1658 die twee gezeyde levens in druk uytgegeven, met veele aenteekeningen, dienende tot bevesting van't gene de voorgemelde oude schryvers verhaelt hebben, of tot verklaering van't gene by hun duyster is, ofte ook om kenbaer te maeken, wat dat, naer hunne dood, voorgevallen is nopende de reliquien van den gelukzaligen Bonifacius, en nopende het klooster waer die bewaert wierden.

Uyt de gezeyde levens en aenteekeningen, is deze nieuwe levens-beschryving opgesteld, nouwkeuriglyk, eenvoudiglyk, zonder iets te vergrooten ofte uyt-te-breyden, zonder cieraed van woorden ofte van uytdrukkingen, op dat de historie zoo veel te geloofweêrdiger zy, hoe minder zy opgepronkt is. Enkelyk is'er hier en daer uyt andere goede schryvers iet bygevoegt, waer van den lezer verwittigt zal worden. Ook is'er bygevoegt het gene, naer de dood van Bollandus, ten opzigt van de eerbewyzing die men aen Bonifacius schuldig is, de overste der H. kerk goedgekeurt hebben.

om te leeren, vervoegt met eene ootmoedige onderdaenigheyd aen zyne meesters. Gelyk hy zyne mede-discipelen te boven ging in verstand en in leerzaamheyd, zoo overtrefte hy hun in geschiktheyd der zeden. Men mogte van hem zeggen, het gene de H. Schrifture zegt van Tobias: *alhoewel den jongsten van alle, nogtans was 'er niet kinderlyks in zyn gedrag.* Zelfs diende hy aen de andere jongelingen, om hun van de gebreken en zonden, aen welke men in de teere jaeren onderworpen is, af-te-trekken en te verwyderen. De zondagen bragte hy over met bidden in de kerk, ofte 't huys met te leeren.

Wanneer Bonifacius zeventien jaeren oud geworden was, vertrok hy naer de algemeyne schoole ofte universiteyt van Parys. Ten dien tyde waeren nog geene universiteyten in ons Nederland. Dertig jaeren bleef hy tot Parys, eerst om in alle eerlyke wetenschappen onderwezen te worden, daer naer om andere te onderwyzen, als hoogen Leeraer, ofte Doctor in de Godheyd. Ende om dat hy wiste, dat de wysheyd niet en komt in eene kwaedaerdige ziele, nochte dat zy haer verblyf niet en neemt in een lichaem onderworpen aen zonden; zoo hield hy zig niet te vrede met de enkele studie, maer een groot deel van zynen tyd bragte hy over met bidden, en zyn lichaem pynigde hy met waeken, en met hayre kleederen. Langen tyd droeg hy eene yzere keting rondom zyn lichaem: maer gevoelende dat hy die niet meer konde draegen, verliet hy-ze, ende omgordde zig met eene koorde gevlogten van peêrds-hayr, met veele knopen. Uytmuntende door geleerdheyd, was hy nogtans uytmuntende voorzigtig in 't spreken, wonderbaer in ootmoedigheyd, eenvoudig van herte, verduelig en lydzaam in alle moeyelykheden, dog te samen streng tegen de kwaede zeden, onverzoenelyken vyand tegen de ketters en de ongeloovige, kloekmoedigen voorstaender van het catholyk geloof. Priester geworden zynde, nam hy nog meer toe in godvrugtigheyd, om de hooge pligten van zynen staet wel en heyliglyk te bedienen. Noyt droeg hy het hoogweêrdig sacrificie der Misse aen God op, zonder traenen te storten.

Zeven jaeren hadde Bonifacius tot Parys met grooten lof lesse van godsgeleerdheyd gegeven, wanneer 'er twist ontstond tusschen de meesters en de scholieren, dusdaeniglyk dat deze weygerden naer de lesse te komen. Hy

verliet die ongehoorzaame leerlingen, en de stad te samen, vertrekkende naer Keulen. Hy wierd'er met groote eere ontfangen. Het bisdom van Keulen hadde dan nog geene universiteyt, maer eventwel waeren'er schoolen van godsgeleerdheyd in de collegien der canoniken, en in de kloosters der moniken. Bonifacius wierd verzogt, het ampt van leeraer te aenveêrden, 't welk hy ootmoediglyk aenveêrdde. Hy bediende het ten tyde van twee jaeren, dat is, tot ontrent het jaer des Heere 1232.

Zynen grooten naem hadde hem bekend gemaekt tot in Switserland. In't gezeyde jaer verkoôs men hem tot bisschop van Lausane (andere schryven Lausanne) oude bisschoppelyke stad van Switserland, maer welke nu van over twee honderd jaeren door de ketterye haeren bisschoppelyken stoel verloren heeft. *Bonifacius* onderwierp zig ootmoediglyk aen den wille van die de welke hem gekozen hadden, en nam den last aen uyt liefde tot God. De groote talenten, welke den Heer hem toebetrouwt hadde, begon hy, bisschop gewyd zynde, aenstonds werkstellig te maeken, predikende het woord Gods met grooten iever, en met groote vrugt. Het gene hy met woorden leerde, toonde hy nog klaerder, en bevestigde hy, door zyn voorbeeld van leven. By de openbaere onderrigtingen, voegde hy de bezondere, alle gelegendheid waernemende, om de menschen tot goede werken aen-te-moedigen. Het volk, zelfs van verre afgelegene steden en dorpen, aengelokt door zyne minzaame hoedaenigheden, kwam met grooten toeloop hem raed vraegen. Altyd vond men hem bereyd om raed te geven en om te onderwyzen. Maer alle onnutte samenspraeken keerde hy van zig. Weireldsche redevoeringen, en nog meer den achterklap, verdreef hy, of met te zwygen, of met een stuer aenzigt te vertoonen. Was't dat iemand van zyne dienaeren onbetaemelyke woorden sprak, hy dede hem zynen dienst en zyn huys verlaeten. Voorders geen en tyd liet hy onnuttiglyk voor by gaen. Andere te onderrigten, de ondeugende te berispen, biegt te hooren, bidden, studeren, schryven, waeren zyne geduerige bekommernissen.

Sommige menschen laeten zig voorstaen, dat het christelyk leven in oude tyden aen mindere ongemakken onderworpen was, als nu. Zy bedriegen zig. *Bonifacius* heeft geleefd in eene eeuw, vrugtbaer, het is waer, in groote voorbeelden van heyligheyd, maer ook van den

anderen kant overvloedig in schandaelen en verargernissen, ende wanneer de opregte christenen, voornamendlyk de waere herders ofte bisschoppen, zwaere vervolgingen te vreezen hadden. Switserland stond alsdan nog onder het Duytsch keyzerryk: en den keyzer Fredericus II, alhoewel christen met den naem, gedroeg zig als vyand der christelyke religie. Met menigvuldige weldaeden van den apostolyken Stoel van Roomen begunstigt zynde, betoonde hy aen den paus niet als ondankbaerheyd. Om zyne bedriegeryen, om zyne mynedigheyd, om zyn schandelyk verbond met Sarrasynen, om zyne verraederye bedreven tegen het koningryk van Jerusalem en tegen het keyzerryk van Constantinopolen, om zyne vervolgingen tegen de bisschoppen, om zynen haet tegen de kerk, en om andere misdaeden, welke uyt geloof-weêrdige getuygenen beschreven zyn in de kerkelyke jaerboeken van den zeer geleerden Odoricus Rainaldus, is dien keyzer van dry pausen ge-excommuniceert geweest, te weten, van Honorius III, van Gregorius IX, en ten laesten van Innocentius IV in het algemeyn concilie van Lyon. Door welkdaenige gramschap hy alsdan is vervoert geweest, wat hy gedaen en geschreven heeft, verhaelt den zelve Rainaldus, schryvende op het jaer des Heere 1245.

In die vervolging van Fredericus, heeft den H. Bonifacius deel gehad. Zyne oude levens-beschryvers, zonder te zeggen, in wat jaer, of onder welken paus het voorgevallen is, verhaelen het in dezer voegen: “ Grooten twist
 „ ontstaen zynde tusschen den paus en den keyzer Fredericus, heeft den allerheyligsten Vader, om concilie te
 „ houden, eenige bisschoppen geroepen, onder welke was
 „ Bonifacius, bisschop van Lausane. Volgens den raed
 „ van Bonifacius en van de andere bisschoppen, heeft
 „ men tegen den keyzer eene sententie van excommunicatie opgesteld, welke den paus tegen hem uytgesproken heeft. Den keyzer gehoord hebbende, dat hy
 „ in den ban der H. kerk geslaegen was, heeft twee
 „ honderd soldaeten naer Lausane gezonden, om Bonifacius te dooden. Dezen uyt de stad gaende met
 „ twee ruyters, zonder te weten dat 'er hem listen geleyd waeren, wierd onvoorziens van die soldaeten
 „ aengerand, op een peêrd gebonden, en weg-gevoert.
 „ Dog eenen der ruyters stelde zig tegen de keyzerlyke
 „ soldaeten met onbevreesde kloekmoedigheyd en met

„ goddelyken iever, dusdaeniglyk dat hy den dienaer
 „ Gods uyt hunne handen verlost. Niet eenen van hun
 „ kwam in de stad. Zy bleven alle buyten, even als of
 „ zy van God geslaegen geweest hadden.”

Bollandus meynt, dat dit geschied is naer dat den keyzer Fredericus, van den paus Innocentius IV, in't generael concilie van Lyon, gehouden in't jaer 1245, ge-excommuniceert was: en volgens die meyning zoude den H. Bonifacius, in dat generael concilie tegenwoordig geweest zyn. Maer het kan zeer wel verstaen worden van de sententie van excommunicatie uytgesproken door den paus Gregorius IX, den welken gestorven is op het eynde des jaers 1241. Waerschynelyk heeft dezen ook, in eene zaeke van zoo groote aengelegendheyd, *eenige bisschoppen* tot raed by-een-geroepen. Wat aengaet het concilie van Lyon, niet *eenige bisschoppen*, maer alle waeren'er geroepen, en ontrent honderd veertig zyn'er gekomen uyt Italien, Vrankryk, Spaignien en Engeland, zonder de gedeputeerde ende de abten te rekenen (a).

Den H. Bonifacius, door zonderlinge bescherminge Gods verlost van dat gevaer, onderstond eenen zwaerder en stryd, of zekerlyk den welken hem meerdere bitterheyd des herte veroorzaekte, van wegens sommige priesters in zyn bisdom. Teenemael vergeten hebbende de heyligheyd van hunnen staet, leefden zy met concubinen, tot openbaer schandael en verargernisse van het volk. Den bisschop, in een sermoon, gebruykte zynen apostolyken iever, om hun tot leetwezen op-te-wekken. Maer zy, vergramt tegen hunnen heel-meester, tegen den minnaer van hunne eeuwige zaligheyd, wapenden zig met zweêrden ende moord-priemen, en wetende dat den bisschop bezig was met Misse te zingen, kwamen in de kerk, om hem aen den autaar te vermoorden. Een en religieus van't order der Minderbroeders hun boos voornemen merkende, begon dusdaeniglyk te roepen, dat de borgers der stad, spoediglyk by-een-gelopen, hunnen weêrden herder buyten perykel stelden.

Deze en diergelyke andere onrusten, kwellingen, vervolgingen, meer andere schandaelen, kwaede zeden, godslasteringen, welke hy moeste hooren en zien, zonder

(a) *Spond. ann. 1245, n°. 11. Rainald. eodem an. n°. 27.*

te konnen beletten , ofte stutten , veroorzaekten in hem zoo geweldig verdriet , dat hy naer Roomen vertrok , om , door den paus , van zynen bisschoppelyken last ontslaegen te worden. Den allerheyligsten Vader kende de goede en de groote hoedaenigheden van Bonifacius. Hy weygerde zyn verzoek toe-te-staen , ten tyde van een jaer lang. Eyndelyk nogtans beweegt door de onophoudende gebeden van Bonifacius , ontlaste hy hem van zyn bisdom , maer wilde hem twee andere bisdommen geven. Bonifacius bleef vast by zyn eerste voornemen , zeggende , dat hy tot de herderlyke bedieningen onbekwaem geworden was. Dus kreeg hy van den paus en van de cardinaelen der H. roomsche kerk oorlof om te vertrekken waer het hem belieefde.

Bollandus , in gevolge van zyne bovengemelde meening , zegt , dat den paus Innocentius IV , aen Bonifacius deze ontslaeging toegestaen heeft. Wy mogen denken , dat het is geweest den paus Gregorius IX , en zoo lezen wy in het kerkelyke Officie van den H. Bonifacius.

Dan bad hy God zeer vueriglyk , om te mogen weten , in wat land of op wat plaetse hy zyn leven in ruste en vrede zoude konnen eyndigen. Hy kwam naer Brussel , bezogte zyne vrienden en maegschap. Van hier ging hy bezoeken de Maegden-Abdye , genaemt *Camere* , ofte de *Camer van Maria* , gebouwt by Brussel , en in welke eenige van zyne nigten den religieusen staet beleefden. Eene religieuse sprak hem aen in dezer voegen : *De HH. Maget Maria heeft my bevolen u te zeggen , dat het haeren wille en den wille van haeren zone is , dat gy hier blyft wonen tot het eynde uws leven.* Den H. Bonifacius nam die vermaening aen , als komende van God , waerschynelyk inwendiglyk verzekert wordende , dat hy'er zoude vinden het gene hy zoo lang en zoo vueriglyk gewenscht hadde. De abdisse en de heele gemeeynte ontfingen hem met geestelyke vreugd en met groote eerbiedigheyd ; ontrent het jaer 1242.

T W E E D E C A P I T T E L.

Het godvrugtig leven van den H. Bonifacius in de Abdy Ter Camere, word bevestigd door hemelsche en boven-natuerlyke teekenen. — Zyne dood.

DEN ouden levens-beschryver van Bonifacius spreekt hier aldus: *Tot nog toe hebben wy in het kort verhaelt, wat dat hy in de weireld verrigt heeft: laet ons nu zien, wat dat God door hem uytgewerkt heeft in de religie.* Dit woord, *in de religie*, schynt te kennen te geven, dat Bonifacius in de abdy Ter Camere, de welke alsdan dobbel was, dat is, hebbende eene wooninge voor religieuse vrouw-persoonen, en eene andere voor religieuse mans-persoonen, den religieusen staet aenveêrd heeft; dat hy, alhoewel alsdan ontrent zestig jaeren oud, alhoewel de wyding van bisschop ontfangen hebbende, zig onderworpen heeft aen de religieuse gehoorzaamheyd, en aen alle de zwaere en strenge oefeningen van het institut van Cistertien, en van den H. Bernardus, 't welk in de gezeyde abdy onderhouden wierd.

Maer dien schryver heeft ons niet verhaelt, wat dat den H. Bonifacius in die abdy verrigt heeft; enkelyk heeft hy opgehaelt, wat dat *God door hem uytgewerkt heeft*, dat is, hy heeft opgehaelt eenige mirakelen, visioenen, ofte hemelsche vertooningen, en hemelsche veropenbaeringen. Die ofte diergelyke wonderheden maeken geen wezendlyk of noodzaekelyk deel van het christelyk leven: dog zy geven ons te kennen, hoe zuyver van herte, en hoe aengenaem aen God, Bonifacius geweest is, terwylen hy aldus van den Heere begunstigt wierd: zy geven ons te kennen, hoe wel dat hy de Engelen en de Heylige des Hemels naervolgde, terwylen de inwoonders van het hemelsch hof met hem inwoonder der aerde geweêrdigden te handelen. Van die wonderheden zullen wy hier eenige bybrengen.

Wanneer Bonifacius in d'abdy Camere woonde, lag eenen cardinael doodelyk ziek tot Parys, verwagtede zyn eynde. Hy wierd gedient van eenen meester of leeraer der universiteyt, genaemt Willelmus de Militon.

Dezen zeyde aen zyne mede-gezellen welke by den zieken waeren : ik gaen een weynig rusten , want ik zeer vermoeyd ben. Nouwelyks was hy uytgegaen , wanneer den H. Bonifacius in schoon bisschoppelyk gewaed zig ver- toonde aen den zieken. By hem was eene allerschoonste Maegd , met kostelyke gesteentens verciert. Den bisschop vraegde aen den cardinael : wat doet gy ? of hoe gaet het met u ? Den cardinael antwoordde : ik ben zeer flouw. Dan maekte den bisschop met zynen vinger het teeken des H. kruys op het voorhoofd van den cardinael , en met zyne hand vaegde hy het zweet van zyn aenschyn en van zyne borst. Hy gaf hem zynen zegen , en aenstonds wierd den cardinael genezen. Hy vraegde aen den bis- schop : Heere ! wie is de Maegd welke gy in uw ge- zelschap hebt ? Den bisschop antwoordde : deze is de H. Agnes. 'T welk gezeyt hebbende , verdweën hy uyt het gezigt. Den cardinael stond op , gezond en kloek , ende vervoorderde zyne reyze.

Eenen jongeling van den duyvel bezeten , wierd 'er van verlost door het gebed en den zegen van Bonifacius. Zoo ook is eene dogter , de welke insgelyks bezeten zynde hem te gemoet kwam , door zynen zegen teenemael geholpen. Eenen zieken jongeling verzogte zynen zegen , welken ontfangen hebbende , hy aenstonds in zyne voo- rige gezondheid herstelt was. Eenen jongeling , met de vallende ziekte bevangen , vroeg hulp aen den H. Bo- nifacius , en nog bezig met vraegen , viel hy ter aerde ; Bonifacius zegende hem , en hy stond op , teenemael van de ziekte verlost. Een dogterken , met zwaere pyne gekwollen , dusdaeniglyk dat haere oogen scheenen uyt haer hoofd te moeten vallen , en haer aenzigt te scheuren , riep tot haere moeder : moeder , ik sterve. De moeder hebbende een weynig van het hayr van den bisschop Bonifacius , bond dat op haer voorhoofd , en legde haer te bedde. Zy sliep een weynig , en stond op , geheel genezen. Twee nonnen der abdye , met zwaere kortsen bevangen , wierden 'er van verlost door den zegen van den H. Bonifacius. Door zyne heylige gebeden zyn veele andere verlost van verscheide kwellingen , pynelykhe- den , en bekoringen.

Terwylens Wilhelmus II (den welken , wezende graef van Holland , in 't jaer 1246 koning van Duytschland geworden was) de stad Aken belegerde (te weten , in het jaer 1248) , was den bisschop Bonifacius , in 't

klooster Camere eens bezig met bidden, en zag in den geest eenen ridder met witte wapenen, zittende op een wit peêrd, met eene lancia in de hand. Andere ridders met diergelyke wapenen volgden hem. Bonifacius zeyde in zyn gemoed: ô God! wie is dien? en waer gaet hy? Den Engel des Heere antwoordde: 't is den H. Georgius, van God gezonden tot hulp van den koning Wilhelmus. Van daeg zal hy den koning winnaer in de stad brengen. Het is aldus geschied, gelyk dit aen Bonifacius vertoont was.

Wanneer den koning van Vrankryk (te weten, den H. Ludovicus) over zee vogt tegen de Sarrasynen, tot bescherming van de H. stad Jerusalem, en van het graf des Heere, hoorde den bisschop Bonifacius in het gebed eene stemme uyt den Hemel, zeggende: *Weest verzekert, dat den koning van Vrankryk heden overgelevert word in de handen der heydenen, dat 'er veele van zyn volk zullen gedood worden, ende andere gevangen.* Het is geschied gelyk het hem voorzeyt was. Den H. Ludovicus heeft in het jaer 1248 den oorlog tegen de Sarrasynen aenveêrd, heeft hun menigmael overwonnen; maer in het jaer 1250, naer dat zyn leger door den arbeyd, door ziekten, door gebrek van levens-middelen, zeer vermindert was, verloôr hy den slag, en wierd gevangen genomen.

Aldus ook wanneer den graef van Vlaenderen oorlog voerde tegen de Hollanders, was den H. Bonifacius bezig met bidden, en hoorde eene stemme uyt den hemel, hem zeggende: weet, dat den graef van Vlaenderen heden zal gevangen worden, en dat zyn volk eene groote nederlaeg onderstaen zal. 'T is aldus geschied, zegt den ouden schryver van zyn leven. Joannes Gerbrandus à Leidis, in zyne chronyke van Nederland (a), verhaelt dit in dezer voegen: Eer dat de Vlaemingen slag leverden, bad Bonifacius bisschop voor hun: hy hoorde eene stemme uyt den hemel, zeggende: *De hooveêrdige moeten vernedert worden. Weet, dat den zone van de graevinne van Vlaenderen heden zal gevangen worden, en dat de Vlaemingen groote nederlaeg onderstaen zullen.* En het is zoo geschied. Den zelven à Leidis schryft dat, in die nederlaeg, van den kant der Vlae-

(a) Joen. à Leidis, *carmel, chron. Belg.*, lib. 23, cap. 23 et 24.

mingen en Fransche, 50,000 soldaeten gedood zyn, 50,000 in 't water verdronken, en 50,000 gevangen genomen. Andere historie-schryvers maeken de nederlaeg zoo groot niet. Zy is voorgevallen in 't jaer 1253.

Ontrent den feest-dag van den H. Joannes Baptista, wierd den H. Bonifacius eens zeer begeêrig, om van de HH. Maget Maria eenigen troost te ontvangen. Deze koninginne des hemels vertoonde zig aen hem, met eene kroon op haer hoofd, draegende eenen mantel van goud geweven, en kleederen van verscheide couleuren. By haer was eene schaere van maegden, alle verciert met kostelyke gesteentens, en met hemelsch cieraed. Het scheên, dat zy hem kwamen bezoeken, en zy gingen zitten aen den eenen kant van zyn bedde. Ook kwam 'er den H. Joannes-Baptista, gekleed met zeer witte en klaer-blinkende kleederen. Hy ging zitten aen den anderen kant van 't bedde. Zy bleven daer den heelen nacht, naer welken zy verdwenen.

Eens was den H. Bonifacius zeer gekwollen door de gedagtenisse van zyne voorgaende zonden: hy vreesde, dat hy daer van noyt vergiffenis by God bekomen hadde. Dan vertoonden zig aen hem twee Maegden, als gezonden van God. De eene hadde een blad parkement in haer hand, en zy zeyde hem: leest wat hier binnen geschreven staet. Hy nam het parkement, en zeyde: ik kan het niet lezen, want ik vind 'er niet een letter op. Dan zeyde de Maegd: zoo zyn, voor Gods aenschyn, alle uwe zonden te niet gedaen. En aenstonds verdwenen zy.

Op den Kersnacht zeer flouw wezende, konde hy niet naer de mettenen gaen, maer moeste te bedde blyven. Hier over wierd hy zeer bedroeft, en klaegde hy aen de HH. Maget Maria, dat hy daer alleen was. Aenstonds vertoonde zy zig aen hem, draegende haer kind in haere armen, gewonden in doekskens: zy stelde haer kind nevens hem, op zyn bedde. Het kind Jesus maekte zyne handekens los, en hefte op den doek van zyn aenschyn, als om 'er de schoonheyd af te toonen. Bonifacius wierd zeer verheugt en verblyd in die schoonheyd, ende riep uyt door verwonderinge: *O waer 't dat 'er in den hemel niet anders te zien was, als dat gebenedyd aenzigt van het kindeken Jesus, nog zouden wy geêrne alle de pynen en ongemakken van dit leven moeten verdraegen,*

om eens in den hemel te mogen aenschouwen het gene ik hier zien.

Zyne laeste ziekte was zeer lastig. Hy verloôr het gebruyk van zyne handen, zoo dat hy niet als met de grootste moeyte zyn regte hand tot aen zynen mond bragte. Nogtans om zyne godvrugtige genegendheyd, konde hy zig niet wederhouden van dagelyks Misse te lezen. 'T is dan besonderlyk, dat men menigmael bemerkt heeft, dat de Engelen hem dienden aen den autaar, dat zy nevens hem stonden, hem eerbiedigheyd bewezen, dat zy van beyde kanten zyne armen opheften.

Voelende, dat zyne laeste uere naerderde, verzogte hy den Evangelie-boek van den H. Joannes, en dien in zyn hand houdende, en gekust hebbende, zeyde hy: *Deze heylige waerheden heb ik geleert, deze heb ik ontfangen van de kerk, in deze heb ik geleefd, in deze geloove ik, in deze hope ik, in deze begeêre ik te sterven.*

Den dienaar Gods Bonifacius, naer dat hy ten tyde van tien jaeren de kerk van Lausanne loffelyk en weêrdiglyk bestiert hadde, ende daer naer komende in het klooster genaemt de Camer van Maria, aldaer God dienende dag ende nacht in heyligheyd en regtveêrdigheyd voor het aenschyn des Heere, achtiën jaeren geleefd hadde, is uyt deze weireld vertrokken naer zyn vaderland en naer zynen vader, naer den troon van het eeuwigduerende ryk. Hy is gestorven den negentienden dag van de maend februarius, ontrent het jaer des Heere 1260; en is begraeven in het zelve klooster.

Zoo eyndigen de meermaels gemelde oude levensbeschryvers, ons laetende in de onwetendheyd van 't gene wy geêrne zouden kennen nopende de bijzondere oefeningen van den H. Bonifacius. Nogtans uyt het weynig, 't welk zy beschreven hebben, mogen wy oordeelen, dat hy in het klooster Camere geleefd heeft het contemplerende leven, bestaende in verloochenisse van alle zinnelyk vermaek, in geduerige gebeden, in heylige overdenkingen van de goddelyke waerheden. Hy heeft 'er geleefd dat leven, 't welk den Zaligmaker zelve in Maria, zuster van Martha, hooglyk geprezen heeft, zeggende, dat zy het *beste deel* verkozen hadde, een deel welk haer noyt zoude ontnomen worden, 't welk haer zoude byblyven tot naer de dood, tot in den hemel,

waer zy zoude voltrekken het gene zy hier begonst hadde. Het werk van haere zuster was prysbaer, heylig, het verhevenste van alle de uytwendige werken van bermhertigheyd; terwylen zy Christus zelve en zyne arme Apostelen herbergde, hun den kost gaf, voor hun den kost bereyd maekte. Maer nogtans hadde Maria, de welke gerustelyk zat aen de voeten van Jesus, en zyn woord aenhoorde, eene veel betere en verhevendere oeffening verkozen. Christus zelve heeft aldus gevonnist; en hier mede heeft hy de antwoord bereyd gemaakt op het gene men tegen den H. Bonifacius zoude opwerpen. Waer't dat iemand vraegde, hoe dat hy heeft konnen verlaeten de hooge en heylige bedieningen van bisschop, de verhevenste welke in de H. kerk schynen ge-oeffent te konnen worden: men zoude hem antwoorden, dat'er iet veel volmaekter is, te weten, de heylige contemplatie nevens de voeten van Jesus-Christus; wel verstaende voor die menschen, de welke, met den H. Bonifacius, door hunne voorige werken hun lichaem getemt, hunne kwaede driften ten onder gebragt hebben, ende aldus tot het contemplerende leven bekwaem en weêrdig geworden zyn.

 D E R D E C A P I T T E L.

*Eere bewezen aen den H. Bonifacius, naer zyne dood.
— Verheffing van zyne Reliquien: zyne Beatificatie.*

TER Camere is den H. Bonifacius begraeven, in de choor der priesters, met een verheven graf of *tombe*, boven met eenen marberen steen overdekt, waer in men zyn beëld gekapt hadde. Wel haest wierd dat graf bezogt, geëert; en wierd den H. bisschop aenroepen, besonderlyk tegen de kortsen. Op zynen jaerlykschen sterf-dag, te weten, den 19 van februarius, las men voor hem niet het officie der overledene, maer voor zyne vrienden. Den H. kelk, welken hy tot de Misse gebruykt hadde, wierd bewaert met zonderlinge eerbiedigheyd, en men gebruykte dien maer eens's jaers, te weten, op zynen sterf-dag. 'T was op dien dag voornaemendlyk, dat men zyn graf vercierde met tapyten, met bloemen, en met lichten, welke men alsdan *stallichten* noemde. Om de weldaeden welke den H. bisschop aen't klooster bewezen hadde, deylden de religieusen jaerlyks groote brooden uyt, op den vierden zondag van den vasten. Zy wierden genoemt de *brooden van den H. Bonifacius*.

Nevens zyn graf stelde men een latynsch opschrift, behelzende een kort - begryp van zyn leven en van zyne deugden. Dit opschrift, in de vlaemsche tael overstelt, luyd als volgt :

“ Hier ligt begraeven den heer Bonifacius, bisschop
 „ van Lausanne, doctoer van de H. godsgeleerdheyd
 „ en van de zeven eerlyke konsten, eenen man klaer-
 „ schynende in goede begaeftheden. Hy is tot Brussel
 „ geboren van godvreezende ouders. Zyne moeder,
 „ van hem bevrugt zynde, heeft door eene hemelsche
 „ veropenbaering verstaen, dat hy roemweêrdig zoude
 „ zyn, aengenaem aen God, aen zyne heylige, en aen
 „ de menschen, groot en geëert om zyn goed leven
 „ ende geleerdheyd. Van zyne kindsheyd af, tot de
 „ dood toe, is hy zuyver geweest, regtveêrdig, maetig,
 „ stil, oodmoedig, milddaedig, geschikt van zeden,

„ gestigtig. Groeyende in jaeren, groeyde hy in lief-
 „ getalligheyd. De gratie van zyn heylic doopsel heeft
 „ hy ongeschonden bewaert tot het eynde zyns levens.
 „ Dezen eerweêrden man heeft met al zyn vermogen
 „ geaerbeyd, om te leven voor Christus. Wonderbaer
 „ was hy in ootmoedigheyd, onvermoeyelyk in het
 „ waeken, toegedaen tot oeffeningen van godvrugtig-
 „ heyd, uytschynende in geleerdheyd, voorzigtig in het
 „ spreken, heylic in geheel zynen handel, onverwin-
 „ nelyk in het verdraegen van allen zwaeren last, een-
 „ voudig als eene duyve. Noyt heeft hy zonder traenen het
 „ Sacrificie aen God opgedraegen. Hy temde en castydde
 „ zyn lichaem door vasten en onthoudingen. Hy is
 „ weêrdig gevonden, dat de HH. Maegt Maria zig aen
 „ hem zienelyk vertoont heeft, hem vertroost en ver-
 „ sterkt heeft. Door zyne honing-vloeyende welspre-
 „ kendheyd heeft hy veele menschen getrokken uyt de
 „ doling, en gebragt op den weg der zaligheyd. De
 „ talenten oft hemelsche begaeftheden welke hy van God
 „ ontfangen hadde, heeft hy wonderlyk vermenigvuldigt,
 „ en getrouwelyk doen dienen tot glorie van den Heer.
 „ Het gene hy met woorden geleert heeft, volbragtte
 „ hy door zyne werken. Hy heeft aen alle menschen
 „ een voorbeêld gegeven van de maegdelyke zuyverheyd.
 „ Allen zynen tyd heeft hy besteed tot lof van God. Me-
 „ nigmael heeft hy zeer naer by geweest om martelaer
 „ te sterven, maer door Gods schikking is hy altyd
 „ in't leven bewaert geweest: want om dat hy, in be-
 „ risping te geven, regtveêrdig en onbevreesd was,
 „ alhoewel te samen goedwillig, wierd hy van de on-
 „ deugende, aen welke zyne vermaeningen lastig vielen,
 „ ter dood toe vervolgt. Zyn bisdom verlaeten heb-
 „ bende, is hy door't ingeven van den Heer, in dit
 „ klooster gekomen. De HH. Maeget Maria gaf hem
 „ te kennen, dat hy den wille van haeren zone zoude
 „ volbrengen, met hier te blyven wonen tot het eynde
 „ zyns levens. De abdisse van dien tyd, en de geheele
 „ gemeynte, waeren zeer verblyd van hem te mogen
 „ ontfangen. Terwylen hy hier woonde, heeft God door
 „ hem klaerschynende mirakelen gedaen. Veele kranke,
 „ en met ongenезelyke ziekten bevangen, heeft hy
 „ aenstonds gezond gemaekt, enkelyk met hun te ze-
 „ genen met het teeken des Heylic Kruys, of met op

„ hun zyne handen te leggen. Veele toekomende zaeken
 „ heeft hy door Gods veropenbaering gekent. Hy heeft'er
 „ veele verlost van bekoringen, veele bezetene gehol-
 „ pen, en de duyvelen verdreven. Wanneer hy misse
 „ dede, heeft men menigmael gezien, dat de Engelen
 „ hem dienden, en van beyde zyden zyne armen op-
 „ heften. Wanneer hy sprak met de religieusen, sprak
 „ hy met zoo teerhertige godvrugtigheyd, dat hyscheên
 „ door devotie te smilten gelyk het wasch by het vuer.
 „ Eyndelyk den man Gods, dit leven verlaetende, is,
 „ door eene gelukzalige dood, opgeklommen tot het
 „ aenschouwen Gods met de Engelen des hemels. Al-
 „ hoewel dat hy door de H. kerk niet gecanonizeert is
 „ op de aerde, niet gerekent is in't getal der Heylige,
 „ nogtans houden wy voor zeker, dat hy tusschen de
 „ Heylige Gods leeft in den Hemel. Laet ons dan alle,
 „ de welke de tombe van dezen allerheyligsten Man
 „ aenzien, hem aenroepen: hy heeft verdient, by God
 „ onzen voorspreker te zyn. Laet ons hem bidden, dat
 „ wy door zyne voorspraek ende verdiensten geholpen
 „ zynde, met hem in den hemel eeuwiglyk mogen
 „ heerschen en Gods glorie genieten."

Dit opschrift stond te lezen by het graf, wanneer
 schreef den tweeden der oude levens-beschryvers, welken
 Bollandus meynt misschien geweest te zyn Joannes Gil-
 lemans, supprior van Roode-klooster, gestorven in het
 jaer 1487. De grootagting van den H. Bonifacius is
 met het verloop der eeuwen niet vermindert, maer in
 tegendeel aengegroeyt. Den geleerden Molanus, in het
 jaer 1568, uytgevende zyne Byvoegzels, op den Mar-
 telaeren-boek van Usuardus, wilde, dat Bonifacius, in
 dien boek zoude plaets hebben, en zeyde, dat hy *in zyn
 leven en naer zyne dood door Mirakelen klaerschy-
 nende was.*

Voorders is de eerbewyzing, welke men hem plag
 te doen, niet onderbroken, als door de ongelukkige
 beroertens van Nederland, veroorzaekt door de ketters
 bekend onder den naem van Geuzen, en op welken
 naem zy zig beroemden. Deze hadden van in het jaer 1572
 de priorie van Groenendael en van Roode-klooster ver-
 woest ende verbrand. In't jaer 1578 verlieten de nonnen
 van Camere hun klooster, en vertrokken naer Brussel.
 In't jaer 1581, den 10 september, wierd dit klooster
 in brand gesteken van het spaensch garnisoen van Halle,

om dat het aen den vyand tot schuyl-plaets, en tot versterking diende. Naer dat de ^{etterye} hier verdreven, en het land onder de gehoorzaam^{yd} van den koning van Spaignien gebragt was, keerden ^{religieuse} maeg-voltrokken zy in het jaer 1598. hun klooster

Het graf ofte de tombe van den H. Bonifacius, met den steen die het overdekte, was gebroken, en ^{door den} regen zeer beschaedigt. De abdisse en haere ^{monnen} vonden geraedzaam, dit niet te herstellen, maer ^{er} het lichaam van den H. bisschop daer uyt te nemen, tot eene eerlykere plaets te vervoeren. Hun voornemen wierd goed-gekeurt door Robertus, abt van Cambron, van 't order van Cistertien, vicarius van zyn order, in geheel Nederland, en door Gaspar, abt van Hautmont, van 't order van den H. Benedictus, aen welke twee eerweêrdige heeren zy hunne begêrte te kennen gegeven hadden.

De abdisse, om eene zaak van zoo groote aengelegendheyd gelukkiglyk te ondernemen, gebode aen haere gemeynte, dry dagen te bidden en te vasten. Dan, den 12 van junius, 't jaer 1600, dede zy het graf openen, meynende dat het lichaam daer in lag. Men vond het ydel, en zy dede de aerde dieper uytgraeven. Dieper ontdekte men de grond-steenen van eenen muer, mischien van een huys 't welk daer eertyds gestaen hadde, dog zoo dicht by den muer van de kerk, dat het onmogelyk scheên, dat men daer iemand zoude begraeven hebben. Den volgenden dag, naer dat de aerde uytgeworpen was aenden slinken kant van dien binnen muer, vond men het lichaam, welkers beenderen ^{er} nog aen een hingen, en hard waeren. Enkelyk zag men, dat ^{er} eenige ribben gebroken waeren, en dat eenige leden der ^{handen} en voeten ontbraken. Men nam ^{er} de beenderen uyt, elk in 't bezonder: want men konde ^{die} niet uyt-nemen alle te samen by-een-gevoegt, gelyk zy lagen. Den volgenden dag, wezende den feest-dag ^{der} geboorte van den H. Joannes-Baptista, de voorgenomde abten Misse gecelebreert hebbende, en Aegidius Isogartus, biegt-vader der nonnen, en Florentius Curtius, ^{en} Jacobus Surhonijs, moniken en capellaenen van het klooster Camere, waschten eerbiediglyk die ^{heyliche} gebeenderen terwylen dat de nonnen de litanien zongen. Naer dat die afgewasschen waeren, sloot men ^{ze} in eene kiste: de

zelve moniken droegen die door het klooster, dat is, door de binnen-panden, de heele gemeeynte voorgaende, en lofzangen zingende. Eyndelyk wierden die in de kapelle van de H. Barbara op den altaer geplaatst.

Men verhaelt veele bezondere weldaeden, tot teeken der goddelyke gunste ontfangen, behalven de ongewoonlyke gevoelens van godvrugtigheyd en van hemelschen troost, welke alle de bywoonders van deze plegtigheyd alsdan genoten. Ludovica Jovenelli was sedert twee jaeren met eene moeyelyke kortborstigheyd gekwollen, zoo dat zy, veele hulpmiddelen te vergeefs gebruykt hebbende, met de andere niet en konde den lof Gods zingen. Aengemoedigt door een nieuw betrouwen, nam zy van de aerde nevens de welke de heylige reliquien gelegen hadden, en leyde die op haere borst Dry dagen daer naer was de pyne verdreven, en konde zy zingen gelyk te vooren. Pasquina Cottemie, insgelyk nonne van dat klooster, kreêg groote genegendheyd om te zoeken, of'er geene kleyne deelkens der gebeenderen in de aerde gebleven waeren. Zy heeft daer mer bekend, dat in dit werk teenemael vergaen is de pyne der zyde, welke zy twee jaeren lang geleden hadde, en dat zy, elken keer voor dat zy een stuksken der gebeenderen vond, met eenen zoeten reuk omvangen wierd, weken zy nog, op eenen nagt wakker zynde, gevoelde. Andere hebben getuygt, dat zy diergelyken aengenaemen geur gevoelden, ten tyde dat de heylige gebeenderen ontgaeven wierden. Ægidius Isogartus heeft getuygt, dat zyne handen, met welke hy de gebeenderen gewasschen hadde, dien geheelen dag eenen zoeten gear uytgaven. Eenige nonnen hebben verhaelt, dat zy, alsdan de hup van den gelukzaligen Bonifacius aenroepen hebbeade, van andere ongemakken verlost geweest zyn.

De maere van't gene Ter Camere geschied was, trok veel volk uyt Brussel, en uyt andere plaetsen, om de gezeyde reliquien te eeren. Aen veele de welke de kortsen hadden, gaf men te drinken het water in het welk die afgewasschen waeren, gemengeld met een weynig stof der aerde in welke die gelegen hadden; waer door zy aenstonds van de kortse genezen wierden. Iemand die tegen zynen dank met eene zwaere bekoring tegen de zuyverheyd ten dien tyde gekwollen wierd, riep tot hulp den gelukzaligen Bonifacius, welken hy gehoord hadde grooten minnaer der zuyverheyd ende bestraffer der onzuyvere

onzuyvere geweest te zyn: en aenstonds gevoelde hy, dat hy van die gevaerlyke kwelling verlost was.

Het gene in het gezigt van de groote stad Brussel geschied was, konde niet verborgen blyven aen den aertsbisschop van Mechelen, in wiens diocese het klooster Camere ende Brussel gelegen is. Hy oordeelde, dat men tegen de heylige *canones* ofte kerk-wetten gedaen hadde, met dat lichaam te ontgraven, met het openbaerlyk te eeren, of zelfs in het geheym te eeren, zonder toestemming van den aerts-bisschop. Daerom beval hy, dat men het lichaam eenigen tyd zoude ter zyde stellen, ende de begonste eerbewyzing opschorssen. Ondertusschen zond hy naer het klooster den Eerw. heer Petrus Vinck, deken van Brussel, met eenen publieken notarius, om wettiglyk te onderzoeken, of het teenemael blykte, dat het was het lichaam van Bonifacius, en dat men hem in oude tyden eer-bewyzing betoont hadde.

Den heer deken kwam tot Camere den 13 september van het jaer 1601, ende gehooft hebbende de getuygenisse van de abdisse mevrouw Joanna, van eenige oude religieusen, als ook van andere treffelyke personen, bevond hy, dat 'er zes plaetsen waeren, dienende tot begraeffenis der doode. Het buyten-kerkhof was geschikt voor de knegten en werklieden van het klooster, het binnen-kerkhof voor de leeken. In de choor der nonnen wierden begraeven treffelyke personen, welker naemen men schreef in den boek der overledene. De biegt-vaders, capellaenen en nonnen wierden begraeven in den pand, de abdissen in het capittel. Wat aengaet de choor der priesters, noyt was 'er iemand in begraeven, als Bonifacius; want anderzints zoude daer van eenig gedenk-teeken gemaekt zyn geweest, of zoude men zekerlyk dat te boek gestelt hebben, gelyk men het van hem te boek gestelt hadde: want zoo las men in den gemelden boek der overledene: *Den heer Bonifacius van Brussel, eertyds bisschop van Lausane, is begraeven Ter Camere in de choor der heeren.* Voorders was het niet te verwonderen, dat de tombe niet en stond regt boven het lichaam: want waerschynelyk was dit zoo gedaen, om dat men het lichaam niet hadde dicht by den muer van de choor kunnen leggen, ter oorzaak dat 'er eenen anderen muer onder de aerde dit belette, ofte ook om dat het niet zoude betaemt hebben, dat het lichaam zoo dicht by den muer geplacetst werd. Dog de tombe

hadde men ter tyde van de choor opgeregt, alhoewel een weynig verre van het lichaem, op dat zy niet zoude tot belemmering dienen.

Voorders verhaelden zy aen den Eerw heer deken, waerom en hoe, dat die verheffing der reliquien geschied was, als ook de hemelsche weldaeden welke men ontvangen hadde (a). Dat men van over oude tyden aen Bonifacius eerbewyzing gedaen hadde, betoonden zy uyt de schriften van den doctoer in de godheyd, Molanus, en uyt een oud graf-schrift, 't welk, op parkement geschreven, en op een berd vastgemaekt, gehangen hadde nevens zyne tombe, welk graf-schrift de abdisse en de nonnen getuygden gezien te hebben voor de verwoesting der ketters. Zy getuygden gezien te hebben, en ook van oudere gehoord te hebben, dat de tombe op den jaerlykschen dag van den gelukzaligen Bonifacius, den 19 februarius, verciert wierd met bloemen, tapyten en licht; dat veel volk, zelfs van verre afgelegene plaetsen, die kwam bezoeken, daer bidden, licht ontsteken, andere giften opdraegen, dat 'er veele, naer hem aenroepen te hebben, van de kortsen verlost waeren.

Naer dat den deken van dit alles een wettig verhael opgesteld hadde, zond hy het naer den aerts-bisschop Mathias Hovius. Dezen dede geheel de zaak onderzoeken door groote godsgeleerde, Guilielmus Estius, Bartholomæus Lintrensis, Joannes Clarius, en andere. Hun vonnis hier over gehoord hebbende, verklaerde den aerts-bisschop, dat de gezeyde reliquien, welke men, gelyk het blykte, van over oude tyden geëert hadde, wanneer zy nog in het graf besloten lagen, nu nog gelyk te vooren, mogten geëert worden, naer dat men die verheven hadde; dat men die ten dien eynde mogte in een kasse sluyten, op of nevens den autaar stellen, aen het volk toonen, en te kussen geven; nogtans dat men hem niet en mogte die eere bewyzen, welke eygen is aen de heylige, die door de kerkelyke overheyd heylig verklaert zyn. Het decreet van den aerts-bisschop luyd aldus.

Mathias Hovius, door de gratie Gods en van den Apostolyken Stoel, aerts-bisschop van Mechelen. Neerstiglyk hebben wy gelezen de informatie de welke op verscheyde

(a) De getuygenissen van elk in't bezonder zyn tot Brussel in druk uytgegeven door Chrysostomus Henriquez, in't jaer 1626, in eenen latynschen boek, welken hy noemde *Phœnix Renascens*.

dagen van het voorlede jaer door ons bevel gedaen is door den eerweêrdigen heer Petrus Vinck, en door meester Philippus van Asbroek, Secretarius van het capittel der H. Gudula, de welke veele geloofweêrdige getuygenissen tot dien eynde gehoord hadden, verklaerende, bevonden te hebben, dat de gebeenderen, over ontrent twee jaeren gevonden en uytgegraeven van onder eene gebrokenen tombe in de kerk van het klooster Camere by Brussel, zyn het lichaem van Bonifacius, bisschop van Lausane, van gelukkige gedagtenisse, den welken daer, van over oude tyden, met groote eerbiedigheyd, met devote aenroeping, met licht, en anderzints is geëert en verciert geweest Om deze oorzaak staen wy toe door dezen brief, dat het voorzeyd lichaem voortaan verheven blyve, ende, als van eenen weêrdigen en gelukzaligen man, geëert, verciert, en van alle christene geloovige en godvrugtige personen devotelyk bezogt worde. Nogtans laeten wy niet toe, dat hem die eer bewezen worde, welke aen eenen gecanonizeerden eygen is. Wy staen ook toe, dat hier van behoorelyke brieven gemaekt worden. Tot teeken der waerheyd hebben wy deze onze declaratie ondertee kent, en met onzen zegel geze gelt, den vyf-en-twintigsten dag van februarius, het jaer des Heere 1603.

Het huys het welk den H. Bonifacius bewoont hadde, staende binnen de buytenste mueren van het klooster, nogtans afgescheyden van de woonste der nonnen, was de vlammen ontkomen door welke het klooster in asschen geleyd is. Men heeft 'er eene zeer schoone kapelle af gemaekt, in welke men het volgende opschrift gestelt heeft: Door oude traditie, als van hand tot hand overgelevert, hebben wy van onze voorzaeten ontfangen, dat den gelukzaligen Bonifacius bisschop van Lauzane, naer dat hy zyn bisdom afgestapt hadde, op deze plaets gewoont heeft. Tot welkers gedagtenisse is deze kapelle ter eere van de HH. Maget Maria en van alle heylige gebouwt in 't jaer 1609.

Wy moeten nu hier byvoegen, het gene, naer de dood van Bollandus en van den aerts-bisschop Mathias, door twee pausen gestelt is ten opzigt van de eerbied welke van de geloovige aen den H. Bonifacius mag en moet bewezen worden. Den gezeyden aerts-bisschop stond niet toe, dat men aen Bonifacius zoude de eer geven welke eygen is aen de gecanonizeerde. Mogelyk zal den lezer twyffelen, wat hier door verstaen moet worden.

Canonizeren, volgens de kerkelyke maniere van spreken, is, in het getal der heylige stellen. *Canonizatie*, is een vonnis der kerkelyke overheyd, door welke iemand mag als heylig en gelukzalig geëert, aenroepen ofte geviert worden in publieke of openbaere diensten der kerk. De *canonizatie* is tweederlye, de eerste, voornaemste en solemneelste, is deze, door welke iemand door de geheele H. kerk mag en moet heylig gehouden en genoemd worden, aenroepen worden in de openbaere gebeden, tot zyn'er gedagtenis kerken en autaeren aen God opgeregt mogen worden, het H. Sacrificie der Misse en de getyden aen God, tot zyn'er eere en gedagtenis, opgedraegen, feest-dagen ingestelt worden, zyne reliquien openbaerlyk geëert worden, en zoo voorts; ende dat, gelyk gezeyt is, door de geheele H. Kerk.

De tweede soorte van *canonisatie*, is eene min solemnele en particuliere, door welke iemand mag geëert ende geviert worden in eene provincie ofte in een bisdom. Men noemt die doorgaens *beatificatie*.

Deze twee mogten eertyds uytgesproken worden door elken bisschop, voor zyn bisdom; ofte immers in sommige provincien met toestemming van den bisschop primaet der provincie. Maer in de twaelfste Eeuw hebben de pausen Alexander III en Innocentius III verboden, dat in't toekomende iemand voor heylig zoude *beginnen* geëert te worden zonder goedkeuring en toestemming van den paus van Roomen (a).

Men ziet hier, dat den aerts-bisschop Mathias niet dede tegen het verbod der gemelde pausen, wanneer hy toeliet, dat het lichaam van den gelukzaligen Bonifacius zoude verheven blyven, en dat hy zoude geëert worden gelyk hy van over oude tyden geëert was. 'T en was geene *beginnende* eerbewyzing.

Eene veel grootere eerbewyzing is hem toegestaen door den paus Benedictus XIV, den welken, van't jaer 1740 tot het jaer 1758, de kerke Gods loffelyk bestiert heeft. Dezen heeft goedgekeurt het kerkelyk officie en de Misse van den H. Bonifacius jaerlyks te celebreren den 19 van februarius in de diocese van Lausanne. Zynen naesten opvolger den paus Clemens den XIII heeft gewilt, dat

(a). Vide Bellarm. controvers. de Sanct. Beatit., lib. I, cap. 7 et 8. --- Benedictum XIV, de serv. Dei beatif., lib. I, cap. 3, n°. 7.

het zelve officie en Misse zoude gecelebreert worden in geheel het bisdom van Mechelen. Zoo is eyndelyk Bonifacius *gecanonizeert*, door eene min solemnele *canonizatie*, volgens dat die woorden hier boven uytgeleyt zyn. Nu heeft hy een bezonder kerkelyk officie, met eygene lessen, eene bezondere Misse, eenen eygen jaerlykschen feest-dag: nu mogen tot zyner gedagtenisse autaeren opgeregt worden, te weten, in de twee voornoemde bisdommen; in deze, met een woord, mag men aen Bonifacius de eer bewyzen, welke aen de gecanonizeerde eygen is.

Laet ons hem menigmael aanroepen, op dat wy, door zyn exempel en voorspraek versterkt, in de roomsch-catholyke religie mogen volherden, ende op ons sterfbedde met betrouwen aen onzen Heere Jesus-Christus kunnen opofferen een leven overgebragt volgens zyn heylig Evangelie.

E Y N D E.

MEN viind te koop by den drukker dezer de naervolgende boeken, alle aen minsten prys.

- B**emerkingen op de kerkelyke getyden, en onderwyzingen helpende om de zelve met eerbiedigheyd, aendagtigheyd en geestelyk vermaek te zingen of te lezen; dienstig niet alleenlyk voor geestelyke, maer ook voor weireldlyke personen, door C. Smet, priester, opstelder van dezen voorgaenden boek, genaemt de Roomsche-catholyke religie, etc.; 120 bladzyden. Prys, 0 - 4 - 0
- De merkweêrdigste voorvallen, daeden, vertoon-schriften, aengewezen herderlyke brieven, decreeten, etc., van wylen den uytmuntensten heer Joannes-Henricus, priester cardinael van de heylige roomsche kerk, graef van Frankenberg en Schellendorff, overleeden den elfsten dag van julius 1804; voorgegaen van een lyk-sermoon. Breda, 1804. 0 - 7 - 0
- Sermoonen op alle de zondagen des jaers, gemaakt en gepredikt door den eerweerden heer Emmanuël De Camba. Brugge, 1806. 2 deelen. 2 - 10 - 0
- Christelyke bemerkingen voor alle de dagen van 't jaer, met de Evangelien van alle de zondagen, in het Fransch uytgegeven door den eerweerden P. Joannes Crasset, van de societyt Jesu. Gent, 1795. 4 deelen. 2 - 16 - 0
- Sermoonen van Backx, verkort door pater Van Horen. Nieuwen druk compleet in-4 deelen. 3 - 10 - 0
- De oprechte bekeering van den zondaer afgebeeld en voorgesteld in den boetveêrdigen David, met schoone printen, door pater Van Horen. Ibid. 1 - 1 - 0
- Lust-hof van vene mediterende ziel ofte ziel-roerende gedigten, zede-leeringen, meditatieën, godvrugtige liedekens, etc., door pater Van Horen; nieuwen druk met schoone printen. 0 - 12 - 0
- Leven en daeden van den H. Joannes den Dooper, met 21 schoone printen, door pater Van Horen. Ibid., 1801. 0 - 12 - 0
- Geestelyken leydts-man voor alle deugdzoekende zielen, door Math. Croonenborch. Brussel, 4 vol. in-8. 1 - 15 - 0
- Troostelyk onderwys voor deugd-minnende zielen, door Matth. Croonenborch. Brussel, Moris, in-8. 0 - 10 - 6
- Troost in den nood en in de dood, door Math. Croonenborch. Brussel, Moris, in-8. 0 - 10 - 6
- Dryvondig devotie-boek, oft troost der bedrukte, inhoudende de Passie J.-C., kragtige beweeg-redenen om patientig te zyn in ziekte en lyden, en veele gebeden om de zieken te troosten, en de stervende by-te-staen. 232 pag. in-8. 0 - 5 - 0
- Leven van de Nederlandsche Susanna ofte Genoveva. Gent, 1783. 0 - 9 - 0

- Gemeynsaeme onderwyzingen in de leer-en-zede-stukken van de christelyke leering*, door Henry, 1804, 5 deelen. 3 - 10 - 0
- Onderwyzingen over de christelyke leering*, door Henry; vertaelt door Van Eggen. Loven, 1805. 5 deelen. 3 - 10 - 0
- De boere theologie ofte godvrugtigen kluyssenaer*, door Claes. Brussel, 1805. in-8. 0 - 12 - 0
- Den godvrugtigen scheper*, door Claes. 0 - 3 - 6
- Kips formulæ litterarum circa pastoralis curæ negotia*. Edit. secunda auctior. 0 - 14 - 0
- Officium passionis J.-C. ex oraculis prophetarum desumptum*. Parisiis, Morin, 1779, cum pulcherr. fig. 0 - 5 - 0
- Havermans, historie van Brabant*. 0 - 6 - 0
- Histoire du comté de Namur*, par le P. de Marne. Nouvelle édition augmentée de la vie de l'auteur, d'une liste chronologique des comtes de Namur, et de quelques remarques historiques et critiques, par M. l'abbé Paquot. *Bruxelles* 1781. 2 vol. in-8. 1 - 4 - 6
- Historiæ Flandricæ synopsis*, ab anonymo scriptore FLANDRIÆ GENEROSÆ titulo, circa annum M. C. LXII exhibita : anno M. DC. XLIII cum brevissimis Georg. Galopini scholiis primum edita : cum iisdem nunc, aliisque amplioribus, perpetuò usque ad annum M. CCCC. LXXXII supplemento luci reddita, studio J. - N. Paquot. *Bruxellæ* 1781. vol. in-4 de 150 pag. 0 - 12 - 0
- Traité de l'origine des ducs et du duché de Brabant*, et de ses charges palatines héréditaires, avec une réponse à la défense des fleurs-de-lys de France, par le P. Ferrand, par Jean-Baptiste de Vaddere, prêtre et chanoine d'Anderlecht. Nouvelle édition, retouchée d'un bout à l'autre pour le stile et enrichie de remarques historiques et critiques, par J. - N. Paquot. *Bruxelles*, 1783. 2 vol in-8. 1 - 0 - 0
- Quartiers généalogiques des illustres et nobles familles d'Espagne, d'Allemagne, d'Italie, de France, de Bourgogne, de Lorraine, et des dix-sept Provinces*. Avec leurs qualités, titres, etc., par Laurent Le Blond. Nouvelle édition, augmentée d'un grand nombre d'additions et de corrections. *Bruxelles* 1788. 2 vol. in-8. 1 - 0 - 0
- Histoire du cardinal de Granvelle*, premier archevêque de Malines et puis de Besançon, vice-roi de Naples, ministre de l'empereur Charles-Quint et de Philippe second. *Brux.* 1784. 2 vol. in 8. 1 - 4 - 6
- Description historique, chronologique et géographique du duché de Brabant*, contenant les quatre chefs villes, et tout ce qui en dépend, comme aussi la description du marquisat d'Anvers, de Malines et du Brabant Wallon, et de la mairie de Bois-le-Duc, etc. Edition revue et corrigée. *Bruxelles*, 1791. Vol. in-8 de 460 pag. 0 - 17 - 6

Description de la Gaule Belgique (des Pays-Bas et de tous les pays situés entre le Rhin, la Seine et la mer), selon les trois âges de l'histoire, l'ancien depuis la conquête de Jules-César, le moyen depuis l'établissement de la monarchie française jusqu'au douzième siècle, et le moderne jusqu'à nos jours, par le père de Wastelain, avec des cartes de géographie et généalogie. Nouvelle édition augmentée de remarques, par l'abbé Ghesquiere. *Bruxelles*, 1788. 2 parties gr. in-8. Cet ouvrage est souvent cité par M. Smet dans ce volume de *Roomsch-catholyke religie*. 1 - 11 - 6

Description de Louvain, tant ancienne que moderne, celle de ses faubourgs, d'Arschot, Caggevinne, Meerhout, Sichem, Tirlemont, et de tous les villages situés dans ces mairies. *Brux.* vol. in-8 de 240 pag. 0 - 7 - 0

Le guide fidèle, contenant la description de la ville de Bruxelles, tant ancienne que moderne, celle de ses faubourgs et de ses huit chefs mairies, savoir : Vilvorde, Grimberghe, Gaesbecke, Rode, Assche, Merchtem, Campenhout et Capelle, et de tous les villages situés dans ces mairies : ouvrage curieux et utile. *Bruxelles*, 1791. in-8. 0 - 7 - 0

Verlichter der konst-schilders vergulders en marmelaers en van alle andere liefhebbers dexter lofbaere konsten, inboudende de kennis tot het gebruyk en het maeken der water-verwen, van mignature, teekeninge, lakken, vernissen, vergulden, marmelen en onderwyzing tot de kennisse der schilderyen en printen. Men heeft 'er by gevoegt 254 levens-beschryvingen der Nederlandsche schilders. Gent. 1777. 2 vol. groot in-octavo met plaeten. 1 - 15 - 0

Klynen atlas, ofte beschryving van de heele weireld, met alle desselfs gedenkweêrdigste zaeken. 220 pag. in-8. 0 - 10 - 0

Natuer en huys-kundige historie der honden, ofte onderwys tot hunne opvoedinge, kennis hun 'er ziekten en geneezing. Waer by de wonderlyke historien en getrouwigheyd der honden. Eersten druk, uyt het hoogduytsch vertaelt in 1796. Gent (Gimblet), 1797, in-8. 0 - 10 - 6

Klynen Herbarius ofte Kruid-Boek, inboudende de kennisse, de kracht en operatien van kruiden en vrugten, waer door men zyne gezondbeyd kan onderhouden, en veel ziekten genezen. Daer is nog bygevoegt een remedie boekken. 0 - 10 - 0

Troost der armen, ofte goedgekeurde remedien tegen ziekten, wonden, gezwellen en andere kwaelen. Dees boekken, tot grooten dienst en tot troost van veele behoeftige menschen, inboudende veele by ondervindinge goedgekeurde remedien, is noodig by alle huys-houders. Prys 0 - 3 - 6

By den drukker dezer zyn te koop alle soorten van godvrugtige en andere boeken, als ook school en studente boeken. Men verkoopt 'er jaerlyks de nieuwe cartabelle voor het bisdom van Mechelen.

Smet, Cornelis

De roomsch-catholyke religie, begonst uytgebreyd, vastgesteld ende bewaert
in Brabant Kerkelyke historie van Brussel, tot h. j. 1803

Brussel 1807

H.eccl. 1084 r

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10027680-7